

ตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาด้านฉบับตัวเขียนและสารัตถะ

โดย
นายภัทรพล แสงเงิน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

ตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาต้นฉบับตัวเขียนและสารัตถะ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาจารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2566

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

THAI TRADITIONAL MEDICAL TEXTS OF PHITSANULOK PROVINCE :THE STUDY
OF MANUSCRIPTS AND ESSENCES

By
MR. Phakphon SANGGERN

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for Doctor of Philosophy Epigraphy in Thai and Oriental Languages

Department of Oriental Languages

Academic Year 2023

Copyright of Silpakorn University

หัวข้อ ตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาด้านฉบับ
ตัวเขียนและสารัตถะ
โดย นายภัครพล แสงเงิน
สาขาวิชา จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แบบ 2.1 ปรัชญาดุษฎี
บัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก อาจารย์ ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์

คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

..... คุณบดีคณะโบราณคดี
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดำรงพล อินทร์จันทร์)

พิจารณาเห็นชอบโดย

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมัย วรรณอุดร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(อาจารย์ ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กังวล คัชชีมา)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(อาจารย์ ดร. จตุพร โคตรกนก)

..... ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(อาจารย์ ดร. ทรงธรรม ปานสุกณ)

620330002 : จารึกภาษาไทยและภาษาตะวันออก แบบ 2.1 ปรัชญาคุชฎีบัณฑิต

คำสำคัญ : ตำรายาแพทย์แผนไทย, จังหวัดพิษณุโลก, ต้นฉบับตัวเขียน, สारัตถะ

นาย ภัครพล แสงเงิน: ตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาต้นฉบับ
ตัวเขียนและสารัตถะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : อาจารย์ ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นเอกสารต้นฉบับตัวเขียนเฉพาะที่เป็นสมุดไทยที่ผู้วิจัยได้ปริวรรตให้เป็นภาษาไทยปัจจุบันแล้ว จำนวน 87 ฉบับ ในด้านรูปแบบกับกลวิธีการนำเสนอและด้านเนื้อหา ซึ่งประกอบด้วยความรู้เกี่ยวกับประเภทของโรค อาการของโรค เกสซ์วัตถุ และใช้ตำรับยากวาดคอกเป็นกรณีศึกษา

ผลการศึกษาดำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับ ในด้านรูปแบบพบว่าเอกสารส่วนมากอยู่ในสภาพชำรุดเล็กน้อย วัสดุที่ใช้ในการบันทึกเป็นสมุดไทยขาวจำนวน 86 ฉบับ พบวัสดุที่ใช้เขียน 10 ชนิด เขียนด้วยหมึกดำมากที่สุด พบตัวอักษรที่ใช้ 4 ประเภท เป็นอักษรไทยและอักษรขอมมากที่สุด พบภาษาที่ใช้ 3 ภาษา เป็นภาษาไทยและภาษาบาลีมากที่สุด พบคำประพันธ์ที่ใช้บันทึก 3 รูปแบบ เป็นรูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วทั้งฉบับมากที่สุด มีการระบุวัน เดือน ปีที่บันทึกเป็นจำนวน 8 ฉบับ ฉบับเก่าที่สุดระบุวันที่บันทึกตรงกับวันอังคารที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2373 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านกลวิธีการนำเสนอพบว่าการลำดับใจความแบ่งเป็น 3 ขั้นตอน คือ การเริ่มต้น การบรรยายตำรับยา และการลงท้าย

ในด้านเนื้อหาจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก 87 ฉบับ พบว่ากล่าวถึงโรคและอาการของโรคจำนวนทั้งสิ้น 354 ชนิด โรคที่พบมากที่สุด 8 อันดับแรกเรียงตามลำดับที่พบ ได้แก่ ไข้ ฝี สันนิบาต ลม ซาง คุณไสย ธาตุคินพิการ ไช้กาฬ ไช้จับ โลหิตพิการ และประดง ตำรับยาส่วนใหญ่เป็นยารักษาไข้ พบว่ามีการใช้เกสซ์วัตถุหลากหลาย เป็นพีชวัตถุมากที่สุดคือ มีจำนวนทั้งสิ้น 1,006 ชนิด พีชวัตถุที่ใช้ในตำรับยามากที่สุด 7 อันดับแรก เรียงตามลำดับที่พบ ได้แก่ ชิง ข้าว จัน ขมิ้นอ้อย มะนาว กระเทียม พริก พริกไทย ย่านาง ตีป्ली กระเบา ข้าวเย็น พิษนาศน์ สะเดา มะขาม และมะขามป้อม กล่าวเฉพาะตำรับยากวาดคอกซึ่งมีมากถึง 310 ตำรับในตำรายาจำนวน 59 ฉบับ พบว่าเป็นยาเพื่อมุ่งรักษาโรคซางมากที่สุดจำนวน 211 ตำรับ มีวิธีการปรุงยา 15 ประเภท เกสซ์วัตถุในการปรุงยากวาดคอก พบพีชวัตถุ 350 ชนิด ชิงเป็นพีชวัตถุที่มีการใช้สูงสุด พบสัตว์วัตถุ 71 ชนิด ลันทะเล เป็นสัตว์วัตถุที่มีการใช้สูงสุด พบธาตุวัตถุ 34 ชนิด น้ำประสานทองเป็นธาตุวัตถุที่มีการใช้สูงสุด และพบน้ำกระสายยา 49 ชนิด สุราเป็นน้ำกระสายยาที่มีการใช้สูงสุด ผลการวิจัยครั้งนี้จึงเป็นฐานข้อมูล

สำคัญให้กับทางการแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกได้อย่างดียิ่ง

620330002 : Major Epigraphy in Thai and Oriental Languages

Keyword : Thai traditional medical texts, Phitsanulok Province, Manuscripts, Essences

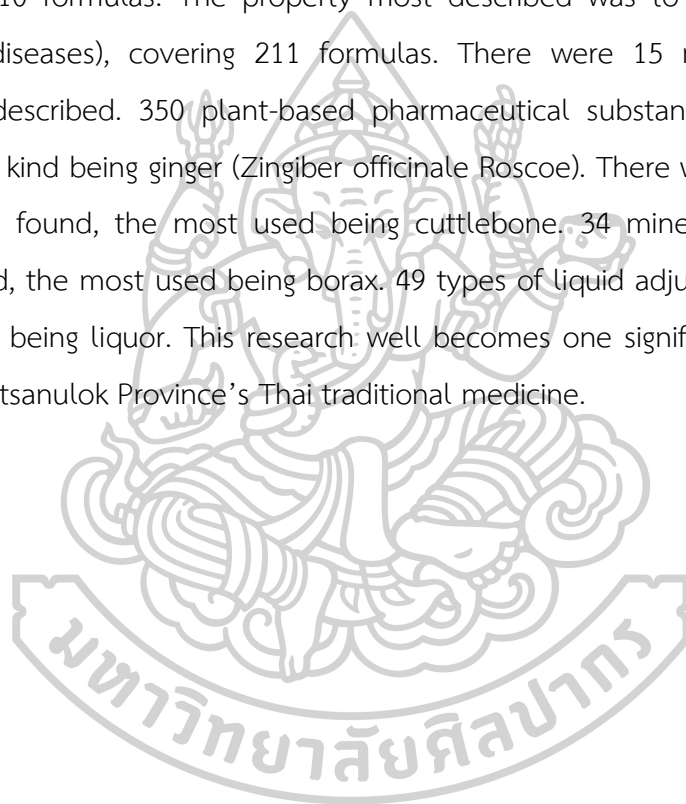
MR. Phakphon SANGGERN : Thai Traditional Medical Texts of Phitsanulok Province :The Study of Manuscripts and Essences Thesis advisor : U-tain Wongsathit, Ph.D.

This research aims to study 87 original Thai traditional medicinal texts of Phitsanulok Province, from the Art and Cultural Center of Pibulsongkram Rajabhat University, all of which are in the form of Thai Traditional Notebooks and have already been transliterated by the researcher. The study was conducted on their format and presentation technique, and on their content, covering the knowledge about diseases, symptoms, pharmaceutical substances, and *Ya Kwat Kho* (throat swabbing medicine) was the case study.

The research discovered that most of the manuscripts under study were slightly damaged. 87 out of 87 manuscripts were written on the White Thai Traditional Notebook. 10 kinds of writing material were found, among which black ink was mostly used. Four types of script were found; Thai and Khmer scripts were mostly used. Three languages were found; the ones mostly used were Thai and Pali. Three forms of writing were found; prose was mostly used. There were only eight manuscripts with dates of record; the oldest was dated 2 November 1830 A.D., which falls in the reign of King Phra Nangklao (Rama III). Relating to presentation technique, the description could be divided into three steps: the beginning, the account of the drug formula, and the ending.

In terms of content, 354 diseases were found in the 87 Thai traditional medical manuscripts under study; the 8 most mentioned diseases were fever, *Fi* (abscess), *Sannibat*, *Lom* (epilepsy), *Sang* (one kind of pediatric disease), *Khunsai*, *That Din Pikarn* (the changing of clay element in human body), *Khai Karn*, *Khai Jub*, *Lohit Pikarn* (the changing of blood in human body), and *Pradong* (skin itching rashes eruptions), respectively. Drugs for curing fever were highest in number. Diverse kinds of pharmaceutical substances were found, most of which were plants. 1,006 kinds of

plant were mentioned. The 7 most mentioned were ginger (*Zingiber officinale* Roscoe), *Oryza sativa* L., *Diospyros decandra* Lour., *Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe, *Citrus aurantifolia* (Christm.) Swingle, *Allium sativum* L., *Capsicum frutescens* Linn., *Piper nigrum* L., *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels., *Piper retrofractum* Vahl, *Hydnocarpus anthelminthica* Pierre ex Laness., *Smilax* spp., *Sophora exigua* Craib., *Azadirachta indica* A., *Tamarindus indica* L. and *Phyllanthus emblica* L. respectively. *Ya Khwat Kho*, which served as the case study, was found in 59 manuscripts, covering 310 formulas. The property most described was to cure *sang* (a kind of pediatric diseases), covering 211 formulas. There were 15 medicine preparation methods described. 350 plant-based pharmaceutical substances were found, the most used kind being ginger (*Zingiber officinale* Roscoe). There were 71 animal-based substances found, the most used being cuttlebone. 34 mineral-based substances were found, the most used being borax. 49 types of liquid adjuvant were found, the most used being liquor. This research will become one significant database in the field of Phitsanulok Province's Thai traditional medicine.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมัย วรรณอุตร ประธานสอบวิทยานิพนธ์และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก คณะกรรมการหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาจารีภาษาไทย และภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรทุกท่านที่เมตตาให้ข้อเสนออันเป็นประโยชน์ยิ่งต่อวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร.อุเทน วงศ์สถิตย์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่เมตตาต่อผู้ศึกษาเสมอมา โดยเฉพาะการให้ข้อคิดสำคัญสำหรับการทำวิจัยทางตำรายา

ขอขอบพระคุณมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ต้นสังกัดของผู้ศึกษาที่อนุมัติทุนการศึกษา ระดับปริญญาเอกให้แก่ผู้ศึกษา ผู้ศึกษาสัญญาว่า จะนำความรู้ที่ได้รับนี้กลับไปพัฒนามหาวิทยาลัยอย่างภาคภูมิใจและเต็มความสามารถที่สุดเท่าที่จะพึงกระทำได้

ขอขอบพระคุณอาจารย์วรรณ นาวิกมูล และคุณฮันเตอร์ เอียน วัดสันที่เมตตาแปลบทคัดย่อภาษาอังกฤษให้แก่ผู้ศึกษา

ขอขอบคุณสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่เมตตาแก่ผู้ศึกษาเสมอมาในเรื่องเกี่ยวกับเอกสารโบราณ

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย (ในขณะนั้น) มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่มอบทุนการศึกษาให้แก่ผู้ศึกษา สร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ศึกษาในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบคุณเพื่อนพี่น้องชาวโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่คอยถามไถ่ให้กำลังใจแก่ผู้ศึกษาเสมอมา

ขอบคุณเดวา โมรียา แสงเงิน ลูกสาวของพ่อ ผู้เปรียบเสมือนดวงใจของพ่อ คอยให้กำลังใจพ่อเสมอ แม้ยามพ่อจะท้อแท้เพียงใด ลูกสาวคนนี้ก็ยังคงคอยห่วงใยและดูแลพ่อเสมอมาด้วยรอยยิ้มและความทะเล้นตามประสา

ท้ายสุดนี้ประโยชน์หรือผลบุญอันใดที่จะพึงเกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ศึกษาขอมอบให้แก่ผู้รจนาดำรายาทัง 87 ฉบับนี้ด้วยเทอญ

ภัครพล แสงเงิน

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
ขอบเขตของการศึกษา.....	7
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	13
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	13
ขั้นตอนของการศึกษา.....	16
วิธีดำเนินการศึกษา.....	16
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	20
งานวิจัยที่เน้นศึกษาด้วยยา สมุนไพร ตำรับยาแบบภาพรวม.....	20
งานวิจัยที่เน้นศึกษาจากตัวตำรับยาและวิธีการรักษา.....	31
งานวิจัยที่เน้นศึกษาที่ตัวยาหรือโรคเฉพาะด้าน.....	32
บทที่ 3 ต้นฉบับตัวเขียนและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	35
ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก.....	35

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพหลิมพิราม.....	44
ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ.....	50
ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอดงขี้เหล็ก.....	52
ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม.....	53
ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอดงขี้เหล็ก.....	60
ภาพรวมของต้นฉบับตัวเขียนตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	61
กลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	65
ภาพรวมกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	92
ชื่อเรียกพืชวัตถุท้องถิ่นจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	96
บทที่ 4 สารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	100
ศึกษาความถี่ของชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค.....	100
ศึกษาความถี่ของพืชวัตถุ.....	139
กรณีศึกษาตำรับยากวาดคอ.....	191
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	251
สรุปผลการศึกษา.....	251
อภิปรายผล.....	255
ข้อเสนอแนะ.....	259
รายการอ้างอิง.....	260
ประวัติผู้เขียน.....	279

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 87 ฉบับ.....	7
ตารางที่ 2 ตำรับยาแก้มูกัดและไข้เรื้อนจากตำรายาวัดพรหมพิราม/0215.....	14
ตารางที่ 3 ลักษณะของฝีประเภทจากตำรายาวัดสันติกาवास/0239	15
ตารางที่ 4 ตำรับที่ 1 ยาแก้ไข้เหลืองสมุทรและไข้สลับเพชร.....	18
ตารางที่ 5 ชื่อเรียกพืชวัตถุท้องถิ่นจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	96
ตารางที่ 6 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	104
ตารางที่ 7 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	144
ตารางที่ 8 ตำรับที่ 4 ยาแก้ซางลิ้นควาย.....	191
ตารางที่ 9 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก.....	192
ตารางที่ 10 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรมพิราม.....	197
ตารางที่ 11 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ.....	202
ตารางที่ 12 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์.....	206
ตารางที่ 13 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม.....	208
ตารางที่ 14 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง.....	214
ตารางที่ 15 โรคและอาการของโรคในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก..	217
ตารางที่ 16 วิธีการปรุงยาในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	219
ตารางที่ 17 พืชวัตถุในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	221
ตารางที่ 18 สัตว์วัตถุในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	241
ตารางที่ 19 ธาตุวัตถุในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	245
ตารางที่ 20 น้ำกระสายยาในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก.....	248

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่เมืองพิษณุโลก พ.ศ. 2444 จากหนังสือจดหมายเหตุระยะทางไปพิษณุโลก	2
ภาพที่ 2 ต้นฉบับตัวเขียนตำรับยาแก้มูกิดและไข้เรื้อนจากตำรายาวัดพรหมพิราม/0215.....	14
ภาพที่ 3 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดธรรมจักร/0212.....	35
ภาพที่ 4 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดพรหมพิราม/0215	44
ภาพที่ 5 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218.....	50
ภาพที่ 6 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดท้อแท้/0224.....	52
ภาพที่ 7 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดสามเรือน/0214	53
ภาพที่ 8 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดวังพรม/0236.....	60
ภาพที่ 9 สภาพเอกสาร	62
ภาพที่ 10 ประเภทของเอกสาร	62
ภาพที่ 11 วัสดุที่ใช้ในการเขียน.....	63
ภาพที่ 12 อักษรที่ใช้	63
ภาพที่ 13 ภาษาที่ใช้.....	64
ภาพที่ 14 คำประพันธ์ที่ใช้	64
ภาพที่ 15 ตำแหน่งของฝีจากตำรายาวัดสันติกาवास/0239	67
ภาพที่ 16 ภาพตะพั้นจากตำรายาวัดสระไม้แดง (3)/0276.....	90
ภาพที่ 17 การเริ่มต้นของเล่มสมุดไทย	92
ภาพที่ 18 การเริ่มต้นของตำรับยา (บอกชื่อ “ยา” ขึ้นต้น).....	93
ภาพที่ 19 การเริ่มต้นของตำรับยา (บอกอาการของโรค ไม่มีคำว่า "ยา" ขึ้นต้น)	93
ภาพที่ 20 การลงท้ายของตำรับยา	94
ภาพที่ 21 กลวิธีการบรรยายเนื้อหาตำรับยา	94

ภาพที่ 22 การลงท้ายของหน้าสมุดไทย	95
ภาพที่ 23 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก	100
ภาพที่ 24 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรมพิราม	101
ภาพที่ 25 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ	102
ภาพที่ 26 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์	102
ภาพที่ 27 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม	103
ภาพที่ 28 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ	104
ภาพที่ 29 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	135
ภาพที่ 30 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก	139
ภาพที่ 31 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรมพิราม	140
ภาพที่ 32 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ	142
ภาพที่ 33 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์	142
ภาพที่ 34 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม	143
ภาพที่ 35 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง	144
ภาพที่ 36 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	189
ภาพที่ 37 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดใบ	194
ภาพที่ 38 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดใบตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรมพิราม	199
ภาพที่ 39 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดใบตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ	203
ภาพที่ 40 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดใบตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์	207
ภาพที่ 41 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดใบตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม	210
ภาพที่ 42 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดใบตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง ..	215

ภาพที่ 43 สรรพคุณของการรักษาโรคในตำรับยากวาด ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ	218
ภาพที่ 44 แผนที่แสดงบริเวณที่พบตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก	257

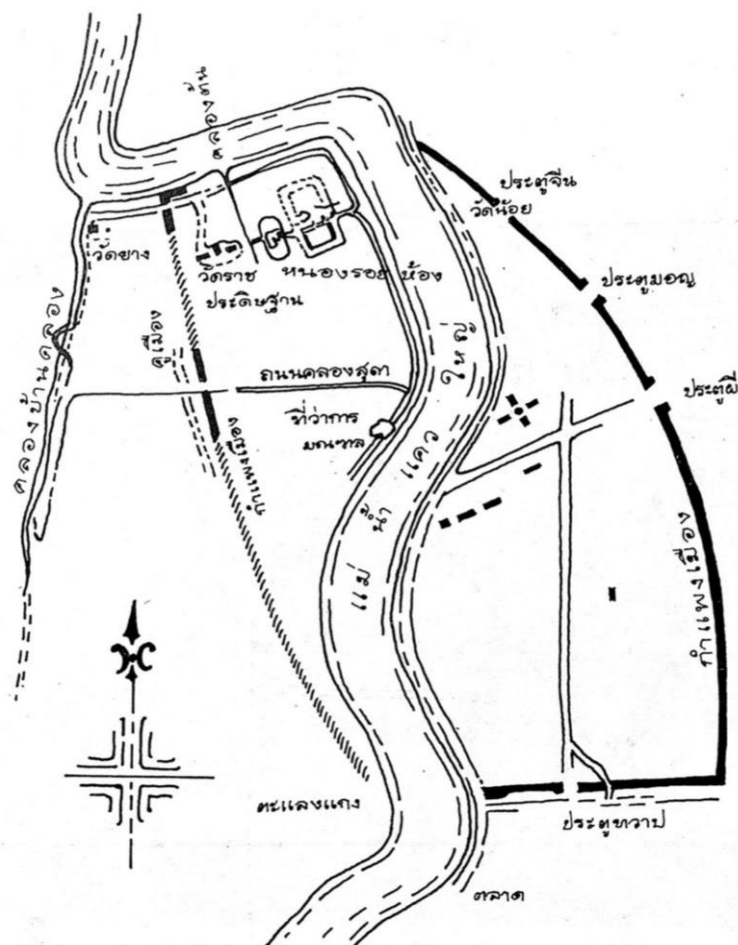
บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จังหวัดพิษณุโลกตั้งอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดอุตรดิตถ์และประเทศลาว ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดเลยและเพชรบูรณ์ ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดพิจิตรและทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสุโขทัยและกำแพงเพชร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 9 อำเภอ คือ 1. อำเภอเมืองพิษณุโลก 2. อำเภอวังทอง 3. อำเภอบางระกำ 4. อำเภอพรหมพิราม 5. อำเภอบางกระทุ่ม 6. อำเภอชาติตระการ 7. อำเภอนครไทย 8. อำเภอเนินมะปราง 9. อำเภอวัดโบสถ์ มีเนื้อที่ 9,652.81 ตารางกิโลเมตร ประชากรส่วนใหญ่อาศัยอยู่หนาแน่นตามที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านและยม มีลักษณะภูมิประเทศทั้งเขตรากลุ่มแม่น้ำน่านและยม คือ อำเภอเมืองพิษณุโลก อำเภอบางระกำ อำเภอพรหมพิรามและอำเภอบางกระทุ่ม ที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อยและแม่น้ำเข็ก (แม่น้ำวังทอง) คือ อำเภอวัดโบสถ์และอำเภอวังทอง ที่ราบสูงทางด้านทิศตะวันออกถึงทิศใต้ คือ อำเภอชาติตระการ อำเภอนครไทยและอำเภอเนินมะปราง (วิโรจน์ อังกสิทธิ์, 2525, น. 17-21) มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสถานที่สำคัญประจำจังหวัด ได้แก่ พระพุทธชินราชวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร (วัดใหญ่) พระราชวังจันทน์เกษม สถานที่ประสูติของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระที่นั่งพระสุพรรณกัลยาและสมเด็จพระเอกาทศรถ วัดจุฬามณี เป็นต้น

จังหวัดพิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความเป็นมายาวนาน อย่างน้อยตั้งแต่สมัยสุโขทัยโดยปรากฏชื่อเมืองในจารึกหลักที่ 1 จารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ด้านที่ 4 บรรทัดที่ 18 คือ เมืองสองแคว (ชื่อเก่าของจังหวัดพิษณุโลก) (กรมศิลปากร, 2515, น. 6) โดยเฉพาะบทบาทของหัวเมืองสำคัญฝ่ายเหนือในสมัยอยุธยาเมื่อเหตุการณ์สำคัญ คือ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กษัตริย์แห่งอยุธยาทรงเสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. 2007 ทรงสร้างวัดจุฬามณี (พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2545, น. 421) และ พ.ศ. 2008 ทรงผนวชที่วัดจุฬามณีเป็นเวลา 8 เดือน 15 วัน (ประสาร บุญประคอง (ปริวรรต), 2225) และทรงโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2025 เพื่อฉลองพระปรารภวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ (พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 2545, น. 422) และเหตุการณ์สำคัญที่พระองค์เสด็จมาประทับที่เมืองพิษณุโลกเป็นเวลาถึง 25 ปี คือ การทำศึกกับพระเจ้าติโลกราชแห่งอาณาจักรล้านนา จังหวัดพิษณุโลกถือเป็นจุดยุทธศาสตร์เชื่อมระหว่างภาคกลางและภาคเหนือมากกว่า 700 ปี เนื่องจากตั้งอยู่ในที่ลุ่มเป็นเมืองที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านเสบียงเป็นอย่างยิ่ง (สุนทร ชุตินทรานนท์, 2525, น. 66)

ภาพที่ 1 แผนที่เมืองพิชัยโลก พ.ศ. 2444 จากหนังสือจดหมายเหตุระยะทางไปพิชัยโลก

(สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2525, น. 109)

เนื่องจากพิชัยโลกเป็นเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรเพราะตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญ คือ น่านและยม ดังนั้นจึงเต็มไปด้วยการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของราษฎรรายล้อมแม่น้ำลำคลองต่าง ๆ เมื่อมีประชากรจำนวนมาก ย่อมเกิดวรรณกรรมทั้งมุขปาฐะและลายลักษณ์ประเภทต่าง ๆ จำนวนมาก เอกสารท้องถิ่นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของคนพิชัยโลกในอดีตได้อย่างชัดเจน

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2525 ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุพจน์ พุกกะวัน ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (เดิมคือวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม) เห็นคุณค่าของเอกสารวรรณกรรมท้องถิ่นพิชัยโลก จึงออกสำรวจและรวบรวมเอกสารโบราณซึ่งส่วนใหญ่ปรากฏตามวัดทั้งในจังหวัดพิชัยโลกและใกล้เคียง เพื่อเป็นการสืบสาน รักษา อนุรักษ์ มิให้ภูมิปัญญาของคนโบราณสูญสิ้นไปตามกาลเวลา เอกสารที่พบส่วนใหญ่เป็นใบลาน สมุดไทยขาว-ดำ สมุดข่อย สมุดฝรั่ง บันทึกลงในรูปแบบของอักษรไทย ขอม ธรรมอีสาน ธรรมล้านนา ทั้งรูปแบบภาษาไทยและบาลีซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนา พิธีกรรม ตำรายา กฎหมาย หรือบันทึกทั่วไป เอกสารเหล่านี้ล้วนมีอายุอย่างต่ำคือ 100 ปี โดยคณะกรรมการทำงานของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมในสมัยนั้นได้ทำสำเนาไมโครฟิล์มไว้

จำนวนหนึ่งและปริวรรตเป็นภาษาไทยบ้างแล้วบางฉบับ เช่น นิราศเมืองหล่ม พระมาลัย เป็นต้น หลังจากนั้นเอกสารโบราณต้นฉบับเหล่านี้ถูกเก็บรักษาไว้ในสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามตั้งแต่นั้นมา (สุพจน์ พุกษะวัน, 2526, น. 1-3)

เมื่อ พ.ศ. 2557 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกุล จากมหาวิทยาลัยมหิดล ได้เข้ามาทำการดูแลรักษาเอกสารโบราณเหล่านี้บางส่วนด้วยวิธีการอนุรักษ์เอกสารโบราณพร้อมทั้งจัดทำทะเบียนเพิ่มเติมจากอดีต แต่ก็ยังไม่แล้วเสร็จทั้งหมด จนกระทั่งปี พ.ศ. 2560 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชุมพล เสมาชันท์ ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม (ในขณะนั้น) มีความคิดที่จะฟื้นฟูและอนุรักษ์เอกสารโบราณ จึงได้ตั้งคณะกรรมการทำงาน โดยผู้ศึกษาได้รับมอบหมายให้เป็นหนึ่งในคณะกรรมการดำเนินงานเกี่ยวกับการปริวรรตและศึกษาเอกสารโบราณ จึงมีโอกาสดูพบว่า เอกสารเหล่านี้ล้วนบันทึกภูมิปัญญาสำคัญของคนในท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลกและใกล้เคียงไว้เป็นจำนวนมากจึงสมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาศึกษาและเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณชน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่องานวิจัยของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

เอกสารโบราณในสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามที่ปรากฏจำนวนมาก คือ ตำรายา นิยมบันทึกลงในสมุดไทยขาว ขนาด 40 ซม. x 15 ซม. หมึกดำ มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับตำรายาที่ใช้ในการรักษาโรค มักปรากฏพร้อมกับตำราคู่มือ ตำรายันต์ ตำรานานิทาน พื้นบ้าน โหราศาสตร์ ส่วนใหญ่บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย อักษรขอม ภาษาบาลี (คาถาบริกรรม ยันต์) การวางสระและพยัญชนะนั้นมักไม่เป็นรูปแบบชัดเจนเหมือนปัจจุบัน ตำรายาที่ปรากฏจำนวนมากเหล่านี้ส่วนใหญ่จะระบุวิธีการรักษาโรค เช่น ไข้ อาการท้องเสีย โรคมะเร็ง (โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง) ไข้กาฬ โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ โรคความผิดปกติเกี่ยวกับระบบสืบพันธุ์ของเพศชาย-หญิง (มุกตมุตขมาต) เป็นต้น

คนโบราณไม่ได้รักษาโรคอย่างแพทย์แผนปัจจุบัน แต่มีวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้ตัวยามาจากธรรมชาติผ่านภูมิปัญญาที่สั่งสมต่อกันมาเรียกว่า สมุนไพร ซึ่งสมุนไพรต่าง ๆ นี้อาจจะเป็นส่วนประกอบทั้งที่มาจากมนุษย์ พืช สัตว์ แร่ธาตุ ทุกสิ่งอย่างล้วนเป็นส่วนประกอบของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม และไฟ อันเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของโลกมนุษย์ หากธาตุทั้ง 4 ไม่สมดุลหรือธาตุใดธาตุหนึ่งนั้นหย่อนจะทำให้คนผู้นั้นมีอาการเจ็บป่วยได้ (พระคัมภีร์ธาตุวิภังค์, 2542, น. 318) ดังนั้นการรักษาโรคของคนในอดีตจึงมักยึดโยงกับธรรมชาติ ตำรายาแต่ละตำรับไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นมา แต่เป็นการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น มีการทดลองจนประสบความสำเร็จในการรักษา

ภูมิปัญญาในการรักษาโรคของคนไทยนั้นกระจายอยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ ด้วยวิถีทางการสมัยใหม่ยังเข้าไม่ถึงในชนบท ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพาหมอชาติที่มีความรู้ในการปรุงยา โดยเฉพาะภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคของภาคอีสานและประเทศลาว ภูมิปัญญาเหล่านี้มักถูกบันทึกลงในเอกสาร

โบราณประเภทต่าง ๆ เช่น ไบรอน สมุดไทย หรือตัวไม้ไผ่ มีจำนวนมากหลายขนานปรับให้ถูกตามธาตุของแต่ละบุคคล ทั้งยังมีจิตวิทยาในการรักษาโรคต่าง ๆ ผสานความเชื่อกับพิธีกรรมไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน นอกจากจะใช้ในการรักษาโรคทางกายแล้ว ยังมุ่งใช้พิธีกรรมมาช่วยรักษาจิตใจให้เข้มแข็งเพื่อต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ ซึ่งถือว่าเป็นกลวิธีสำคัญในการรักษาโรคของหมอยาท้องถิ่น (สมัย วรรณอุตร, 2558, น. 136)

ภูมิปัญญาด้านตำรายาสำคัญที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงให้ความสำคัญ คือ การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จารึกตำรายาแพทย์แผนไทยลงบนแผ่นศิลา โดยนำความรู้มาจากหมอหลวงแบ่งออกเป็นหมวดวิชาบริหารร่างกาย (ฤๅษีคัตถน) วิชาเวชศาสตร์ (ตำรายาอาจารย์เอี่ยม) จำนวน 1,128 ขนาน วิชาเภสัช สรรพคุณของเครื่องสมุนไพร และวิชาแผนนวดหรือหัตถศาสตร์ โดยตำรายาจารึกที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนั้นจะแบ่งออกเป็นโรคต่าง ๆ พร้อมด้วยยาที่ใช้ในการรักษาโรค (ประทีป ชุมพล, 2556, น. 142-143) เมื่อ พ.ศ. 2413 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมคณะแพทย์หลวงดำเนินการตรวจสอบชำระคัมภีร์แพทย์แผนไทยโบราณ แล้วพระยาพิศณุประสาทเวชได้จัดพิมพ์หนังสือชื่อแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 ใช้เป็นทั้งตำราแพทย์และคู่มือสำหรับสามัญชนในครัวเรือน เนื่องจากมีเนื้อหาสมบูรณ์ครบถ้วนกว่าฉบับอื่น ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. (7)-(8)) จะเห็นได้ว่า สถาบันพระมหากษัตริย์ทรงให้ความสำคัญกับตำรายา องค์ความรู้ของคนโบราณเป็นอย่างยิ่ง

ในระดับภูมิภาคหรือท้องถิ่น คือ เมืองพิษณุโลก ก็พบตำรายาแผนไทยกระจัดกระจายไปตามท้องที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะวัด ตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกที่พบนั้น ส่วนใหญ่บันทึกในช่วง พ.ศ. 2373-2468 (ประมาณรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว-พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) เหตุการณ์สำคัญของจังหวัดพิษณุโลกที่มีผลต่อความนิยมในการรักษาโรคด้วยวิธีการแพทย์แผนไทย คือ เมื่อ พ.ศ. 2484 มีการสร้างโรงพยาบาลพุทธชินราช ซึ่งเป็นโรงพยาบาลขนาดใหญ่ที่รักษาโรคด้วยวิทยาการแผนตะวันตก ทำให้ผู้คนในจังหวัดพิษณุโลกและบริเวณใกล้เคียงหันมานิยมรักษากับระบบโรงพยาบาล ความนิยมในการรักษาโรคด้วยตำรายากับหมอยาแผนไทยจึงซบเซาและถูกลดความนิยมลง หลักฐานสำคัญในการสนับสนุนคำกล่าวเหล่านี้ คือ ผู้ศึกษาได้ออกสำรวจเอกสารโบราณด้วยตนเองตามวัดในเขตจังหวัดพิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย และกำแพงเพชร เมื่อ พ.ศ. 2565 พบว่า แทบไม่ปรากฏร่องรอยของเอกสารโบราณอีกแล้ว บางวัดเคยพบเอกสารโบราณแต่ได้ถูกนำไปบรรจุเป็นมรดกสารพระเครื่องเป็นที่เรียบร้อย หรือบางวัดก็มีเอกสารโบราณจำนวนมาก แต่ไม่ได้เปิดให้ผู้คนเข้าชมเนื่องจากกังวลเรื่องความปลอดภัยของเอกสารโบราณ เป็นต้น

ดังนั้นการออกสำรวจและรวบรวมเอกสารโบราณของสำนักศิลปและวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เมื่อ พ.ศ. 2525 ถือเป็นคุณูปการสำคัญในการอนุรักษ์เอกสาร

โบราณท้องถิ่นของจังหวัดพิษณุโลกและใกล้เคียงเป็นอย่างยิ่ง เอกสารโบราณเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเหล่านี้ บางส่วนถูกนำมาปริวรรตและศึกษาวิจัยเบื้องต้นตามระเบียบวิธีวิจัยทางภาษาไทยซึ่งเป็นงานวิจัยของนักศึกษาในระดับปริญญาตรี สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ซึ่งงานทั้งหมดนี้ ผู้ศึกษาเป็นที่ปรึกษาวิจัยให้กับนักศึกษาและงานวิจัยส่วนตัวของผู้ศึกษาเองด้วย จะกล่าวเฉพาะงานที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปแบบของบทความวิจัยระดับชาติ¹ ดังนี้

1. งานของสิริขวัญ สุทธิสนและคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตสุนทรประดิษฐ์ ตำบลบางระกำ อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก
2. งานของกานต์ธีรา จางตระกูลและคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตทำนา ตำบลไผ่ล้อม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
3. งานของเกศินี แก้วนิลและคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตสระไม้แดง ตำบลอรุณภูมิ อำเภอมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก
4. งานของพอดุทัย ปัญญาจักรและคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตสะพานหิน อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
5. งานของนันทรัตน์ ยอดกระโทมและคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตกรับพวงเหนือ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
6. งานของชลิตา สอนจันทร์และคณะ มุ่งศึกษาดำรายาวัตสันติกาवास อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
7. งานของภัครพล แสงเงิน มุ่งศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายาวัตพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
8. งานของณัฐมล พรหมรอดและคณะ มุ่งศึกษารูปแบบการเขียนชื่อพืชวัตถุในตำรายาวัตไพโรสุวรรณ อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก
9. งานของปาไลตา ทองเพลและคณะ มุ่งศึกษาวิเคราะห์ตำรายาวัตจุงนาง ตำบลท่าทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก
10. งานของกานต์พิชชา แข่งขันและคณะ มุ่งศึกษาวิเคราะห์ตำรายาวัตพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก
11. งานของขจีพรรณ ศรีฟองและคณะ มุ่งศึกษาวิเคราะห์ตำรายาวัตพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

¹ โปรดดูในบทความบททวนวรรณกรรม

ลักษณะร่วมสำคัญของงานทุกเรื่อง คือ มีการปริวรรตตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเป็นภาษาไทยปัจจุบันและจำแนกเนื้อหาที่พบโดยสังเขป (ดั่งบททบทวนวรรณกรรม) ซึ่งเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณประเภทที่มุ่งศึกษาด้านตัวยา สมุนไพรและตำรับยาในภาพรวม งานประเภทนี้ถือเป็นการบุกเบิกการศึกษาตำรายาโบราณฉบับที่ยังไม่มีผู้ใดปริวรรตหรือที่เรียกว่าการศึกษาเน้นไปที่ต้นฉบับ (ภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชชิมา, 2563, น. 77)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ในงานของภัทรพล แสงเงินนั้น มีการนำตำรับยาในตำรายาวัดพรหมพิราม (พ.ศ. 2410) จำนวน 5 ตำรับ คือ 1. ยาพรหมพักตร์ 2. ยาไฟประลัยกัลป์ 3. ยาสังขแพทย์ 4. ยามหานิล 5. ยาสมิทใหญ่ มาเปรียบเทียบกับเนื้อหาเกี่ยวกับตำรับยาในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ฉบับหลวงจากคัมภีร์สำคัญ 6 คัมภีร์ คือ 1. คัมภีร์ปฐมจินดา 2. คัมภีร์ธาตุวิภังค์ 3. คัมภีร์โกษย 4. คัมภีร์มหาโชดรัต 5. คัมภีร์ชวตาร และ 6. คัมภีร์โรคนิทาน ความน่าสนใจของเอกสารฉบับนี้มีความเก่าถึงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือว่าเป็นเอกสารที่มีความเป็นมายาวนานและมีคุณค่าต่อท้องถิ่นในเรื่องภูมิปัญญาการรักษาโรคในอดีตของท้องถิ่นอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลกด้วย (ภัทรพล แสงเงิน, 2563)

ปัจจุบันยังมีตำรายาแพทย์แผนไทยในสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษา การศึกษาครั้งนี้จะมุ่งไปที่ต้นฉบับตัวเขียนและสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเป็นหลัก และการศึกษาครั้งนี้จะเป็นฐานข้อมูลสำคัญทางการแพทย์แผนไทยในเรื่องของโรคและสมุนไพรที่เคยใช้รักษาโรคในอดีตของจังหวัดพิษณุโลก และเหมาะแก่การนำไปพัฒนาต่อยอดสำหรับที่ผู้สนใจศึกษาลักษณะเฉพาะของตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงรูปแบบและกลวิธีการนำเสนอตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก
2. ทำให้ทราบถึงสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก
3. ทำให้ทราบถึงความนิยมในการใช้เภสัชวัตถุจากตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก
4. เป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงทางการแพทย์แผนไทยในอดีตของจังหวัดพิษณุโลก

ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาเฉพาะตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก เอกสารโบราณที่เก็บรักษาในสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามเท่านั้น จากเกณฑ์การคัดเลือกแล้วพบเอกสารที่สมบูรณ์ มีเลขทะเบียนเอกสารกำกับ และสามารถระบุแหล่งที่มาของเอกสารได้ จำนวน 87 ฉบับ โดยตำรายาที่พบนั้นมาจากวัดใน 6 อำเภอของจังหวัดพิษณุโลก คือ อำเภอเมืองพิษณุโลก จำนวน 32 ฉบับ อำเภอพรหมพิรามจำนวน 18 ฉบับ อำเภอบางระกำจำนวน 3 ฉบับ อำเภอวัดโบสถ์จำนวน 1 ฉบับ อำเภอบางกระทุ่มจำนวน 27 ฉบับ และอำเภอวังทองจำนวน 3 ฉบับ

ชื่อเอกสารทั้งหมด ผู้ศึกษาจะเรียกตามแหล่งที่มาของเอกสารแต่ละฉบับ เช่น ตำรายาวัตรธรรมจักร ตำรายาวัดปากฟิงตะวันออก ตำรายาวัดจันทร์ตะวันตก เป็นต้น โดยชื่อย่อของเอกสารทุกฉบับผู้ศึกษาจะใช้ชื่อเอกสารและเลขที่เอกสาร เช่น ตำรายาวัตรธรรมจักร/0212 ตำรายาวัตรสระไม้แดง/0217 เพื่อความสะดวกในการอ้างอิง ดังนี้

ตารางที่ 1 ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 87 ฉบับ

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
1	พส.ข.0212	ตำรายาวัตรธรรมจักร ตำบลในเมือง	ตำรายา วัตรธรรมจักร/0212
2	พส.ข.0217	ตำรายาวัตรสระไม้แดง ตำบลอรัญญิก	ตำรายา วัตรสระไม้แดง/0217
3	พส.ข.0220	ตำรายาวัตรธรรมจักร (2) ตำบลในเมือง	ตำรายา วัตรธรรมจักร (2)/0220
4	พส.ข.0221	ตำรายาวัตรปากฟิงตะวันออก ตำบลวังน้ำคู้	ตำรายาวัตรปากฟิง ตะวันออก/0221
5	พส.ข.0226	ตำรายาวัตรสระไม้แดง (2) ตำบลอรัญญิก	ตำรายา วัตรสระไม้แดง (2)/0226
6	พส.ข.0228	ตำรายาวัตรธรรมจักร (3) ตำบลในเมือง	ตำรายา วัตรธรรมจักร (3)/0228
7	พส.ข.0230	ตำรายาวัตรตูม ตำบลพลาชุมพล	ตำรายาวัตรตูม/0230
8	พส.ข.0233	ตำรายาวัตรศรีวนาราม ตำบลบ้านป่า	ตำรายา วัตรศรีวนาราม/0233

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
9	พส.ข.0234	ตำรายาวัดปากฟิงตะวันออก (2) ตำบลังน้ำคู้	ตำรายาวัดปากฟิง ตะวันออก (2)/0234
10	พส.ข.0237	ตำรายาวัดจันทร์ตะวันตก ตำบลังวัดจันทร์	ตำรายาวัดจันทร์ ตะวันตก/0237
11	พส.ข.0238	ตำรายาวัดปากห้วย ตำบลดอนทอง	ตำรายาวัดปากห้วย/ 0238
12	พส.ข.0243	ตำรายาวัดจุงนาง ตำบลังท่าทอง	ตำรายาวัดจุงนาง/0243
13	พส.ข.0246	ตำรายาวัดปากฟิงตะวันออก (3) ตำบลังน้ำคู้	ตำรายาวัดปากฟิง ตะวันออก (3)/0246
14	พส.ข.0248	ตำรายาวัดศรีวนาราม (2) ตำบลังบ้านป่า	ตำรายา วัดศรีวนาราม (2)/0248
15	พส.ข.0254	ตำรายาวัดศรีวนาราม (3) ตำบลังบ้านป่า	ตำรายา วัดศรีวนาราม (3)/0254
16	พส.ข.0260	ตำรายาวัดไผ่ค่อมรัตนาราม ตำบลังปากโทก	ตำรายา วัดไผ่ค่อมรัตนาราม/ 0260
17	พส.ข.0263	ตำรายาวัดท่าโรงตะวันออก ตำบลังวัดพริก	ตำรายาวัดท่าโรง ตะวันออก/0263
18	พส.ข.0268	ตำรายาวัดปากห้วย (2) ตำบลดอนทอง	ตำรายาวัดปากห้วย (2)/0268
19	พส.ข.0275	ตำรายาวัดสะกตน้ำมัน ตำบลังท่าโพธิ์	ตำรายา วัดสะกตน้ำมัน/0275
20	พส.ข.0276	ตำรายาวัดสระไม้แดง (3) ตำบลังรัญญิก	ตำรายาวัดสระไม้แดง (3) /0276
21	พส.ข.0277	ตำรายาวัดจุงนาง (2) ตำบลังท่าทอง	ตำรายาวัดจุงนาง (2)/0277
22	พส.ข.0285	ตำรายาวัดธรรมจักร (4) ตำบลังในเมือง	ตำรายา วัดธรรมจักร (4)/0285

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
23	พส.ข.0291	ตำรายาวิตสว่างอารมณ์ ตำบลท่าทอง	ตำรายา วิตสว่างอารมณ์/0291
24	พส.ข.0293	ตำรายาวิตตุม (2) ตำบลพลายชุมพล	ตำรายาวิตตุม (2)/0293
25	พส.ข.0297	ตำรายาวิตจันทร์ตะวันตก (2) ตำบลวิตจันทร์	ตำรายาวิตจันทร์ตะวันตก (2)/0297
26	พส.ข.0301	ตำรายาวิตจันทร์ตะวันตก (3) ตำบลวิตจันทร์	ตำรายาวิตจันทร์ตะวันตก (3)/0301
27	พส.ข.0304	ตำรายาวิตธรรมจักร (5) ตำบลในเมือง	ตำรายา วิตธรรมจักร (5)/0304
28	พส.ข.0307	ตำรายาวิตศรีวนาราม (4) ตำบลบ้านป่า	ตำรายา วิตศรีวนาราม (4)/0307
29	พส.ข.0310	ตำรายาวิตท่าทรุด ตำบลปากโทก	ตำรายาวิตท่าทรุด/0310
30	พส.ข.0315	ตำรายาวิตตุม (2) ตำบลพลายชุมพล	ตำรายาวิตตุม (2)/0315
31	พส.ข.0316	ตำรายาวิตตุม (3) ตำบลพลายชุมพล	ตำรายาวิตตุม (3)/0316
32	พส.ข.0340	ตำรายาวิตตุม (4) ตำบลพลายชุมพล	ตำรายาวิตตุม (4)/0340
33	พส.ข.0215	ตำรายาวิตพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวิตพรหมพิราม/ 0215
34	พส.ข.0230	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวิตกรับพวง เหนือ/0230
35	พส.ข.0235	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (2) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (2)/0235
36	พส.ข.0239	ตำรายาวิตสันติกาवास ตำบลวงษ์	ตำรายาวิตสันติกาवास/ 0239
37	พส.ข.0241	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (3) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (3)/0241
38	พส.ข.0252	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (4) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวิตกรับพวงเหนือ (4)/0252

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
39	พส.ข.0253	ตำรายาจากอำเภอพรหมพิราม	ตำรายาอำเภอ พรหมพิราม/0253
40	พส.ข.0259	ตำรายาวัดพรหมพิราม (2) ต.พรหมพิราม	ตำรายาวัดพรหมพิราม (2)/0259
41	พส.ข.0268	ตำรายาวัดกระบี่มังคลาราม ตำบลหอกลอง	ตำรายาวัดกระบี่ มังคลาราม/0268
42	พส.ข.0274	ตำรายาวัดสะพานหิน ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดสะพานหิน/ 0274
43	พส.ข.0278	ตำรายาวัดสะพานหิน (2) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดสะพานหิน (2)/0278
44	พส.ข.0280	ตำรายาจากอำเภอพรหมพิราม (2)	ตำรายาอำเภอพรหม พิราม (2)/0280
45	พส.ข.0286	ตำรายาวัดพรหมพิราม (3) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดพรหมพิราม (3)/0286
46	พส.ข.0287	ตำรายาวัดกระบี่มังคลาราม (2) ตำบลหอกลอง	ตำรายาวัดกระบี่ มังคลาราม (2)/0287
47	พส.ข.0300	ตำรายาวัดกรับพวงเหนือ (5) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดกรับพวงเหนือ (5)/0300
48	พส.ข.0308	ตำรายาวัดพรหมพิราม (4) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดพรหมพิราม (4)/0308
49	พส.ข.0311	ตำรายาวัดพรหมพิราม (5) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดพรหมพิราม (5)/0311
50	พส.ข.0314	ตำรายาวัดสะพานหิน (3) ตำบลพรหมพิราม	ตำรายาวัดสะพานหิน (3)/0314
51	พส.ข.0218	ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์ ตำบลบางระกำ	ตำรายาวัดสุนทร ประดิษฐ์/0218
52	พส.ข.0249	ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์ (2) ตำบลบางระกำ	ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์ (2)/0249

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
53	พส.ข.0255	ตำรายาวัดแหลมเจดีย์ ตำบลบางระกำ	ตำรายาวัดแหลมเจดีย์/ 0255
54	พส.ข.0269	ตำรายาวัดปลักแรต ตำบลปลักแรต	ตำรายาวัดปลักแรต/ 0269
55	พส.ข.0276	ตำรายาวัดแหลมเจดีย์ (2) ตำบลบางระกำ	ตำรายาวัดแหลมเจดีย์ (2)/0276
56	พส.ข.0305	ตำรายาวัดปลักแรต (2) ตำบลปลักแรต	ตำรายาวัดปลักแรต (2)/0305
57	พส.ข.0224	ตำรายาวัดท้อแท้ ตำบลท้อแท้	ตำรายาวัดท้อแท้/0224
58	พส.ข.0214	ตำรายาวัดสามเรือน ตำบลนครป่าหมาก	ตำรายาวัดสามเรือน/ 0214
59	พส.ข.0223	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ ตำบลบ้านไร่	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ/ 0223
60	พส.ข.0231	ตำรายาวัดท่านา ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา/0231
61	พส.ข.0232	ตำรายาวัดท่านา (2) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (2) /0232
62	พส.ข.0233	ตำรายาวัดท่านา (3) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (3) /0233
63	พส.ข.0237	ตำรายาวัดท่านา (4) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (4) /0237
64	พส.ข.0242	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ (2) ตำบลบ้านไร่	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ (2) /0242
65	พส.ข.0248	ตำรายาวัดท่านา (5) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (5) /0248
66	พส.ข.0257	ตำรายาวัดท่ามะขาม ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่ามะขาม/ 0257
67	พส.ข.0261	ตำรายาวัดท่ามะขาม (2) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่ามะขาม (2) /0261

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
68	พส.ข.0264	ตำรายาวิดิไพรสสุวรรณ (3) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิไพรสสุวรรณ (3) /0264
69	พส.ข.0267	ตำรายาวิดิทำนานา (6) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (6) /0267
70	พส.ข.0268	ตำรายาวิดิทำนานา (7) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (7) /0268
71	พส.ข.0271	ตำรายาวิดิไพรสสุวรรณ (4) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิไพรสสุวรรณ (4) /0271
72	พส.ข.0283	ตำรายาวิดิวิดิบุใหญ่ ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิวิดิบุใหญ่/0283
73	พส.ข.0290	ตำรายาวิดิทำนานา (8) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (8) /0290
74	พส.ข.0292	ตำรายาวิดิทำนานา (9) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (9) /0292
75	พส.ข.0296	ตำรายาวิดิทำนานา (10) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (10) /0296
76	พส.ข.0296	ตำรายาวิดิทำนานา ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา/0296
77	พส.ข.0298	ตำรายาวิดิทำนานา (11) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (11) /0298
78	พส.ข.0299	ตำรายาวิดิทำนานา (12) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (12) /0299
79	พส.ข.0302	ตำรายาวิดิทำนานา (13) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (13) /0302
80	พส.ข.0315	ตำรายาวิดิทำนานา (14) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (14) /0315
81	พส.ข.0315	ตำรายาวิดิทำนานา (15) ตำบลด่านไร่	ตำรายาวิดิทำนานา (15) /0315

ฉบับที่	เลขที่เอกสาร	ชื่อเอกสาร	ชื่อย่อเอกสาร
82	พส.ข.0343	ตำรายาวัดท่านา (16) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (16) /0343
83	พส.ข.0344	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ (5) ตำบลบ้านไร่	ตำรายาวัดไพรสุวรรณ (5) /0344
84	พส.ข.0349	ตำรายาวัดท่านา (17) ตำบลไผ่ล้อม	ตำรายาวัดท่านา (17) /0349
85	พส.ข.0236	ตำรายาวัดวังพรม ตำบลวังทอง	ตำรายาวัดวังพรม/0236
86	พส.ข.0277	ตำรายาวัดบางสะพาน ตำบลวังทอง	ตำรายาวัดบางสะพาน/ 0277
87	พส.ข.0281	ตำรายาวัดวังทองวราราม ตำบลวังทอง	ตำรายาวัดวังทอง วราราม/0281

นิยามศัพท์เฉพาะ

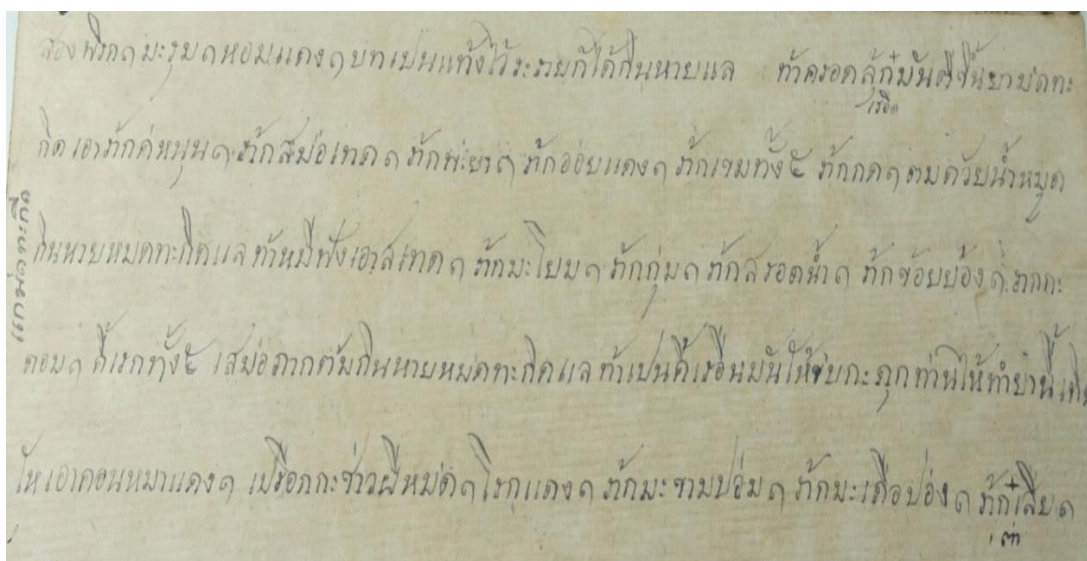
ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก หมายถึง ตำรายาเอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลกเท่านั้น

ต้นฉบับตัวเขียน หมายถึง ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเท่านั้น

สารัตถะ หมายถึง สารหรือเนื้อหาสำคัญของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเท่านั้น

ข้อตกลงเบื้องต้น

ปริวรรตตำรายาในรูปแบบ 1:1 ถอดตามต้นฉบับตัวเขียนทุกประการ ยกเว้นอัตราส่วนยาจะใส่จำนวนลงไป คือ ชั่ง ตำลึง บาท สลึง เฟื้อง และไพ และปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน พร้อมทั้งตรวจสอบความถูกต้องของการปริวรรตโดยผู้เชี่ยวชาญ หากคำใดไม่แน่ใจจะจัดทำเชิงอรรถประกอบการปริวรรต หรือหากคำใดไม่สามารถปริวรรตได้จะคงรูปตามเดิม

ภาพที่ 2 ต้นฉบับตัวเขียนตำรับยาแก้มุดกิดและไข้เรื้อนจากตำรายาวัดพรหมพิราม/0215
(ตำรายาวัดพรหมพิราม/0215, น. 24)

โดยการปริวรรตต้นฉบับตัวเขียนนั้น ผู้ศึกษาจะแบ่งตารางออกเป็น 2 ช่อง คือ ปริวรรตตามต้นฉบับตัวเขียน โดยจัดเรียงบรรทัดตามจริงเพื่อให้ผู้อ่านเห็นถึงอักขรวิธีของต้นฉบับอย่างชัดเจน ส่วนตารางปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ผู้ศึกษาจะปริวรรตให้เป็นรูปแบบภาษาไทยปัจจุบัน ตัวอย่างดังนี้

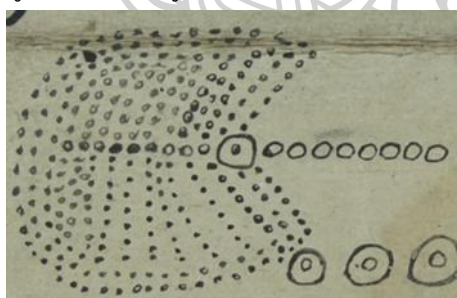
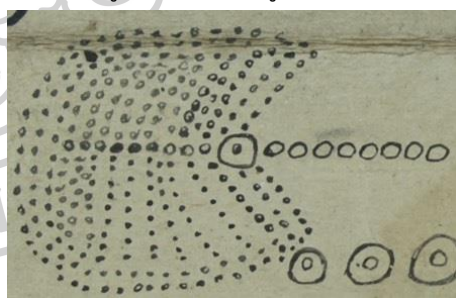
ตารางที่ 2 ตำรับยาแก้มุดกิดและไข้เรื้อนจากตำรายาวัดพรหมพิราม/0215

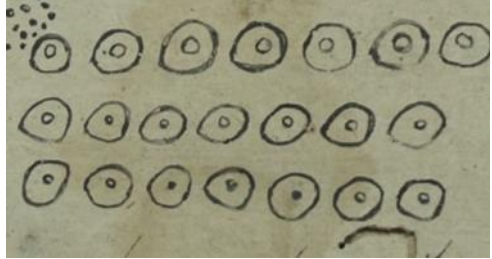
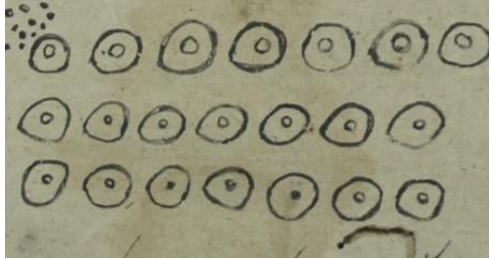
หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับตัวเขียน	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
24	1	สอง พริก 1 มะรุม 1 หอมแดง 1 บดเพนแท่งไว้ระรายก็ได้กินหายแล ทำครอดลูกเรือดมันตีขึ้นยามตทะเล	สองพริก 1 มะรุม 1 หอมแดง 1 บด เป็นแท่งไว้ละลายก็ได้กินหายแล ถ้าคลอดลูกเรือดมันตีขึ้นยามตทะเลเอาราก
	2	กิดเอา ร้ากค้หนุน 1 ร้ากสะม่อเทด 1 ร้ากพะยา 1 ร้ากอ้อยแดง 1 ร้ากเขมทั้ง 5 ร้ากกด 1 ตมดว้ยน้ำหมุด	ขนุน 1 รากสมอเทศ 1 รากพญา ² 1 รากอ้อยแดง 1 รากเข้มทั้ง 5 รากกรด 1 ต้มด้วยน้ำมูตรกินหายมุดกิดแล ถ้ามี
	3	กินหายหมดทะเลกิดแล ทำหมีฟิง เอาสเทศ 1 ร้ากมะโยม 1 ร้ากกุ่ม 1 ร้ากสรอดน้ำ 1 ร้ากช้อย 1 รากกะ	ฟิงเอาสเทศ 1 รากมะยม 1 รากกุ่ม 1 รากสลอดน้ำ 1 รากช้อย 1 รากกระดอม 1 ชี้เหล็กทั้ง 5 เสมอภาคต้ม

² ต้นฉบับว่า “ร้ากพะยา” น่าจะหมายถึง รากของต้นพญา (Hesperethusa crenulate (Roxb.) Roem.) หรือเป็นที่รู้จักกันในชื่อต้นกระแจะ การสันนิษฐานศัพท์สมุนไพรมานี้ระหว่างการปริวรรต ผู้ศึกษาจะนำคำที่พบไปค้นหาในพจนานุกรมสมุนไพรร เพื่อให้การปริวรรตตำรายานั้นถูกต้องแม่นยำที่สุด

หน้าที่	บรรทัด	ปริวรรตตามต้นฉบับตัวเขียน	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
	4	ดอม 1 คีร์กทั้ง 5 เสมอภาคต้มกิน หายหมัดทะกิดแล ทำเปนคี่ร้อนมัน ให้ขบกระดูกท่านให้ทำยานี้เทิด	กินหายมุดกิดแล ถ้าเป็นขี้ร้อนมันให้ ขบกระดูกท่านให้ทำยานี้เทิด ให้เอา ค้อนหมาแดง 1 เปลือกกระเช้าฝัด 1 โรคแดง 1 รากมะขามป้อม 1 ราก มะเดื่อปล้อง 1 รากตาเสือ 1 (ตำรายาวัดพรหมพิราม/0215, น. 24)
	5	โหเอาคอนหมาแดง 1 เปรีือก กะชาวฝัด 1 โรคแดง 1 ร้าก มะขามป้อม 1 ร้ากมีเดื่อป่อง 1 ร้ากตาเสีย 1	

หากเป็นตำรับยาประเภทรูปภาพ ได้แก่ ตำรายันต์ โหราศาสตร์หรือตำรารักษาศี ผู้ศึกษาจะ
ทำการตัดรูปภาพแล้วปริวรรต ตัวอย่างดังนี้
ตารางที่ 3 ลักษณะของผีประเภทจากตำรายาวัดสันติกาวาส/0239

หน้าที่	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
9-10	๗สิทธิการียะทากรลาวไวโยไทยแกคั้นทั้งหลาย ผู้เปนแพดไทยคุณาผีเปนเรอื่น ๗ 	๗ สิทธิการียะ ท่านกล่าวไว้ให้แก้คั้น ทั้งหลายผู้เป็นแพทยให้ดูน้ำผีเป็นเรอื่น ๗
	อันนี้ชื่อการที่ฤไทยเมื่อมันจขึ้น 9 รอบ 9 วันมันตายแล ๗	อันนี้ชื่อกาฬฤทัยเมื่อมันจะขึ้น 9 รอบ 9 วันมันตายแล ๗

หน้าที่	ปริวรรตตามต้นฉบับ	ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน
	 <p>ตักวัดาดไสยขาวขบแดง 20 วัน ตาย ครั้นถึง 4 5 วันมันเกรียนเขาด้วยกัน ครั้นรดน้ำมันพองประดุดอกฝ้าย ครั้นนำ แห้งมันหายทรายประดุดังประรอด และ เมื่อ 4 5 วันทารไทยเอาจึงจ้อหลวง¹</p>	 <p>ตะกั่วตาดไส้ขาวขบแดง 2 วันตายครั้นถึง 4-5 วันมันเกลื่อน³เข้าด้วยกัน ครั้นรดน้ำมัน พองประดุดอกฝ้าย ครั้นน้ำแห้งมันลาย ประดุดังปรอท และเมื่อ 4-5 วัน ทานให้ เอาจึงจ้อหลวง 1 (ตำรายาวัดสันตติกาวัส/0239, น. 9-10)</p>

ขั้นตอนของการศึกษา

1. สํารวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดํารยาหรือตำรายาแพทย์แผนไทยฉบับต่าง ๆ
 - 1.1 แยกประเภทของแนวทางการศึกษาดํารยาแพทย์แผนไทย
 - 1.2 นำแนวทางการศึกษาดํารยาแพทย์แผนไทยมาปรับใช้ในวิทยานิพนธ์
2. ปริวรรตตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับตามหลักเกณฑ์การปริวรรตเอกสารโบราณ และตรวจสอบการปริวรรตโดยผู้เชี่ยวชาญ
3. จำแนกข้อมูลตำรายาแพทย์แผนไทยและวิเคราะห์ข้อมูล
4. สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

วิธีดำเนินการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) คือ มุ่งศึกษาเฉพาะต้นฉบับเอกสาร โดยมีวิธีการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาต้นฉบับตัวเขียนและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก กล่าวคือ

- 1.1 ศึกษารูปแบบอักษรที่ใช้ในการบันทึกเอกสาร

³ เกลื่อน หมายถึง ทำให้เรียบ เช่น เกลื่อนผิ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 146)

1.2 ศึกษาารูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ในการบันทึกเอกสารทั้งในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง

1.3 ศึกษาารูปแบบของภาษาที่ใช้ในการบันทึกเอกสาร

1.4 ศึกษาการกำหนดอายุเอกสาร (Dating) ตามระบบการกำหนดอายุจารึกและเอกสารโบราณ

1.5 ศึกษาวิธีการนำเสนอ ประยุกต์จากขนบการเขียนตำรายาพื้นบ้านอีสานและลาวของสมัย วรรณอุตร (2558) ขนบการเขียนตำรายาพื้นบ้านอีสานและลาว มี 3 ลักษณะสำคัญ คือ วิธีการเริ่มต้น การบรรยายเนื้อหาตำรับยา และวิธีการลงท้าย ดังนี้

1) วิธีการเริ่มต้น แบ่งเป็นการเริ่มต้นผูกยาแต่ละผูกและการเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ

ก. การเริ่มต้นผูกยาแต่ละผูก มักขึ้นต้นด้วยคำไหว้ครู คำอธิษฐาน “บัดนี้” ขึ้นต้นด้วยชื่อตำรับยา และขึ้นต้นด้วยคาถา

ข. การเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ มักขึ้นต้นด้วยการบอกชื่อยาขึ้นต้น บอกอาการของโรคโดยไม่มีคำว่ายานำหน้า

2) การบรรยายเนื้อหาตำรับยา เป็นส่วนกลางของตำรับยาแต่ละตำรับ มักนิยมบรรยายด้วยตัวยาสมุนไพร ธาตุวัตถุ สัตว์วัตถุ ที่ใช้ในการรักษาโรคนั้น ๆ แล้วระบุด้วยวิธีการปรุงยาและวิธีการใช้ยารักษา

3) วิธีการลงท้าย มักระบุคุณภาพหรือสรรพคุณของตำรับยา ระบุธรรมเนียมปฏิบัติ (คำบูชายาหรือครู) ระบุแหล่งที่มาของตำรับยา ระบุชื่อผู้เขียนและวันเวลาที่บันทึกและการจบผูกตำรับยา

2. ศึกษาสาระสำคัญของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

2.1 ศึกษาความถี่ (Frequency) ของชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค โดยปกติตำรายาแพทย์แผนไทยมักจะระบุชื่อโรคที่จะใช้ในการรักษาไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของตำรับยา อาจจะเป็นตอนต้น ตอนกลางหรือตอนท้ายของตำรับยานั้น ๆ โรค คือสภาวะที่ร่างกายเจ็บป่วยด้วยโรคภัยต่าง ๆ ซึ่งชื่อโรคที่ใช้ในการเทียบเคียงเพื่อศึกษาในครั้งนี้จะใช้ชื่อโรคที่ปรากฏในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์และพจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นหลักเท่านั้น

2.2 ศึกษาความถี่ (Frequency) ของพืชวัตถุ จัดอันดับเฉพาะพืชวัตถุ (ตัวยามาจากพืช) เท่านั้น และจัดทำในรูปแบบของตารางสรุป หนังสือที่ใช้ในประกอบการอ้างอิงชื่อพืชวัตถุนั้นใช้ข้อมูลหลักจาก 1. ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ 2. คำอธิบายตำราพระโอสถ

พระนารายณ์ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชชา 5 ธันวาคม 2542 3. สารานุกรมสมุนไพรหลักเภสัชกรรมไทย 4. พจนานุกรมฉบับอื่นที่เกี่ยวข้องกับชื่อพืชวัตถุ โดยความถี่ของพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยเชิงการแพทย์แผนไทยในเรื่องของตัวยาสมุนไพรท้องถิ่นพิษณุโลกต่อไป

2.3 เนื่องจากพบตำรับยารักษาโรคต่าง ๆ ในตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้ศึกษาจึงเลือกเฉพาะตำรับยากวาดคอกเป็นกรณีศึกษา โดยมุ่งศึกษาสารัตถะและความถี่ (Frequency) ของพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุและน้ำกระสายยาที่ปรากฏในตำรับยากวาดคอก วิธีการศึกษาในตำรับยากวาดคอกที่พบในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้น จะต้องพบข้อบ่งใช้ คือ ระบุคำว่า “ใช้กวาด (ช่องปากคือ ลิ้นหรือคอก)” เท่านั้น โดยผู้ศึกษานำเนื้อหาตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเรียบเรียงลงในตารางเภสัชตำรับ (Monograph) ซึ่งผู้ศึกษาจะแบ่งส่วนประกอบของตารางเภสัชตำรับออกเป็น 5 หัวข้อหลัก คือ **1. ส่วนประกอบ** หมายถึง วัตถุที่ดิบที่ใช้ในการปรุงยา ซึ่งแบ่งแยกตามหลักเภสัชวัตถุทางการแพทย์แผนไทย **2. น้ำกระสายยา** หมายถึง ของเหลวที่มาจากธรรมชาติหรือการเตรียมเครื่องยาโดยนำมาผ่านกระบวนการต้ม แช่ ปิ้ง ฝน คั้น ใช้ในการเป็นตัวทำละลายเพื่อให้คนไข้รับประทานยาได้ง่ายขึ้น หรือ ทำให้ยาออกฤทธิ์ได้เร็วและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ชวลิต, และ วิเชียร จีรวงส์, 2544, น. 140) **3. วิธีการปรุงยา** หมายถึง กระบวนการผลิตยา ตามหลักทางการแพทย์แผนไทยมี 28 วิธี เช่น ยาต้ม คือ การสับยาเป็นชิ้นใส่ลงในหม้อ เติมน้ำต้มรอแต่น้ำกิน ยาดอง คือ การแช่ตัวยากับสุราแล้วรินน้ำรับประทาน ยาทา คือ ยาผสมแล้วใช้เป็นยาทา ยาพอก คือ ยาที่ตำแล้วพอกไปที่บาดแผลหรือหัวฝี เป็นต้น (ลัดดาวัลย์ ครุปัญญามาตย์ (บรรณาธิการ), 2547, น. 139) **4. สรรพคุณ** หมายถึง คุณสมบัติในการรักษาโรคของตำรับยา **5. ที่มา** หมายถึง ที่มาของตำรับยานั้น โดยผู้ศึกษาจะระบุชื่อตำรายา เลขที่และเลขหน้าของเอกสารไว้ด้วยเพื่อความสะดวกในการอ้างอิงและตรวจสอบความถูกต้อง ตัวอย่างตำรับยากวาดคอกในตำรายาวิดพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม เอกสารเลขที่ พส.ข.0215 ดังนี้

ตารางที่ 4 ตำรับที่ 1 ยาแก้ไข้เหลียมสมุทรและใช้สลักเพชร

1. ส่วนประกอบ	1.1 พืชวัตถุ	-
	1.2 สัตว์วัตถุ	งาช้าง นอแรด ลิ้นทะเล
	1.3 ธาตุวัตถุ	-
2. น้ำกระสาย	น้ำ	

3. วิธีการปรุงยา	บดละลายน้ำแล้วกวาด
4. สรรพคุณ	แก้ไข้เหลียมสมุทร ⁴ และใช้สลักเพชร
5. ที่มา	ตำรายาวิฑพรหมพิราม/0215 (น. 86)

เมื่อทำการจำแนกข้อมูลดังกล่าวครบถ้วนแล้วทุกฉบับ จะนำข้อมูลที่ได้ คือ สรรพคุณในการรักษาโรค วิธีการปรุงยา พืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุและน้ำกระสายยาที่ปรากฏมาจัดลำดับความถี่ในรูปแบบของตารางและแผนภูมิ

⁴ ค้นหาลแล้วไม่พบคำว่า ไข้เหลียมสมุทร พบแต่คำใกล้เคียงกันคือ “กาฬเหลียมสมุทร” ในพระคัมภีร์ตักศิลา โดยกาฬนี้สามารถเกิดขึ้นที่ใดของริมฝีปากก็ได้ บางครั้งมีขนาดเท่าเมล็ดถั่วดำแตกขาวโลหิตไหล เกิดพิษทำให้คนไข้มีอาการสะท้านร้อนหนาวและทำให้เชื่อมมัว (พระคัมภีร์ตักกะศิลา, 2542, น. 704)

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเกี่ยวกับตำรายาโบราณในประเทศไทย ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ มุ่งปริวรรตเอกสารโบราณเกี่ยวกับตำรายา ศึกษารูปแบบคำประพันธ์ ภาษาและเนื้อหาที่ปรากฏ ความถี่ของการพบสมุนไพรในตำรับยาและการรักษาโรค จากการค้นคว้าของผู้ศึกษาทั้งหมด 36 เรื่อง ผู้ศึกษาประยุกต์ใช้เกณฑ์การจำแนกงานศึกษาของภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชชิวมา (2563, น. 64-81) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท⁵ คือ 1. งานวิจัยที่เน้นศึกษาด้วยยาสมุนไพร ตำรับยาแบบภาพรวม 2. งานวิจัยที่เน้นศึกษาจากตัวตำรับยาและวิธีการรักษา 3. งานวิจัยที่เน้นศึกษาที่ตัวยาหรือโรคเฉพาะด้าน ดังนี้

งานวิจัยที่เน้นศึกษาด้วยยาสมุนไพร ตำรับยาแบบภาพรวม

คือ งานที่มุ่งศึกษาดำรายาโบราณจากต้นฉบับเอกสารโบราณด้วยวิธีการต่าง ๆ คือ การปริวรรต สัจคายนารวมและรวบรวม (ภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชชิวมา, 2563, น. 67) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มงานศึกษาเอกสารจากภูมิภาคต่าง ๆ คือ กลุ่มงานที่มุ่งเน้นศึกษาดำรายาฉบับหลวงหรือท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

งานของกฤษฎา ศรีธรรมมา, ศรีรินทร์ ทองธรรมชาติ, และ พิษณุ เข้มพิลา (2552, น. 13-19) ศึกษาการสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานในคัมภีร์ยาโบราณ อนุรักษ์ตำรายาในรูปแบบไฟล์ดิจิทัล ปริวรรตเป็นภาษาไทย และศึกษาตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรค โดยศึกษาจากคัมภีร์ยาโบราณอีสานจากไมโครฟิล์มและคัมภีร์ยาต้นฉบับ จำนวน 2 ฉบับ คัดจากฉบับที่มีความสมบูรณ์ 2 ผูก ปริวรรตจากอักษรไทยน้อยเป็นอักษรไทยปัจจุบัน หลังจากนั้นมีการนำเอกสารเหล่านี้ให้หมอยาพื้นบ้านตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งพบว่า ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานที่ใช้ในการรักษาโรค 173 โรค และ 257 อาการ คณะผู้วิจัยนำเสนอด้วยการแบ่งกลุ่มโรคพร้อมทั้งยกตัวอย่างการรักษาโรคในคัมภีร์ยาแล้วถอดความเป็นภาษาไทยปัจจุบัน มีการเพิ่มชื่อทางวิทยาศาสตร์ของสมุนไพรแทรกลงไปด้วย การกล่าวถึงภูมิปัญญาในการรักษาโรคด้วยการหาสมุนไพรหรือปรุงยาที่ใช้วิธีพื้นบ้าน กล่าวถึงตัวยาพร้อมทั้งวิธีการรักษา งานวิจัยนี้ถือเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาตำรายาโบราณ แต่วิจัยเรื่องนี้เป็นไปในลักษณะการรวบรวมคัมภีร์ยาโบราณหรือการถอดความ อธิบายขยายความเพิ่มเติมมากกว่าการ

⁵ ภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชชิวมา (2563, น. 64-81) แบ่งแนวทางสถานภาพการวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณในประเทศไทยออกเป็น 4 ประเภท คือ 1. งานวิจัยที่เน้นศึกษาด้วยยาสมุนไพร ตำรับยาแบบภาพรวม 2. งานวิจัยที่เน้นศึกษาจากตัวตำรับยาและวิธีการรักษา 3. งานวิจัยที่เน้นศึกษาด้านภาษาและวรรณกรรม 4. งานวิจัยที่เน้นศึกษาที่ตัวยาหรือโรคเฉพาะด้าน เพื่อให้เหมาะสมกับการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจะแบ่งแยกการทบทวนวรรณกรรมเป็น 3 ประเภท

วิเคราะห์ตามระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งอาจจะเพิ่มหลักการวิเคราะห์ทางการแพทย์แผนไทยโบราณเข้าไป น่าจะทำให้วิจัยมีความน่าสนใจเพิ่มมากยิ่งขึ้น

งานของกัมพล มะลาพิมพ์ (2559) ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์แพทย์แผนไทย : พระคัมภีร์ธาตุวินิจฉัย มุ่งศึกษาขนบในการแต่งและสารัตถะจากคัมภีร์ธาตุวินิจฉัยว่าด้วยเรื่องธาตุในร่างกาย สาเหตุของการเจ็บป่วยเนื่องมาจากฤดูกาลหรือภูมิประเทศพบว่า ขนบการแต่ง มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบโครงสร้างและรูปแบบการเรียงลำดับเนื้อหา โดยรูปแบบโครงสร้าง มี 3 ส่วน คือ ส่วนต้น ส่วนเนื้อหา และส่วนท้าย 1. ส่วนต้น พบการขึ้นต้นด้วยการไหว้พระรัตนตรัยและการไหว้ครู 2. ส่วนเนื้อหา พบ 2 ประเด็น คือ หลักการแพทย์แผนไทยและตำรายา 3. ส่วนท้าย พบ 3 ลักษณะ คือ การสรุปเนื้อหา การเน้นย้ำให้แพทย์เห็นความสำคัญของเนื้อหาและการบอกที่มาของคัมภีร์ ส่วนรูปแบบการเรียงลำดับเนื้อหา พบ 3 เล่ม คือ พระคัมภีร์ธาตุวินิจฉัยเล่ม 1 เนื้อหาด้านการแพทย์แผนไทย เล่ม 2 ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรร และเล่ม 3 ด้านสารัตถะ แบ่งเป็น 2 เรื่อง คือ สารัตถะการวินิจฉัยธาตุในร่างกาย ความผิดปกติของร่างกายหรือความเจ็บป่วยเกิดจากธาตุทั้ง 4 ไม่สมดุล และสารัตถะในการใช้สมุนไพรมีประเด็นศึกษา 2 เรื่อง คือ ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับสมุนไพรรและตำรับยา (ความรู้ทั่วไปในการปรุงยา สรรพคุณ พิษภัย กระจาย) งานนี้มีจุดประสงค์ในการศึกษาอย่างชัดเจนเพราะมุ่งศึกษาขนบและสารัตถะในคัมภีร์ธาตุวินิจฉัย ผลการศึกษานั้นพิสูจน์วัตถุประสงค์ได้อย่างชัดเจน เมื่อพิจารณาแล้วการศึกษาครั้งนี้ยังมีได้เจาะลึกเข้าไปถึงลักษณะเฉพาะของตัวยาหรือสมุนไพรรที่น่าสนใจ เป็นเพียงแค่การมองในภาพรวม ถ้าหากเจาะลึกลงไปถึงลักษณะเฉพาะของตำรายาจะทำให้การศึกษาลึกซึ้งเพิ่มมากยิ่งขึ้น งานนี้ถือว่าเป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษา ความน่าสนใจอยู่ที่ขนบและสารัตถะซึ่งสามารถนำมาวิเคราะห์ตำรายาโบราณได้เป็นอย่างดี

งานของเจริญ ตรีประดิษฐ์ (2542) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคใต้ด้านการแพทย์พื้นบ้านจากหนังสือบุต ปรวิวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันและตรวจสอบความถูกต้องโดยหมอยาพื้นบ้าน เพื่อจัดระบบข้อมูลที่ได้จากการปรวิวรรตเป็นฐานข้อมูลและคลังข้อมูลประเภทเอกสารและเพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเป็นองค์ความรู้ จำแนกตามสารัตถะเพื่อประโยชน์ในการสืบค้นวิจัยและประโยชน์ด้านอื่น ๆ ใช้หนังสือบุตจากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี 125 เล่ม ผลการศึกษาพบว่า ตำรับยาที่ปรากฏในหนังสือบุตทั้งสิ้น 82 ตำรับ เช่น ยามหานิล ยาแก้หอบ ยาแก้เจ็บท้อง ยาแก้ใช้ยาแก้ช้ำ เป็นต้น โดยนำยาจากทั้ง 82 ตำรับไปตรวจสอบกับหมอยาพื้นบ้านจำนวน 10 คน พบว่ายังคงมียาที่ใช้ในการรักษาโรครจริง เช่น ยาแก้โรคซาง ยาแก้ตานขโมย ยาถ่ายพยาธิ ยาแก้โรคเลือด เป็นต้น จุดเด่นสำคัญของรายงานการวิจัยนี้ คือ การปรวิวรรตตำรายาโบราณท้องถิ่นภาคใต้เป็นภาษาไทยปัจจุบัน และตรวจสอบข้อมูลเหล่านั้นโดยหมอยาพื้นบ้านแล้วพบว่า ยังมีบางตำรับที่ถูกใช้จนถึงยุคปัจจุบัน ซึ่งการตรวจสอบกับหมอยาพื้นบ้านนี้ถือว่ามีำนำข้อมูลที่ได้ตรวจสอบอีกครั้งโดย

ผู้เชี่ยวชาญด้านการรักษาโรคด้วยสมุนไพร วิจัยเรื่องนี้จะเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในด้านของสารัตถะและการแยกประเภทของข้อมูล เป็นต้น

งานของณัฐพล จันทร์งาม (2558, น. 313-341) ศึกษาคัมภีร์โบลานตำรายาวัตพัทธสีมา อำเภอดงหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช มุ่งนำเสนอภาพรวมของคัมภีร์โบลานตำรายาท้องถิ่นภาคใต้ของวัตพัทธสีมา เอกสารโบราณฉบับนี้เป็นคัมภีร์โบลานตำรายา 16 ผูก เนื้อความบันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย ส่วนคาถาภาษาบาลีจะบันทึกด้วยอักษรขอม แต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดร้อยแก้ว และร้อยกรองจำพวกกาพย์ประเภทต่าง ๆ มีคาถาบาลีแทรก มีเนื้อหาหลักเกี่ยวกับตำรายารักษาโรค เช่น ตำรายาตา ตำราโรคสตรี ตำรายาตานซาง คัมภีร์ปฐมจินดา เป็นต้น งานนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของผู้ศึกษาในเรื่องของสารัตถะในตำรายาท้องถิ่นพิษณุโลกในด้านการจำแนกรูปแบบคำประพันธ์ ภาษาและเนื้อหาหลักของตำรายา

งานของตอกรัก พยัคศรี (2558, น. 197-226) ศึกษาเอกสารและตำรายาในภูมิภาคตะวันตก มุ่งสำรวจรวบรวมและศึกษาเอกสารโบราณของภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย คือ จังหวัดกาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ ราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงครามและสุพรรณบุรี โดยนำเอกสารต้นฉบับมาอนุรักษ์และถ่ายสำเนาภาพดิจิทัลพบว่า มีตำรายาโบราณจำนวนมาก มักนิยมบันทึกด้วยอักษรไทย อักษรขอมโบราณ บางฉบับปรากฏอักษรไทยน้อยและธรรมล้านนาบ้างตามปัจจัยการอพยพของคนในพื้นที่ ในส่วนของตำรายานี้มักมีรูปแบบของการบันทึกที่สำคัญ 4 แบบ คือ แบบที่ 1 บอกรักษา แก้กโรค สมุนไพรและวิธีใช้ แบบที่ 2 บอกรักษาของโรคหรือชื่อโรค สมุนไพร วิธีใช้ แก้กโรค แบบที่ 3 ประเภทยา แก้กโรค สมุนไพรและวิธีใช้ แบบที่ 4 สิทธิการียะ ชื่อยา สมุนไพร วิธีใช้ และแก้กโรค ประโยชน์ของงานนี้จะช่วยในเรื่องของการวิเคราะห์รูปแบบหลักของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีรูปแบบใกล้เคียงกับทั้ง 4 แบบข้างต้น อีกทั้งตำรายาพิษณุโลกยังนิยมบันทึกลงในสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทย คล้ายคลึงกับตำรายาในภูมิภาคตะวันตกอีกด้วย

งานของทิพย์วารี สงนอก (2564, น. 759-767) ศึกษาภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาปริวรรตตำรายาโบราณ เอกสารโบราณจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จำนวน 1 ฉบับ ปริวรรตให้เป็นภาษาไทยปัจจุบัน และนำข้อมูลดังกล่าวจัดระบบตำรับยาพื้นบ้านให้เป็นฐานข้อมูลสำหรับผู้สนใจศึกษา ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาที่ใช้รักษาโรคและอาการของโรคจำนวน 178 ตำรับ พบว่าใช้ในการรักษาไข่ออกตุ่มสูงสุด 98 ตำรับ งานวิจัยเรื่องนี้จะมีประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโรคและอาการที่ปรากฏในตำรับยาพื้นบ้านอีสาน ซึ่งอาจจะมีลักษณะร่วมหรือต่างไปจากตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกก็เป็นได้

งานของนิจศิริ เรืองรังษี, ชนิดา พลานูเวช, พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, และ สุชาญ ชูสุวรรณ (2553) ศึกษาตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์ : สังคายนารวบรวมและอธิบายความหมายบูรณาการผู้ทรงคุณวุฒิหลายด้านเกี่ยวกับตัวยาที่ใช้ในการรักษาโรค คือ ตำรายาจารึกและเอกสารโบราณด้านเภสัชพฤกษศาสตร์ และด้านการแพทย์แผนไทย แบ่งประเภทของสมุนไพรในตำรายาจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเชิงของการรวบรวมองค์ความรู้ในศิลาจารึกวัดโพธิ์พบว่า ตำรายาศิลาจารึกวัดโพธิ์พบสมุนไพรประเภทพืชวัตถุจำนวน 538 ชนิด พร้อมทั้งระบุชื่อวิทยาศาสตร์ สัตว์วัตถุจำนวน 50 ชนิด และธาตุวัตถุจำนวน 45 ชนิด วิจัยเล่มนี้เป็นกรรวบรวมตำรายาพร้อมทั้งจัดทำคำอธิบายเพิ่มเติมมากกว่ามุ่งวิเคราะห์กับคัมภีร์ทางเภสัชแพทย์แผนไทยโบราณ

งานของพรรณเพ็ญ เครือไทย (2558, น. 227-274) ศึกษาโรคและยาในตำรายาภาคเหนือ กล่าวถึงแหล่งข้อมูลตำรายาของภาคเหนือส่วนใหญ่มาจากจังหวัดในเขตภาคเหนือตอนบน (เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง พะเยา แพร่ และน่าน) วัสดุที่ใช้บันทึกเอกสารโบราณส่วนใหญ่คือ พับสา (ปื้บสา) ใช้อักษรไทยวนในการบันทึกเป็นส่วนมาก ส่วนใหญ่เป็นตำรายาที่มีความเป็นมาค่อนข้างยาวนาน ลักษณะการเรียบเรียงเนื้อหาซับซ้อนด้วยตำรายาและดำเนินเรื่องไปจนจบ มักไม่ปรากฏวันเดือนปีที่เขียน เนื้อหาในตำรายาส่วนใหญ่เป็นตำรายาที่ใช้ในการรักษาคน คือ บอกชื่อโรค ลักษณะอาการของโรค สาเหตุของโรค ตำรับยาและพิธีกรรมในการปรุงยามักจะระบุตัวยาหรือสมุนไพรชัดเจนแต่ไม่ระบุสัดส่วนหรือปริมาณที่ใช้ ด้านสำนวนภาษาส่วนใหญ่เป็นลักษณะร้อยแก้วแต่มีได้พืดิถินมากนั้ก บางส่วนเป็นร้อยกรองเพื่อให้จดจำตำรับยาได้ง่ายขึ้น โรคที่ปรากฏจำนวนมากในตำรายาภาคเหนือ คือ โรคมะเร็ง (บ่าเฮง) ชนิดต่าง ๆ (โรคผิวหนังชนิดหนึ่งที่ไม่ร้ายแรง) ยาที่ชาวภาคเหนือมักใช้ในการรักษาโรคส่วนใหญ่จากข้อมูลตำรายาภาคเหนือ การสัมภาษณ์หมอเมืองและการสังเกตวิถีชีวิตของชาวเหนือมี 4 ลักษณะคือ 1. การรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร 2. การดูแลรักษาเพื่อผ่อนคลายกล้ามเนื้อ 3. การปฏิบัติในเรื่องของอาหารการกิน และ 4. การดูแลสุขภาพด้วยพิธีกรรมต่าง ๆ งานนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาของผู้ศึกษาในเรื่องของลักษณะร่วมบางประการของตำรายาท้องถิ่นภาคเหนือที่มีความคล้ายคลึงกับตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกในเรื่องสารัตถะของเนื้อหา

งานของพอล สุกใส (2558, น.175-196) ศึกษาเวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ มุ่งศึกษาหลักฐานเกี่ยวกับการรักษาโรคที่ปรากฏในเอกสารต้นฉบับในสมัยอยุธยาถึงรัตนโกสินทร์เป็นหลัก กล่าวถึงประวัติการรักษาโรคของคนสมัยอยุธยา ตำรายาสำคัญที่กล่าวถึง คือ ตำราโอสถพระนารายณ์ หัวใจสำคัญของวงการแพทย์แผนไทยโบราณที่แสดงให้เห็นถึงการรักษาโรคของคนสมัยอยุธยาที่มีระเบียบแบบแผน การวินิจฉัยโรคและการพยากรณ์สาเหตุของการเกิดโรค ตำราโอสถพระนารายณ์นี้ยังอ้างถึงคัมภีร์สำคัญทางการแพทย์แผนโบราณด้วย ดังนั้นตำราโอสถพระนารายณ์จึงเป็นตำราสำคัญที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาของคนไทยสมัยอยุธยาที่ใช้ในการรักษาโรคภัย

ต่าง ๆ และเหตุการณ์สำคัญที่มีคุณูปการต่อวงการแพทย์แผนไทยอย่างยิ่ง คือ จารึกตำรายา วัตราชโอรส เป็นจารึกองค์ความรู้ที่ใช้การรักษาโรคของคนไทยในสมัยธนบุรี-รัตนโกสินทร์ งานนี้เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในเรื่องของการศึกษาประวัติความเป็นของตำรับยาบางตำรับที่มีการอ้างอิงจารึกหรือคัมภีร์โบราณในทางการแพทย์แผนไทย

งานของรุ่งอรุณ ทีฆชุนหเถียร (2550) ศึกษาตำรายาพื้นบ้านล้านนา : การศึกษาท่วงทำนอง การเขียน มุ่งศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านล้านนา จำแนกชนิดของ สำนวนและศึกษาคติความเชื่อที่ปรากฏในตำรายาพื้นบ้านล้านนา ใช้ตำรายา 8 ฉบับ เน้นการศึกษา เฉพาะท่วงทำนองการเขียนเท่านั้น ใช้กรอบแนวคิดด้านวัจนลีลาศาสตร์ (Stylistics) ผลการศึกษา พบว่า 1. รูปแบบและวิธีการนำเสนอเนื้อหา มี 3 ประเด็น คือ ข้อความบอกการขึ้นต้นยาแต่ละขนาน ข้อความบอกการลงท้ายยาแต่ละขนาน และข้อความบอกรายละเอียดเฉพาะเรื่อง 2. ความเชื่อใน ตำรายาพื้นบ้านล้านนามีความเกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ไสยศาสตร์ จิตวิทยา และศาสนา 3. แนวคิดเกี่ยวกับระบบแพทย์พื้นบ้านของล้านนา คือ การใช้พิธีกรรมช่วยยึดเหนี่ยวทางจิตใจทำให้คนไข้มีความเชื่อมั่นว่าจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บ โดยหมอยาในฐานะผู้ทำพิธีรักษา การรักษากายควบคู่ไปกับจิตใจจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาโรคของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา งานนี้เป็นประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในเรื่องของท่วงทำนองการแต่งซึ่งจะทำให้ทราบถึง รูปแบบและกลวิธีในการนำเสนอเนื้อหาอีกด้วย

งานของวรดี วารีผล (2564) ศึกษาภูมิปัญญาสมุนไพรอีสานในตำรายาอีสานของตาส่วน ศรีมะพริก มุ่งศึกษาศัพท์ชื่อโรค พืชวัตถุ และศึกษาสำนวนของตำรายาของตาส่วน ศรีมะพริก ปรากฏแพทย์แผนไทยพื้นบ้านของจังหวัดปราจีนบุรี ใช้ตำรายาของตาส่วนทั้งหมด 4 เล่ม ผลการศึกษาพบว่า โรคและอาการที่พบแบ่งได้ทั้งสิ้น 18 กลุ่ม พบพืชวัตถุที่ใช้ในการรักษา 883 ชนิด พบพืชที่ปรากฏนอกเหนือจากหนังสือแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ 558 ชนิด ศัพท์พืชที่พบส่วนใหญ่เป็น ภาษาไทยถิ่นอีสาน ในส่วนของสำนวนพบตำรับยารักษาโรคใช้หมากไม้มากที่สุด 379 ตำรับ งานนี้ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาเรื่องของชื่อโรคและอาการ และชื่อพืชวัตถุที่อาจจะมี ความคล้ายคลึงกัน

งานของศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง (2558, น. 139-158) ศึกษาโรคในจารึกสุโขทัยและล้านนา มุ่งศึกษาการปรากฏของโรคในจารึกสุโขทัยและล้านนา ในจารึกสุโขทัยนั้นมิได้อธิบายกระบวนการ ทางการรักษาโรคไว้อย่างเด่นชัด แต่จะปรากฏชื่อโรคบางชนิด อีกทั้งส่วนใหญ่จารึกในสมัยสุโขทัยมี เนื้อหาเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา มักปรากฏชื่อต้นไม้ที่อาจมีประโยชน์ทางยา เช่น จารึกวัด อโสการาม (สท.26) จารึกวัดบูรพาราม (สท.59) เป็นต้น ในส่วนของหลักฐานเกี่ยวกับโรคในจารึก ล้านนานั้น ปรากฏชื่อโรคหลายชนิด เช่น จารึกคำอริชฐาน (พย.17) ปรากฏอาการเจ็บป่วย คือ หิด ฝี เมื่อย ห้าน ฯลฯ ข้อสังเกตสำคัญเกี่ยวกับโรคในจารึกล้านนานั้น มีตำรายาจำนวนมากที่กล่าวถึงเรื่อง

พุทธคุณกับไสยศาสตร์ที่ต้องมีการใช้การบริการมคาถาประกอบการรักษาโรค อันเป็นการสร้างความเชื่อมั่นในการรักษาโรค งานนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาของผู้ศึกษาในเรื่องของความเชื่อเรื่องพุทธคุณกับไสยศาสตร์ที่ปรากฏในตำรายาพิษณุโลก

งานของสมัย วรรณอุตร (2558, น. 111-138) ศึกษาโรคและยาในตำรายาอีสานและลาว มุ่งนำเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับองค์ความรู้ของอีสานและลาวในสมัยโบราณที่มีต่อการรักษาโรค เนื้อหาที่นำเสนอ นั้น ได้แก่ การบันทึกตำรายาของคนอีสานและลาวในอดีตนั้นพบว่า มักนิยมบันทึกลงในวัสดุประเภทใบลานมากที่สุด หรือที่เรียกว่า ลานสั้น (หนังสือก้อม) รองลงมาคือ เอกสารจำพวกสมุดไทยซึ่งได้รับอิทธิพลจากภาคกลางของไทย และบันทึกลงในตัวไม้ไผ่ ตัวอักษรที่ใช้ในการบันทึกนั้น ได้แก่ อักษรธรรม อักษรไทยน้อย อักษรลาว และอักษรไทยโบราณ ส่วนอักษรขอมพบปะปนอยู่ในคาถาบาลี โดยลักษณะทางกายภาพของเอกสารโบราณที่บันทึกตำรายาอีสานและลาวนั้น ผู้เขียนมักจารตัวหนังสือลงในลานสั้นชนิดติดกันเป็นพืด ไม่นิยมเว้นวรรคตอน มักจารหน้าละ 4-8 บรรทัด ขนบการเขียนตำรายาพื้นบ้านอีสานและลาว มี 3 ลักษณะสำคัญ คือ วิธีการเริ่มต้น การบรรยายเนื้อหาตำรับยาและวิธีการลงท้าย ดังนี้ 1. วิธีการเริ่มต้น แบ่งเป็นการเริ่มต้นผูกยาแต่ละผูกและการเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ 1.1 การเริ่มต้นผูกยาแต่ละผูก มักขึ้นต้นด้วยคำไหว้ครู คำอธิษฐาน บัดนี้ขึ้นต้นด้วยชื่อตำรับยา และขึ้นต้นด้วยคาถา 1.2 การเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ มักขึ้นต้นด้วยการบอกชื่อยาขึ้นต้น บอกอาการของโรคโดยไม่มีคำว่ายานำหน้า 2. การบรรยายเนื้อหาตำรับยาเป็นส่วนกลางของตำรับยาแต่ละตำรับ มักนิยมบรรยายด้วยตัวยาสมุนไพร ธาตุวัตถุ สัตว์วัตถุ ที่ใช้ในการรักษาโรคนั้น ๆ แล้วระบุด้วยวิธีการปรุงยาและวิธีการใช้ยารักษา 3. วิธีการลงท้าย มักระบุคุณภาพหรือสรรพคุณของตำรับยา ระบุธรรมเนียมปฏิบัติ (คำบูชายาหรือครู) ระบุแหล่งที่มาของตำรับยา ระบุชื่อผู้เขียนและวันเวลาที่บันทึก และการจบผูกตำรับยา บทความนี้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์เนื่องจากวัฒนธรรมในการบันทึกตำรายาท้องถิ่นของอีสานและลาวนั้น บางส่วนมีความใกล้เคียงกับตำรายาพิษณุโลก ในเรื่องของขนบที่ปรากฏในตำรายา ซึ่งผู้ศึกษาจะนำขนบการเขียนตำรายาพื้นบ้านอีสานและลาวนั้นมาปรับใช้ในหัวข้อวิธีการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ด้านสารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

งานของสุภารัตน์ ตันตะอารียะ (2548) การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา มุ่งศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ กลวิธีการเขียน การใช้ภาษาและความเชื่อในตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทย จังหวัดพังงา ใช้วิธีการรวบรวมตำรายาโบราณหลังจากนั้นมีการสัมภาษณ์หมอยาแผนโบราณ และวิเคราะห์ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำรายาจากสมุดไทยของจังหวัดพังงาทั้งหมด 37 เล่ม จาก 6 อำเภอ จำแนกรหัสตำรายากำกับไว้ทุกเรื่องเพื่อสะดวกในการศึกษา และข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอยาในการทำพิธีกรรมรักษาโรคพบว่า 1. รูปแบบของเอกสารที่ผู้ศึกษาแบ่งออกตามขนาด คือ ขนาดใหญ่ กลางและเล็ก เอกสารทั้งหมดบันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย มีอักษรขอม

บางส่วน โดยสรุปวิธีการเขียน พิจารณาจากคำขึ้นต้นและคำลงท้ายจากตำรายาแต่ละขนาน กล่าวถึง คำขึ้นต้นของยาแต่ละขนานที่อาจจะมาจากการขึ้นต้นด้วยชื่อยา วิธีการประกอบยา ฯลฯ หรือลงท้าย สูตรยาแต่ละขนาน เช่น การลงท้ายลักษณะเปรียบเทียบกับสิ่งมีค่า การลงท้ายด้วยชื่อยา เป็นต้น ในด้านสำนวนภาษา พบภาษาถิ่นทั้งไทยกลางและใต้แทรกหรือปะปนอยู่ในการบันทึกตำรายา ส่วนด้านความเชื่อพบ 2 ประเภท คือ ความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ด้านบาป-บุญ และความเชื่อพื้นบ้าน ในเรื่องของคาถากำกับการรักษาโรค การลงเลขยันต์ การลงอักขระ เป็นต้น ภาพรวมของงานนี้ถือว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับตำรายาอันเป็นความรู้ท้องถิ่น

งานของสำเนียง เลื่อมใส (2558, น. 39-60) ศึกษาโรคและการเยียวยารักษาในคัมภีร์พุทธศาสนา มุ่งศึกษาโรคและการเยียวยาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎกและอรรถกถา (เถรวาท) และคัมภีร์ลลิตวิสตรระ (มหายาน) ซึ่งส่วนใหญ่จะกล่าวถึงโรคเกี่ยวกับผิวหนัง เช่น เกื้อน กลาก ผีตาช หูด คุดทะราด เป็นต้น อาการเจ็บป่วยทั้งหลายนี้ล้วนมีวิธีการเยียวยาหรือรักษา ซึ่งคัมภีร์ที่แสดงรายละเอียดสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคส่วนใหญ่จะปรากฏเนื้อหาในพระไตรปิฎก และอรรถกถาซึ่งมีจำนวน 19 กลุ่ม เช่น เกสขทั้ง 5 ที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สงฆ์ใช้เป็นยาได้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำอ้อย น้ำผึ้ง ผลไม้สรรพคุณเป็นยา คือ ดิปลี พริก สมอไทย มูลของสัตว์ คือ มูลโค เป็นต้น อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการรักษาโรคนั้นปรากฏในพระวินัยปิฎก หมวดเกสขชขันธกะ เช่น ครก สาก กลักยา กล้องยานัตถ์ ผ้ารัดเขา ไม้แคะหู เป็นต้น งานนี้เป็นประโยชน์ต่อการสืบค้นที่มาของเนื้อหาบางส่วนในตำรายาท้องถิ่นพิษณุโลกที่มีการอ้างอิงถึงคัมภีร์หรือเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในพระไตรปิฎก

งานของอุษา กลิ่นหอม และ สุกัญญา นาคะวงศ์ (2554) ศึกษารวบรวมตำรายาพื้นบ้านอีสานที่บันทึกลงในใบลาน ใช้ตำรายาโบราณของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เอกสารจากโครงการอนุรักษ์ใบลานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 27 ฉบับ ซึ่งเป็นเอกสารที่บันทึกด้วยอักษรธรรมอีสานและไทยน้อย ปรวิวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาจำนวน 3,475 ตำรับ ลักษณะการบันทึกของเอกสารเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นการจดบันทึกเฉพาะตำรับยาดีจากหมอยาต่าง ๆ ข้อเสนอแนะสำคัญของงานนี้ คือ เพื่อความถูกต้องของการสังคายนารวบรวมตำรายาโบราณควรมีการบูรณาการ 3 ส่วน คือ หมอยาที่มีความรู้ในการอ่านอักษรธรรมอีสานและไทยน้อย นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับสมุนไพรพื้นถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และนักอ่านอักษรโบราณ ซึ่งจะช่วยให้การสังคายนาตำรายาสมบูรณ์ถูกต้องมากที่สุด งานนี้เป็นประโยชน์ต่อการสังคายนาตำรายาท้องถิ่นซึ่งเป็นประโยชน์สำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกในครั้งนี้ได้อย่างดี

งานของ Mulholland (1979, pp. 80-115) ศึกษาความคิดและการปฏิบัติในการรักษาโรคของคนไทยในยุคโบราณ ใช้พระคัมภีร์สำคัญในทางการแพทย์แผนไทยโบราณ เช่น พระคัมภีร์โรคนิทาน พระคัมภีร์อภัยสันตา พระคัมภีร์สมุฏฐานวินิจฉัย เป็นต้น ใช้วิธีการเล่าเรื่องแต่ละพระคัมภีร์โดยการสรุปความ คล้ายกับการปริทัศน์หนังสือแต่ละเล่ม และกล่าวถึงแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับการมองโรคของคนไทยโบราณผ่านพระคัมภีร์ต่าง ๆ ผลการศึกษาพบว่า คนไทยบางส่วนเลือกที่จะใช้การแพทย์แผนโบราณเพราะการรักษาการแพทย์แผนปัจจุบันในบางโรคไม่ตอบโจทย์ ตำรายาไทยเป็นที่นิยมของคนไทย ได้แก่ ตำรายา ตำรานวด จากจารึกวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นอกจากนี้ยังมีตำรายาทางการแพทย์แผนไทยที่สำคัญคือ ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์อันเป็นองค์ความรู้สำคัญในทางการแพทย์แผนไทย ตำรายาเหล่านี้จะกล่าวถึงสาเหตุของโรค อาการและการวินิจฉัย คุณสมบัติของยาที่ใช้ในการรักษา เป็นต้น ศูนย์รวมความคิดหลักของการแพทย์แผนโบราณของไทยจะอยู่ที่วัดพระสงฆ์นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชาวพุทธแล้ว ยังมีบทบาทสำคัญในการรักษาโรคโดยใช้ตำรายา บทความนี้ส่วนใหญ่กล่าวถึงพระคัมภีร์สำคัญของคนไทยในการรักษาโรคยุคโบราณ โดยมีการปริทัศน์พระคัมภีร์สำคัญในอดีตที่คนไทยใช้ประกอบในการรักษาโรค ตลอดจนการนำเสนอแนวคิดในการมองโรคและร่างกายแบบโบราณของไทย โดยงานนี้มีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในเรื่องของการศึกษาเชิงประวัติและที่มาของคัมภีร์ตำราแพทย์แผนไทยโบราณ

2. กลุ่มงานศึกษาเอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม คือ กลุ่มงานที่มุ่งศึกษาดำรายาเอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ดังนี้

งานของกานต์ธีรา จางตระกูล, กุลศรัมภ์ เวชกุล, อาภาภัทร ธนะบุญ, และ ภัครพล แสงเงิน (2563, น. 167-179) ศึกษาวรรณกรรมเภสัชกรรมวัดท่านา ตำบลไผ่ล้อม อำเภอบางกระพูน จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ช.0232 มุ่งปริวรรตให้เป็นภาษาไทยปัจจุบันและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ ภาษาที่ปรากฏและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย เนื้อหาหลักกล่าวถึงการใช้ตำรับยาต่าง ๆ ในการรักษาโรคจำนวน 114 ตำรับ มุ่งรักษาโรคหรืออาการ เช่น ยาแก้ไข้ ยาแก้ริดสีดวง ยาแก้สันนิบาต เป็นต้น และงานของ เกศินี แก้วนิล, นิสิต เมฆแจ่ม, เพ็ญพิชชา พรหมแดง, และ ภัครพล แสงเงิน (2563, น. 1-15) ศึกษาวรรณกรรมเภสัชกรรมวัดสระไม้แดง ตำบลอรุณภูมิ อำเภอมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ช.0226 มุ่งปริวรรตให้เป็นภาษาไทยปัจจุบันและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ ภาษาที่ปรากฏและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า แต่งด้วยคำประพันธ์ชนิดร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรค จำนวน 117 ตำรับ เช่น โรคใช้รากสาด ใช้ดาวเรือง ใช้มหาเมฆ ใช้ฟองสมุทร เป็นต้น

งานทั้งสองเรื่องนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในเรื่องของชื่อตำรายา ศัพท์ที่ใช้เรียกชื่อสมุนไพรที่ใช้รักษาโรคของชาวบ้านไผ่ล้อม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลกและชาวบ้านวัดสระไม้แดง ตำบลอรุณภูมิ อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก แต่งานนี้ยังถือเป็นงานชนิดปริทัศน์และไม่ได้แสดงการวิเคราะห์ลงไปในเรื่องมากนัก

งานของมณีสร วังศิริ, มนูญชา วันเย็น, วรณภาพร โสภชานา, และ ภัครพล แสงเงิน (2562, น. 2134-2142) ศึกษาวรรณกรรมเภสัชกรรมวัดนครชุม ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร มุ่งปริวรรตตำรายาเป็นภาษาไทยปัจจุบันและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ ภาษาที่ปรากฏและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว บันทึกด้วยอักษรไทย ภาษาไทย และอักษรขอม ภาษาบาลีประกอบการปรุงยา เนื้อหาหลักกล่าวถึงตำรับยารักษาโรคจำนวน 191 ตำรับ เช่น ยาแก้ไข้ ยาแก้ไอ ยาแก้อาการตะคริว เป็นต้น และงานของสิริขวัญ สุทธิสน, ธนากร จิวสุวรรณ, วีรพล จำปาทอง, และ ภัครพล แสงเงิน (2562, น. 2147-2161) ศึกษาวรรณกรรมเภสัชกรรมวัดสุนทรประดิษฐ์ ตำบลบางระกำ อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบคำประพันธ์ ภาษาที่ปรากฏและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย อักษรขอม ภาษาบาลีประกอบการปรุงยา พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรค 167 ตำรับ เช่น ไข้สันนิบาต ไข้ทับระดู ไข้รากสาดปานดำปานแดง เป็นต้น

งานทั้งสองเรื่องนี้ใช้คำว่า วรรณกรรมเภสัชกรรม หมายถึง ตำรายา มีการศึกษาตำรายาฉบับนี้เบื้องต้น คือ การกล่าวถึงเนื้อหาหลักของตำรายาเล่มนี้คล้ายกับการปริทัศน์ตำรายา ประโยชน์ที่จะนำไปใช้กับวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาคือ โรคหรือสมุนไพรบางชนิดในตำรายาทั้งสองฉบับอาจมีความคล้ายคลึงกับตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกเนื่องจากเป็นตำรับยาของจังหวัดพิจิตรซึ่งมีพื้นที่ติดกับจังหวัดพิษณุโลก

งานของชลิตา สอนจันทร์, ศิริวรรณ เพ็ชรเมณี, อัจฉราภรณ์ ใจแก้ว, และ ภัครพล แสงเงิน (2564, น. 4020-4034) ศึกษาสารัตถะในตำรายาวัตสันติกาวาส อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0239 มุ่งศึกษาสาระสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคทั้งสิ้น 237 ตำรับ พบพืชวัตถุ 515 ชนิด พบการใช้ซึ่งมีความถี่สูงสุด พบสัตว์วัตถุ 64 ชนิด พบการใช้กระดูกเหลือมมีความถี่สูงสุด พบธาตุวัตถุ 27 ชนิด พบการใช้เกลือมีความถี่สูงสุด พบวิธีการปรุงยาตามหลักเภสัชกรรม 4 ทั้งสิ้น 14 วิธี งานของนันทรัตน์ ยอดกระโทม, สาวิตรี แก้วเกต, และ ภัครพล แสงเงิน (2564, น. 4035-4048) ศึกษาสารัตถะในตำรายาวัตรับพวงเหนือ อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0235 มุ่งศึกษาสาระสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคทั้งสิ้น 109 ตำรับ พบพืชวัตถุ 333 ชนิด พบการใช้ดีปลีมีความถี่สูงสุด พบสัตว์วัตถุ 60 ชนิด พบการใช้ดีปลีเหลือมมีความถี่สูงสุด พบธาตุวัตถุ

15 ชนิด พบการใช้น้ำประปานทองมีความถี่สูงสุด พบวิธีการปรุงยาตามหลักเภสัชกรรม 4 ทั้งสิ้น 8 วิธี และงานของพอลุฑย ปัญญาจักร์, มณฑาทิพย์ บุญแก้ว, และ ภัครพล แสงเงิน (2564, น. 3645-3657) ศึกษาสารัตถะในตำรายาวัตสะพานหิน อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ช.0274 มุ่งศึกษาสาระสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า มีเนื้อหาสำคัญกล่าวถึงตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคทั้งสิ้น 311 ตำรับ พบพืชวัตถุ 533 ชนิด พบการใช้ขิงมีความถี่สูงสุด พบสัตว์วัตถุ 89 ชนิด พบการใช้งาช้างมีความถี่สูงสุด พบธาตุวัตถุ 6 ชนิด พบการใช้ทองคำเปลวมีความถี่สูงสุด พบวิธีการปรุงยาตามหลักเภสัชกรรม 4 ทั้งสิ้น 12 วิธี

งานทั้งสามเรื่องนี้จำแนกตำรับยาโดยการใช้หลักเภสัชกรรม 4 แล้วนำเสนอในรูปแบบของตาราง ทำให้อ่านตำรับยาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังมีแนวทางการศึกษาที่ใกล้เคียงกับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวมีประโยชน์อย่างยิ่ง โดยผู้ศึกษาจะนำมาใช้ประกอบการอภิปรายผลการศึกษาอีกด้วย

งานของภัครพล แสงเงิน (2563) ศึกษาวิเคราะห์ตำรายาวัตพรหมพิราม อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เลขที่ พส.ช.0215 มุ่งศึกษาดำรายาวัตพรหมพิรามคือ ปริวรรตเป็นภาษาไทย ปัจจุบันและศึกษาวิเคราะห์รูปแบบ ภาษาและเนื้อหา ผลการศึกษาพบว่า ตำรายาวัตพรหมพิราม เขียนด้วยอักษรไทย ภาษาไทย ระบุวันเดือนปีที่บันทึก คือ ศุกร์ที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2410 ตรงกับปลายสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนใหญ่เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคจำนวนทั้งสิ้น 277 ตำรับ ภัครพลได้นำตำรับยาจำนวน 5 ตำรับเปรียบเทียบกับตำรับยาในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์จำนวน 5 คัมภีร์ คือ 1. คัมภีร์ปฐมจินดาร์ 2. คัมภีร์ธาตวิมังค์ 3. คัมภีร์โกษย 4. คัมภีร์มหาโชตรัต 5. คัมภีร์ชวตาร และ 6. คัมภีร์โรคินทาน พบว่า ตำรับยาพรหมพักตร์ในตำรายาวัตพรหมพิรามมีความคล้ายคลึงกับตำรับยาพรหมพักตร์ในคัมภีร์ธาตวิมังค์และชวตารมากที่สุด แต่ต่างกันที่รายละเอียดปลีกย่อย อีกทั้งตำรับยาพรหมพักตร์ในตำรายาวัตพรหมพิรามมีสรรพคุณรักษาโรคมุกตึก ทุดทะคาดและอุปทม (โรคสตรีและบุรุษ) ซึ่งไม่พบสรรพคุณนี้ในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ งานนี้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในเรื่องของการศึกษาสารัตถะและมีความน่าสนใจในเรื่องของการนำตำรับยาฉบับท้องถิ่นมาเปรียบเทียบกับตำรับยาในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ซึ่งเป็นตำรับยาหลวง โดยสามารถนำวิธีการศึกษานี้มาเปรียบเทียบกับตำรับยาอื่นที่มีชื่อคล้ายคลึงกับตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกฉบับอื่น ๆ ได้อีกด้วย

งานของณัฐมล พรหมรอด, นิตยา ทองย้อย, ภัชริย์ญา อ่วมอิมพีช, ธนศักดิ์ จันทร์สดี, และ ภัครพล แสงเงิน (2564, น. 57-82) ศึกษารูปแบบการเขียนชื่อพืชวัตถุในตำรายาวัตไพรสุวรรณ อำเภอบางกระพุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เลขที่ พส.ช.0264 มุ่งศึกษารูปแบบการเขียนเฉพาะพืชวัตถุ ผลการศึกษาพบว่า สามารถแบ่งประเภทของรูปแบบการเขียนชื่อพืชวัตถุได้ทั้งสิ้น 50 ประเภท โดยรูปแบบที่พบมากที่สุด 5 อันดับแรก คือ 1. บันทึกด้วยอักษร ห ไว้ส่วนหน้าของคำเพื่อให้ออกเสียงคำ

นั้นเป็นเสียงจัตวาหรืออักษรนำ 2. บันทึกด้วยเครื่องหมายนิคหิตเพื่อให้ออกเสียงสระอะ 3. บันทึกด้วยรูปวรรณยุกต์เอกเพื่อแทนเสียงสระอะ 4. บันทึกด้วยรูปวรรณยุกต์โทเพื่อแทนไม้หันอากาศ 5. บันทึกด้วยวรรณยุกต์เอกเพื่อออกเสียงเป็นสระโอะลดรูป งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเฉพาะชื่อพืชวัตถุทำให้มีประโยชน์ต่อการปริวรรตตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกฉบับอื่น ๆ อีกด้วย

งานของกานต์พิชชา แข่งขัน, นิตยา วงศ์รักษ์, อัญชลีพร เพ็ชรน้อย, และ ภัครพล แสงเงิน (2566, น. 72-104) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาวัตพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0259 มุ่งศึกษาเนื้อหาสำคัญและความถี่ของวัตถุที่ใช้ในการปรุงยา ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาที่ใช้รักษาโรคและอาการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 453 ตำรับ พบการใช้รักษาไข้และร้อนในมากที่สุด 167 ตำรับ พบพืชวัตถุ 742 ชนิด พบการใช้ขิงมากที่สุด พบสัตว์วัตถุ 80 ชนิด พบการใช้เหงือกมากที่สุด พบธาตุวัตถุ 36 ชนิด พบการใช้ดินประสิวมากที่สุด และพบการใช้น้ำกระสายยา 71 ชนิด พบการใช้น้ำมากที่สุด งานของชัชพรธณ ศรีฟอง, ณัฐกานต์ นาคพรม, สุกัญญา พาชื่นใจ, ภิรมพศ รอดยิ้ม, และ ภัครพล แสงเงิน (2566, น. 47-62) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาวัตพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0300 มุ่งศึกษาเนื้อหาสำคัญและความถี่ของวัตถุที่ใช้ในการปรุงยา ผลการศึกษาพบว่า มีตำรับยาที่ใช้รักษาโรคและอาการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 485 ตำรับ พบว่าการใช้รักษาไข้และร้อนในมากที่สุด 111 ตำรับ พบพืชวัตถุ 551 ชนิด พบการใช้ขิงมากที่สุด พบสัตว์วัตถุ 65 ชนิด พบการใช้ข้างมากที่สุด พบธาตุวัตถุ 44 ชนิด พบการใช้เกลือทะเลมากที่สุด และพบการใช้น้ำกระสายยา 79 ชนิด พบการใช้น้ำมากที่สุด และงานของปาลิตา ทองเพล, พรนภา ต้นกายา, สรัญรัตน์ ทอดเสียง, สุมลทรา พันเวร, และ ภัครพล แสงเงิน (2565, น. 85-132) ศึกษาวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาวัตจุงนาง ตำบลท่าทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก เอกสารเลขที่ พส.ข.0277 มุ่งศึกษาเนื้อหาสำคัญและความถี่ของวัตถุที่ใช้ในการปรุงยา ผลการศึกษาพบว่า ตำรายาฉบับนี้บันทึกเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2418 มีตำรับยาที่ใช้รักษาโรคและอาการต่าง ๆ ทั้งสิ้น 555 ตำรับ พบการใช้รักษาไข้มากที่สุด 185 ตำรับ พบพืชวัตถุ 506 ชนิด พบการใช้ขิงมากที่สุด พบสัตว์วัตถุ 57 ชนิด พบการใช้ขมิ้นมากที่สุด พบธาตุวัตถุ 34 ชนิด พบการใช้น้ำประสานทองมากที่สุด และพบการใช้น้ำกระสายยา 56 ชนิด พบการใช้น้ำมากที่สุด

งานทั้งสามเรื่องนี้มีประโยชน์ต่อวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษาในเรื่องของข้อมูลเรื่องโรคและอาการที่พบมากที่สุด ความนิยมของการใช้วัตถุในการปรุงยาต่าง ๆ ผู้ศึกษาจะนำผลการศึกษาเหล่านี้มาใช้ในการอภิปรายผลการศึกษาอีกด้วย

งานวิจัยที่เน้นศึกษาจากตัวตำรายาและวิธีการรักษา

คือ งานที่มุ่งศึกษาจากตำรายาโบราณแล้วมีการสัมภาษณ์หมอยาที่ใช้ตำรายานั้นในการรักษาโรคจริง (ภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชชิวา, 2563, น. 67) ดังนี้

งานของภารดี มหาจันทร์ (2533) ศึกษาและรวบรวมตำรายาโบราณพื้นบ้านจังหวัดชลบุรี แยกประเภทหมวดหมู่ของสรรพคุณสมุนไพร ส่วนประกอบและแหล่งข้อมูล เป็นแนวทางการวิเคราะห์ส่วนประกอบของตัวยาทางด้านวิทยาศาสตร์ และรวบรวมวิธีการรักษาตามตำรายาแผนโบราณ โดยใช้ข้อมูล 1. ตำรายาแผนไทยจากอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดชลบุรีและตำรายาที่ผ่านการพิมพ์ในรูปแบบของหนังสือ 2. ตำรายาที่ได้จากข้อมูลการสัมภาษณ์แพทย์พื้นบ้านแผนโบราณในจังหวัดชลบุรี จำนวน 88 คน ผลการศึกษาพบว่า 1. พบตำรายาโบราณ 318 ขนาน 2. ผลจากการสัมภาษณ์แพทย์พื้นบ้านจังหวัดชลบุรี 88 คน พบการใช้ตำรายาที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วยจริง จำนวน 138 ขนาน 3. แบ่งหมวดหมู่ตามลักษณะทั่วไปของการจำแนกตำรายา เช่น ชื่อกำกับยา อาการของโรค ตัวยาที่ใช้ในการรักษา เป็นต้น ความน่าสนใจคือ มีการสัมภาษณ์ตำรายาที่ใช้ในการรักษาจริงจากแพทย์แผนโบราณจริงในจังหวัดชลบุรี ทำให้งานมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น แต่ควรนำข้อมูลที่ได้จากเอกสารชั้นต้นและรองมาเปรียบเทียบกับการรักษาของแพทย์แผนโบราณที่รักษาจริงในจังหวัดชลบุรี ว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างจากตำรายาโบราณฉบับลายลักษณ์อักษรอย่างไร ประเด็นจากงานนี้ที่สามารถนำมาปรับใช้ในวิทยานิพนธ์ได้ คือ การนำข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นมาเปรียบเทียบกับรักษาจริงของแพทย์แผนโบราณเพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของการรักษาโรคด้วยสมุนไพรว่า การรักษาตามตำรายากับการรักษาจริงนั้นมีความแตกต่างกันมากน้อยเพียงใด หรือมีการปรับขนาดยาของบางตัวยาเพื่อให้เข้ากับธาตุของผู้ป่วยอย่างไร

งานของอภิชาติ คำวิเลิศ และ กอบชัย รัฐอุบล (2559, น. 44-50) ศึกษาโบราณตำรายา : ภูมิปัญญาการรักษาพื้นบ้านลาว ศึกษาโบราณฉบับปริวรรตและตรวจสอบโดยหมอยาพื้นบ้าน ผลการศึกษาพบว่า การรักษาด้วยตำรายาโบราณทำให้ผู้ป่วยหายจากโรคได้หลายโรค เช่น ไข้ฮีสึกฮีส เป็นต้น และเมื่อรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันไม่ได้ผล ชาวบ้านจะพึ่งพาการรักษาแบบพื้นบ้านจากตำรายาหรือจากหมอยาเพราะผู้ป่วยมีความไว้วางใจในตัวหมอยา อีกทั้งหมอยาพื้นบ้านไม่ได้รักษาเฉพาะโรคทางกาย แต่สามารถรักษาโรคทางใจ คือ การที่หมอยาบริกรรมคาถาระหว่างการรักษาทำให้ผู้ป่วยมีความเชื่อมั่นว่าจะหายจากโรคภัยไข้เจ็บได้อย่างแน่นอน บทความนี้ถือเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาปริวรรตตำรายาพื้นบ้านและมีข้อมูลการสัมภาษณ์จากหมอยาพื้นบ้านที่รักษาโรคนั้นจริงทำให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น

งานวิจัยที่เน้นศึกษาที่ตัวยาหรือโรคเฉพาะด้าน

คือ งานที่มุ่งศึกษาดำรายาโบราณผ่านมุมมองมองทางการแพทย์แผนไทยและเภสัชศาสตร์ (ภัทรพล แสงเงิน และ กังวล คัชขิมา, 2563, น. 68) ดังนี้

งานของณมน ปุชปาพันธ์ และ วิทยา บุชบงศ์ (2565, น. 31-60) มุ่งศึกษาเฉพาะกัญชาในตำรายาพื้นบ้านภาคใต้จากตำรายาในสถาบันทักษิณคดีศึกษาจำนวน 100 เล่ม ผลการศึกษาพบว่าตำรับยาที่ใช้กัญชาเป็นส่วนประกอบมากที่สุด คือ ตำรับยาลม ยาริดสีดวง และยาสันนิบาต การศึกษานี้มีประโยชน์ในเรื่องของการศึกษาเฉพาะพืชวัตถุเดี่ยว ซึ่งอาจจะมีสรรพคุณพิเศษในการรักษาโรคบางชนิด

งานของณรงศักดิ์ ราวะรินทร์ (2561, น. 284-300) มุ่งศึกษาคำว่า “ครามและคาม” ในตำรายาโบราณ ใช้เอกสารจาก 1. เอกสารตำรายาในโครงการอนุรักษ์โบราณ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จำนวน 10 ฉบับ 2. เอกสารปริวรรตเองจำนวน 7 ฉบับ ไม่พบทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาแบบตายตัว แต่พบในลักษณะของการจำแนกกลุ่มโรค ซึ่งถือเป็นการจำแนกทางกายภาพเท่านั้น มุ่งศึกษาคราม 3 ประเด็น คือ 1. ครามในตำรายาโบราณ 2. ครามในฐานะของตำรับยารักษาโรค จำแนกโรคและอาการที่พบ วิธีการใช้ และที่มาตำรับยา 3. ครามในฐานะส่วนประกอบต่าง ๆ พบว่า พบครามในตำรับยาจำนวน 45 ตำรับ พบการใช้ครามในการปรุงยาและใช้เป็นน้ำกระสายยา พบวิธีการปรุงยา 13 วิธี งานนี้มุ่งศึกษาครามในตำรับยาโบราณทำให้จุดประสงค์ชัดเจน งานนี้สามารถนำมาปรับใช้ในวิทยานิพนธ์ของผู้ศึกษา คือ ประเด็นของการมุ่งศึกษาเฉพาะสมุนไพร เช่น คราม ทำให้มุมมองทางการศึกษาเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น

งานของพรรณเพ็ญ เครือไทย (บรรณาธิการ) (2554) ศึกษากลุ่มโรคมะเร็งหรือป่าเถิงในตำรายาพื้นบ้านล้านนา โดยใช้ตำรายาจำนวนทั้งสิ้น 34 ฉบับ ทั้งแบบโบราณ พับสา และสมุดทั่วไปที่ใช้ในปัจจุบัน เอกสารเหล่านี้รวบรวมมาจากจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย น่าน พะเยา ลำพูน ลำปาง ปริวรรตตามหลักการปริวรรตเอกสารโบราณและมีผู้เชี่ยวชาญด้านตำรายาตรวจสอบความถูกต้อง และศึกษาความถี่ (Frequency) ของตัวยาที่ปรากฏในการใช้รักษาโรคมะเร็งหรือป่าเถิง ผลการศึกษาพบว่าโรคมะเร็งหรือป่าเถิงที่ปรากฏในตำรายาล้านนามี 2 กลุ่ม คือ 1. โรคมะเร็งหรือป่าเถิง หมายถึง โรคที่มีลักษณะอาการเหมือนโรคผิวหนังจำพวกผื่นคัน ตุ่ม ฝี สาน เป็นโรคที่ไม่ร้ายแรง เช่น โรคมะเร็งไขปลา มะเร็งฟ้าม่าน มะเร็งไฟ เป็นต้น 2. โรคมะเร็งคุดหรือป่าเถิงคุด เป็นโรคลมที่ครอบคลุมอาการของธาตุลมและอาการเจ็บปวดหรืออาการอื่นที่เกิดตามจุดต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น มะเร็งคุดปวดหัว มะเร็งคุดออกตา มะเร็งคุดสันนิบาตคลังไหล เป็นต้น มะเร็งคุดเหล่านี้สามารถรักษาให้หายด้วยสมุนไพรพื้นบ้าน การเสกเป่าคาถาและพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม พบตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคมะเร็งหรือป่าเถิง 300 ตำรับ ปรากฏชื่อและอาการของโรคมะเร็งหรือป่าเถิง 155 ชนิด พบสมุนไพรสำคัญ 19 ชนิด พบการใช้ข้าวเจ้ามีความถี่สูงสุด งานนี้มีประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้

เป็นอย่างยิ่ง โดยการมุ่งศึกษาเฉพาะโรค คือ โรคมะเร็งหรือบ่าแข็ง เนื่องจากมีการสังเคราะห์ข้อมูลจากตำรายาท้องถิ่นแล้วนำมาวิเคราะห์หาความถี่ของสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคมะเร็งหรือบ่าแข็ง อันจะนำไปประยุกต์ใช้ในการรักษาโรคจากสมุนไพรจริงได้ ดังนั้นงานนี้ผู้ศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในวิทยานิพนธ์ในเรื่องของการวิเคราะห์เฉพาะโรคและการบันทึกความถี่ของพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายา

งานของอภิรดา เอี่ยมอ่ำ, ทัพเพเทพ ทิพยเจริญธัม, ฉันทนัญญู ทิพยเจริญธัม, วิมลมาศ ชัยวรศิลป์, และ ธรรมณพรรธ ดวงดี (2561, น. 137-162) ศึกษาและปริวรรตคัมภีร์พรหมปโรหิตฉบับโรงเรียนอายุรเวทธารัง สถานการแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดลพบว่า คัมภีร์พรหมปโรหิตเขียนลงในสมุดไทยขาว อักษรไทยและขอมไทย ภาษาไทย น่าจะเขียนขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาบางส่วนนั้นตรงกับคัมภีร์ประณมจินดาและคัมภีร์มหาโชตรัต แต่เนื้อหาส่วนใหญ่ในคัมภีร์พรหมปโรหิตมีลักษณะเฉพาะ เนื้อหาของคัมภีร์พรหมปโรหิตจะกล่าวถึงโรคเกี่ยวกับสตรีและวิธีการรักษาโรคเป็นหลัก เมื่อศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาสำคัญของคัมภีร์พรหมปโรหิตกับหลักเภสัชกรรม 4 ประการพบว่า หลักเภสัชกรรมในคัมภีร์พรหมปโรหิต พบทั้งหมด 290 รายการ หลักสรรพคุณเภสัช พบรสรยาทั้งหมด 10 รส หลักคณาเภสัช (พิกัดยา) พบจำนวน 10 พิกัด โดยศึกษาเปรียบเทียบกับหลักคณาเภสัชมี 3 พิกัด คือ จุลพิกัด พิกัดตรีและพิกัดเบญจะเท่านั้น หลักเภสัชกรรม คือ วิธีการปรุงยา พบวิธีการปรุงยาในคัมภีร์พรหมปโรหิตทั้งหมด 24 วิธี เช่น กวนเป็นก้อน คั่ว ดองเหล้า ต้มดื่ม และบดทำเป็นผง เป็นต้น พบความเชื่อในการปรุงยา เช่น ก่อนจะกินยาให้บ้วนปากหรือเมื่อต้มยาอย่าให้กอดมือกอดตีน ให้เหยียดมือเหยียดตีนเป็นเคล็ดตามตำรา เป็นต้น พบการใช้สมุนไพรกับส่วนของร่างกาย 7 วิธี พบการใช้สมุนไพรกระสายยา จำนวน 20 ชนิด งานนี้เป็นงานวิจัยที่มีกระบวนการล้วนตั้งแต่การเริ่มปริวรรตเป็นอักษรไทยปัจจุบันและศึกษาโดยใช้วิธีเฉพาะทางการแพทย์แผนไทย คือ หลักเภสัชกรรม 4 ประการ ทำให้วิจัยมีความน่าเชื่อถือ ตลอดจนการเปรียบเทียบกับคัมภีร์สำคัญในการทางการแพทย์แผนไทยทำให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาวิเคราะห์ตำรายาฉบับอื่น ๆ

งานของอุษา กลิ่นหอม (2552) ศึกษาใช้หมากไม้ในตำรายาพื้นบ้านอีสาน มุ่งสังคายนา รวบรวมองค์ความรู้จากตำราการแพทย์พื้นบ้านอีสานเพื่อจัดระบบให้เป็นหมวดหมู่โดยศึกษาเฉพาะใช้หมากไม้ ใช้เฉพาะตำรายา เล่ม 1-3 จำนวน 27 ฉบับ ของโครงการโบราณมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งปริวรรตจากอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย จำนวน 9 วัด ดำเนินการปรับปรุงและพัฒนาองค์ความรู้โบราณให้คนปัจจุบันเข้าใจและนำไปใช้ปฏิบัติได้ ผลการศึกษาพบว่า ใช้หมากไม้ คือ ไม้ที่พบทั่วไปในภาคอีสาน มักพบในช่วงเปลี่ยนฤดูกาลมี 2 แบบ คือ ใช้หมากไม้น้อยและใช้หมากไม้ใหญ่ พบยารักษาใช้หมากไม้ทั้งหมด 349 ตำรับ สามารถจำแนกใช้หมากไม้ตามลักษณะอาการต่าง ๆ พร้อมทั้งบอกตัวยาและวิธีการรักษาตามตำรับ ใช้หมากไม้เป็นไม้ที่พบเป็นปกติในภาคอีสาน มักเกิดขึ้นหลังจากการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล งานนี้เป็นลักษณะการจำแนกหรือ สังคายนา ตามชื่อ

เรื่องมากกว่าที่จะเป็นการวิเคราะห์หรือเปรียบเทียบความเหมือนหรือต่างกับไข้หามกไม้ในภูมิภาคอื่น อีกทั้งการจำแนกนี้ไม่ใช่แนวคิด แต่เป็นลักษณะการให้ข้อมูลทางกายภาพของตำรายาโบราณมากกว่า ประเด็นจากงานนี้สามารถนำมาปรับใช้ในวิทยานิพนธ์ได้ คือ การนำกรณีศึกษาไข้หามกไม้มาต่อยอดในวิทยานิพนธ์ คือ การมุ่งศึกษาไปที่ไข้และอาการของไข้ แล้วนำประเภทของไข้ที่คัดเลือก เช่น ไข้สันนิบาต มาศึกษาเฉพาะโรค คือ เกสซ์วัตตุ จะทำให้เห็นมุมมองที่ประโยชน์ทางการแพทย์แผนไทยมากยิ่งขึ้น

จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดแล้วพบว่า ยังไม่มีผู้ใดศึกษาดำรยาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงครามทั้ง 87 ฉบับ ดังนั้นผู้ศึกษาจะนำความรู้ที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาครั้งนี้

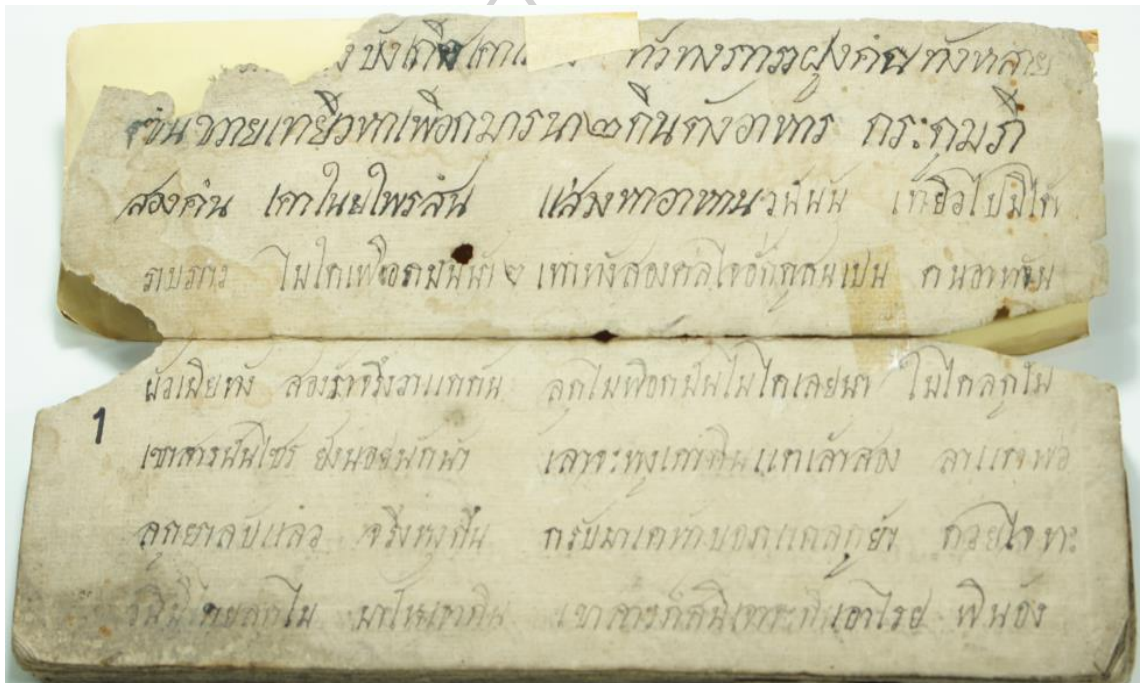

บทที่ 3

ต้นฉบับตัวเขียนและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

บทนี้ผู้ศึกษาจะแสดงการศึกษาต้นฉบับตัวเขียนและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก

ภาพที่ 3 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัตรธรรมจักร/0212

(ตำรายาวัตรธรรมจักร/0212, น. 1-2)

1. ตำรายาวัตรธรรมจักร/0212

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ ใช้ดินสอดบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณรอยต่อของแต่ละหน้าสมุด มีจำนวน 4-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 100 หน้า สมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้วและร้อยกรองฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ อักษรไทย ภาษาไทย และคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยนิทานพื้นบ้านเรื่อง จันทคารและสุริยคารกุมารแต่ไม่จบเรื่อง (ใช้ฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ) ตำรับยาต่าง ๆ จตุปาริสุทธศีลหรือพระปาฏิโมกข์ ตำรับยารักษา มะเร็ง (โรคผิวหนัง)

2. ตำรายาวัดสระไม้แดง/0217

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยความเสียหายจากความชื้นบริเวณกลางหน้าสมุดและถูกแมลงกัดแทะบ้าง มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 105 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้สันนิบาตและรากสาด แก้ไข้ แก้ฝี แก้ลม ยาล้อมดับ แก้กลิ่น

3. ตำรายาวัดธรรมจักร (2)/0220

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อยบริเวณมุมและรอยต่อของแต่ละหน้าสมุด หน้าปกเขียนว่า “ตำรานายเซ็น” มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 84 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุผู้บันทึกชื่อว่า สมิเปี้ย⁶ และร่องรอยวัน เดือน ปีที่บันทึก คือ “สมุดนี้สมิเปี้ยเขียน ขึ้น 1 คำ สำเร็จประมาณ 15 วันแล” (ตำรายาวัดธรรมจักร (2)/0220, น. 2) แต่ข้อมูลไม่เพียงพอต่อการกำหนดอายุเอกสาร

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ ภาวะตำแหน่งฝีที่เกิดขึ้นตามภายนอกร่างกายของคนไข้ ลักษณะของมะเร็ง ยาแก้ฝี

4. ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก/0221

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 27 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ฝี รูปฝี พร้อมภาพประกอบ เทรียด ยาแก้โรคทางดวงตาด ยาแก้โรคทางเดินปัสสาวะบุรุษและสตรี

5. ตำรายาวัดสระไม้แดง (2)/0226

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 116 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

⁶ สมิ เป็นคำภาษาไทยโบราณนิยมใช้เรียกพระภิกษุ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 1172)

เนื้อหาว่าด้วยคาถาคงกระพันชาตรี เหตุการณ์โรคระบาดเมืองดักศิลา ลักษณะไข้ ยาแก้ไข้ ยาแก้ไข้เรื้อน โรคมะเร็ง

6. ตำรายาวัตรธรรมจักร (3)/0228

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณมุมและรอยต่อของแต่ละหน้าสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 138 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุผู้บันทึกชื่อว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และคำอธิบายของผู้บันทึกว่า ขอให้ได้เข้าถึงซึ่งพระนิพพาน ดังนี้ “พระพัสมีเปียเขียนจบ ณ วันอาทิตย์ แรม 1 ค่ำ เดือน 3 จุลศักราช 1202 ปีเถาะโทศก จบพร้อมกัน นิพพานปัจโย โทศ สำเร็จผูกๆ 2” (ตำรายาวัตรธรรมจักร (3)/0228, น. 15) คำว่า เถาะโทศก หมายถึง ปีนักษัตรเถาะที่มีเลขจุลศักราชลงท้ายด้วย 2 ตรงกับจุลศักราช 1202 (ปฏิทิน 250 ปี ระบุว่า ปีชวดนักษัตร) จากข้อมูลที่ปรากฏทั้งหมด คือ วันอาทิตย์ แรม 1 ค่ำ เดือน 3 นั้น ผู้ศึกษานำไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถกำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันอาทิตย์ที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2383 (คล้าย ทรงบังษิตย, 2497, น. 184) ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่ตรงกับต้นฉบับเอกสารที่ระบุว่าปีนักษัตรเถาะ

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาเกี่ยวกับสตรีมีครรภ์ (ยาโลหิต) แก้สันนิบาตและรากสาดแก้ไข้ บำรุงโลหิต แก้ซาง (ตำรับยาหมอมี่) และตำรายันต์ เช่น ยันต์ปิดจั่วเรื้อน ยันต์นกคุ้ม เป็นต้น

7. ตำรายาวัตรธรรม/0230

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 30 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง แก้โลหิต ยาสตรีมีครรภ์ ระบุให้นำเนื้อหามาจากคัมภีร์พรหมปโรหิต

8. ตำรายาวัตรศรีวนาราม/0233

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 32 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

⁷ หลักสำคัญในการกำหนดอายุเอกสารของการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาใช้การอ้างอิงจากหนังสือปฏิทิน 250 ปีของคล้าย ทรงบังษิตย เป็นหลัก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง ความไม่สมดุลแห่งธาตุ 4 ยาแก้ไข้ ยาบำรุงธาตุ
พระอาการ 32

9. ตำรายาวัตปากฟิงตะวันออก (2)/0234

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน หมึกแดง และดินสอ
บางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-9 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 124 หน้าสมุดไทย คำ
ประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุนั้น เดือน ปีที่บันทึกว่า “ปีชกาล โทศก วัน 3 แรม 2 ค่ำ เดือน 12 จพบริบูรณ
แล” (ตำรายาวัตปากฟิงตะวันออก (2)/0234, น. 26) วัน 3 หมายถึง วันอังคาร ปีชกาลโทศก
หมายถึง ปีนักษัตรชกาลจุลศักราชลงท้ายด้วยเลข 2 จากข้อมูลที่ปรากฏทั้งหมดนั้น คือ วัน
อังคาร แรม 2 ค่ำ เดือน 12 นั้น ผู้ศึกษานำไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถกำหนด
อายุเอกสารตรงกับวันอังคารที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2373 (คล้าย ทรงบัณฑิตย, 2497, น.
164) ซึ่งถือว่าเป็นเอกสารที่มีอายุเก่าที่สุดในบรรดาเอกสารตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัด
พิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาสูตินรีเวชวิทยา (ยาโลหิตสตรี) แก้ฝี่ แก้เกลื้อน แก้ซาง แก้ไข้

10. ตำรายาวัตจันทร์ตะวันตก/0237

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสาร
สมบูรณ์ มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 29 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว
อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุนั้น เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้คุดทะราด แก้มะเร็ง แก้ไข้เรื้อน แก้ลม แก้ริดสีดวง แก้ฝี่

11. ตำรายาวัตปากห้วย/0238

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ บางส่วนใช้ดินสอ สภาพเอกสารชำรุด
เล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะ มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 119 หน้าสมุดไทย
คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุนั้น เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ลม แก้ไข้สันนิบาตรากสาต แก้เกลื้อน แก้ริดสีดวง แก้ซำก
แก้เลือด

12. ตำรายาวัตจุนาง/0243

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6
บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 156 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม
ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุนั้น เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยคัมภีร์ชั้นตรีภังค์ (อวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์) คัมภีร์พระปฐมัตถ
ธรรม⁸ คัมภีร์มรณญาณสูตร⁹ ตำรับยาแก้ธาตุทั้ง 4 พิการ ตำรับยาแก้ไข้

13. ตำรายาวัตปากฟิงตะวันออก (3)/0246

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยดินสอ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6
บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 8 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย
ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ริดสีดวง แก้ไข้จับสั่น แก้อาการตมูกเลือด

14. วัตศรีวนาราม (2)/0248

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5
บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 24 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม
ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยารักษาโรคทางบรูษ (องคสูตร) ยารุเลือด ยาพรหมพักตร์
(ยาเกี่ยวกับโรคทางเลือด) ยารักษาโรคทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ตำราดูผลสมอ
สรรพคุณของพิกัดตรีผลา ตำรับยาสรรพคุณยาพิกัดเผ็ดร้อนต่าง ๆ

15. ตำรายาวัตศรีวนาราม (3)/0254

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย
พบร่องรอยแมลงกัดแทะ มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 56 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่
ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย และขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง (ยากวาด) แก้ไอ แก้ฝีกาฬ แก้ไข้

16. ตำรายาวัตไม้ค่อมรัตนาราม/0260

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6
บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 61 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย
ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้ไข้สันนิบาต แก้ก่ลอน ยารุโลหิต แก้กาฬ แก้ลม
แก้ปฐวีธาตุน้อยน แก้ริดสีดวง แก้ก่ตานขโมย แก้ซาง

⁸ พระอภิธรรมปิฎก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 317)

⁹ ชื่อตำราทางการแพทย์แผนไทยฉบับหนึ่งซึ่งปรากฏในคัมภีร์รโยคสาร ไม่ทราบนามผู้แต่ง มีเนื้อหาว่าด้วยอาการแสดงของ
ผู้ป่วยว่าจะถึงแก่ชีวิตเมื่อใด (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 106)

17. ตำรายาวัตทำโรงตะวันออก/0263

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 65 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยารักษาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา แก้วริดสีดวง แก้วลม ตำรายันต์ วิธีการเสกประกอบพิธีการปรุงยา คาถาชนะศัตรู ไฉ่ฝี่ คงกระพันชาตรีและแคล้วคลาดจากภัย

18. ตำรายาวัตปากห้วย (2)/0268

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 4-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 58 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยเหตุการณ์โรคระบาดเมืองไพศาลี อาการไข้ประเภทต่าง ๆ และตัวยาในการรักษา

19. ตำรายาวัตสะกัต้น้ำมัน/0275

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกน้ำเงินและดินสอบางส่วน ระบุชื่อตำรายาเปลี่ยนแปลง ตอนท้ายตำรายาระบุว่า ตำรายานี้เป็นของพระปลัดอยู่ วัดเสาประโคนกรุงเทพ (ชื่อเดิมของวัดดุสิตาราม) สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 64 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้สันนิบาต ยาครอบจักรวาล แก้วกาฬ ยาแก้ดี 7 ประการ ลักษณะไข้ของเดือนต่าง ๆ แก้ไข้รอกสาด สิวผดคนไข้กำรสรยา แก้วฝี่ ยากล่อน

20. ตำรายาวัตสระไม้แดง (3)/0276

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 56 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก คือ “เราเพิ่งสอนเขียนขึ้นเดือน 8 แรม 13 ค่ำ ปีเถาะ นพศกท” (ตำรายาวัตสระไม้แดง (3)/0276, น. 11) คำว่า เถาะนพศก หมายถึง ปีนักษัตรเถาะที่มีเลขจุลศักราชลงท้ายด้วยเลข 9 ตรงกับจุลศักราช 1229 ประกอบกับข้อมูลที่มี คือ แรม 13 ค่ำ เดือน 8 นั้น สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันจันทร์ที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2410 (คล้าย ทรงบัตินิตย, 2497, น. 239)

เนื้อหาว่าด้วยรูปภพกำเนิดแม่ชื่อ¹⁰ประจำวัน ยาแก้โรคทางกรรมรักษา ยาสูตินรีเวชวิทยา ตำราการฝังรกเด็ก ตำราแม่ชื่อประจำวันต่าง ๆ

21. ตำรายาวัดจุงนาง (2)/0277

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกน้ำเงินและหมึกดำบางส่วน สภาพเอกสาร สมบูรณ์ ต้นฉบับเอกสารระบุว่าเป็นตำรับยาของท่านวัดท่าอิฐ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 136 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุผู้บันทึกชื่อว่า ตุนมะ และคำอธิษฐานของผู้บันทึกว่า “ปีกุน เดือนอ้าย ขึ้น 14 ค่ำ วันเสาร์ ข้าพระเจ้าตุนมะสร้างไว้ในพระศาสนา ขอให้เป็นปัจจัยไปภายภาคข้างหน้าโน้น เกิด ๑ ขอเป็นนิสัยไปภาคข้างหน้าเกิด เขียนจบวันเสาร์ แต่ลงมือเขียนวันพฤหัสบดี ขึ้น 3 ค่ำ เดือนอ้าย” (ตำรายาวัดจุงนาง (2)/0277, น. 21) จากข้อมูลที่ปรากฏนั้น คือ วันเสาร์ ขึ้น 14 ค่ำ เดือนอ้าย (เดือน 1) ปีกุน แม้ว่าต้นฉบับจะไม่ได้ระบุปีจุลศักราช แต่เมื่อนำข้อมูลดังกล่าวไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้ว สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันเสาร์ที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2418 (คloy ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 254)

เนื้อหาว่าด้วยตำราฝังรก กำเนิดชาง ตำราบูชาทิศทั้ง 8 ยาแก้ชาง ยาแก้ไข้

22. ตำรายาวัดธรรมจักร (4)/0285

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกน้ำเงิน หมึกดำและดินสอ สภาพเอกสาร สมบูรณ์ มีจำนวน 5-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 68 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ เหตุการณ์โรคระบาดเมืองตักศิลา ยาแก้ไข้ไอ้ดำไอ้แดง แก้ไข้สันนิบาต แก้ไข้ฤดูกาล ยาลมกล่อน

23. ตำรายาวัดสว่างอารมณ์/0291

เอกสารเป็นสมุดไทยดำ บันทึกด้วยดินสอพอง ในการศึกษาครั้งนี้เป็นเอกสารตำรายาแพทย์แผนไทยฉบับเดียวของจังหวัดพิษณุโลกที่บันทึกด้วยสมุดไทยดำ ซึ่งเป็นสมุดข่อยชนิดหนึ่ง วิธีการทำคือ นำแป้งเปียกผสมกับเขม่าไฟหรือถ่านที่บดละเอียดซึ่งได้จากการนำกาบมะพร้าวไปเผาไฟแล้วนำมาผสมกับแป้งข้าวเจ้า ตั้งไฟคนให้แป้งเปียกสีดำ แล้วนำแป้งเปียกสีดำนั้นมาทาที่สมุดข่อย นำไปตากแดดให้แห้ง ชัดกระดากด้วยลูกสะบ้าหรือลูกศิลาผิวเรียบ จึงพร้อมใช้ในการเขียน คำว่า สมุดไทยดำเส้นดินสอขาวนั้น หมายถึง สมุดไทยดำที่

¹⁰ 1. ความเชื่อของคนโบราณที่เชื่อว่า เด็กทารกที่มาจากครรภ์จะมีเทวดาหรือผีประจำตัว 2. ชื่อโรคประเภทหนึ่งเกิดกับเด็กทารกแรกเกิดถึง 11 เดือน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 843)

บันทึกด้วยเส้นดินสอพองปั้นแท่ง (บุญเดือน ศรีวรรณ และ ประสิทธิ์ แสงทับ, 2542, น. 25-27) สมุดไทยดำเป็นสมุดที่มีจุดประสงค์ในการใช้งานแตกต่างจากสมุดไทยขาว คือ สมุดไทยดำนั้นมักบันทึกด้วยดินสอพองทำให้สะดวกต่อการลบข้อความได้ง่ายและสามารถนำมาใช้ซ้ำได้จำนวนหลายครั้ง อาลักษณ์มักนิยมใช้สมุดไทยดำในการเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อจดหรือบันทึกเรื่องราว อ่านถวายพระเจ้าแผ่นดิน หรือที่เรียกว่าสมุดถือเฝ้า (บุญเดือน ศรีวรรณ และ ประสิทธิ์ แสงทับ, 2542, น. 29) แต่สมุดไทยขาวนั้นมักนิยมบันทึกด้วยหมึกดำหรือเขม่าสีดำจึงไม่เหมาะแก่การนำมาใช้ซ้ำหลายครั้งเนื่องจากการลบข้อความที่เขียนด้วยน้ำหมึกดำนั้นทำได้ยากกว่า คนโบราณจึงมักนิยมใช้สมุดไทยขาวบันทึกวรรณกรรมต่าง ๆ เช่น ตำรายา โหราศาสตร์ ธรรมคดี เป็นต้น สภาพเอกสารสมบูรณ์มีจำนวน 4-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 30 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา แก้วโรคมะเร็ง แก้วไธ แก้วมูตรเหลือง แก้วข้างในเด็ก แก้วกลอน ตำรับยาสุขไสยาสน์

24. ตำรายาวัดตูม (2)/0293

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 47 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยวิธีการเก็บยาสมุนไพรร ตำรับยาแก้ไข้ ยาขับกาฬ การดูลักษณะปวงประเภทต่าง ๆ

25. ตำรายาวัดจันทร์ตะวันตก (2)/0297

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 51 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีและมะเร็ง ยาแก้ข้าง แก้ไข้ แก้ไข้สันนิบาต ยาโลหิต ยาแก้ริดสีดวง

26. ตำรายาวัดจันทร์ตะวันตก (3)/0301

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 32 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ตรั่ว แก้ไข้สันนิบาต แก้ลงโลหิต ยาโลหิต

27. ตำรายาวัตรธรรมจักร (5)/0304

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย บริเวณรอยต่อและขอบบนของหน้าสมุด มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 32 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้โรคโลหิต แม่ซื้อประจำนักษัตร คัมภีร์กุมารปฐมจินดา

28. ตำรายาวัตรศรีวนาราม (4)/0307

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 28 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ลม แก้วริดสีดวง แก้วปวง แก้วขาง ยากล่อน

29. ตำรายาวัตรท่าทรุด/0310

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 118 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยรูปแหล่งกำเนิดของผีประเภทต่าง ๆ ตำรับยารักษาผี ยารักษาเมรึง ยาล้อมตับ ยาแปรผี ยาแก้ผีมาแขก

30. ตำรายาวัตรตุ้ม (2)/0315

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงินและดินสอบางส่วน ต้นฉบับเอกสารอ้างว่า นำเนื้อหามาจากคัมภีร์มหาโชตรัตน์¹¹ คัมภีร์ทางการแพทย์แผนไทยว่าด้วยโลหิตสตรี สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณมุมและขอบของสมุด มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 55 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรายาเกี่ยวกับโลหิต ลมต่าง ๆ ในร่างกายมนุษย์ ยาแก้โรคลม ยากล่อน

31. ตำรายาวัตรตุ้ม (3)/0316

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ ต้นฉบับเอกสารระบุว่าตำรับยาของมหาเรื่อง สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 89 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

¹¹ ตำราทางการแพทย์แผนไทย ผู้แต่งคือ ท้าวสหัมบดีพรหม เนื้อหาว่าด้วยความแตกต่างระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย การเกิดระดู ความผิดปกติของระดูและตำรับยาที่ใช้รักษา (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 106)

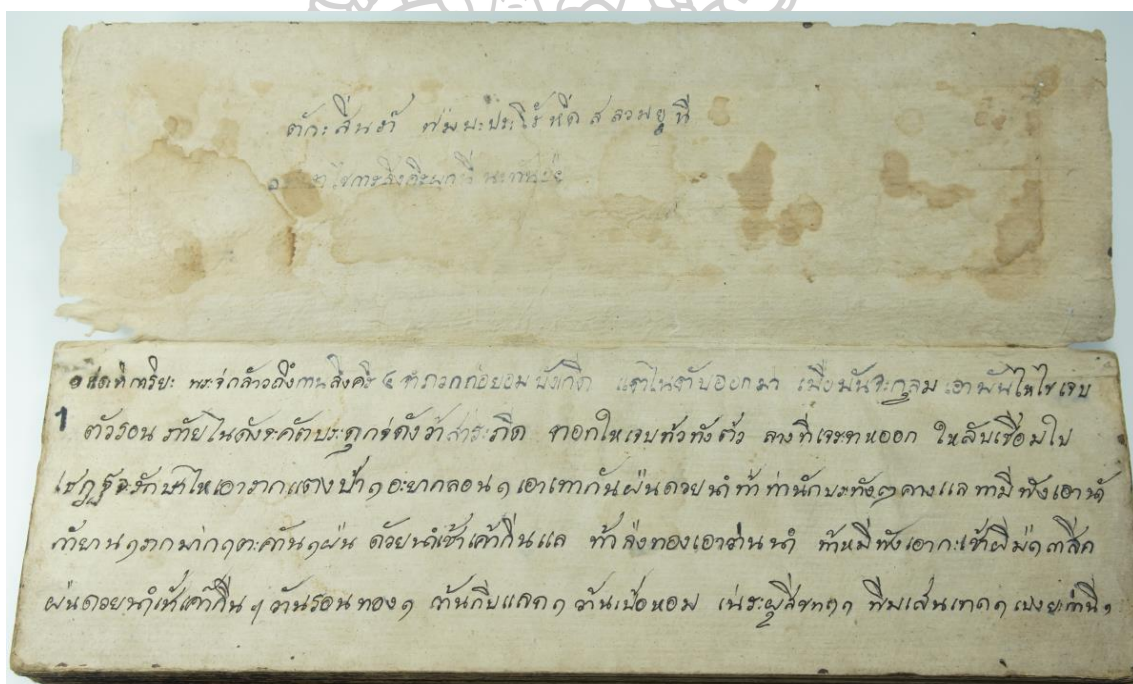
เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาโลหิตสตรี ยาแก้ริดสีดวง ยารักษาโรคเกี่ยวกับดวงตา (ต่อ)
ตำรับยาแก้สัตว์ร้ายขบกัด เหตุการณ์โรคระบาดที่เมืองดักศิลา

32. ตำรายาวัดตูม (4)/0340

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกร่วมด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน ต้นฉบับระบุว่า
ตำราน้ำมันมวัดสร้อยทอง สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณมุม
และขอบของสมุด มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 27 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ
ร้อยแก้ว อักษรไทยและอักษรขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ลม เหตุการณ์เกิดโรคระบาดที่เมืองไพศาลี ตำรับยาแก้
ริดสีดวง

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรหมพิราม

ภาพที่ 4 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดพรหมพิราม/0215

(ตำรายาวัดพรหมพิราม/0215, น. 1-2)

33. ตำรายาวัดพรหมพิราม/0215

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกร่วมด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสาร
สมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 194 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ
ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “สำเร็จแล้วในเดือนนี้ ปีเถาะนพศก ขึ้น 2 ค่ำวันศุกร์ สำเร็จในเวลาบ่าย 3 โมง ฉันทเพ็งสอนเขียนอย่าติเตียนเลย” (ตำรายาวัตพรหมพิราม/0215, น. 45) คำว่า ปีเถาะนพศก หมายถึง ปีนักษัตรเถาะที่มีเลขปีจุลศักราชลงท้ายด้วยเลข 9 ประกอบกับ ข้อมูลที่มี คือ วันศุกร์ ขึ้น 2 ค่ำ เมื่อนำข้อมูลที่ปรากฏทั้งหมดนั้นไปค้นหาใน ปฏิทิน 250 ปี จะตรงกับปีจุลศักราช 1229 ซึ่งสามารถกำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันศุกร์ ที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2410 (คล้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 239)

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้ซาง แก้กาฬภายใน แก้รากสาด สันนิบาต แก้เกลืออ่อน แก้คุดทะราด ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา

34. ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ/0230

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ ต้นฉบับเอกสารระบุว่าเป็นตำรับยาเขียวของตาทมอลอดนพบุรี สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 111 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “แผนไขเขียนจบวันอาทิตย์เดือน 9 ขึ้น 2 ค่ำนะท่านผู้ดูแล” (ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ/0230, น. 111) เมื่อพิจารณาจากสันฐานอักษรและ อักษรวิธี และข้อมูลที่ปรากฏ คือ วันอาทิตย์ ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 9 ผู้ศึกษานำข้อมูลที่ได้ไปค้นหา ในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถสันนิษฐานได้ว่า เอกสารนี้น่าจะบันทึกในวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2395 (คล้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 209) หรือ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2406 (คล้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 131)

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาล้อมดับ แก้ไข้ แก้ซาง

35. ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ (2)/0235

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะ มีจำนวน 8-9 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 154 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีดาษ แก้ซาง แก้ลงท้อง ยาเด็ก ยาโลหิตสตรีมีครรภ์ รูปขางประจำวัน

36. ตำรายาวัตสันติกาวัส/0239

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงินและดินสอ สภาพเอกสาร สมบูรณ์ มีจำนวน 4-5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 112 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาผี รูปภาพผีต่าง ๆ ยาแก้โรคทางผิวหนัง แก้เสมหะ เมตตาพรหมวิหารภาวนา

37. ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ (3)/0241

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย ตัวอักษรบางหน้าลบเลือน มีจำนวน 8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 154 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้สันนิบาต แก้ไข้ แก้ไข้รากสาด แก้ฝี ยากวาดลิ้น

38. ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ (4)/0252

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 73 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีดาษ แก้เทรียด แก้ไข้ รูปผีประเภทต่าง ๆ

39. ตำรายาอำเภอพรมพิราม/0253

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 93 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยกรอง ฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ธาตุทั้ง 4 หย่อน (ไม่สมดุล) แก้ไข้ แก้พรรดิก แก้ริดสีดวง

40. ตำรายาวัตพรหมพิราม (2)/0259

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงินและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 190 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยวิธีสังเกตคนไข้มาจากทิศต่าง ๆ ก่อนการรักษา ตำรับยาแก้ธาตุทั้ง 4 หย่อน แก้ไข้ คัมภีร์มรณญาณสูตร ยันต์ต่าง ๆ

41. ตำรายาวัตกระบั้งมังคลาราม/0268

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 20 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้สันนิบาต รากสาด แก้ไข้

42. ตำรายาวัตสะพานหิน/0274

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 115 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย

พบร่องรอยวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “...มีนมโคแต่น้ำผึ้งก็ได้เป็นยาอายุวัฒนะด้วย พ.ศ. 2461 ข้าพเจ้าพระอาจารย์ (ต้นฉบับไม่ชัดเจน)...” (ตำรายาวัตสะพานหิน/0274, น. 59) เมื่อพิจารณาจากข้อมูลที่ปรากฏ คือ พ.ศ. 2461 สามารถสันนิษฐานได้ว่า เอกสารนี้น่าจะบันทึกใน พ.ศ. 2461 ซึ่งไม่ปรากฏ วันเดือนที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ประจำฤดูกาล แก้อาตุหึ่ง 4 หยอน แก้ไข้สันนิบาต รากสาด แก้ฝีในท้อง

43. ตำรายาวัตสะพานหิน (2)/0278

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 116 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ริดสีดวง ยารุไลหิต แก้กลม ยากล่อน ยาไลหิตสตรี ยาอายุวัฒนะ ยาแก้ซาง

44. ตำรายาอำเภอพรหมพิราม (2)/0280

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 136 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง ใช้ฉันทลักษณ์กาพย์ยานี 11 และสุรางคนางค์ 28 อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก จำนวน 2 แห่ง คือ แห่งที่ 1 ว่า “๑ เขียนแล้วเดือน 9 แรม 4 ค่ำ วันเสาร์ ตำรายาท่านเกิดสร้างไว้ในพระศาสนาให้มีปัญญาเถิด” (ตำรายาอำเภอพรหมพิราม (2)/0280, น. 79) เมื่อพิจารณาจากสันฐานอักษรและอักษรวิธี ข้อมูลที่ปรากฏ คือ วันเสาร์ แรม 5 ค่ำ เดือน 9 ผู้ศึกษานำข้อมูลไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถสันนิษฐานได้ว่า เอกสารนี้น่าจะบันทึกในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2398 (ค้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 214) หรือ วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2414 (ค้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 246)

และแห่งที่ 2 ว่า “หาวันพุธเดือนหกขึ้นสี่ค่ำ จุลศักราช” (ตำรายาอำเภอพรหมพิราม (2)/0280, น. 80) เมื่อพิจารณาจากสันฐานอักษรและอักษรวิธี ข้อมูลที่ปรากฏ คือ วันพุธ ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 6 ผู้ศึกษานำข้อมูลไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถสันนิษฐานได้ว่า

เอกสารนี้น่าจะบันทึกในวันที่ 25 เมษายน พ.ศ. 2392 (คัถย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 203) หรือวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2409 (คัถย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 237) การที่เนื้อหาถูกบันทึกคนละช่วงเวลานี้เนื่องจากปรากฏร่องรอยวันเดือนปีในเอกสารจำนวน 2 แห่ง อาจจะพอสันนิษฐานได้ว่า เอกสารนี้น่าจะมีการบันทึกเพิ่มเติมในยุคต่อ ๆ มาก็เป็นได้

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝี แก้ไข้ประดง แก้ไข้ แก้สันนิบาต และนิทานพื้นบ้านเรื่องท้าวลิ่นทอง (บางส่วน)

45. ตำรายาวัตพรหมพิราม (3)/0286

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 64 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซางในเด็ก แก้วริดสีดวง แก้ไข้ แก้ฝี

46. ตำรายาวัตกระบี่มังคลาราม (2)/0287

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณรอยต่อและขอบสมุด มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 58 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้สันนิบาต หลักการวางยา (การรักษาโรค) ขนานต่าง ๆ

47. ตำรายาวัตกรับพวงเหนือ (5)/0300

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 137 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง ยาโลหิต แก้ไข้ ยาโรคบุรุษและสตรี ยาอายุวัฒนะ ยาแก้มะเร็ง คุตทะราด

48. ตำรายาวัตพรหมพิราม (4)/0308

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 150 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ประจำฤดูกาล แก้ซาง รูปภาพของลักษณะซางประเภทต่าง ๆ ยาแก้ไข้

49. ตำรายาวัตพรหมพิราม (5)/0311

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณรอยต่อของสมุด มีจำนวน 4-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 67 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

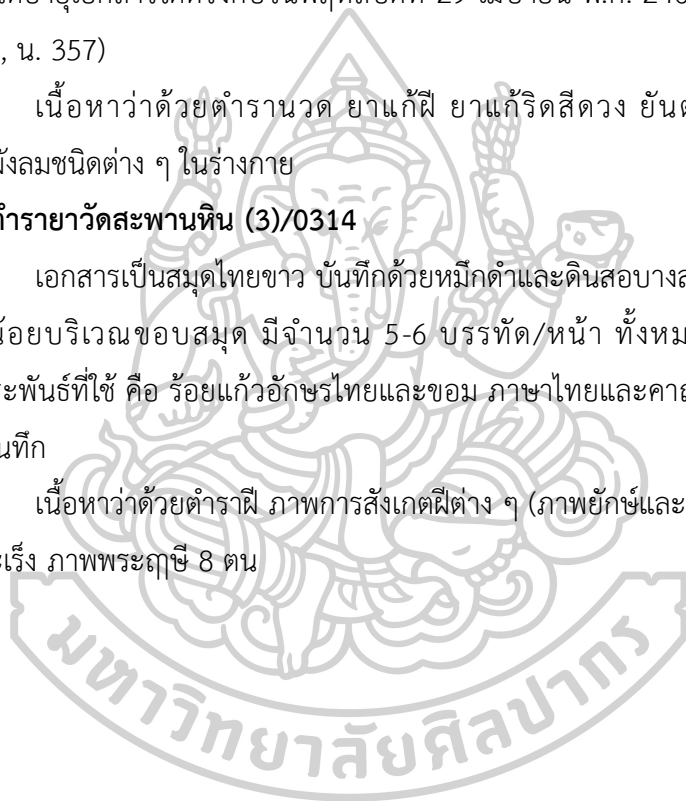
ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “เมียนายจร วันศุกร์ เดือน 3 ปี 6 อยู่ 46 ตายในเดือน 6 แรม 3 ค่ำ วันพฤหัสบดี ปีชวด” (ตำรายาวัตพรหมพิราม (5)/0311, น. 67) เมื่อนำข้อมูล ที่ปรากฏ คือ วันพฤหัสบดี แรม 3 ค่ำ เดือน 6 ปีชวด ไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถ กำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2469 (คล้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 357)

เนื้อหาว่าด้วยตำรานวด ยาแก้ฝี ยาแก้ริดสีดวง ยันต์ประกอบการปรุงยา แผนผังลมชนิดต่าง ๆ ในร่างกาย

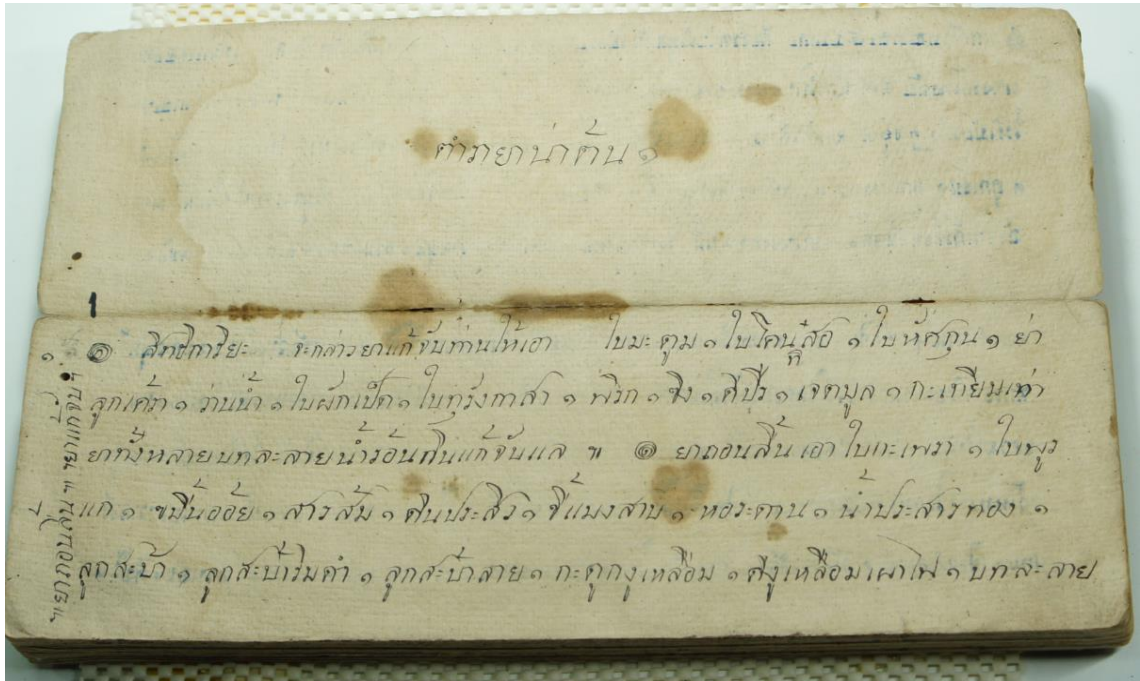
50. ตำรายาวัตสะพานหิน (3)/0314

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 144 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้วอักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำราผี ภาพการสังเอดีผีต่าง ๆ (ภาพยักษ์และเทวดา) เทரியด ตำรับยา แก้มะเร็ง ภาพพระฤๅษี 8 ตน

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

ภาพที่ 5 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218

(ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218, น. 1-2)

51. ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกน้ำเงิน หมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 4-5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 142 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้กาฬ แก้พรตติก แก้ลม แก้ไข้ แก้สันนิบาต แก้คุณไสย ยันต์ประกอบการปรุงยา

52. ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์ (2)/0249

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 91 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรายาแก้ริดสีดวง แก้ไข้ แก้สันนิบาต แก้คุดทะราด แก้โรคบุรุษ ยากล่อน ยารูลม

53. ตำรายาวัดแหลมเจดีย์/0255

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกแดงและดินสอ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย บางหน้าตัวอักษรค่อนข้างซีดจางและเลือนลาง มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า

ทั้งหมด 130 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบುವัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “๑ วันศุกร์แรม 6 ค่ำเดือน 6 ค่ำ ปิวอก นักษัตรสัตวาฉศก” (ตำรายาวัตแหลมเจติย์/0255, น. 6) ปิวอกนักษัตรฉศก หมายถึง ปีนักษัตรวอกที่มีเลขท้ายจุลศักราชลงท้ายด้วย 6 ซึ่งตรงกับปีจุลศักราช 1246 เมื่อนำข้อมูลที่ปรากฏทั้งหมดนั้นไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถกำหนดอายุเอกสารได้ตรงกับวันพฤหัสบดีที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 (คล้อย ทรงบัณฑิตย, 2497, น. 272) ซึ่งต่างจากต้นฉบับตัวเขียนที่ระบุว่า วันศุกร์

เนื้อหาว่าด้วยกฎหมายโบราณ ยากล่อน ตำราแรกนา ตำราการปลูกเรือน ตำรับยาไร่ใช้ ยาโรคเลือด ยาแก้ลม แก้กุดทะราด แก้กสันนิบาต แก้วริดสีดวง แก้วซาง

54. วัตปลั๊กแรต/0269

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน ต้นฉบับระบุว่าตำรายาจากเมืองสวรรคโลก¹² สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 156 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบುವัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้รากสาด สันนิบาต แก้ไข้ดำ อีแดง แก้เสมหะ แก้วโรคเพื่อตี 8 ประการ แก้วภาพ แก้วปวง แก้วระชะชัย แก้วกล่อน แก้วกุดทะราด ขี้เรื้อน ยากวาดแก้ไข้ยาบำรุงโลหิตสตรี รูปผีประเภทต่าง ๆ

55. ตำรายาวัตแหลมเจติย์ (2)/0276

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกแดงและดินสอ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 69 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย

ระบุผู้บันทึกนามว่า “สมิมัน” และวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “ข้าสมิมันเขียนไว้สร้างไว้ข้าเขียนไม่เป็น ๓๐ จันทร เดือน 7 ขึ้นสองค่ำวันจันทรนั้นแล๓๐ ผู้สร้างตำรายาผูกสอง ๓๐ 2468” (ตำรายาวัตแหลมเจติย์ (2)/0276, น. 1) จากข้อมูลที่ปรากฏ คือ วันจันทร์ ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 7 พ.ศ. 2468 นั้น ผู้ศึกษานำข้อมูลทั้งหมดไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้วสามารถกำหนดอายุเอกสารที่ใกล้เคียงข้อมูลดังกล่าวมากที่สุด คือ ตรงกับวันจันทร์ที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2468 ปีฉลู ขึ้น 2 ค่ำ เดือน 8 ซึ่งไม่ตรงกับต้นฉบับที่ระบุว่า เดือน 7

¹² ปัจจุบันคืออำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

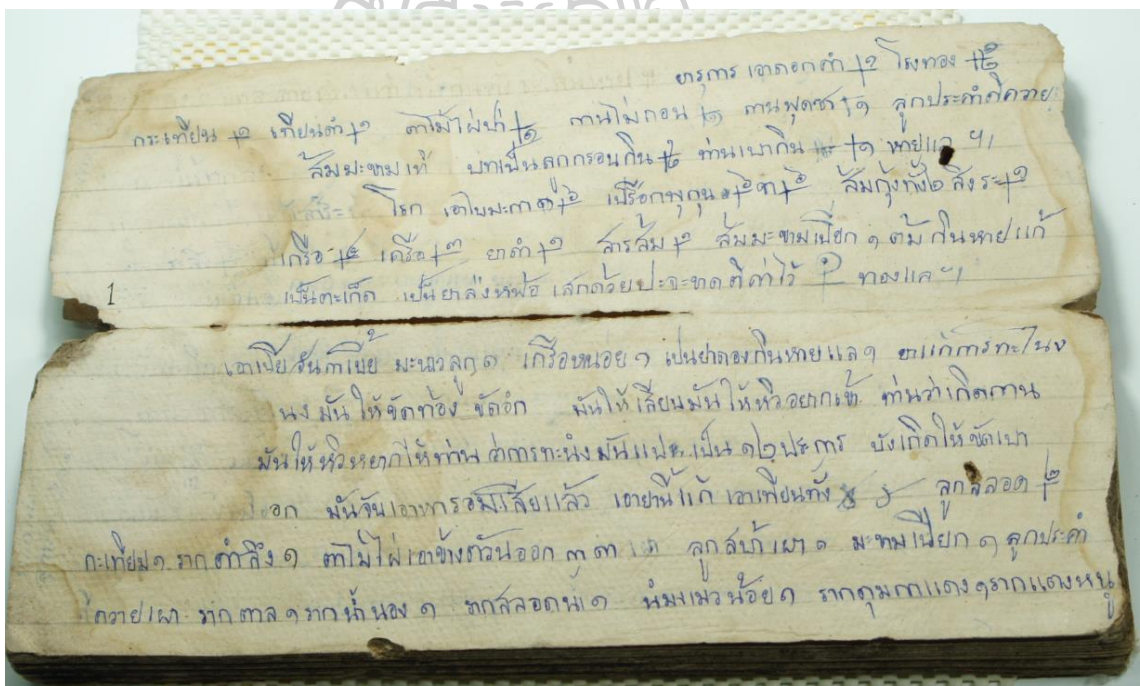
เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีและโรคผิวหนัง ยาบำรุงโลหิต ลักษณะของช่างต่าง ๆ
ยากวาดลิ้น ยาแก้สันนิบาต แก้วริดสีดวง แก้วซาง ยาปรับธาตุ

56. ตำรายาวัตปลั๊กเรต (2)/0305

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยดินสอและหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย
พบร่องรอยความเสียหายจากความชื้น มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 47 หน้าสมุดไทย
คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน
ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยารักษาไข้ ยารักษาฝี รูปผีประเภทต่าง ๆ

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์

ภาพที่ 6 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัตท้อแท้/0224

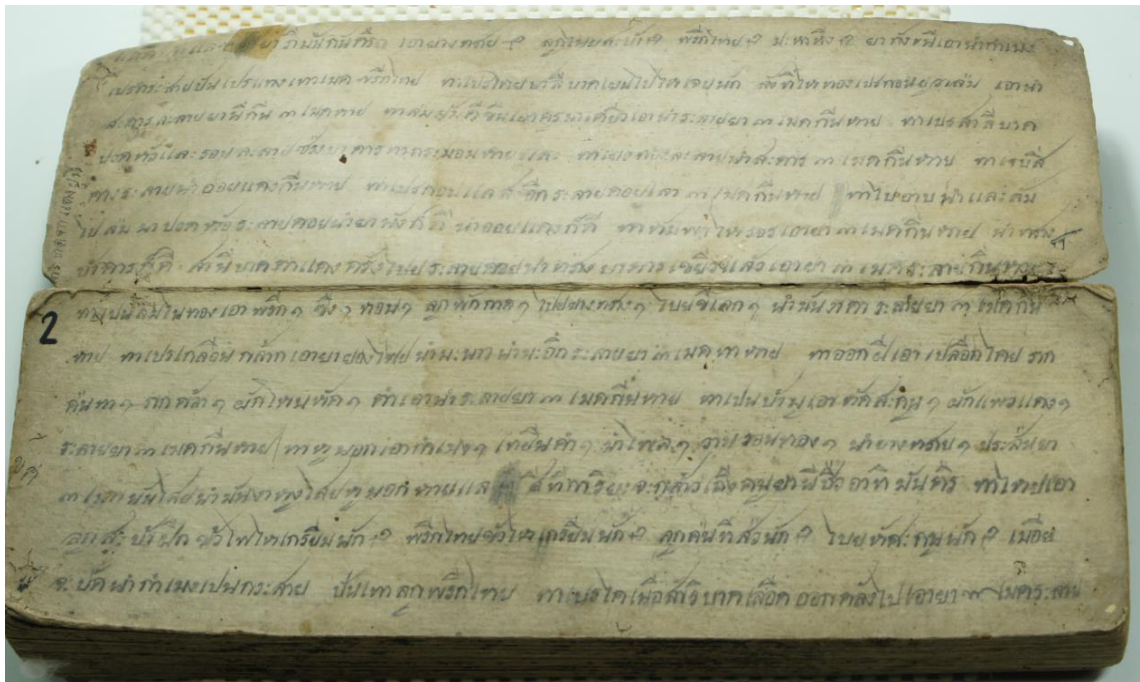
(ตำรายาวัตท้อแท้/0224, น. 1-2)

57. ตำรายาวัตท้อแท้/0224

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน หมึกแดงและดินสอ สภาพ
เอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยความเสียหายจากความชื้นและแมลงกัดแทะทำให้อักษร
ลบเลือนบ้าง มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 140 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ
ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีกาฬ แก้กสันนิบาต ยาครอบไข้ แก้มลม แก่ฝี แก้ก่ลอน
แก้ริดสีดวง ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา แก้ป่วง แก้มะเร็ง

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม

ภาพที่ 7 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัตสามเรือน/0214

(ตำรายาวัตสามเรือน/0214 : 2-3)

58. ตำรายาวัตสามเรือน/0214

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน หมึกแดง และดินสอ บางส่วน ระบุที่มาของตำรายาว่า “ยาสมภารวัดศรีชุมตาแทนศักดิ์ได้มาให้ข้าเป็นกรรมสิทธิ์ แก่ข้า” (ตำรายาวัตสามเรือน/0214, น. 100) สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 5-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 188 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้วและร้อยกรอง (ช่วงโหราศาสตร์) อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้ซาง แก้มลม แก้กสันนิบาต แก้ผิดสำแดง แก้ป่วง แก้ฝี แก้มะเร็ง โหราศาสตร์

59. ตำรายาวัตไพรสุวรรณ/0223

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 154 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยรูปเทรียดและผี ตำรับยารักษาผี แก่เกลือ แก่ฝัดดาช แก่ไขสันนิบาต ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา แก่ตานซาง แก่ไข ยาล้อมดับดับพิษ แก่บิด ลงท้อง แก่กาฬ แก่โรคโลหิตสตรี แก่สัตว์มีพิษกัด

60. ตำรายาวัตทานา/0231

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-9 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 135 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยกรอง (ฉันทลักษณ์กลอนสุภาพ) อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก ปรากฏคำอธิษฐานของผู้บันทึกว่า “ผลที่ได้แต่งไว้ ไปภายหน้าข้าขอท่าน องค์พระเมตไตรย์ อัน ได้โปรดข้าในชาติศรีควร ความพึงยังห้องแก้ว พระนิพพานไม่แปรปรวน เมื่อยังจะเที่ยวท่อง อยู่ในชาติกัณดาร ขอให้บิดามารดร ยิ่งทุกสิ่งครั้น เมียมิตรแลบุตรหลาน ให้รักรวมญาติไทยกัน ข้าขออย่ามีโรค ทั้งหนวกบอดพิการอัน ไปสิ่งสิ่งสิ้น กะเทยง่อยแลสตรี เป็นชายให้รุ่งเรือง รสธรรมพระคัมภีร์ พุทธฉันทศาสตร์ศรี ให้เจนจบชำนาญใจ...” (ตำรายาวัตทานา/0231, น. 112-113) ผู้บันทึกขอให้ได้ไปเกิดในยุคพระศรีอาริยมตไตรย์ ขอให้ตนได้ไปเกิดในยุคแห่ง ความสมบูรณ์ อย่าให้มีโรคภัยมาเบียดเบียน ไม่เกิดเป็นคนพิการ ขอให้เกิดเป็นผู้ชายและ เชี่ยวชาญในพระธรรม

เนื้อหาว่าด้วยคัมภีร์มหาโชตรัต ประถมจินดา กุมารรักษา อภัยสันดา¹³ อดิสาร¹⁴ และมรณญาณสูตร ลักษณะไข น้ำนมดีซั่ว ปวง และซาง คัมภีร์แพทย์สำคัญที่แพทย์รักษาพึง รู้ เหตุการณ์โรคระบาดเมืองตักศิลา ตำรับยารักษาเกลือ แก่ไข แก่โรคโลหิตของสตรี

61. ตำรายาวัตทานา (2)/0232

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 156 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยการสังเกตลักษณะของไข้ ความเชื่อทิศทั้ง 8 ก่อนการปรุงยา ตำรับยา แก่ซางเด็ก ยากระทุ้งไข แก่ไขรากสาด สันนิบาต แก่ตักโลหิต แก่ซาง แก่ธาตุดินและธาตุน้ำ พิกการ ยาปรับธาตุ บำรุงธาตุ ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา

¹³ ตำราการแพทย์แผนไทย ไม่ทราบนามผู้แต่ง เนื้อหาว่าด้วยโรคคือ 19 ประเภทและตำรับยารักษา (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 108)

¹⁴ ตำราการแพทย์แผนไทย ไม่ทราบนามผู้แต่ง เนื้อหาว่าด้วยโรคอุจจาระร่วงและตำรับยารักษา (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 108)

62. ตำรายาวัตทานา (3)/0233

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน และดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 55 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยโรคห่าระบาด ลักษณะของไข้ต่าง ๆ ตำรับยาแก้ไข้ แก้งูสวัด แก้กาฬ แก้สันนิบาต ยาล้อมตับ แก้ซาง ตานขโมย แก้หิด ยารูไข่ ซางประจำวันเกิด ยาถ่ายในเด็ก

63. ตำรายาวัตทานา (4)/0237

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงินและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 54 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรายันต์ เทวดารักษากิ่งมะกรูดประจำทิศ ยันต์ป้องกันควายหาย พุทธานุภาพพหุอิติปิโสถอยหลัง คาถาทำเสน่ห์ คาถาแก้คุณไสย ตำรายาแก้ซาง โรคระบาด เมืองไพศาลี

64. ตำรายาวัตไพรสุวรรณ (2)/0242

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 58 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาชำระลำไส้ แก้ซาง ยากวาดซางเด็ก ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ตำราฝังรกเด็ก ยารักษาเด็กในครรภ์ (กำเนิดกุมาร)

65. ตำรายาวัตทานา (5)/0248

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 31 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้สันนิบาต แก้ไข้รากสาด แก้ไข้

66. ตำรายาวัตท่ามะขาม/0257

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและหมึกน้ำเงินบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อยบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 57 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ ยาโรโลหิต แก้ไข้สันนิบาต แก้กาฬสังคลี แก้เรื้อนยากล่อน

67. ตำรายาวัตท่ามะขาม (2)/0261

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกรด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 59 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ยาแก้ซาง แก้ไข้สันนิบาต แก้ไข้ดำ อีแดง เปรียบตัวยารักษาสันนิบาตเป็นเทพต่าง ๆ

68. ตำรายาวัตไพรสุวรรณ (3)/0264

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกรด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อยบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 144 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยารักษาโรคเกี่ยวกับฟัน ยาโลหิต แก้ไข้ แก้สันนิบาต แก้ฝี แก้เกลื้อน แก้กาฬ เหตุการณ์โรคระบาดเมืองไพศาลี

69. ตำรายาวัตท่านา (6)/0267

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกรด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน ระบุที่มาของตำรายาว่า มาจากลายแทงสมบัติของเมืองพิษณุโลก (ตำรายาวัตท่านา (6)/0267, น. 149) สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 156 หน้าสมุดไทย ลักษณะเด่นของตำรายานี้ คือ พบคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นอีสานผสมอยู่ในตำรายาค่อนข้างมากทั้งคำธรรมดาและคำที่ใช้เรียกชื่อสมุนไพร คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ธรรมอีสานไทยน้อยผสมธรรมอีสานและขอม เป็นฉบับเดียวเท่านั้นในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกที่พบการผสมผสานอักษรไทยน้อย ธรรมอีสาน และขอมไว้ด้วยกัน จึงมีความน่าสนใจศึกษาด้านอักขรวิธีอย่างละเอียดต่อไป ภาษาที่ใช้ คือ ภาษาไทย คาถาบาลี และภาษาไทยถิ่นอีสาน ตัวอย่าง เช่น ผักอีตูไทย (ต้นกะเพรา) ขี้เจียวขาว (ดินประสีขาว) แมงงอด (แมงป่อง) เป็นต้น ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง แก่เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ซาง แก่ตานขโมย แก้กาฬสังคลี แก้ฝีดาษ ฝีกาฬ แก่ริดสีดวงทวาร แก่โรคทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ยาตัดรากไข้ยาแก้ลม

70. ตำรายาวัตทานา (7)/0268

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 29 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ฝีและมะเร็ง แก้กสันนิบาด รากสาด แก้วซาง

71. ตำรายาวัตไพรสุวรรณ (4)/0271

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกน้ำเงินและหมึกแดง หน้าต้นระบุว่าเป็น คัมภีร์ พรหมปริโรหิต สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 156 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ธรรมล้านนาและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาโรคทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา แก้กุดทะราด แก้มะเร็ง ยากล่อน ยาบำรุงน้ำนมมารดา แก้วซาง แก้กกระษัย แก้วลม วิธีการสังเกตปวงประเภทต่าง ๆ ตำราโชคช้างม้าของพระธรรมโชโต (ปลิว) (ท่านายดวงชะตา) ตำรับยารู แก้วกาฬสังคลี แก้วไข แก้วโรคทางเดินปัสสาวะของบุรุษ ยารักษาโรคทางผิวหนัง แก้วเสมหะ แก้วริดสีดวง

72. ตำรายาวัตบุใหญ่/0283

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน หน้าแรกระบุว่าเป็น “๑ พระตำราผูกนี้ของท่านจันสร้างไว้ในพระศาสนาโหราศาสตร์บุรุษทั้งหลายท่านผู้สร้างชื่อ พุทธศร” (ตำรายาวัตบุใหญ่/0283, น. 1) สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อยบริเวณริมซ้ายบนและรอยต่อของหน้าสมุด มีจำนวน 6-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 131 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึกว่า “๑ เดือนยี่ แรม 5 ค่ำ วัน 6๗๗ ” (ตำรายาวัตบุใหญ่/0283, น. 128) เมื่อพิจารณาจากหลักฐานอักษรและอักษรวิธี ข้อมูลที่ปรากฏ คือ วันศุกร์ (วัน 6) แรม 5 ค่ำ เดือนยี่ (เดือน 2) ผู้ศึกษานำข้อมูลทั้งหมดไปค้นหาในปฏิทิน 250 ปีแล้ว สามารถสันนิษฐานได้ว่า เอกสารนี้น่าจะบันทึกในวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2388 (คล้าย ทรงบัณญัติย, 2497, น. 195) หรือ 25 มกราคม พ.ศ. 2409 (คล้าย ทรงบัณญัติย, 2497)

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข แก้วรากสาด ยากล่อน แก้วสะอึก ยาแก้ลม ยารูไข ยาแก้ปวดท้องในเด็ก ยาแก้กาฬมูตร ยาแก้ไขสั้มประชวร ยาแปรไข ยาตัดรากริดสีดวง ยาระบายประจำเดือน

73. ตำรายาวัตห่านา (8)/0290

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณริมซ้ายบนและรอยต่อของหน้าสมุด มีจำนวน 5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 135 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยกานีดใช้ต่าง ๆ การดูลักษณะไข้ ตำรับยาบรรยายลม แก้กสันนิบาต ยาแปรไข้ แก้มะเร็ง ยากล่อน แก้ไข้สันนิบาต รากสาด แก้วริดสีดวง แก้วนี้่ว ยาล้อมดับ แก้วแสง ยาบำรุงโลหิต แก้วซาง แก้วสัตว์มีพิษกัด ยาบำรุงธาตุ

74. ตำรายาวัตห่านา (9)/0292

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 19 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ฝี ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ยาบำรุงกำลัง สุภาพบุรุษ ยาแก้สันนิบาต แก้ไข้

75. ตำรายาวัตห่านา (10)/0296

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและน้ำเงิน สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 55 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย และขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้รากสาด แก้ไข้ แก้วสะอึก ยาโรโลหิต

76. ตำรายาวัตห่านา/0296

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณริมซ้ายบนและรอยต่อของหน้าสมุด มีจำนวน 4-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 77 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาเกี่ยวกับโลหิตสตรี ยาแก้กล่อน แก้วตาน ซาง แก้ไข้ประดง แก้วเกลื่อน คุตทะราด มะเร็ง และฝีดาษ แก้วริดสีดวง ยาระบบทางเดินปัสสาวะทั้งบุรุษและสตรี ยาอายุวัฒนะ

77. ตำรายาวัตห่านา (11)/0298

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 4-5 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 113 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ตานขโมย แก้ฝีกาฬภายในร่างกาย แก้ไข้เพื่อเลือด เพื่อลม เพื่อเสมหะ แก้โรคบุรุษ แก้ริดสีดวงในลำไส้ ยาทางสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา ยาแก้ผมหงอก แก้งูสวัด แก้สันนิบาต ยารักษาโรคดวงตา

78. ตำรายาวัตธานา (12)/0299

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-7 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 126 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยารักษาโรคมะเร็ง แก้ฝี แก้ซาง กำเนิดซางต่าง ๆ แก้ไข้สันนิบาต แก้กระษัย

79. ตำรายาวัตธานา (13)/0302

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 29 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้สันนิบาต แก้ซาง

80. ตำรายาวัตธานา (14)/0315

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อยบริเวณขอบสมุด มีจำนวน 8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 27 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้สันนิบาต แก้เลือดออกตามไรฟัน รักษาโรคเกี่ยวกับตา แก้กลม แก้กมกลอน แก้ไข้ ยาบำรุงโลหิตสตรี

81. ตำรายาวัตธานา (15)/0315

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 7-8 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 29 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย

ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก คือ “วันพุธ เช้า” จากข้อมูลดังกล่าวไม่เพียงพอต่อกำหนดอายุเอกสารจึงไม่สามารถกำหนดอายุเอกสารได้

เนื้อหาวาดด้วยตำรับยาแก้ซาง แก้ไข้ ยากล่อน แก้ไข้สันนิบาต ยาโลหิต แก้งูกัด ยาหยอดหู

82. ตำรายาวัตธานา (16)/0343

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุด เล็กน้อย มีจำนวน 4-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 22 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้ไข้รากลสด การอธิบายปวงประเภทต่าง ๆ

83. ตำรายาวัตไพรสุวรรณ (5)/0344

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 63 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

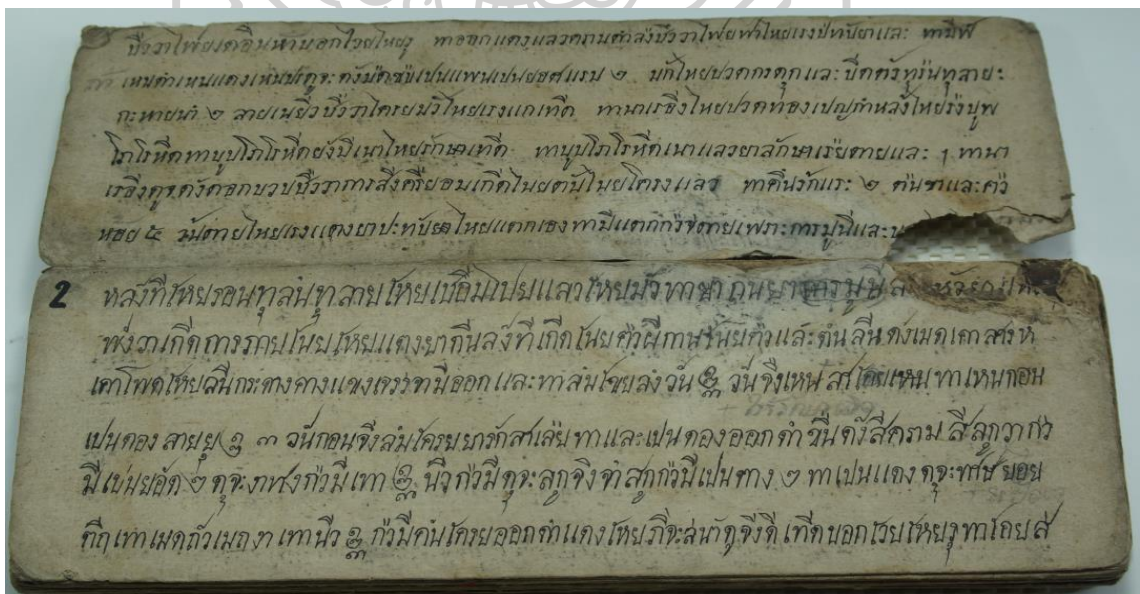
เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้ไข้ แก้กาฬ ยาล้อมดับ ยาโลหิต เทวดานพเคราะห์เสวยอายุ

84. ตำรายาวัตท่านา (17)/0349

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงินและดินสอบางส่วน เอกสารต้นฉบับระบุว่า “ตำรายันต์พระภิกษุพลอยวัดท่าพ้อ หลวงพ่อพูล ตาแมนตาสิน ศิษยานุศิษย์ในวัดท่าพ้อ” (ตำรายาวัตท่านา (17)/0349, น. 1) สภาพเอกสารสมบูรณ์ มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 92 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยโหราศาสตร์ ลัคนา 12 ราศี ฤกษ์ 8 ตนกับมะกรูด 8 กิ่ง ตำนานนางโกลควดี ยาแก้โลหิตสตรี แก้วขาง แก้วรัตสีดวง กำเนิดช่างต่าง ๆ

ต้นฉบับตัวเขียนของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง

ภาพที่ 8 ต้นฉบับตัวเขียนตำรายาวัตวังพรม/0236

(ตำรายาวัตวังพรม/0236, น. 1-2)

85. ตำรายาวัดวังพรม/0236

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณรอยต่อสมุด พบร่องรอยความเสียหายจากความชื้นเล็กน้อย มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 150 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยากระทุ้งไข้ ลักษณะไข้ต่าง ๆ ยาแก้ไข้ ยาแก้สันนิบาต รากสาด เหตุการณ์โรคระบาดเมืองตักศิลา ตำรายาประสะ ยาแก้สะอึก

86. ตำรายาวัดบางสะพาน/0277

เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำ สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย ทยายเล่มระบุว่า เป็นหนังสือของหลวงเสนากาสร¹⁵ มีจำนวน 6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 56 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทย ภาษาไทย ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยตำรับยาแก้กาฬ แก้ไข้ แก้มะเร็ง

87. ตำรายาวัดวังทองวราราม/0281

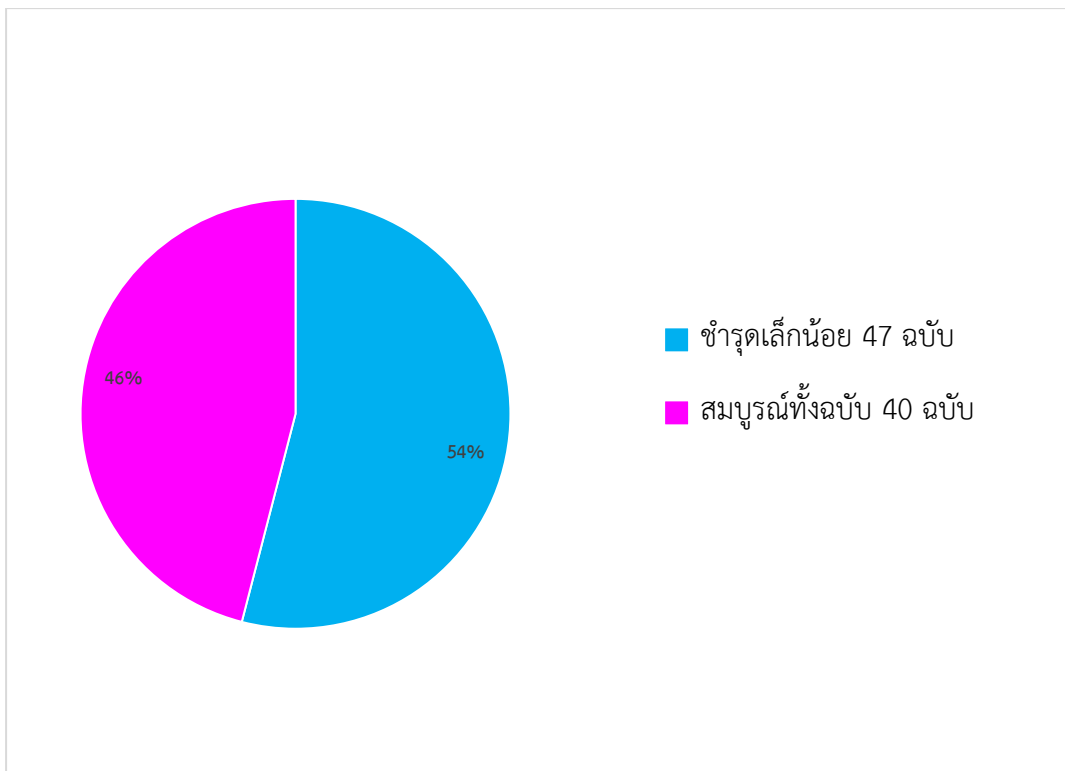
เอกสารเป็นสมุดไทยขาว บันทึกลงด้วยหมึกดำและดินสอบางส่วน สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย พบร่องรอยแมลงกัดแทะบริเวณรอยต่อสมุด มีจำนวน 5-6 บรรทัด/หน้า ทั้งหมด 116 หน้าสมุดไทย คำประพันธ์ที่ใช้ คือ ร้อยแก้ว อักษรไทยและขอม ภาษาไทยและคาถาบาลี ไม่ระบุวัน เดือน ปีที่บันทึก

เนื้อหาว่าด้วยรูปของผีต่าง ๆ ตำรับยาแก้ผี ยาโลหิตสตรี แก้ไข้ แก้คุดทะราด คาถาไล่ผี ขับผี ตำรับยาพระบรมเมศวร

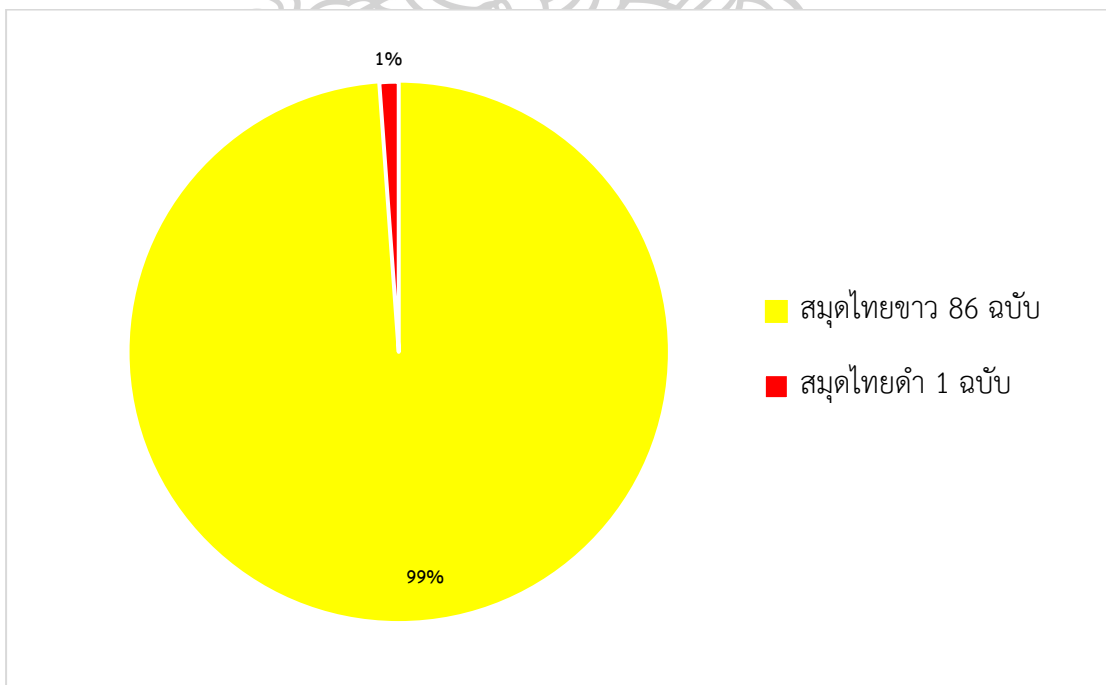
ภาพรวมของต้นฉบับตัวเขียนตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวนทั้งสิ้น 87 ฉบับนั้น ผลการศึกษาต้นฉบับตัวเขียนดังภาพต่อไปนี้

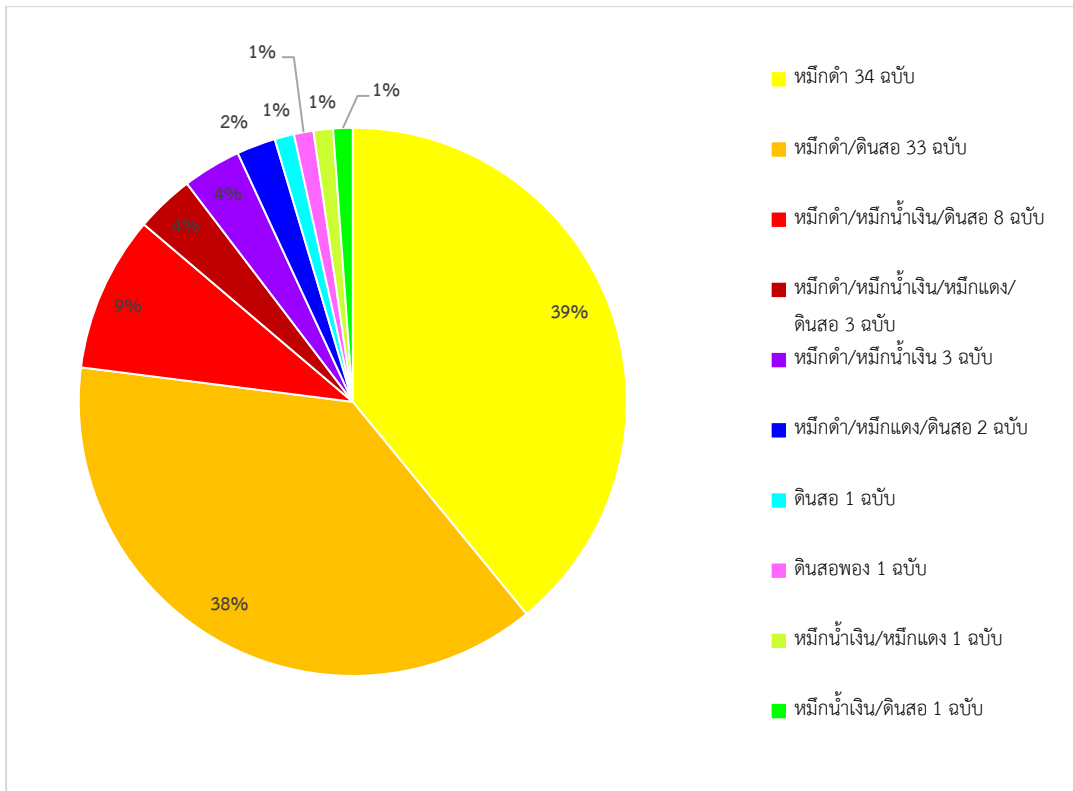
¹⁵ ชื่อตำแหน่งนี้มีความน่าสนใจและคงจะมีความเกี่ยวข้องกับการดูแลกาสร (กระป๋อง) เป็นแน่แท้

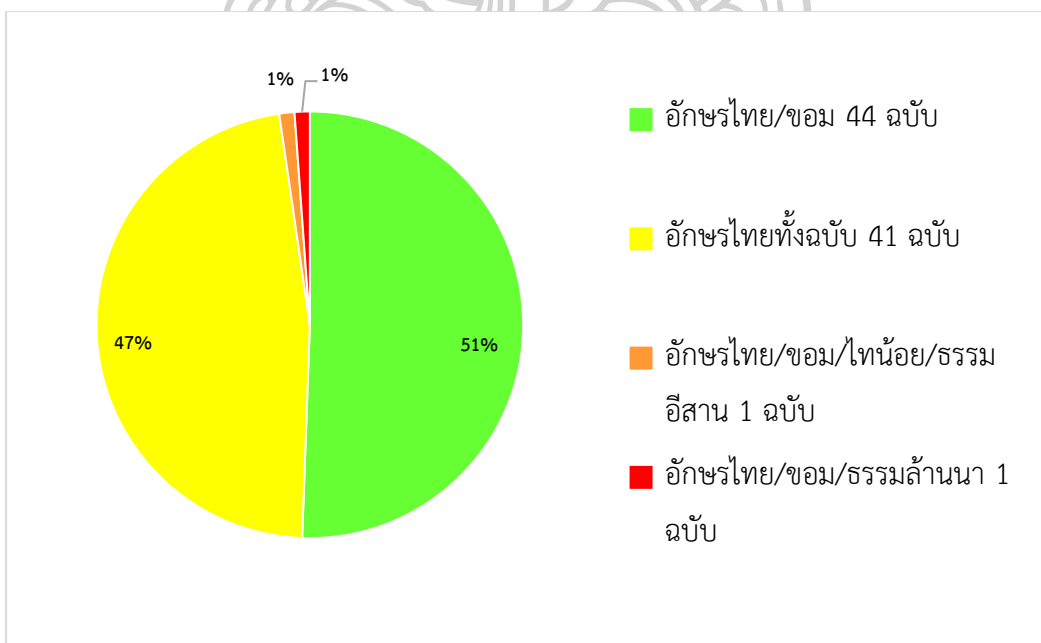
ภาพที่ 9 สภาพเอกสาร

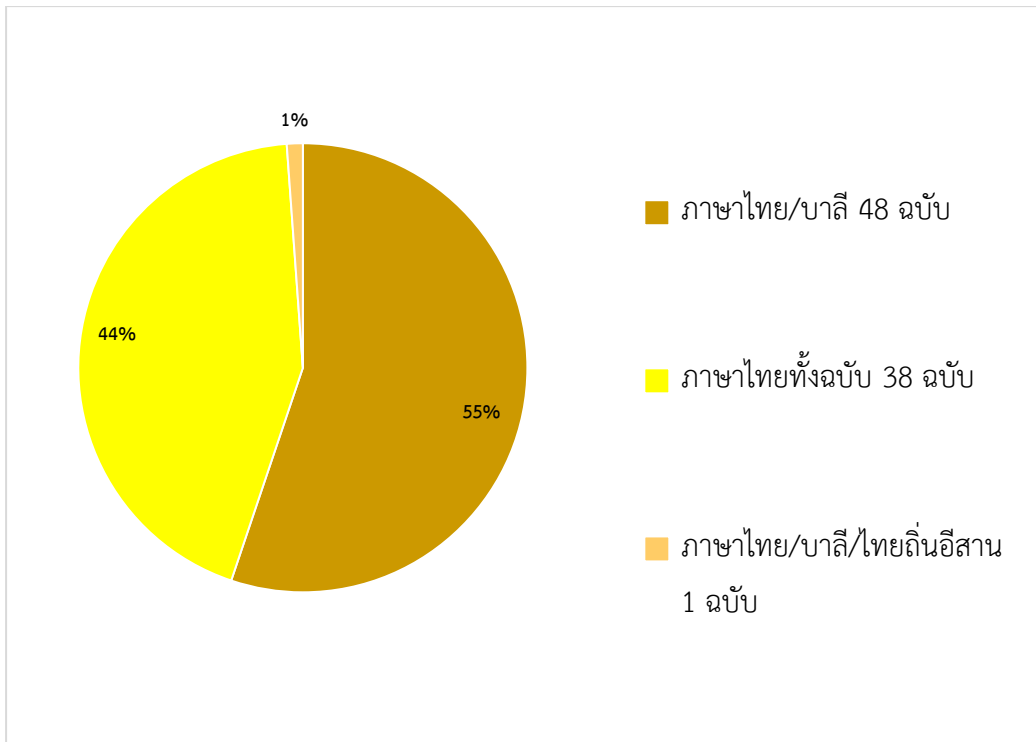
ภาพที่ 10 ประเภทของเอกสาร

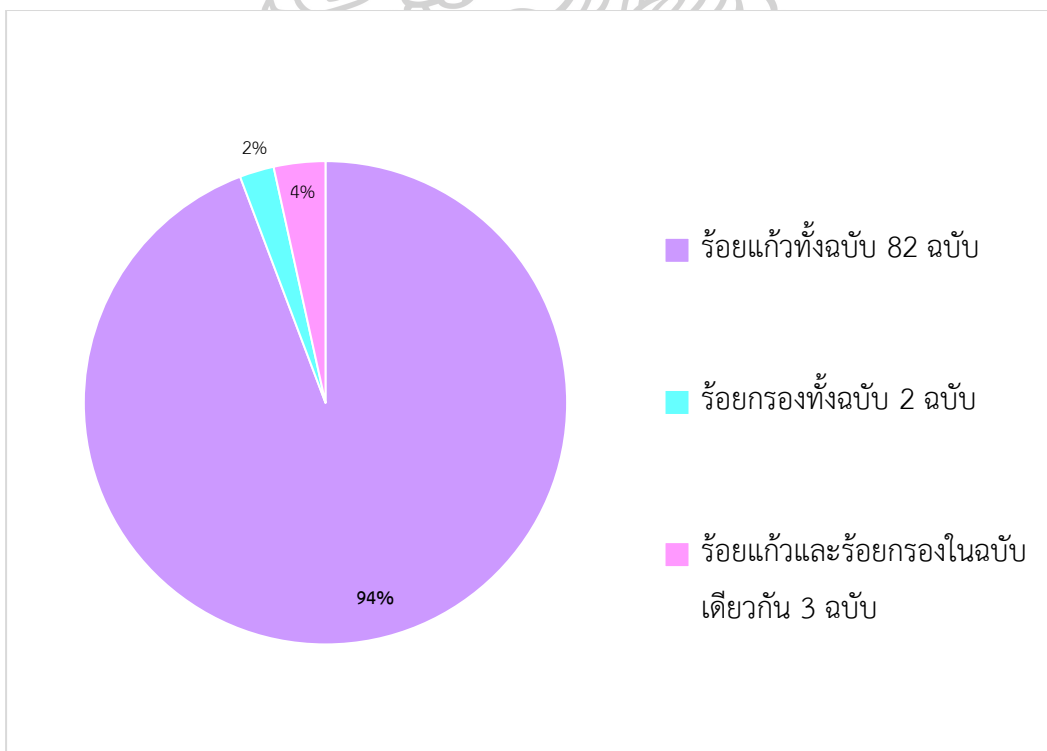
ภาพที่ 11 วัสดุที่ใช้ในการเขียน

ภาพที่ 12 อักขรที่ใช้

ภาพที่ 13 ภาษาที่ใช้

ภาพที่ 14 ค่าประพันธ์ที่ใช้

กลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

หัวข้อนี้ผู้ศึกษาจะยกตัวอย่างการนำเสนอแต่ละรูปแบบเพื่อประกอบความเข้าใจ ด้านกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก พบจำนวนทั้งสิ้น 3 รูปแบบ คือ 1. กลวิธีการเริ่มต้น 2. กลวิธีการบรรยายเนื้อหา (ตอนกลางของตำรับยา) และ 3. กลวิธีการลงท้าย ดังนี้

1. กลวิธีการเริ่มต้น¹⁶ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 การเริ่มต้นของเล่มสมุดไทย พบจำนวน 11 ประเภท คือ

1.1.1 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยนิทานพื้นบ้าน จำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“...บังเกิดข้าว... ท้าวทั้งพารา ผูกคนทั้งหลาย ขวนขวายเพียวหา เพื่อกุมาร นานา กินต่างอาหาร กระทบพิสองคน เข้าในไพรสมนต์ แสงหาอาหาร วันนั้นเที่ยวไป มิได้พบพาน มิได้เผือกมันมา สองเท่าทั้งสอง คนใจอกุศล เป็นคนอาธรรม ผัวเมียทั้งสอง จึงว่าแก่กัน ลูกไม้เผือกมัน มิได้เลยนา มิได้ลูกไม้ ข้าวสารนั้นไซร์ ยังน้อยหนักหนา เราจะหุงข้าวกิน แต่เราสองรา แล้วพ่อลูกยา หลับแล้วจึงหุงกิน กลับมาเคหา บอกแก่ลูกยา ด้วยใจถวิล มิได้ลูกไม้ มาให้เขากิน ข้าวสารก็สิ้น เจ้าจะกินอะไร พี่น้องสองรา ได้ฟังมารดา นภาใสสิ้น ทั้งสองพี่น้อง แสบท้องเหลือใจ พี่น้องร้องไห้ ร่ำไรไปมา โอน่าสงสาร จันทคารกุมาร อ่อนนอนพียา พี่เจ้าข้าไว้ จึงได้เมตตา ตัวน้องนี้หนา แสบท้องเหลือใจ เจ้าสุริยคาร จึงปลอบน้องนาฏ เจ้าอย่าร้องไห้ เราทั้งสองรา มาตกเข็ญใจ ข้าวหาไม้ไม่ จนในพียา เจ้าจันทคารร้องไห้ พิศवासเพียงจะ แสบท้องนี้หนักหนา พ่อแม่เราไซร์ มิได้เมตตา พี่น้องโศกา จนมาหลับไป ผัวเมียสองคน รู้ว่าลูกตน ทั้งสองหลับไป ผัวเมียทั้งสอง ค่อยย่องออกไป ตั้งหม้อก่อไฟ ต่อเมื่อกลางคืน กลางคืนค่อยพูด ค่อยจากลัวว่า ลูกยาทั้งสอง จะตื่น พ่อแม่จัญไร น้ำใจโหดหิน กลัวลูกจะตื่น เข้ามาชิงกิน สุกบ้างดิบบ้าง ละล้า ละลั้ง กินเสียโดยถวิล กินแต่เองไซร์ มิให้ลูกกิน เป็นคนทมิฬ กินแต่สองคน กินแล้ว อิ่มแล้วไซร์ ดับได้ดับไฟ เข้าอยู่ในเรือน...”(ตำรายาวัตรธรรมจักร/0212, น. 1-5)

จากตัวอย่างเป็นเนื้อหาจากนิทานพื้นบ้านเรื่องจันทคารและสุริยคารกุมาร¹⁷ จำนวน 5 หน้าสมุดไทย แต่ไม่จบเรื่อง กล่าวถึง จันทคารและสุริยคารกุมาร เติบโตมาในตระกูลยากจนเข็ญใจ ทั้งสองกุมารถูกเลี้ยงดูโดยพ่อแม่ที่จิตใจโหดร้าย ไม่ยอมให้ทั้งสองกุมารรับประทานอาหาร

¹⁶ หัวข้อที่นี้ นำมาจากขบวนการเขียนตำรายาพื้นบ้านอีสานและลาวของสมัย วรรณอดุตร (2558, น. 119-125) เป็นหลัก

¹⁷ นิทานพื้นบ้านเรื่องนี้มีที่มาจากปัญญาชาดกเรื่อง จันทคารชาดก

1.1.2 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยตำรับยา จำนวน 20 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

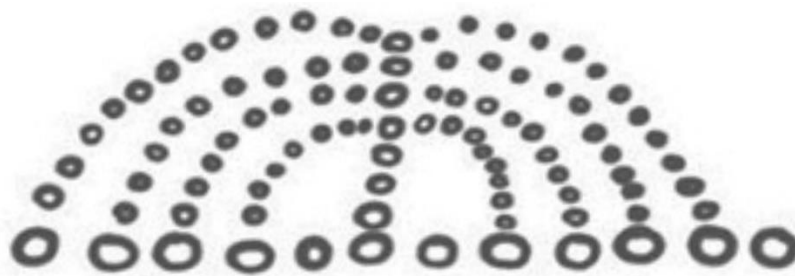
“ยานี้ชื่อกลุ่มนางนอน แก้กษัยซึ่งมีครรภ์อ่อน แก้กษัยที่ขึ้นหน้าอกเป็นมาต่าง ๆ แม่กินเผ็ดร้อนจึงเป็นวิปริต ยานี้สำหรับกุมารตั้งแต่มีครรภ์ 3 เดือนไปจนครบ 10 เดือน เป็นกำหนดมารดาเจ็บไข้ อันตรายต่าง ๆ ออกทรมพิษเกิดฝีภายในทั้ง 5 ประการ คือ กาศพิพัฒน์ ฝีปลวกทั้ง 5 ประการ อันบังเกิดแก่สตรีมีครรภ์อ่อนก็ดี มีให้เป็นอันตรายใด ๆ ท่านให้อาโกฐทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 รากไคร้เครือ 1 สังกรณี 1 เกสรบัวทั้ง 5 ขอนดอก 1 ซะเอมเทศ 1 น้ำประสานทอง 1 ซะลูด 1 กฤษณา 1 กระลำพัก 1 จันททั้ง 2 (ต้นฉบับไม่ชัดเจน) ชะมด 1 พิมเสน 1 ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ 2 สลึง บดด้วยน้ำดอกไม้อื่นสำหรับต้มคั้นให้ร้อน ปั่นเป็นแท่งไว้ให้แห้งใส่ขวดไว้ แก้กษัยระสายน้ำดอกไม้อื่น เชื่อมม้วนน้ำกฤษณา ตกมูกตกลือดละลายน้ำผึ้ง แทรกพิมเสน ลงท้องน้ำกล้วยตีบประสิทธิแล ฯ๑๑-๑๑” (ตำรายาวัตรธรรมจักร (3)/0228, น. 1-2)

“๑ ยาวิสัมพญาใหญ่ เอาชิง 1 สมอเทศ 1 สมอไทย 1 รากไคร้เครือ 1 พญารากขาว 1 ดอก 1 ลูก 1 กานพลู 1 สมุลแว้ง 1 บอระเพ็ด 1 พริกไทย 1 การบูร 1 โกลฐ 5 เทียนทั้ง 5 ลูกผักชี 1 อบเชยเทศ 1 น้ำประสานทอง 1 ว่านน้ำ 1 ดีปลีเท่ายาทั้งหลาย ทำเป็นผงละลายน้ำร้อนกินแก้จุกลงรากกินข้าวมิได้ กินนี้หาย การบูรตัด ๑” (ตำรายาวัตรธรรมจักร/0237, น. 1)

“๑ ยาสันนิบาตคั่งเพื่อกันน้ำขึ้นตั้งฝีพรายเข้าอยู่ ลางที่มันร้องเรียกเพี้ยนกันอยู่มีขาดปาก ลางที่มันให้ตื่นเย็นขยายขึ้นไปยังเกินหัวเข้าเกินศอกก็ดี ถ้าจะแก้เอาผักเค็ด 1 จิงจ้อ 1 พริก 1 ชิง 1 ส้มซ่า 1 พุงแก 1 ใบคนที่สอ 1 ดองดึง 1 บดละลายน้ำมะนาว น้ำร้อนกินหายแล ฯ” (ตำรายาวัตรไพรสุพรรณ (5)/0344, น. 1)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าเป็นการขึ้นต้นตำรับยาที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ซึ่งประกอบไปด้วยชื่อตำรับยา เกษัชวัตถุ วิธีการปรุงยา วิธีการใช้ยา และสรรพคุณในการรักษา

1.1.3 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยภาพแสดงตำแหน่งของโรค ฝี ตะพั้น มะเร็ง (โรคผิวหนัง) ชนิดต่าง ๆ จำนวน 7 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

ภาพที่ 15 ตำแหน่งของผึ้งจากตำรายาวัตสันติกาวาส/0239

(ตำรายาวัตสันติกาวาส/0239, น. 1)

“ตะกั่วดาตขาวขอบแดง 20 วันตาย ครั้นถึง 4-5 วันมันได้เคลื่อนเข้าด้วยกัน ครั้นรดน้ำมันพองประดุดอกฝ้าย ครั้นหน้าแห้งมันลายประดุดั่งปรอทและเมื่อ 4-5 วัน ท่านให้เอาจิ้งจ้อหลวง 1 ผักเขา 1 ลำโพงกาสลัก 1 อันนี้ซื้อรัตนมณีขึ้นหน้าผาก 5 รอบ 2 วันก็ตี 3 วันก็ตี ครั้นถึง 5 วัน...” (ตำรายาวัตสันติกาวาส/0239, น. 1)

จากตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงภาพลักษณะของผึ้ง ตำแหน่งที่เกิดผึ้ง มีการบรรยายถึงลักษณะของผึ้งภาพประกอบ พร้อมทั้งระบุตัวยาที่ใช้ในการรักษา

1.1.4 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยตำรับยา แต่ไม่สมบูรณ์ มีลักษณะเนื้อหาต่อมาจากอีกตำรับ น่าจะเกิดจากต้นฉบับไม่สมบูรณ์ ชำรุด สูญหาย จำนวน 24 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“...กระเทียม 1 เกลือ 1 ตำละลายน้ำฝิ่งกินหายแล ๑ ถ้ามิฟัง¹⁸ เอลูกมะกอก 1 พริก 1 ชิง 1 กระเทียม 1 เกลือ 1 ตำละลายด้วยน้ำฝิ่งกินหายแล ๑ ถ้ามิฟังให้เอาแวนนกยูง 1 พริก 1 ชิง 1 กระเทียม 1 เกลือ 1 ตำละลายน้ำฝิ่งกินหายแล” (ตำรายาวัตปากฟิงตะวันออก/0221, น. 1)

“...ให้ดองไปอีกให้ได้เดือนหนึ่ง กินช้อนเห้งออกทุกเส้นขน ยานี้วิเศษนัก ถ้าผู้ใดกินนี้เหมือนกินสุรามฤต¹⁹แล”(ตำรายาวัตตุม (4)/0340, น. 1)

“...เมื่อเย็นนี้หาย ถ้าจะให้เอาขอบชะนางทั้ง 2 จิงจ้อทั้ง 2 รากคุณ 1 ชุมเห็ด 1 รากกระดอมทั้งลูกทั้งใบ 1 สมอทั้ง 3 รากชะพลู 1 หญ้าแห้วหมู 1 บอระเพ็ด 1 สะค่าน 1 ใบมะกรูด 1 ใบมะนาว 1 ใบมะงั่ว

¹⁸ ถ้ามิหาย

¹⁹ ประจวบว่า คนไข้ได้ดื่มน้ำอมฤต คือ น้ำที่ได้จากพิธิเกษียรสมุท

1 ต้ม 3 เอา 1²⁰ กินเป็นยาแก้ไข้ตาเหลืองตาแดงกินหายแล” (ตำรายาวัต
กระบังมั่งคณาราม (2)/0287, น. 1)

“...หัด เปราะหอม 1 ว่านกีบแรด 1 ว่านร้อนทอง 1 ระย่อม 1
ไคร้เครือ 1 พิษนาศน์ 1 ชะมด 1 พิมเสน 1 บดด้วยน้ำดอกไม้ 1 บั่นแห้งไว้
เท่าขี้หนูพุกแห้ง เมื่อจะบด เอาตีหมี ตีหมูป่า 1 ดิงเกลือ 1 เป็นกระสาย
บดบั่นแห้งไว้ เมื่อจะกินละลายน้ำดอกไม้ ดิงตัดพิมเสนร่ำตัดกินเกิดหาย
ดังกล่าวมาแต่หนหลังเข้ามาแล้ว” (ตำรายาวัตไพรสุวรรณ (3)/0264, น. 1)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าตำรับยาไม่สมบูรณ์ มีลักษณะ
เนื้อหาต่อมาจากอีกฉบับซึ่งทำให้ไม่สามารถระบุหรือสันนิษฐานได้ว่า ตำยา
ที่เหลือนั้นคือสิ่งใดหรือมีสรรพคุณในการรักษาโรคใด

1.1.5 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการอ้างถึงคัมภีร์ต่าง ๆ จำนวน 3 ฉบับ
ตัวอย่างดังนี้

“๑ หน้าต้นตักกะศิลา สิทธิการิยะ ถ้าใครจะเรียนแพทย์ถือเครื่อง
ศาตรา อาคมให้ประสิทธิแล” (ตำรายาวัตสระไม้แดง (2)/0226, น. 1)

“ตักกะศิลา พรหมปุโรหิต สรวมอยู่นี้ ตำราใช้กาฬสังคสีผูกนี้ะ
ทานเอัย สิทธิการิยะ พระจะกล่าวถึงกาฬสังคสี 4 จำพวกก็ย่อมบังเกิดแต่
ในตบออกมาก เมื่อมันจะกุมเอามันให้เข้เจ็บตัวร้อนภายในดังจะขาดประคุด
ดังว่าสารพัดพิษตอดให้เจ็บทั่วทั้งตัว ลางที่เจรจามีออก ให้หลับเชื่อมไป”
(ตำรายาวัตพรหมพิราม/0215, น. 1-2)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการอ้างถึงคัมภีร์ตักกะศิลา ตำราทาง
การแพทย์แผนไทย ซึ่งต้นคัมภีร์จะกล่าวถึงโรคระบาดที่เมืองตักกะศิลา
มีเนื้อหาสำคัญว่าด้วยเรื่องไข้ประเภทต่าง ๆ (กรมการแพทย์แผนไทยและ
การแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 102-103) และ
คัมภีร์พรหมปุโรหิต ตำราทางการแพทย์แผนไทยมีเนื้อหากล่าวถึงโรค
เกี่ยวกับสตรีและยารักษา (อภิตดา เอี่ยมอ่ำ และคนอื่น ๆ, 2561, น. 143)

²⁰ หมายถึงต้มน้ำ 3 ส่วน ให้เหลือน้ำ 1 ส่วน

1.1.6 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการกล่าวถึงที่มาของตำรายา จำนวน 6 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“หน้าต้นอยู่นี้นา สระหลวงผิราตาทำไมจึง ๑ หนังสือถ้าชนะ กำหนดชางอยู่นั้นะท่านเอ๋ย ท่านที่ผู้จะรักษาก็ให้ดูเอาเถิดท่านทั้งหลายก็ให้ ดูเอาเถิดตามแผนท่านวางไว้ในนี้เถิด ฯ ข้า ฯ เป็นผู้จำลองไว้ในพระ ศาสนานี้ ท่านเป็นผู้เขียนขอให้ชาว ๑” (ตำรายาวัตตุม/0230, น. 1)

“๑ พระตำราผูกนี้ของท่านจันสร้างไว้ในพระศาสนาโหราศาสตร์ บุรุษทั้งหลายท่านผู้สร้างชื่อพุทธศร สิทธิการิยะ ถ้าใช้มันทำให้คอแห้ง ปากเปื่อยเจ็บคอกลิ้นน้ำลายมิได้ ๑ มันให้เสียงแห้ง ให้กระหนกระหาย อยกน้ำนักให้แก้ด้วยยานี้...” (ตำรายาวัตตุมใหญ่/0283, น. 1-2)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าผู้เขียนมีการกล่าวถึงที่มาของ ตำรายา ระบุว่าผู้ใดเป็นผู้บันทึก และระบุว่าตำรายาฉบับนี้คัดลอกมาจาก ต้นฉบับที่ใด

1.1.7 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยบทไหว้ครู จำนวน 15 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“สิทธิการิยะ ท่านกล่าวอภัยสันตนา ผิดาษทั้งปวงแต่ก่อนโน้น เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้ายังมีพระชนมอยู่ ยังมีพระยารามาโคกงค์หนึ่ง แต่งพระตำรานี้ไว้สำหรับบุคคลจะเล่าเรียน สืบมาภายหลังแล้วนั้นตรัสเป็น เจ้าองค์หนึ่ง ท่านจึงแต่งพระตำรานี้ไว้สืบกันมา ถ้าผู้ใดได้อานิสงส์ 12 กัณฑ์ ย่อมจะรู้จักผีตัวไปทุก ๆ พรรณแล ท่านผู้ใดพบเป็นลาภของผู้นั้นแล ฯ” (ตำรายาวัตตุมรับพวงเหนือ (4)/0252, น. 1-2)

“สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงคัมภีร์พรหมปโรหิตอาพาธระดูของสตรี ภาพนั้นมีอยู่ 5 ประการ ยังหญิงจำพวกหนึ่งเมื่อยังสาวพรหมจารีนั้น จะได้ รู้ว่าประเวณินั้นอย่างไรก็หามิได้ก็ให้อุบัติเหตุเอง คือได้ฝันเห็นว่าได้พบชาย มาร่วมประเวณินั้นด้วย คนเราทั้งหลายสมมติเรียกกันว่าเพชรพระยาอุรุมาร่วม ประเวณินั้น ต่อแต่นั้นมาจึงมีระดูออกมา ให้เห็นปรากฏแก่คนทั้งหลาย อันว่า ครรภนั้นก็ตั้งขึ้นมาแล้ว ฯ” (ตำรายาวัตตุมไพรสุวรรณ (4)/0271, น. 1)

“๑ สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงยารากสาดใหญ่ตัวผู้ ผู้หญิงขึ้นช้ายคือ เคราะห์ดี ถ้าผู้หญิงขึ้นชว ผู้ชายขึ้นช้ายร้ายนัก ถ้าเจ็บชายโครงข้างหน้าตัว เมีย ข้างหลังตัวผู้ ถ้าผู้หญิงขึ้นชว ถ้าผู้ชายขึ้นช้าย 4 วันที่ 15 วันที่ พัน กวานั้นมิเป็นไร ถ้ามันให้เชื่อมไปท่านให้เอายานี้แก้ ให้เอารากผักเขา 1 รากขี้กาแดง 1 ตำลึงตัวผู้ 1 กระเช้าฝีมด 1 สังกวาลพระอินทร์ 1 มือปัก

มีน้ำเต้า 1 หล้าแพรก 1 หล้าไซ 1 ทองหลางใบมน 1 ใบสะเดา 1 ย่านาง 1 ตำดองกับน้ำซาวข้าวกินกระทั่งภายใน” (ตำรายาวัตธานา (10)/0296, น. 1)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการขึ้นต้นด้วยบทไหว้ครู ด้วยคำว่า สิทธิการิยะ หมายถึง ขอให้งานทุกอย่างสำเร็จไปได้ด้วยดี เป็นคำที่นิยมใช้ ในการขึ้นต้นในคัมภีร์การแพทย์แผนไทยหรือตำรายา หมอยาโบราณใช้เป็น คำอธิษฐานเพื่อขอให้การกระทำทั้งปวงสำเร็จลุล่วงทุกประการ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 246) การไหว้ครูถือเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของคนไทยโบราณ เนื่องจากการให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยเฉพาะครูบาอาจารย์ซึ่ง ถือว่าเป็นผู้มีพระคุณอย่างสูง ดังนั้นการเริ่มต้นที่บทไหว้ครูก่อนจึงมี ความสำคัญเพราะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้ทั้งหมอยาและคนไข้ว่า การรักษาโรคในครั้งนี้จะต้องประสบความสำเร็จหรือรักษาโรคได้อย่าง แน่นนอน

1.1.8 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการอธิบายลักษณะของโรค จำนวน 4 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“จะว่าด้วยโรคสำหรับบุรุษสตรีมวลกัน จะว่าด้วยบุรุษก่อน ถ้าผู้ใด เป็นโทษันทะฆาฏแลกลอนแห้งมักให้ผูกพรดิกแลลมเสียดแทงให้เป็นลูก เป็นก้อนเป็นดานในท้อง ให้เมื่อยขบทั่วสารพวงค์กายมักเจ็บบั้นเอว ให้ทำ ตายเป็นเหน็บเป็นขามือตาย มักขัดหัวหน้าหน้าสะโพกตั้งสองร้าวข้างไป จนตลอดทวารหนักเบาเป็นโลหิต ศีรษะเวียนวิงหน้าตาปากเปี้ยวตาแหก เสียงแหบแห้งเจอร์จามีไต้ยินเสียง ตามืดมัว มักให้จุกเสียดท้องขึ้นแน่น หน้าอก มักอาหารไม่มีรส โรคทั้งนี้ชื่อว่าเสมหะโลหิตกำเริบในไส้นอกไส้ใน เมื่อจะเป็นนั้นให้เมื่อยตัวลอยอาหาร ลางทีให้จับสะบัดร้อนสะบัดหนาว มักจะอยากของเปรี้ยวหวานแลของเย็น เป็นดังนี้เพราะโลหิตแห้งขึ้นกระดุก สันหลัง ของสตรีเป็นเหมือนกัน” (ตำรายาวัตรธรรมจักร (5)/0304, น. 1-2)

“แต่พอสมควรกินแก้เลือดวิปริตต่าง ๆ อันมิถึงระดูตามประเพณีก็ ดีแลเลือดร้ายมันให้เจ็บนักแลเลือดขึ้นไส้เป็นน้ำเหลือง หัวใจมันให้คลั่งเป็น บ้าเป็นน้ำเหลืองวิปริตต่าง ๆ กินยานี้เลือดมีตามประเพณีกินหายแล ๆ ยาแก้เลือดทั้งปวง เอาค่า 1 บาท เอาโกฐหัวบัว 1 บาท สมอไทย 1 บาท การบูร 1 บาท พริกไทย 1 บาท ชิง 1 บาท กระเทียม 1 บาท หล้าย่องไฟ

1 บาท บดเป็นแท่งไว้ละลายกินแก้เลือดมิถึงระดูตินักแล ฯฯ” (ตำรายาวัด
ตุ้ม (3)/0316, น. 1)

“กระทำพิษทั้งนี้เราจะบอกให้รู้ชอบแต่ยาอันจัดอันเย็นแลผาด
เพื่อนแล จะใครรู้แท้เอาเทียนส่องดูมิเห็น ยังคุดอยู่ข้างในให้กินยากระทั่ง
ภายในและพ่นยากก็เห็นสิ้น ถ้าและกินยาภายในพ่นยาแล้วมือออก มันย้อมกิน
ชายดับแล ตายแล้วจึงเห็นปรากฏขึ้นเป็นลายดุจดังลายก้านเผือกก็มี ดั่งน้ำ
ครามติดก็มี เป็นวง ๆ ก็มี ดังลายเห็ดก็มี จะบอกให้รู้จักถ้าผุดแดงเป็นยอด
ประชุมกันขึ้นมาเป็นเหล่า เหล่าละนิ้ว 1 2 มือก็กำมือก็มีชื่อว่า ระบุชาติ
สายฟ้าฟาด ให้ขมปากให้ร้อน เร่งแก้บอกไว้ให้รู้ ถ้าเห็นเป็นแถวสีดาก็มีแดง
ก็มี ชื่อสายฟ้าฟาด ให้ขมปาก” (ตำรายาวัดวังพระม/0236, น. 1)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการอธิบายถึงลักษณะของโรคที่
เกี่ยวข้องกับบุรุษและสตรีโดยเฉพาะหรือลักษณะของไข้ประเภทต่าง ๆ
เพื่อให้แพทย์ทราบข้อมูลเบื้องต้นของลักษณะโรคก่อนทำการรักษาคนไข้

1.1.9 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยคำอธิษฐาน จำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ หน้าต้นตำรายาเลือดอยู่นี้ ๑ หน้านายสร้างไว้ขอพันพระศรี
อารีฯ” (ตำรายาวัดตุ้ม (2)/0315, น. 1)

จากตัวอย่างจะเห็นว่าผู้เขียนอธิษฐานขอให้ตนได้พบพระศรีอารีย-
เมตไตรย์ คือ อนาคตพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 ในภัทรกัลป์นี้

1.1.10 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยคาถา จำนวน 5 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“โอมพระโหรमारเทศ จะจับไม้ขอนม้าตอนตีฟุ้งผีทั้งหลาย
อันอยู่ใต้แหล่งหล้า ไต้ฟ้าแลไต้ดิน ไต้หินสิ้นทั้งปวง อันอยู่ในเขาหลวง
แลปากกว้าง ผีโป่งลิงแลโป่งค่าง²¹ ผีโป่งข้างแลโป่งนก ผีพรายบกแลพราย
น้ำมันยกมือขึ้นไหว้กูอยู่ระย่อ ๆ ผีพรายเจ้าบ่อแลหลามหล้าอันอยู่ในป่า
ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ทางน้ำไหล เข้าอาศัยอยู่ต้นไม้ใหญ่ไม้หลวง
ผีปอเล็ก แลผีปอพวงอยู่ในไม้กลวงแลไม้ตัน ผีปลวกตัน แลผีปรอทยอด
ผีปลวกตลอดแลผีปลวกปรงฟ้า ผีปลวกไร แลผีปลวกหน้า ผีปลวกป่า
แลผีปลวกบ้าน ผีปลวกถนน แลผีปลวกร้านมันเข้ากรุมรุมกันอยู่ข้างในนั้น
เป็นกลุ่มเป็นก้อน...” (ตำรายาวัดพรหมพิราม (2)/0259, น. 2)

²¹ สัตว์ชนิดหนึ่งมีรูปร่างคล้ายค่างแต่ใหญ่กว่ามาก ชอบออกมาดูดเลือดที่หัวแม่เท้าของคนที่นอนหลับพักผ่อนในป่า เชื่อกัน
ว่าเป็นผีโป่งชนิดหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 766)

“(ต้นฉบับไม่ชัดเจน) โสจะพันทาเกสา มะอะอุจะพันทาโลมานะมะพะทะ กระทบะทะจะพันทาตะ (ต้นฉบับไม่ชัดเจน) สวาสุจะพันทามังสัง จิปีเสชิจจะพันทาหะโล สะทะวิปีสะอุจะพันทาหะชิมิหนัง นาสังสิโมจะพันทาจักกัง หะละชะยังจะพันทาเจตัง อะสังวิทาปุกะยะปะ อะปามะจุปะ ทิมะสังอังขุนะมาหัง สิทธิเตชา สิทธิวาจาภะวันตุเม ฯ พระคาถาบพนี้ ทำน้ำมันอยู่คงกระพันชาตรีแลแต่งคนได้พันหนึ่งแล ฯ” (ตำรายาวัดท่านา (4)/0237, น. 1)

“อะหังอะทาโสอาคะตะกระทบะนัง ลำนะอะนุสะระระติตะธา ตะดา กะโลมี ฯ ความทำความแล ฯ๑๐ พุทธัง ธัมมัง สังฆัง สุญญิตติสุญญ การะณีสุญญากัสสกา กาวานังเม สัพพะมังรณังสันติ ฯ คาถาพญาจุเห่าไฟเสกลูกมะนาวสามทีต่ำลงขาดายหมดทั้งเรือนแล ฯ ลั่นทั้ง ฯ” (ตำรายาวัดท่านา (11)/0298, น. 2-3)

จากตัวอย่างจะเห็นว่ามีกรกล่าวถึงคาถาต่าง ๆ โดยเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงสิ่งศักดิ์ที่ผู้บันทึกให้ความเคารพนับถือ เช่น ความเชื่อเรื่องผีซึ่งมีความเชื่อดั้งเดิมของดินแดนเอเชียอาคเนย์กับพระคาถาจากพระสูตรในพระพุทธศาสนาบาปริกรรมเพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือในการรักษาโรคมายิ่งขึ้น ความน่าสนใจของคาถาเหล่านี้ คือ โดยปกติการบันทึกภาษาบาลีนั้นมักจะนิยมใช้อักษรขอมในการบันทึกเนื่องจากอักษรขอมรองรับระบบการเขียนภาษาบาลี แต่ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกหลายฉบับพบการบันทึกคาถาภาษาบาลีด้วยอักษรไทย ซึ่งถือเป็นลักษณะพิเศษประการหนึ่ง ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะความชำนาญอักษรไทยของผู้บันทึกตำรายาที่นิยมใช้อักษรไทยบันทึกภาษาบาลี ซึ่งปกติการบันทึกภาษาบาลีด้วยอักษรไทยนั้นค่อนข้างมีปัญหาจำนวนมากดังปรากฏหลักฐานตั้งแต่จารึกวัดบางสนุก พ.ศ. 1882 เป็นต้นมา

1.1.11 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยโหราศาสตร์ จำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ คนเกิดวัน 1 พระอินทร์เป็นบิดาพระกาฬเป็นมารดา
๑ คนเกิดวัน 2 พระจันทร์เป็นบิดาพระอุมาเป็นมารดา จ.ม. พระภิกษุ
พลอยวัดท่าหอ หลวงพ่อพูล ตาแมนตาสิน ศิษยานุศิษย์ในวัดท่าหอ ๑
สิทธิการิยะ ใครผู้ใดจักรู้วันจมนวันลอยให้นับเดือนไปจนถึงเดือนที่ทำการนั้น

เถิด เลขตัวในเป็นวันจรม เลขตัวกลางเป็นวันลอย เลขนอกเป็นวันฟู” (ตำรายาวัตตানা (17)/0349, น. 1-2)

จากตัวอย่างจะเห็นว่ามีการกล่าวถึงโหราศาสตร์ คือ กล่าวถึงลักษณะของคนเกิดวันต่าง ๆ ว่ามีผู้ใดเป็นบิตามารดา กล่าวถึงลักษณะวันลอยวันจรม เป็นต้น ส่วนเนื้อหาที่ระบุว่า วัดท่าพ่อนั้น คือ วัดท่าพ้อ ตำบลท่าพ้อ อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร เป็นวัดโบราณติดริมแม่น้ำน่านที่มีพระเกจิอาจารย์ชื่อดังหลายรูป การระบุดังกล่าวบันทึกด้วยหมึกสีน้ำเงิน สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นการบันทึกในชั้นหลัง โดยเฉพาะคำว่า หลวงพ่อพูล น่าจะหมายถึง พระครูธีรศักดิ์เกียรติคุณ (หลวงพ่อกุ ธรรมโชติ พ.ศ. 2398-2467) อดีตเจ้าอาวาสวัดท่าพ้อ พระเกจิอาจารย์ชื่อดังที่มีเครื่องรางของขลังจำนวนมากและเป็นที่น่าเชื่อถือของคนในชุมชนทั้งใกล้และไกล เช่น พระพิมพ์พุทธสมมติ หลังกระต่ายหลวงพ่อกุ พระปิดตาหลวงพ่อกุ พิมพ์กรอบกระจก เหริยญใบสาเกจาร หลวงพ่อกุ ตะกรุดมหาอุด เหริยญใบมะยม เป็นต้น

1.2 การเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.2.1 การบอกชื่อยาขึ้นต้น พบ 4 ประเภท คือ

ก) ระบุชื่อตำรับยาที่รักษาโรคเดียว พบทุกฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ยาแก้ป่วงตีนกเอาถ่านไม้รวก 1 ถ่านไม้สัก 1 มหาหิงค์ 1 กำมะถัน 1 ยาสิ่งนี้ทำแห้งไว้ฝนกับน้ำขาวข้าวก็ได้ น้ำข้าวก็ได้ น้ำร้อนก็ได้ กินแก้ป่วงตีนก” (ตำรายาวัตรธรรมจักร/0212, น. 57-58)

“๑ ยามะเร็งเอาชาดก้อน 1 กำมะถัน 1 เทียนดำ รูปไทย 1 ตำย้อมกระดาศพันสมุหายแล” (ตำรายาวัตรสระไม้แดง (2)/0226, น. 34)

“๑ ยาแก้กาฬสังคลีอยู่นี้ เอาจันทั้ง 2 โกรฐสอ 1 โกรฐหัวบัวเชื่อม 1 หวายตะมอย 1 พิษนาศน์ 1 บัวหลวง 1 สารภี 1 พิกุล 1 สมอ 1 พิมพ์เสน 1 กฤษณา 1 กระลำพัก 1 บदन้าจันกินแก้ปากมื่ออกประสิทธิแล ฯ๑๐” (ตำรายาวัตรปากห้วย/0238, น. 13-14)

“๑ ยาดานขโมยเอาลูกขี้กา 3 ลูกผ่า 4 ทิ้ง 1 มะกรูด 3 ลูกผ่า 4 ทิ้ง 1 เปลือกไข่เน่า 1 ใบกะเพรา 1 รากเล็บมีอนาง 1 รากสะแก 1 รากมะเกลือ 1 ขมิ้นอ้อย 7 ชิ้น บอระเพ็ด 7 ชิ้น รากกระพังโหม 1 ใบมัดกา 1 รากชุมเห็ดเทศ 1 ต้มกินแก้ ดานขโมย เมื่อจะกินใส่ดีเกลือ 2 สลึง ดินักแล ฯ” (ตำรายาวัดทำนา (11)/0298, น. 5)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงสรรพคุณ ในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้แก่ ป่วง มะเร็ง กาฬสังคลี และ ดานขโมย โดยมีการระบุว่า ตำรับยานี้สามารถใช้รักษาได้เพียงโรค เดียวต่อหนึ่งตำรับยาเท่านั้น

ข) ระบุชื่อตำรับที่รักษาได้หลายโรค พบจำนวน 77 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ยาต้มแก้ดาน ชางขโมย เอาไข่เน่า 1 มะกรูด 7 ชิ้น ส้มป่อย 7 ผัก ขมิ้นอ้อย 7 ชิ้น กระเทียม 7 หัว กะเพรา 1 ใบ สवाद 1 บอระเพ็ด 1 ต้มกินดินักแล” (ตำรายาวัดศรีวนาราม/ 0233, น. 2-3)

“๑ ยาแก้อับน กาฬสังคลี กระทบกระหาย แก้อ่อน ภายใน อีต๋อแดง รากสาดแล ครอบไข่ทั้งปวง ท่านให้เอาว่าน ร่อนทอง 1 ว่านกีบแรด 1 เนระพูสี 1 ว่านเปราะ 1 พิมเสน 1 จุกโรหิณี 1 อบเชย 1 จันทน์ 2 ลูกจัน 1 ดอกจัน 1 กระวาน 1 กานพลู 1 เทียนดำ 1 ลูกมะขามป้อม 1 ลูกสมอไทย 1 ลูกสมอเทศ 1 เขากวาง 1 งาช้าง 1 พิษนาศน์ 1 ระย่อม 1 บดเป็น แท่งไว้ แก้ออกใจไม่สบาย แก้อ่อนใน กระทบกระหาย ฝนด้วย น้ำขาวข้าวกิน ถ้านิ้วมือเย็นตื้นเย็นน้ำร้อน ถ้าม้วนน้ำร้อน ถ้ามือกำ ดินกำน้ำมะจั่วกินหายแล ฯ” (ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218, น. 5-6)

“๑ ยากวาดชางแดง แลชางมีพิช แลชางจรทั้งปวง ให้เอา ข้าวสารส่วน 1 ดีเกลือ 2 ส่วน ดินประสีขาว 3 ส่วน บดละเอียด เมื่อจะกวาดเอาน้ำมะนาวแทรกน้อยหนึ่ง แก้อ่อนขึ้นก็ได้ เด็กเป็น

นี้ก็ได้ หยอดตาก็ได้ดีนักแล ฯ” (ตำรายาวัดกรับพวงเหนือ (2)/0235, น. 6-7)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงสรรพคุณในการรักษาโรคต่าง ๆ ของแต่ละตำรับยาที่สามารถใช้ในการรักษาโรคได้หลากหลายชนิดในตำรับเดียว เช่น ยาต้มมีสรรพคุณแก้ตานซางขโมย ยาแก้อัจน มีสรรพคุณแก้กาฬสังคสี กระทบระหอย แก้อ่อนภายใน อีดำอีแดง รากสาด ครอบใช้ทั้งปวง หรือยากวาดซางแดง มีสรรพคุณแก้ซางมีพิษ ซางจรทั้งปวง เป็นต้น

ค) ระบุชื่อตำรับยาชุด คือ ตำรับยาที่มีชื่อเรียก²² พบจำนวน 75 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ยาชื่อมหาคงคา ท่านให้อาตาไม้ไผ่ 7 ตา 1 หางปลาช่อน 7 หาง 1 ลูกมะกอก 7 ลูก 1 ยา 3 สิ่งนี้คั่วให้ไหม้ จึงเอาเขากวาง 1 งาช้าง นอแรด 1 3 สิ่งนี้คั่วให้เหลืองเอาทองหลางใบมน 1 ระย้อม 1 พิษนาศน์ 1 หนาดดำ 1 มหาสดำ 1 เนระพูสีทั้ง 2 ว่านกีบแรด 1 ว่านร้อนทอง 1 ยาทั้งนี้เอาเสมอภาคบดเป็นแท่งไว้ ถ้าผีตาซให้ร้อนกระสับกระส่ายภายนอกภายในละลายน้ำจัน น้ำขาวข้าวกินแก้สลบไปก็ดี ซางก็ดี ถ้าเย็นละลายเหล้ากิน ทาได้ เหมือนกันวิเศษนัก ฯ พิษสารพัดงูร้ายก็ดี แก้ได้ทุกอัน ถ้าผีกาฬผีหัวฟกทุมพิษสลบตายไปก็ดี ได้ทำมามากแล้วอย่าสนเท่ห์เลย” (ตำรายาวัดธรรมจักร (2)/0220, น. 61-62)

“๑ ยานี้ชื่อไฟประลัยกัลป์ ขับเลือดเน่าเลือดร้ายทั้งปวง ในท้องตีขึ้นจุกเสียด ให้ชดหนักชดเบามิให้ลงกินข้าวได้ ให้รากลมเปลา่า ให้เหียนน้ำลาย ถึงระดูมีออกตามระดู ให้คัดเจ็บท้องน้อย ร้องตายอยู่ ให้ลงท้องทำยานี้ เอาเกลือ 1 สลึง ดินประสิวขาว 1 สลึง ลูกจัน 1 สลึง เทียนดำ 1 สลึง เทียนขาว 1 สลึง ขมิ้นอ้อย 1 บาท ไพล 1 สลึง ชิง 1 สลึง กระชาย 1 สลึง หัวหอม 2 สลึง กระเทียม 2 สลึง บดแท่งไว้ละลายน้ำข่า ส้มซ่า กินแก้เลือดเน่าละลายน้ำไฟลกินแล” (ตำรายาวัดปากฟิงตะวันออก (2)/0234, น. 6)

²² ผู้ศึกษาใช้การเรียกชื่อตำรับยานี้ตามหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์

“๑ ยาสมมิต ทานให้ดอกบุนนาค 1 เกสรบัวหลวง 1 ดอกสารภี 1 ดอกพิทูล 1 ดอกคัตเค้า 1 ชะลูด 1 ขอนดอก 1 มะลิ ทั้ง 2 จำปา 1 กระดังงา 1 โยทะกา 1 กาหลง 1 สน 1 จันททั้ง 2 โกฎีสอ 1 โกฎีหัวบัว 1 โกฎีกระดุก 1 โกฎีเขมา 1 ลูกโหรา 1 สีสันนางแอ 1 ช่าอ่อน 1 บดละลายน้ำจันทาแล หนาวฝนด้วยน้ำ ชาวข้าวกินหายแล” (ตำรายาวัตพรหมพิราม/0215, น. 56-57)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แต่ละตำรับเป็นตำรับยา ที่มีชื่อเรียกซึ่งมีตัวยาและสรรพคุณในการรักษากำกับจากชื่อของ ตำรับยานั้นไว้อยู่แล้วหรือที่นิยมเรียกว่า ยาชุด หมายถึง ตัวยาที่ ประกอบไปด้วยสมุนไพร วัตถุประสงค์หรือสัตว์วัตถุ โดยปกติหมอยา จะทราบว่าตำรับยาชื่อนั้น ๆ ใช้รักษาโรคใด (สมัย วรรณอดุตร, 2558, น. 121) เช่น ยาจักรนารายณ์ใหญ่ ยามหานิลแห่งทอง ยาเหลืองโสฬส ยาไฟประลัยกัลป์ เป็นต้น โดยตำรับยาที่มีชื่อเรียก นั้น ส่วนใหญ่มักจะไม่ระบุสรรพคุณกำกับไว้ เนื่องจากผู้ที่เป็นหมอยาจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับชื่อตำรับยาและสรรพคุณในการรักษา โรคของตำรับยาที่มีชื่อเรียกนั้นอยู่แล้ว

ง) ระบุชื่อตำรับยาที่รักษาโรคกลุ่มเดียวกัน พบจำนวน 78 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ยาจักรนารายณ์ แก้กั้สสารพัดทั้งปวง เอาระย้อม 1 พิษนาศน์ 1 ไคร้เครือ 1 มหาสดำ 1 เนระพูสี 1 หวายตะค้า 1 หวายตะมอย 1 จันททั้ง 2 ว่านเปราะ 1 ใบพิมเสน 1 ชะเอม 1 ว่านกีบแรด 1 ว่านร้อนทอง 1 ว่านน้ำ 1 พรหมมี 1 สน 1 เขี้ยวแรด 1 กรามแรด 1 เขากวาง 1 งาช้าง 1 เขาวัว 1 เขี้ยวเสือ 1 เขี้ยวหมี 1 เขี้ยวหมู 1 เขี้ยวจระเข้ 1 เขาควายเผือก 1 เขาแพะ 1 เขากูย 1 เขากราย 1 นอแรด 1 ลูกประคำดีควาย 1 โกฎีทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 การบูร 1 พิมเสนเกล็ด 1 ลูกจัน 1 ดอกจัน 1 กระวาน 1 กานพลู 1 บดเอาตึงเป็นกระสาย ละลายน้ำจัน น้ำดอกไม้ น้ำข้าวข้าว หนาวน้ำร้อน กินแก้สสารพัดทั้งปวงหายแล ฯ” (ตำรายาวัตสุนทร ประดิษฐ์/0218, น. 12-14)

“๑ ยาต้มแก้คุณทั้งปวง เอาแก่นปฐุ 1 แก่นสมอทะเล 1 แก่นมะเกลือ 1 ต้มกิน ๑” (ตำรายาวัดแหลมเจดีย์/0255, น. 28)

“๑ ยาตัดรากใช้รากสาตทั้งปวง เอารากตับเต่าทั้ง 2 แก่นซีเหล็ก 1 แก่นสัก 1 แก่นประดู่ 1 แก่นมะหาด 1 แก่นคูณ 1 แก่นปฐุ 1 แก่นสน 1 จัน 1 ลูกฝ้าย 1 ยาข้าวเย็น 1 ต้มกินตัดรากใช้ทั้งปวงได้ทุกอันแล ๑” (ตำรายาวัดปลักแรต/0269, น. 7)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุกตำรับยานั้นปรากฏคำว่า ทั้งปวง เช่น ใช้ทั้งปวง หมายถึง สามารถรักษาใช้ได้ทุกชนิด ขางทั้งปวง หมายถึง สามารถรักษาโรคขางได้ทุกชนิด แก้คุณทั้งปวง หมายถึง แก้คุณได้ทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นคุณผี คุณคน ฯลฯ ตัดรากใช้รากสาตทั้งปวง หมายถึง สามารถรักษาใช้รากสาตได้ทุกชนิด เป็นต้น

1.2.2 การบอกอาการของโรค โดยไม่มีคำว่า “ยา” นำหน้า พบ 3 ประเภท คือ

ก) บอกอาการของโรคสั้น ๆ จำนวน 72 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ แก้ละอองพระบาทมนให้คางแข็ง ให้เอาลูกคัตเค้า 1 ขมิ้นอ้อย 1 เปลือกมะรุ้ม เอาเสมอภาค เอาเหล้าเป็นกระสายบด เป็นแท่งไว้กินหายแล ฯ” (ตำรายาวัดศรีวนาราม/0233, น. 3)

“๑ แก้กานขโมย เอาพริกไทย 33 เม็ด เปลือกหอยแครง 3 เปลือก เปลือกสำโรง เปลือกลันทม บอระเพ็ดยาว 3 นิ้วก้อย ขมิ้นอ้อย 5 ชิ้น ดีปลี 7 ดอก ชิง 7 แฉ่น ฝักคูณ 3 ฝัก ลูกมะเกลือ เท่าอายุต้ม²³ ฯ” (ตำรายาวัดสะกัดน้ำมัน/0275, น. 10-11)

“๑ แก้สะอึก เอานมผา 1 รากเท้ายายม่อม 1 รากสมิ 1 รากผักขวง 1 รากพินงูแดง 1 รากสีหวดน้อย 1 ฝนด้วยน้ำกินแก้สะอึกหายแล ฯ” (ตำรายาวัดแหลมเจดีย์ (2)/0276, น. 64)

“๑ แก้ปวงทั้งหลาย เอาลูกมะกอกเผาไฟ 1 พริก 7 ชิง 7 กระเทียม 7 บดละลายเหล้ากินหายแล ฯ” (ตำรายาวัดท้อแท้/0224, น. 29)

²³ หมายถึง จำนวนตัวยาท่อกับอายุของคนไข้

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุกตำรับยา มีการขึ้นต้นด้วยอาการของโรคด้วยประโยคสั้น ๆ คือ คำกริยาว่า แก้ ซึ่งเมื่ออ่านแล้วเข้าใจความหมายในทันที โดยไม่ต้องพรรณนาถึงลักษณะหรืออาการของโรคที่ยืดยาว เช่น แก้ละอองพระบาท แก้ตานขโมย แก้สะเกือก แก้ปวง เป็นต้น

ข) ขึ้นต้นตำรับยาด้วยคำว่า ถ้า จำนวน 85 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ถ้า เด็กลูกอ่อนเป็นตาน ชาง เขม่า ให้เอาหนังแรด 1 หนึ่งกระเบน 1 เขาควยเผือก 1 เขากวาง 1 งาช้าง 1 ขี้แมลงสาบ 1 แวนกยุง 1 น้ำประสานทอง 1 กำมะถันแดง 1 ดินประสีขาว 1 พิมเสน 1 ดีจระเข้ 1 ยาทั้งนี้เอาเสมอภาค ละลายด้วยน้ำก็ได้ เหล้าก็ได้ตีน้ำกลั” (ตำรายาวัตศรึวนาราม (3)/0254, น. 3)

“๑ ถ้า คั้นหัวผี เอาชิงช้าชาลี 1 หัวหอม 1 ถ้ามิฟังเอาครามดินใส่น้อย 1 ถ้ามิฟังเอาสารส้มใส่น้อย 1 เอาน้ำหยดลงที่เกล้าเป็นกระสายทาหายแลฯฯ” (ตำรายาวัตสันตีกาวาส/0239, น. 28-29)

“๑ ถ้า จะใคร่รู้สันนิบาตฤกษาดให้เอายานี้ลองดู เอารากมะไฟ 1 มะกล่ำเครือ 1 รากคาคลอง 1 รากมะขาม 1 ต้มกินชโลมแก้สันนิบาต ถ้ามิฟังมิหยุดมันเป็นรากสาดแดงแลขาวเสียแล้ว” (ตำรายาวัตสะพานหิน/0274, น. 30-31)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มีการใช้คำว่า ถ้า เพื่อแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของตำรับยาปัจจุบันกับตำรับยาก่อนหน้าจึงไม่จำเป็นต้องเขียนชื่อโรคหรืออธิบายซ้ำอีกครั้งแต่เน้นย้ำข้อความที่สำคัญลงไปแทน

ค) ขึ้นต้นตำรับยาด้วยคำว่า ภาคหนึ่ง อันหนึ่ง ขนานหนึ่ง จำนวน 82 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ อันหนึ่ง ลมธาตุมันเป็นดังสู่ว่าเมื่อยแลท้องแข็งขึ้น เยี่ยวมิสู่มากตั้งธาตุลมแลเอายานี้แก้ เอาผักแพวแดง 1 ผักชีล้อม 1 โมกหลวง 1 หญ้ารังกา 1 ว่านน้ำ 1 บดละลายน้ำกินหายแลฯ” (ตำรายาวัตสระไม้แดง/0217, น. 38)

“๑ ขนานหนึ่ง ยาตองแก้ริดสีดวงพลวก เอามะกรูด 33 ลูก 1 ผักเปิดแดง 2 กำมือ ใส่กระทะเคียวให้ละลาย แล้วเอาสารส้ม 1

ตำลึง เกลือส้ม 1 คูลีการ²⁴เข้าด้วยกัน ไส้โถฝังข้าวเปลือกไว้ 3 คืบ
เอาเงินผูกคอกหม้อ 1 สลึง กินหายแล ฯ (ตำรายาวัดไผ่ค่อมรัตน
ราม/0260, น. 44)

“๑ ภาคหนึ่ง เอารากก้างปลาแดง 1 เปลือกมะเดื่อ 1
รากเล็บมือนาง 1 เปลือกโทงเทง 1 เปลือกพุทรา 1
รากชุมเห็ดไทย 1 เปลือกกระทุ่มชี้หมี 1 รากสลอด 1 ตานหม่อน
1 จันทน์ 2 โศกกระออม 1 ใบประจำไก่ 1 ใบพลูแก 1
ใบชิงช้าชาลี 1 ขมิ้นอ้อย 1 เอาเท่ากันบดละลายน้ำกินแก้ซางไฟ
แก้ซางขโมยแลซางอันใดให้ลงท้อง ถ้าแลกินมิหยุดเอายานี้
กินหยุดแล” (ตำรายาวัดตูม/0230, น. 5)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการใช้คำว่า ภาคหนึ่ง
อันหนึ่ง ขนานหนึ่ง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องของตำรับยา
ปัจจุบันกับตำรับยาก่อนหน้าว่า มีลักษณะเช่นเดียวกันในการรักษา
โรคเดียวกันเพียงแต่เปลี่ยนตัวยาหรือวิธีการปรุงยาเท่านั้นเอง

2. กลวิธีการบรรยายเนื้อหาตำรับยา (ตอนกลางของตำรับยา) พบการระบุถึงเภสัชวัตถุ²⁵
ที่ใช้ในการรักษาโรคหรืออาการของโรค จำนวนที่ใช้ เภสัชกรรม²⁶และวิธีการใช้ยาทุกฉบับ ตัวอย่าง
ดังนี้

“๑ ยาแก้ไอไซ้ เอาลูกจัน 1 ดอกจัน 1 กานพลู 1 ระย้อม 1 รังไคร้เครือ 1 ซะเอม 1
ยาทั้งนี้เอาเสมอภาค²⁷เอาฝักส้มป่อยเท่ายาทั้งหลายบดกวาดดินกแล” (ตำรายาวัดธรรมจักร/
0212, น. 8)

“ยาตัดรากไข้รากสาดทั้งปวง เอารากตับเต่าทั้ง 2 แก่นซี่เหล็ก 1 แก่นสัก 1
แก่นประดู่ 1 แก่นมะหาด 1 แก่นคูณ 1 แก่นปรู 1 แก่นสน 1 จัน 1 ลูกฝ้าย 1 ยาข้าวเย็น 1
ต้มกินตัดรากไข้ทั้งปวงได้ทุกอันแล” (ตำรายาวัดปลักแรต/0269, น. 7)

“๑ ยาหม้อต้มใช้ผู้หญิงทั้งขับทั้งแปรหาย เมื่อมีปวดหัวเป็นกำ เอามะอึก 1
มะเขือขึ้น 1 (ต้นฉบับไม่ชัดเจน) ยายม่อม 1 ย่านาง 1 สีฟันคนทา 1 มะเดื่อชุมพร 1 น้ำนอง

²⁴ คลุกเคล้าให้เข้ากัน

²⁵ วัตถุใช้ในการปรุงยาประกอบด้วยพืชวัตถุ สัตว์วัตถุ ธาตุวัตถุ และกระสายยา

²⁶ วิธีการปรุงยา

²⁷ ใช้เภสัชวัตถุจำนวนเท่ากัน บ้างก็ใช้คำว่า เท่ากัน

1 ก้างปลาทั้ง 2 สีหวดทั้ง 2 พุมเรียงทั้ง 2 รากสลอดน้ำ 1 หัวคั่ว 1 ยาข้าวเย็น 1 แก่นสัก
แก่นปฐุ สน 1 จันททั้ง 2 จุกพิก 1 หัวหมู 1 หล้าแพรก 1 หล้าปากควาย 1 ขมิ้นอ้อย 1
บอระเพ็ด 1 ชีวัว 1 ต้มกินหายแล” (ตำรายาวัตตอแท้/0224, น. 9)

“๑ ยาต้มขับเลือดมิสะตวก เอารากผักไถ่ 1 รากผักเขา 1 รากชี่กาแดง 1 รากคัตเค้า
1 ขมิ้นอ้อย 1 ต้มกินภายในขับเลือดครอบปีภายในด้วยแล ฯ” (ตำรายาวัตตอแท้/0296, น.
2)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุกตำรับมีการระบุถึงเภสัชวัตถุที่ใช้ในการรักษาโรค
หรืออาการของโรค จำนวนที่ใช้ เภสัชกรรม วิธีการใช้ยา และสรรพคุณในการรักษาโรค

3. กลวิธีการลงท้าย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 ข้อความตอนท้ายของแต่ละตำรับยา พบ 3 ประเภท คือ

3.1.1 ระบุความน่าเชื่อถือหรือคุณภาพของตำรับยา พบทุกฉบับ ตัวอย่าง ดังนี้

“ยาแก้โรคอันมันให้หาแรงมิได้ นอนไม่หลับ ลมปะทะอก ลมเป็น
ก้อนที่ท้องน้อยแลขัดหัวหน้าและสะโพก ท่านให้เอาอ้อยช้าง 1 รากชะพลู
1 รากสับปะรด 1 ย่านาง 1 กระทังลาย 1 รากกระดอม 1 เทพทาโร 1
รากผักเขา 1 รากข้าวแป้น 1 ผักแว่น 1 กุ่มบก 1 รากสวาด 1 ผักเค็ด 1
รากข้าวพลู 1 ลูกข้าวพลู 1 วาน้ำ 1 รากแหน 1 พริก 1 จิง 1 เทียนยาวพาลี
1 โกรฐสอ 1 โกรฐเขมา 1 เท้ากันเป็นตำผงละลายน้ำผึ้ง มะจั่ว กินประสิทธิดี
นักแล” (ตำรายาวัตจันทรตะวันตก/0237, น. 11-12)

“๑ แล้วต้มหัวขมิ้นอ้อย 5 ตำลึง เปลือกกระทุ่มขี้หมู 2 ตำลึง 2
บาท เปลือกลูกกล้วยตานี 2 ตำลึง 2 บาท ตรีภูก²⁸ สิ่งละ 2 ตำลึง
ใบกะเม็งแดง 3 กำมือต้ม 3 เอา 1 กินแก้นี้วิเศษนักแล” (ตำรายาวัตท่า
โรงตะวันออก/0263, น. 5)

“ถ้ามีฟิงเอาโคลโองน้ำ²⁹ 1 วาน้ำ 1 พริก 1 จิง กระเทียม 1
บดทาท้องน้อยทาฝ่าตีนทาฝ่ามือ ลูบลงหน้าอกแลอย่าสนเท่ห์เลย” (ตำรา
ยาวัตธรรมจักร (4)/0285, น. 7)

²⁸ พิกัดยาชนิดหนึ่ง หมายถึง จิง พริกไทย และคิปลี

²⁹ ตะไคร้ที่อยู่บริเวณโองน้ำ

“ยาทั้งนี้ฝนชโลมชางขนานหนึ่ง ท่านให้เอาใบตานหม่อน 1 ตานขโมย 1 ตานดำ 1 มะเกลือเลือด จันททั้ง 2 ยาทั้งนี้ฝนชโลมได้เชื่อมมากแล้ว” (ตำรายาวัดพรหมพิราม (4)/0308, น. 24)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า แต่ละตำรับมีการเน้นย้ำถึงความน่าเชื่อถือหรือคุณภาพของตำรับยาไว้ด้วยการใช้คำแสดงความน่าเชื่อถือ เช่น ประสิทธิดีนักแล วิเศษนักแล อยาสนเทห์เลย (อย่าสงสัยเลย) หรือได้เชื่อมมาแล้ว เป็นต้น จุดประสงค์เพื่อให้คนไข้มีกำลังใจและเชื่อมั่นในตำรับยา เป็นกุศโลบายอันชาญฉลาดของคนโบราณในการรักษาโรคที่เน้นรักษาใจไปพร้อมกับการรักษาร่างกาย

3.1.2 ระบุสรรพคุณของตำรับยา พบทุกฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“ยาขนาน หล้าโพกพาย 1 ตับเต่าใหญ่ 1 รากมะกล่ำ 1 รากคัตเค้า 1 รากละหุ่งแดง 1 รากผักหนาม 1 ยา 6 นี้บดเป็นแท่งละลาย น้ำมะเขือขื่น 1 กินแก้ละอองไฟฟ้าแล ฯฯ” (ตำรายาวัดธรรมจักร (4)/0285, น. 2)

“๑ ขนานหนึ่ง ชื่อหอมแดงประทุมชาติ ท่านให้เอาจันททั้งแดงทั้งขาว เกสรบุณนาค 1 สารภี 1 พิกุล 1 บัวหลวง 1 ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ 1 บาท ดอกจิว 1 ดอกคำไทย 1 คำจิ้น 1 ครั้ง 1 ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ 2 บาท ผ่างเท่า ยาทั้งหลาย ปรงชะมด พิมเสน น้ำปูนใสเป็นกระสายยบดปั้นแท่งไว้ ละลาย น้ำข้าวข้าวและน้ำดอกไม้ กินแก้ไข้ทั้งปวง น้ำข้าวข้าว แก้ทั้งบารุงโลหิต” (ตำรายาวัดไพธูวรรณ (3)/0264, น. 9-10)

“สิทธิการิยะ จะกล่าวถึงยาเขียวของตาหมอลอดนพบุรี ใช้ได้พันหนึ่ง ท่านเอาใบมะตูม มะเมีย ผักบุงชัน 1 ใบระงับพิษ 1 ใบผักหวานบ้าน 1 ใบผักขวง 1 ผักเค็ด 1 ใบส้มเทศ 1 ใบจิงจ้อ 1 หัวตองดึง 1 ใบฝ้ายแดง 1 สักรณี 1 ใบพริกไทย 1 ชิง 1 หัวหอม 1 ใบปืบ 1 ใบหนาด 1 ใบเสนียด 1 ใบโคนดินสอ 1 ใบโคกกระออม 1 ใบนมพิจิตร 1 กระทือ 1 ข่า 1 ใบมะกรูด 1 ใบมะนาว 1 ขมิ้นอ้อย 1 ใบย่านาง 1 ใบผักเขา 1 ใบมะเฟือง 1 ใบละหุ่งแดง 1 ใบลำโพง 1 ใบเข็มทั้ง 2 ใบอังกาบ 1 หล้าใต้ใบ 1 กระเทียม 1 ใบข่าตาแดง 1 ใบตดหมูตดหมา 1 ใบมะคำไก่ 1 ใบกะเพรา 1 ใบผักคราด 1 ใบตานหม่อน 1 ใบสวาด 1 ใบเนระพูสี 1 ใบสะเดา 1 กระชาย 1 ใบชิงช้าชาลี 1 บอระเพ็ด 1 ใบขอบชะนางทั้ง 2 พรหมมิ 1 ใบน้ำเต้า 1 ใบคันทรง 1 ใบมะระ 1 ใบพุงดอ 1 ว่านหางจระเข้ 1

ห้องสามย่าน 1 ใบผักเป็ด ว่านน้ำ ใบเชือกเขาสังวาลพระอินทร์ ว่านกีบแรด 1 โกรฐทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 หัวหมู ตูมกา กระวาน กานพลู 1 ลูกจัน ดอกจัน ใบกะเพรา 1 โหระพา 1 ใบแมงลัก 1 ใบค้อนกลอง 1 ลูกผักชี 1 สารส้ม ดินประสิว พรรณผักกาด ใบทรงบาดาล ลูกสารพัดพิษ 1 ลูกประคำดีควาย กำมะถันแดง ลูกโนมะนาว เมล็ดถั่วไก่ บดเป็นผงไว้ ใช้ได้สารพัดทุกสิ่งตามแต่จะใช้เกิด ทั้งผี ทั้งไข้ ทั้งบิด ชางก็หาย” (ตำรายา วัดกรับพวงเหนือ/0230, น. 2-4)

“๑ ยาหยอดตา เอารากคล้า 1 รากผักบุงแดง 1 ขมิ้นอ้อย 1 เกลือเม็ด 1 แห่หยอดชางขึ้นตาหายแล” (ตำรายา วัดท่านา (7)/0268, น. 3)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การระบุสรรพคุณในการรักษาโรคถือเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ทราบถึงประโยชน์ของตำรับยานั้นว่า ใช้ในการรักษาโรคใดและมีการเน้นย้ำสรรพคุณของแต่ละตำรับยาในตอนท้ายอีกครั้งหนึ่งเพื่อความแม่นยำถูกต้องในการรักษาโรค

3.1.3 ระบุธรรมเนียมปฏิบัติในการรักษา พบจำนวน 78 ฉบับ ตัวอย่าง ดังนี้

“๑ ขนานหนึ่ง เอากว่านั้นเกิด แล้วจึงเอามหาหิงค์ 1 สลึง 1 เพื่ออง ลูกจัน 1 บาท พริกไทย 1 สลึง 1 เพื่ออง ชิง 2 สลึง 1 เพื่ออง ดีปลี 2 สลึง 1 เพื่ออง กะทกรก 2 สลึง 1 เพื่ออง เอากลือรำหัดปรุ่งลง เมื่อจะกินเอามาก 3 เทียน 3 เงินผูกคอหม้อ³⁰ 1 สลึง จึงกิน ดีค่าไว้ 1 ชั่งทอง” (ตำรายา วัดสระไม้แดง/0217, น. 100-101)

“๑ ยาแก้พิษผี ท่านให้อาเป็ลือกสารภี 1 เป็ลือกพิกุล 1 เป็ลือกคูน 1 เป็ลือกเพกา 1 เป็ลือกสะแก 1 เป็ลือกโพบาย 1 เป็ลือกจิก 1 เป็ลือกกรต 1 ใบกะเม็ง 1 ใบผักโขม 1 ใบคัตเค้า 1 ใบมะลิ 1 ใบลำโพงแดง 1 เอาเท่ากัน จึงเอาปลาช่อนตัวหนึ่งจึงบดเม็ด เมื่อจะบดเสกด้วยสีกักตวา³¹

³⁰ เป็นเงินที่คนไข้ต้องเตรียมมาเพื่อเป็นค่าครูประกอบการรักษา

³¹ ส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา คนโบราณมักใช้เป็นคาถาประกอบการรักษาโรค ดังนี้ สักกัตวา พุทธะรัตตะนัง โอสถะถัง อุตตะมัง วะรัง หิตัง เทวะมะนุสสานัง พุทธะเตชะนะ โสถถินา นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ ทุกขา วุปะสะเมนตุ เมฯ สักกัตวา ธัมมะรัตตะนัง โอสถะถัง อุตตะมัง วะรัง ปะริพาหุปะสะมะนัง ธัมมะเตชะนะ โสถถินา นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ ภาเย วุปะสะเมนตุ เมฯ สักกัตวา สังฆะรัตตะนัง โอสถะถัง อุตตะมัง วะรัง อาหุเนยยัง ปาหุเนยยัง สังฆะเตชะนะ โสถถินา นัสสันตุ ปัททะวา สัพเพ โรคา วุปะสะเมนตุ เมฯ

แล้วปั้นเป็นแท่งไว้ตีค่าไว้เม็ดละบาทเสมอกัน ฝนน้ำจันแดงแก้พิษผีขึ้น ทั้งตัวก็ดี ตายไปทั้งตัวก็ดี ให้ฟันชิตก็ดี ให้กรอกยานี้เข้าไปเถิดแล ได้ใช้มา มากแล้ว” (ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก/0221, น. 1-2)

“๑ ยาดองบำบัดโรคทั้งปวง ท่านให้เอาไพล 1 กระทือ 1 เถาคันแดง 1 ขี้เหล็กเลือด 1 หัวหมู 1 ชะพลู 1 ดิบลิ 1 พริกไทย 1 ส้มมะขามเปียก 1 เกลือ 1 เถาวัลย์เปรียง 1 ข้าวเหนียวดำทะนนานหนึ่ง หุงให้สุกตากแดดให้แห้งแล้วคั่วให้เกรียม เมื่อจะดองเสกน้ำด้วยพระเจ้า 5 พระองค์³² ตากแดดตากน้ำค้างแล้วบูชาทุกวันแก้เลือดเสียก็ได้” (ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก (3)/0246, น. 1)

“สิทธิการิยะ พระอาจารย์ของท่านกล่าวไว้ในองคสูตร 3 จำพวกนั้น ว่าด้วยถดูทั้ง 3 เมื่อวสันตฤดู ถ้าผู้ใดเป็นองคสูตร มันให้เจ็บอก แลขาทั้ง 2 ข้าง เจ็บขึ้นหน้าตามกระดูกสันหลังแลเท้าทั้ง 2 กระหวัดลงมาราวนม มันให้ขบประดูจมดตะนอยขบให้สะท้อนร้อน สะท้านหนาว ให้วิ่งเวียนหน้าตา ให้ชักลิ้นหด เมื่อทุกกษัตริย์หนักเบาเหม็น ให้รองคชาตมูตรนั้นเป็น เลือดออกมาสด ๆ โรคนี้เกิดเจ็ดจำพวกเจ้าส่วน เพื่อโลหิตส่วนหนึ่งนั้นเกิด แต่ในไส้ออกมา ถ้ามีรู้อย่าตาย ถ้าจะแก้ให้เอาสังกรณี 1 รากเท้ายาม่อม 1 รากมะตูม 1 รากมะตูม 1 ยาข้าวเย็น 1 หัวหัวหมู 1 ดองด้วยเหล้า 3 ทะนนาน ฝั้วข้าวเปลือก 3 วัน เมื่อจะกินเสกด้วยสัพพาสี 3 คาบ³³แล้วจึงกิน วันละหนหายแล” (ตำรายาวัดศรีวนาราม (2)/0248, น. 1-3)

“ยากระจายพิษข้างในให้เป็นที่ดีทั้งล้อมดับด้วยแล ให้เอาใบ มะกรูด 1 รากกล้วย 1 ใบมะตูม 1 ขมิ้นอ้อย 1 เฉียงพรั้มอญ 1 ใบหมากทั้ง 2 ใบฝิ่ง 1 บดละลายเหล้ากินหายแล ถ้าออกฝีแลฝีร้ายมันแทรกขึ้นมา เอา

³² คณาจารย์พุทธเจ้า 5 พระองค์ ว่าด้วยพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ในภัทรกาลป็นี้ มีใจความว่า “นะ โม พุท ธา ยะ” นะ กาโร กะกุสันโธ โมะ กาโรนาคมโน พุท กาโรกัสสปพุทโธ ธา กาโรโคตโมพุทโธ ยะ กาโรริยมตเตยโย ปัญจพุทธา นะมามีหัง (สุตารัตน์ ตัณฑะอาริยะ, 2548, น. 155)

³³ พระคณานี้มีใจความว่าด้วยอานาถของการสวดพระปริตรว่า สามารถขับพิษร้ายของงูให้พินาศไปประดุจยาวิเศษ และการป้องกันอันตรายจากสัตว์ต่าง ๆ ได้ คือ สัพพาสีวิสะชาตินัง ทิพพะมันตา คะธัง วิยะ ยันนาเสติ วิลังโฆรัง เสสัจจาปี ประริสสะยัง อาณักเขตตัมหิ สัพพัตถะ สัพพะธา สัพพะปานังสัพพะโสปี นิวาเรติ ประริตตันตัม ภาณามะเห (สุตารัตน์ ตัณฑะอาริยะ, 2548, น. 150)

สี่เสียดเทศ 1 เผาไฟให้เกรียม บดละลายน้ำมันงาเสกด้วยวิหูปักเข³⁴แลดี
 นักหนา ตีค่าไว้ 1 ชั่งทอง 1 แล ฯ๑๐” (ตำรายาวัตพาทรด/0310, น. 83-
 84)

“ภาคหนึ่งท่านเรียกว่า ยาหอมไพร ท่านให้เอาลูกจัน 1 ดอกจัน 1
 กระจวาน 1 กานพลู 1 ชะลูด 1 ขอนดอก 1 ชะเอมทั้ง 2 กายาน 1 การบูร
 1 สน 1 อบเชยทั้ง 2 จันทั้ง 2 โกรฐทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 กลุขณา 1 กระจลำพัก
 เนระพูสี 1 ลูกเอิ้น 1 หัวเปราะหอม 1 ชะมดทั้ง 2 ใบพิมเสน 1 ดอกคำ 1
 ดอกลำเจียก 1 ดอกการะเกด 1 ดอกบุณนาค 1 ดอกสารภี 1 ดอกพิกุล 1
 เกสรดอกบัวหลวงทั้ง 2 ดอกสัตตบุษย์ 1 ดอกกระดังงา 1 ดอกบัวเผื่อน 1
 ดอกบัวขม 1 ดอกมะลิทั้ง 2 ดอกจำปา 1 ดอกกรรณิการ 1 เอาน้ำดอกไม้
 เทศเป็นกระสาย บดขึ้นแท่งเม็ดแป้งหอมพรรณ แก้วพิชชางทั้งร้อยพัน
 จำพวกใช้สันนิบาต สัมประชวร อีดำอีแดง ลำลาบเพลิง ไฟฟ้า สังกวาล
 พระอินทร์ มหาภาพ มหานิล ผีหัวเดียวแลผีตาซเป็นยาสว่างอารมณ์ แก้ได้
 ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ 1 บ้าเลือดบ้าลมสารพัดได้ 108 จำพวก ผ่นด้วย
 น้ำดอกไม้เทศกรอกเข้าไป ชื่ออารมณ์ดวงจิตอันของมองคอยคลายขึ้นสว่าง
 อารมณ์ออกไปแลเจ้าประคุณขนานนี้เป็นยาสูงอยู่แล้ว ถ้าใช้แต่พอดีพอร้าย
 แต่พังก่อนเกิดยาเธอให้กินก่อนเลย ถ้าจะให้คนใช้กินเอาพระเจ้าประคุณ
 พระกรรมเจ้า พระคาถาถอนพระอุโบสถ³⁵เสก 108 คาบ จึงให้กิน” (ตำรา
 ยาวัตกรับพวงเหนือ (2)/0235, น. 20)

³⁴ บทสวดพระคาถาขันธปริตร ว่าด้วยการแผ่เมตตาไปยังพญานาคตระกูลต่าง ๆ สรรพสัตว์ทั้งหลาย คุณของพระพุทธ
 พระธรรม พระสงฆ์ไม่สามารถประมาณได้ ดังนี้ วิรูปักเขหิ เม เมตตัง เมตตัง เอรापะเลหิ เม ฉัพพายาปุตเตหิ เม เมตตัง เมตตัง กัณหาโค
 ตะมะเกหิ จะ อะปาทะเกหิ เม เมตตัง เมตตัง ทิปาทะเกหิ เม จะตุปะปะเทหิ เม เมตตัง เมตตัง พะหุปะปะเทหิ เม มา มัง อะปาทะโก
 หิงสิ มา มัง หิงสิ ทิปาทะโก มา มัง จะตุปะปะโก หิงสิ มา มัง หิงสิ พะหุปะปะโก สัพเพ สัตตา สัพเพ ปาณา สัพเพ ภูตา จะ เภวะลา สัพเพ
 ภัทธานิ ปัสสันตุ มา กิญจิ ปาปะมาคะมา อัปปะมาโณ พุทโธ อัปปะมาโณ รัมโม อัปปะมาโณ สังโฆ ปะมาณะวันตานิ สิริงสะปานิ อะหิ
 วิจฉิกา สะตะปะที อุนณานาภี สะระพู มุสิกา กะตา เม รักขา กะตา เม ปะริตตา ปะฎีกะมันตุ ภูตานิ โสทั้ง นะโม ะคะวะโตะ นะโม
 สัตตันนัง สัมมาสัมพุทธานัง ฯ

³⁵ คาถาถอนอุโบสถ เป็นคาถาที่นิยมใช้ในการแก้คุณไสยทั้งปวง นิยมใช้บริกรรมประกอบการเสกน้ำมันต์ แล้วนำน้ำมันต้นนั้น
 มารดหรืออาบคนไข้ แก้ได้ทั้งคุณผีและคุณคน เสน่ห์ยาแฝด ลมเพลมพัด ผังรูป ผังรอย ใช้เสกแบ่งพอกถอนคุณออกสิ้น คาถาดังนี้
 สมุหะเนยยะ สมุหะคะติ สมุหะคะตา พัทธะเสมายัง เอวัง เอหิ นะเคลื่อน โมถอน พุทคลอน ชาเคลื่อน ยะเลือนหลุดหาย
 (ดอกรัก พยัคศรี, 2559, น. 10)

“ปวดท้องกล่อนแลกระษัยเจ็บหลัง ท่านให้เอาหนามพรม 1 ปลาไหลเผือก 1 รากพิกุล 1 ตับเต่าทั้ง 2 รากมะตูม 1 รากเท้ายายม่อม 1 เปล้าน้อย 1 สีหวดทั้ง 2 รากคาง 1 รากหญ้ากร่อน 1 เชือกเขาหนัง 1 รากกะจาย 1 แก่นขี้เหล็ก 1 ผักแพวแดง 1 รากคูน 1 บอระเพ็ด 1 ต้มด้วยเหล้า น้ำก็ได้ แก้มกล่อน ริดสีดวง ถ้าจะดอง ดองด้วยเหล้าเข้มข้นแล้วหมกข้าวเปลือกไว้ 7 วันจึงกิน เอาออกเสีย เมื่อกินให้เสกด้วยสักกัถวา 3 ที่ อิติปิโส³⁶จนจบแล้ว สัพพาสี 3 ที่” (ตำรายาวัดสะพานหิน (2)/0278, น. 83)

“๑ ท่านให้เอารากมะขามป้อม 1 เถาไข่แลน 1 ชั้นทองพยาบาท 1 ไคร้หน้า ไคร้หางนาค 1 ไคร้หางสิงห์ 1 ยาข้าวเย็นทั้ง 2 ลง 16 พระองค์³⁷ ใบโพ 7 ใบ ลงประจุชาติ³⁸กับลงประจุผ้าไตรลงใส่กันหม้อ 5 พระองค์ เบี้ยจัน 7 เม็ด เสกด้วยสัพพาสี กะลาสามลูก ลงอาจารย์ยะ 3 คาบฯฯ” (ตำรายาวัดสุนทรประดิษฐ์/0218, น. 68)

“๑ ถ้ามีฟิงรากมะเดื่อ 1 รากสน 1 รากพุงดอ 1 หัวคล้า 1 ยาข้าวเย็น 1 ข่าแก่ 1 ขมิ้นอ้อย 1 หอมแดง 1 รากกระทู้นา 1 ต้มกิน แก้เบาเป็นโลหิตให้พลี³⁹ เอาเปลือกมะงั่วกลั่นใจจากลงมาทีเดียวเอามา ต้มกิน” (ตำรายาวัดท่ามะขาม (2)/0261, น. 15-16)

“๑ ยาน้ำมันมือตายตีนตาย เอาน้ำมะงั่ว 1 น้ำมะนาว 1 น้ำมะกรูด 1 น้ำส้มซ่า 1 น้ำส้มมะขามเปียก 1 สารส้ม 1 พริกไทย 1 พริกเทศ 1 ขิง 1 กระเทียม 1 ไพล 1 ผักเสี้ยน ยางทราย 1 หญ้าลูกเกล้า 1

³⁶ บทสวดสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า ดังนี้ อิติปิโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทธโ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุขะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสสะทัมมะสาระถิ สัตถา เทวะมนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ

³⁷ นะมะนะอะ นอกอนะกะ กอนอนอะ นะอะกะอัง อุมิอะมิ มะหิสุดัง สุนะพุทัง สุอะนะอะ

³⁸ ประจุชาติเป็นคำกล่าวลาสิกขาของพระ การบอกคืนสิกขาของพระที่จะสึก คาคา คือ **พุทฺธ ปัจจกขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระพุทธ ธรรม์ ปัจจกขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระธรรม สัม ปัจจกขามิ ข้าพเจ้าบอกคืนพระสงฆ์** เป็นการถอนตัวออกจากพุทธศาสนา จากสมณะเพศกลับไปเป็นฆราวาส คาคาประจุชาติน่าจะมีความหมายในการถอนอะไรบางอย่างออกไป ซึ่งอาจเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายหรือโรคภัยไข้เจ็บ (ดอกรัก พยัคศรี, 2559, น. 7)

³⁹ พลี หมายถึง การบวงสรวงหรือขอแบ่งเครื่องยาเพื่อนำยามาใช้ ถือเป็น การแสดงความกตัญญูต่อธรรมชาติของคนไทยโบราณ เช่น เมื่อจะเก็บต้นยามาใช้ทุกครั้งต้องทำการพลีก่อนเสมอ ถ้าไม่มีเครื่องบวงสรวงก็ใช้พิธีง่าย ๆ คือ นั่งคุกเข่าประนมมือหันหน้าเข้าหาต้นยานั้นแล้วกล่าวว่า “พ่อหมอเจ้า ขอแบ่งยาไปรักษาคนไข้ ขอให้คนไข้หายจากโรคร้ายประดุจดังปลิดทิ้งด้วยเทอญ” (ดอกรัก พยัคศรี, 2559, น. 5)

ทุรงกาสา 1 กุ่มทั้ง 2 ไฟเดือนห้า 1 ดีปลี 1 น้ำเกลือถ้วยหนึ่ง น้ำมันงา 1 ยาทั้งนี้เอาน้ำสิ่งละลายยั้งให้คงแต่น้ำมัน แล้วจึงปรุงรูลูกจัน เทียนทั้ง 5 เมื่อจะหุงตั้งขวัญข้าว 1 สลึง แล้วจึงเสกด้วยสัพพาสีตามกำลังวัน⁴⁰ แล้วจึงทา” (ตำรายาวัดท่านา (8)/0290, น. 28-29)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุกตำรับยาพบธรรมเนียมปฏิบัติ คือ การระบุวิธีที่คนไข้จะต้องปฏิบัติตนระหว่างการรักษา เช่น การให้คำบูชาครู การทำกรวยดอกไม้บูชาครู ทำบัตรพลีสี่มุม การงดของแสลง ห้ามอาบน้ำ เป็นต้น หรือการระบุวิธีที่หมอจะต้องปฏิบัติตนระหว่างรักษา เช่น หมอจะต้องกลั่นใจเสกคาถา กลั่นใจตัดหัวท้ายของพืชที่ใช้รักษา เป็นต้น โดยเฉพาะการบริกรรมคาถาอันศักดิ์สิทธิ์ในระหว่างการรักษาโรค ถือเป็นขั้นตอนสำคัญที่จะช่วยสร้างขวัญกำลังใจให้กับคนไข้ที่ป่วยทั้งกายและใจ ให้มีกำลังใจเข้มแข็งเพื่อปฏิบัติตนตามที่หมอสั่งเพราะจะทำให้หายจากโรคร้าย (ยาสัมฤทธิ์ผล) ได้ในที่สุด

3.2 ข้อความตอนท้ายของหน้าสมุดไทย พบ 12 ประเภท คือ

3.2.1 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยคาถา จำนวน 7 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“ทินนังยะทัฬพะทััง ปุญญาปะทะโลทัสสมิง ปะติภุขานะโหนทิบา นิรันตติ” (ตำรายาวัดธรรมจักร/0212, น. 101)

“จะยะตะบุนสัมภาเร จะเยติสุชะสัมปะทััง จะขันตั้งปาปะคัมมานัง จะชาเปนตั้งนะมานิหังฯ นะทวารตกโมโยกทวารแตก ผุดแหกทวารออกฯ” (ตำรายาวัดท่าทรุด/0310, น. 118)

⁴⁰ ให้เสกคาถานี้ตามจำนวนกำลังของวันทั้ง 7 คือ วันอาทิตย์ 6 จบ วันจันทร์ 15 จบ วันอังคาร 8 จบ วันพุธ 17 จบ (ถ้าหลัง 18.00 น. ให้กล่าวคาถา 12 จบ เพราะถือว่าเป็นวันพระราหู พุทธกลางคืน) วันพฤหัสบดี 19 จบ วันศุกร์ 21 จบ และวันเสาร์ 10 จบ (ดอกกรัก พยัคศรี, 2559, น. 9)

“พระคณา อุณทิสวชยคณา อัถถิ อุณทิสสสะ วิชะโยธัมโม โลเก อะนุตตะโรสัพพะสัตตะหิตัตถายะตัง ตวัง คัณหาหิ เทวะเตปะริวัชเชราชาชนันเต”⁴¹ (ตำรายาวัตสันติกาวาส/0239, น. 112)

“ปริกรรมด้วยคานานี้ ๑ ก-อ ๑ ปริกรรมไปกว่าจะบดแล้ว ๆ จึงปั่นแท่งตากลมไว้ให้แห้ง” (ตำรายาวัตตุม (4)/0340, น. 27)

“บอระเพ็ด 7 แวนลงด้วย สะทาวิปิปะสะอุ รากบัวหลวง 9 รากลงด้วย อะสังวิสุโลปุสะภุพะ มะกรูดลูก 1 ผ่า 4 ลงด้วย นะมะพะทะ ขมิ้นอ้อย 5 แวนลงด้วย นะโมพุทชายะ ฝักราชพฤกษ์ 3 ฝัก แก่นขี้เหล็ก 1 แก่นแสมทั้ง 2 แก่นปฐู 1 แก่นประคู้ 1 แก่นมะหาด 1 สน 1 สัก 1 จันทัง 2 ว่านกีบแรด ว่านร้อนทอง ตาไม้ไผ่ 3 ใบบัวหลวงลงด้วยยันต์ตรีนิสิงเหลงกันหม้อไป 1 ปากหม้อไป 1 เมื่อจะดมยา กระทง 2 ใบ ข้าวตอกดอกไม้รูป 5 เล่ม เทียน 5 เล่ม วางไว้ที่หม้อยาบูชาจงดี เมื่อจะลงหม้อเสกด้วยเองทุกบท เมื่อจะกินเสกด้วย สักกัตวา 3 ที หายแล ฯ ปักโตสาเปตะวามนุสสาสะพะวาเอหิ” (ตำรายาวัตสุนทรประดิษฐ์/0218, น. 142)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มีการจบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยคาถาต่าง ๆ ซึ่งบางฉบับก็มีลักษณะจะต้องมีเนื้อหาต่อไปอีกฉบับ หรือบางคาถา เช่น คาถาดูอย่างในตำรายาวัตธรรมจักร/0212 นั้น ต้นฉบับใช้อักษรไทย บันทึกภาษาบาลี ซึ่งถือว่าพบเป็นจำนวนมากในการบันทึกคาถาประกอบการปรุงยาของจังหวัดพิษณุโลก นอกเหนือไปจากการใช้อักษรขอมบันทึกภาษาบาลี

⁴¹ คาถาเกี่ยวกับการต่ออายุ มีที่มาจากเทพบุตรนามว่า สุปติภูติดา มีกายทิพย์เศร้าหมองเพราะกำลังจะหมดอายุขัยจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วจะต้องไปเสวยกรรมชั่วในนรกภูมิ เทพบุตรสุปติภูติดาจึงหาผู้ช่วยเหลือ แต่ก็ไม่มีผู้ใดจะช่วยได้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเห็นว่า เทพบุตรตนนี้มีนิสัยที่จะได้บรรลุธรรมในภายภาคหน้า พระองค์จึงเทศนาคาถาอุณทิสวชย ความว่า “อัถถิ อุณทิสสสะ วิชะโย ธัมโม โลเก อะนุตตะโร สัพพะสัตตะหิตัตถายะ ตัง ตวัง คัณหาหิ เทวะเต ปะริวัชเช ราชะชนันเต อะมะนุสเสหิ ปาวะเก พะยัคเช นาเค วิเส ภูเต อะกาละมะระณะนะ วา สัพพะสมา มะระณา มุตโต ฐะเปตวา กาละมาริตัง ตัสสะวะ อานุกาเวนะ โหตุ เทโว สุชี สะทา สุทระสีลัง สะมาทายะ ธัมมัง สุจะริตัง จะเร ตัสสะวะ อานุกาเวนะ โหตุ เทโว สุชี สะทา ลิกขิตัง จินติตัง ปุชัง ธาระณัง วาจะนัง คะรุัง ปะเรสัง เทสะนัง สุตวา ตัสสะ อายุ ปะวัชณะตติ” สุตท้ายสุปติภูติดาเทพบุตร มีจิตน้อมในพระธรรมจึงมีกายทิพย์ผ่องใสและจะลงมาเป็นสาวกองค์หนึ่งในศาสนาพระศรีอาริยมตไตรย์ (พระราชปริยัติวิมล และ วิเชียร แสนมี, 2561, น. 32-33)

3.2.2 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยตำรับยา พบจำนวน 34 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“ให้มือกำตีนกำดั่งสันนิบาตก็มี ถ้าจะแก้มิให้ตายเอาไ้ให้ 1 รากย่านาง 1 ลูกประคำดีควาย 1 ฝนกับบุตรตัดกินบ่อย ๆ หายแลฯ” (ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก/0221, น. 27)

“แล้วยาแก้เลือดจะถึงระดูให้ช้ดเลือดให้ปวดท้อง เอาขี้เหล็กทั้ง 5 แคนประดู่ 1 ตำลึง 1 บาท ดอกบุนนาค บัวหลวง 1 ดอกมะลิ 1 สารส้ม 1 ดินประสิว 1 ดีเกลือ 1 ผาง 1 เอาสิ่งละ 1 บาท สังกรณีกำมือ 1 ต้มกินหาย แล ฯ๑๑๑๑” (ตำรายาวัดปากห้วย/0238, น. 119)

“๑ ยาลงมูกเลือด ให้มหาหิงค์ 1 มะกรูดลูก 1 เผาไฟให้ไหม้แล้ว บดเป็นแท่งไว้ ถ้าร้อนฝนด้วยน้ำขาวข้าว ถ้าเย็นฝนด้วยน้ำกุ่มแลฯ” (ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก (3)/0246, น. 8)

“แก้คั้งท่านให้เอายาข้าวเย็น 1 ตำลึง ใบประคำไ้ 1 ตำลึง งาข้าง 1 เขากวาง 1 ว่านร้อนทอง 1 ลูกประคำดีควาย 1 บดทำแท่งไว้ฝน ด้วยน้ำดอกไม้แล” (ตำรายาวัดศรีวนาราม (3)/0254, น. 56)

จากตัวอย่างทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า มีการจบท้ายเล่มสมุดไทยด้วย ตำรับยาที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ กล่าวคือ มีทั้งเภสัชวัตถุที่ใช้ปรุงยา วิธีการใช้ยา เภสัชกรรม และสรรพคุณในการรักษาโรค

3.2.3 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยตำรับยาแต่ไม่จบตำรับ คาดว่า มีเนื้อหาต่อ พบจำนวน 32 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“๑ ยาต้มแก้สันนิบาตตาแดง เอาใบเพกา 1 คือห้าวมหาพรหม 1” (ตำรายาวัดสระไม้แดง/0217, น. 105)

“ยาชื่อประสะพิมเสนแก้ไข้ทั้ง 3 ฤดู ให้ร้อนให้หนาวให้เชื่อมให้มัว ให้ช้กให้กระทกให้เพ้อ เอาจันขาว 3 บาท ว่านเปราะหอม 1 บาท ว่านกีบแรด 1 มหาสดำ 1 พิษนาศน์ 1 ระย้อม 1 ไคร้เครือ 1 จันแดง 1 ใบน้ำเต้า 1 พรหมมิ 1 ใบพิมเสน 1 ใบสมิ 1 ยาทั้งนี้เอาสิ่งละ 1 บาท ใบบะระครึ่งยาทั้งหลาย บดด้วยน้ำดอกไม้ ลูกประคำดีควาย น้ำขาวข้าวกิน ชโลมแก้เชื่อมน้ำมะ” (ตำรายาวัดสระไม้แดง (2)/0226, น. 116)

“๑ ยาชื่อโลกาธิคุณ เอาทับทิมทั้ง 5 หัวหมู 1 กล้วยตีบ 1 เปลือกเพกา 1 กระเทียม 1” (ตำรายาวัดไผ่ค่อมรัตนาราม/0260, น. 61)

“๑ ยารุ ท่านให้เอาสมอทะเล 1 สมอไทย 1 เปล้าน้อย 1 พริก 7 จิง 7 กระเทียม 7” (ตำรายาวัดปากห้วย (2)/0268, น. 58)

“ยารุเลือด ท่านให้เอาส้มทั้ง 5 นายเขื่อนาวิชาแก้สำเภาบดไม่ได้” (ตำรายาวัดตุ้ม (2)/0293, น. 47)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ทุกตำรับยามีการกล่าวถึงตำรับยาแต่เนื้อหาไม่ครบถ้วน คาดว่ามีเนื้อหาต่อหรือมีเล่มสมุดไทยมาบันทึกเนื้อหาเหล่านี้ต่อ แต่ยังหาต้นฉบับไม่พบคาดว่า ต้นฉบับพลัดหรือสูญหาย

3.2.4 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยที่มาของตำรายา พบจำนวน 4 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

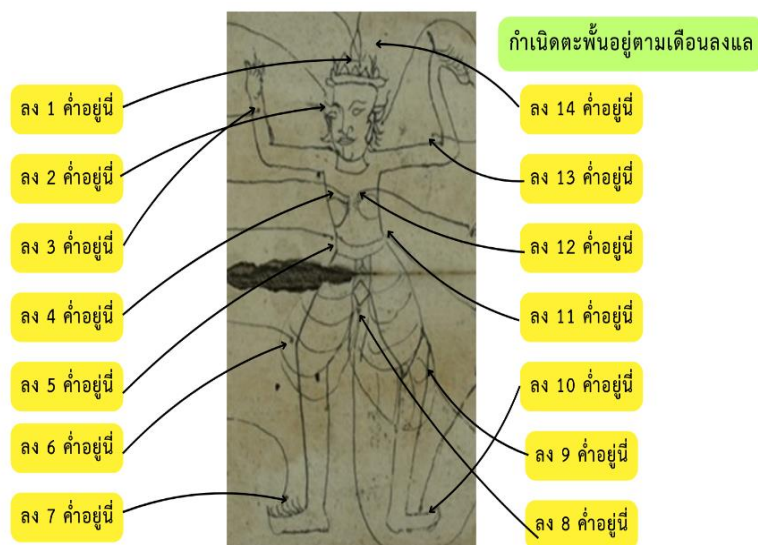
“ตำรานายเซ็น ๑ สหบุตรนี้สมิเป็ยเขียน 1 คำ สำเร็จประมาณ 15 วันแล” (ตำรายาวัดธรรมจักร (2)/0220, น. 85-86)

“แผนไขเขียนจบวันอาทิตย์เดือน 9 ขึ้น 2 ค่ำนะท่านผู้ดูเอ๋ย ฯ” (ตำรายาวัดกรับพวงเหนือ/0230, น. 111)

“เสียแล้วพลิกไปมาปลายโน้นเถิดหมดสมุด พลิกในหนังสือมาถึง ท่านหลวงเสนาภาส” (ตำรายาวัดบางสะพาน/0277, น. 56)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงนามผู้เขียน วันและเวลาที่ใช้ในการจดบันทึก ซึ่งวันเวลาที่บันทึกไว้นี้ ผู้ศึกษาไม่สามารถกำหนดอายุเอกสารได้อย่างแน่นอนเนื่องจากขาดข้อมูลสำคัญในการคำนวณอายุเอกสาร เช่น ปีจุลศักราช ปีนักษัตร เป็นต้น

3.2.5 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยภาพตะพั้น พบจำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

ภาพที่ 16 ภาพตะพินจากตำรายาวัดสระไม้แดง (3)/0276

(ตำรายาวัดสระไม้แดง (3)/0276, น. 55-56)

3.2.6 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยชื่อของโรค พบจำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่าง

ดังนี้

“ผีมะเร็งนมยวงแลมะเร็งเพลิง มะเร็งซอน มะเร็งโรหินีปลูก คัณทมาลา มะเร็งลาม มะเร็งโร มะเร็งทาม หามควาย มะเร็งฝีมุมนะลานอน” (ตำรายาวัดจันทร์ตะวันตก/0237, น. 124)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงชื่อของมะเร็งหรือฝีประเภทต่าง ๆ แต่ไม่จบความ คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

3.2.7 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยคัมภีร์ต่าง ๆ พบจำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่าง

ดังนี้

“ในชั้นธวัภังค์ไม่จบหมดสมุดเขียนในเล่มกระษัยกล่อนต่อไป”

(ตำรายาวัดจุงนาง/0243, น. 155)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าการกล่าวถึงคัมภีร์สำคัญทางการแพทย์แผนไทย คือ คัมภีร์ชั้นธวัภังค์ แต่ไม่จบความ คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

3.2.8 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยการกล่าวถึงเภสัชวัตถุ สรรพคุณ และรส

พบจำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่างดังนี้

“อตถวา อันว่าโฏฐกระดุก สตุติก รสขม มรุรี หวานปาก วาตา แก้มทั้งหลาย เสมหิ แก้เสลด ฯ15ฯ ปิริ ชิกยิ อันว่า” (ตำรายาวัดศรีวนาราม (2)/0248, น. 24)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า เนื้อหาดังกล่าวมีการกล่าวถึงเภสัชวัตถุ คือ โกฎกระตุก ซึ่งมีสรรพคุณแก้ลม และรสขมหวาน แต่ไม่จบความ คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

3.2.9 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยบทไหว้ครู พบจำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่าง

ดังนี้

“๑ สติถิการิยะ จะกล่าวไว้ให้ไร่นาเรือกสวนทั้งปวงแล” (ตำรายา วัดท่าโรงตะวันออก/0263, น. 65)

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่ามีการกล่าวถึง คำว่า สติถิการิยะ ซึ่งเป็นบทไหว้ครูแต่ไม่จบความ คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

3.2.10 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยอาการของโรค จำนวน 2 ฉบับ ตัวอย่าง

ดังนี้

“อันว่าใช้สมุทจรนั้นอยู่ที่ดี มันครันตัว ขนลุกขนพอง มันให้ลูก ภายในให้เหงื่อออกน้กมันให้หนาว ๑๐” (ตำรายา วัดจันทร์ตะวันตก (2)/0297, น. 51)

“หนึ่งเสมหะและกำเดา โทษสองให้เคืองเข็ญ มักให้หนาวแล ให้เย็น ให้ขนลุกแสบขน ให้จุกอกหายใจขัด ให้กระหายให้ร้อนรน ให้เหงื่อออกให้วิงวน ให้ปวดหัวระส่ำระสาย โทษเสลดแลกำเดา ทุวรรณโทษดัง” (ตำรายาอำเภอพรมพิราม/0253, น. 93)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึงลักษณะอาการของโรคใช้สมุทจร อาการเสมหะให้โทษ แต่ไม่จบความ คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

3.2.11 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยโหราศาสตร์ จำนวน 2 ฉบับ ตัวอย่าง

ดังนี้

“วัน 5/11 ชั้นราหูแพ้แก่พระจันทร์ ๑๑ วัน 6/1 ชั้นแมวแพ้แก่หนู ๑๑ วัน 7/ชั้น งูแพ้แก่เขียดน้กแล จบแต่เท่านี้น้กแล๑” (ตำรายา วัดพรมพิราม/0215, น. 194)

“วันที่เว้นอย่าสังวาส ดวงปีศาจตะมอยหมู่ใหญ่ จะประชุมกันกิน ผูกทินไป เร่งวินิจฉัยยา (ขาด) ให้มีราศีปนใช้จะแต่ลงแดงดำสำนวนกลอน ท่านทั้งไว้แต่ก่อนสืบสุสพจึงตัก” (ตำรายา วัดสามเรือน/0214, น. 183)

จากตัวอย่างทั้งหมดจะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึงเนื้อหาเกี่ยวกับ โหราศาสตร์เรื่องต่าง ๆ ซึ่งเนื้อหาโหราศาสตร์นั้นมักเป็นเนื้อหาที่ปรากฏควบคู่กับตำรายามาโดยตลอด

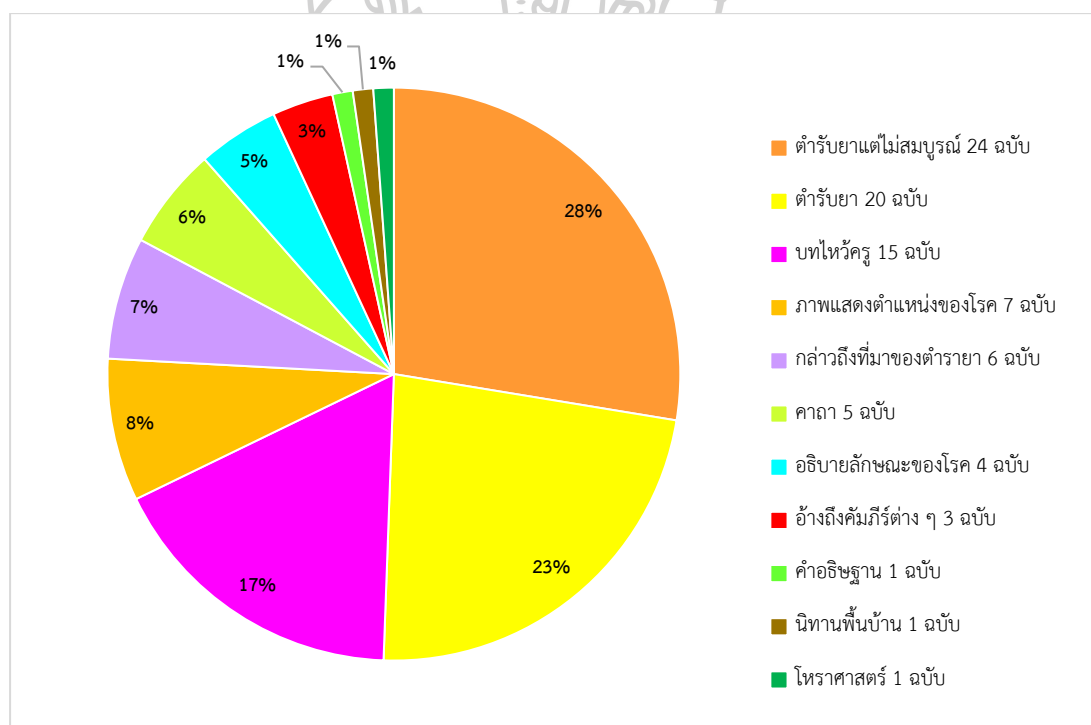
3.2.12 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยนิทานพื้นบ้าน จำนวน 1 ฉบับ ตัวอย่าง ดังนี้

“๑ ฝ่ายพระชนนี สำคัญเทวี บอกถืถั่ววนมา เกิดในดอกบัว ให้ชื่อมาลา โคมเจดเลิศฟ้า ดั่งว่าดวงจันทร์” (ตำรายาอำเภอพรมพิราม (2)/0280, น. 134)

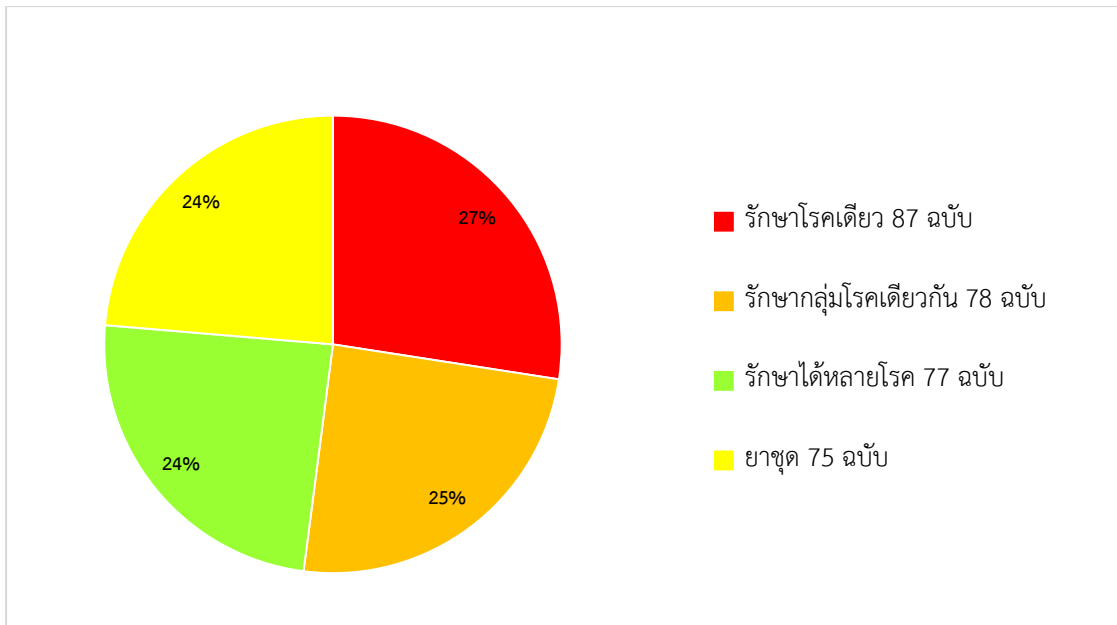
จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่า มีการกล่าวถึงนิทานพื้นบ้านเรื่อง ท้าวลิ้นทอง แต่ไม่จบเรื่อง คาดว่ามีเนื้อหาต่ออีกฉบับ

ภาพรวมกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

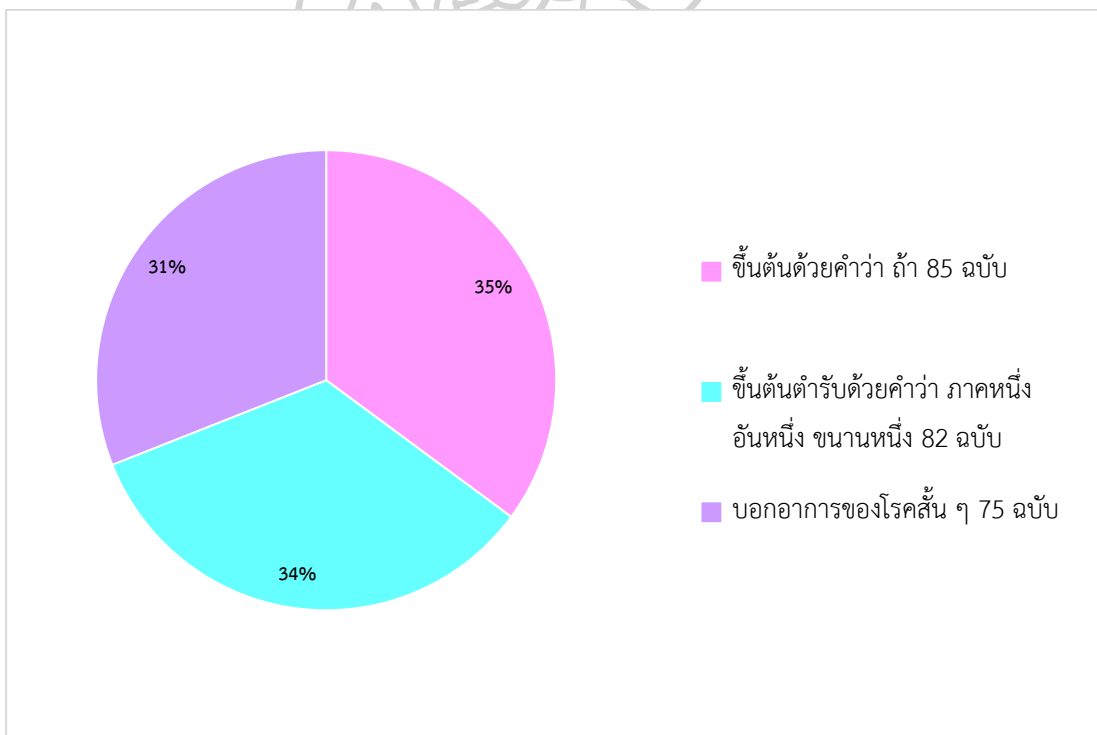
ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวนทั้งสิ้น 87 ฉบับนั้น ผลการศึกษาดังภาพต่อไปนี้

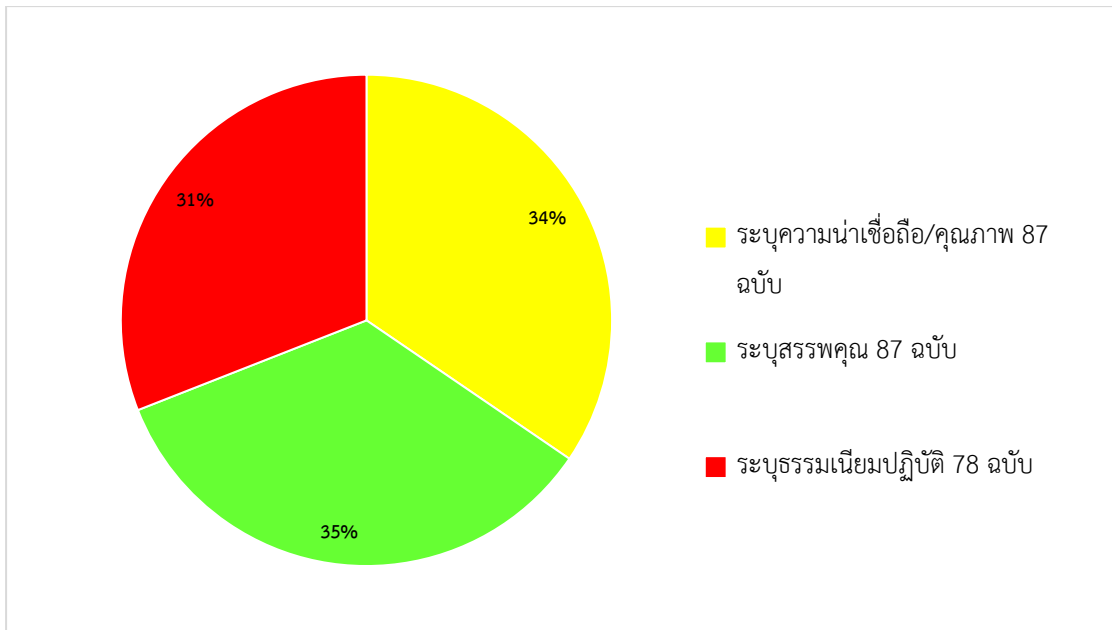
ภาพที่ 17 การเริ่มต้นของเล่มสมุดไทย

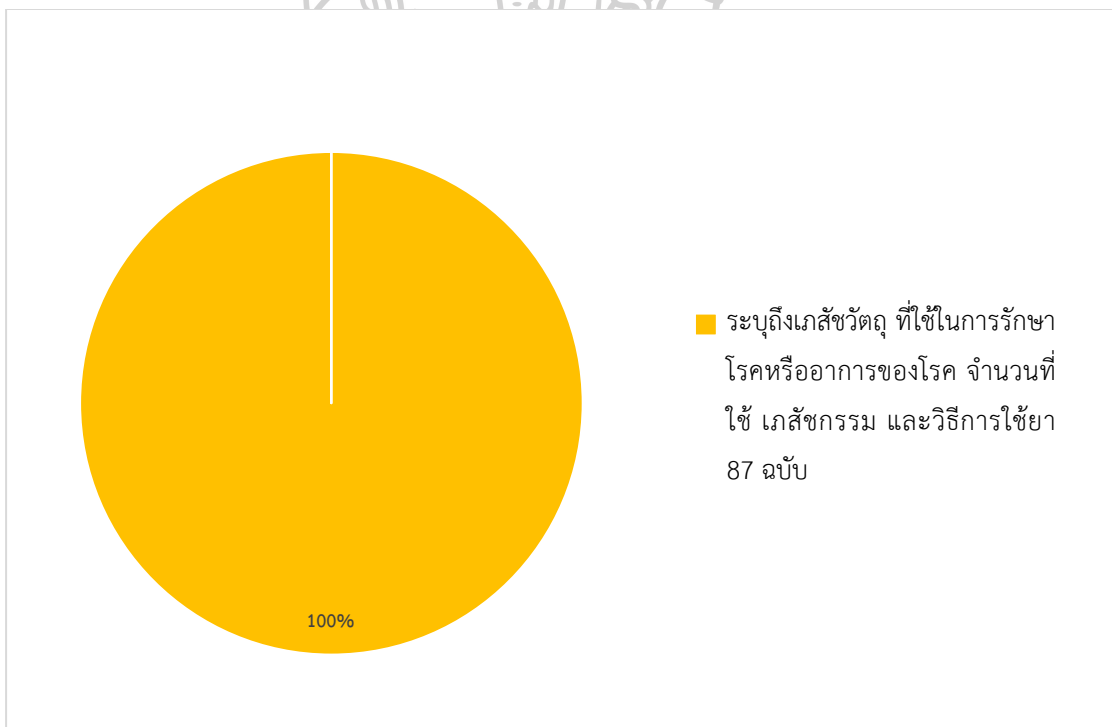
ภาพที่ 18 การเริ่มต้นของตำรับยา (บอกชื่อ "ยา" ขึ้นต้น)

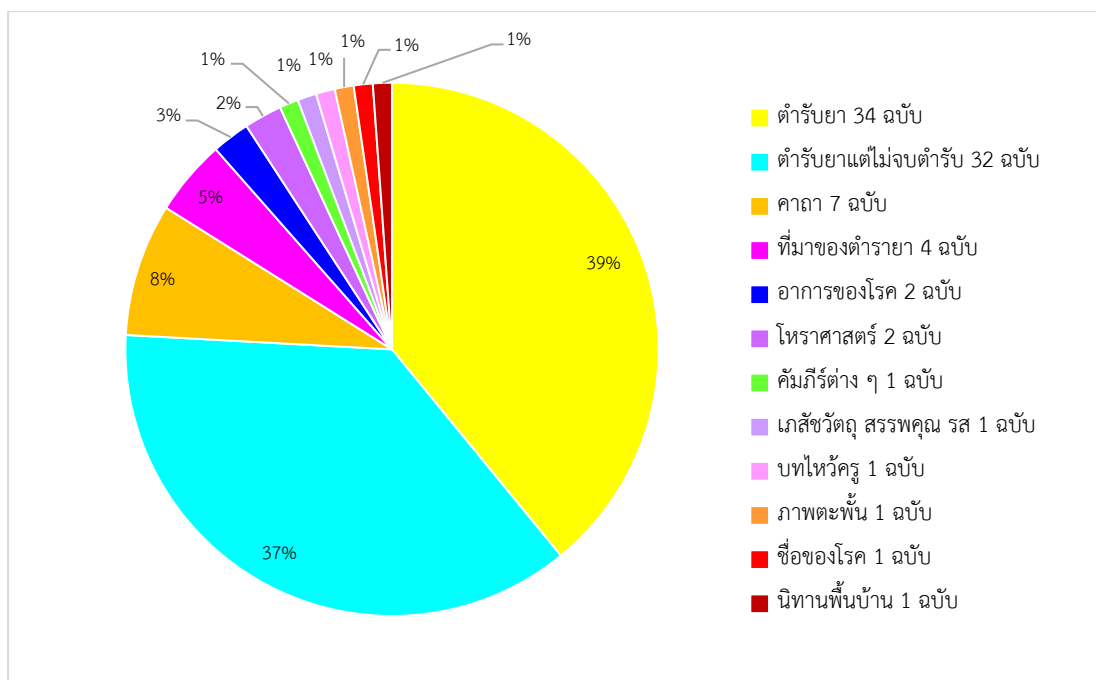
ภาพที่ 19 การเริ่มต้นของตำรับยา (บอกอาการของโรค ไม่มีคำว่า "ยา" ขึ้นต้น)

ภาพที่ 20 การลงท้ายของตำรับยา

ภาพที่ 21 กลวิธีการบรรยายเนื้อหาตำรับยา

ภาพที่ 22 การลงท้ายของหน้าสมุดไทย

จากภาพทั้งหมดด้านกลวิธีการนำเสนอพบ 3 รูปแบบ สามารถสรุปได้ดังนี้

1. วิธีการเริ่มต้นของตำรับยา แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1.1 การเริ่มต้นของเล่มสมุดไทย พบ 11 รูปแบบ พบการขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยตำรับยาแต่ไม่สมบูรณ์มากที่สุด จำนวน 24 ฉบับ

1.2 การเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

1.2.1 การบอกชื่อยาขึ้นต้น แบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ พบการระบุชื่อตำรับยาที่รักษาโรคเดียวมากที่สุด คือ พบทุกฉบับ

1.2.2 การบอกอาการของโรค โดยไม่มีคำว่า “ยา” นำหน้า แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ พบการขึ้นต้นตำรับยาด้วยคำว่า ถ้า มากที่สุด จำนวน 85 ฉบับ

2. การบรรยายเนื้อหาตำรับยา (ตอนกลางของตำรับยา) พบการระบุถึงเภสัชวัตถุที่ใช้ในการรักษาหรืออาการของโรค จำนวนที่ใช้ เภสัชกรรม และวิธีการใช้ยามากที่สุด คือ พบทุกฉบับ ถือเป็นลักษณะเด่นของการศึกษาครั้งนี้

3. วิธีการลงท้ายของตำรับยา แบ่งออกเป็น 2 รูปแบบ คือ

3.1 ข้อความตอนท้ายของแต่ละตำรับยา แบ่งออกเป็น 3 ประเภท พบการระบุความน่าเชื่อถือหรือคุณภาพของตำรับยามากที่สุดและพบการระบุสรรพคุณของตำรับยามากที่สุด คือ พบทุกฉบับ

3.2 ข้อความตอนท้ายของหน้าสมุดไทย แบ่งออกเป็น 12 รูปแบบ คือ พบการจบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยตำรับยามากที่สุด จำนวน 34 ฉบับ

ชื่อเรียกพืชวงศ์ถั่วท้องถิ่นจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

หัวข้อนี้ผู้ศึกษารวบรวมชื่อพืชวงศ์ถั่วท้องถิ่นที่น่าสนใจจากตำรายาพืชวงศ์ถั่วที่พบในตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกทั้ง 1,006 ชนิด เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาชื่อพืชวงศ์ถั่วท้องถิ่นในตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก โดยผู้ศึกษาใช้ชื่อวิทยาศาสตร์จากหนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม 2542 และสารานุกรมสมุนไพรรวมหลักเภสัชกรรมไทย ดังนี้

ตารางที่ 5 ชื่อเรียกพืชวงศ์ถั่วท้องถิ่นจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อเรียกในตำรายาพิษณุโลก	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อทางการ
1.	- เฉียงพรัมมอญ - สันพรัมมอญ - พรัมมอญ	<i>Justicia valida</i> Ridl.	กระตูกไก่ดำ
2.	ตะบูน ⁴²	<i>Xylocarpus granatum</i> Koenig	กระบูนขาว
3.	- ตดหมู - ตูดหมู - หล้าตดหมู	<i>Paederia pilifera</i> Hook. f.	กระพังโหมตัวผู้
4.	- ตดหมา - ตูดหมา	<i>Paederia linearis</i> Hook. f.	กระพังโหมตัวเมีย
5.	- เจตมูล - ร้อนใต้ดิน ⁴³	<i>Erythroxylum cuneatum</i> (Miq.) Kurz	ไกรทอง

⁴² ชื่อทางการว่า **กระบูน** แต่ชื่อพืชวงศ์ถั่วในตำรายาแพทย์แผนไทยพิษณุโลกเรียกว่า **ตะบูน** นี้สามารถอธิบายได้ตามหลักการเปลี่ยนแปลงเสียงในทางภาษาศาสตร์ คือ ก (k) - ต (t) เช่น คำโบราณว่า กระกูล ก็กลายมาเป็นคำว่า ตระกูล ในปัจจุบัน หรือคำว่า เตรียม (ตัว) กรวดน้ำ แถวตรง ในแถบจังหวัดพิษณุโลกและสุโขทัยยังมีผู้สูงอายุบางท่านออกเสียงว่า เกรียม (ตัว) ตรวจน้ำ หรือแถววง เป็นต้น ที่สำคัญต้นกระบูนขาวนี้ไม่ใช่พืชท้องถิ่นพิษณุโลกแต่เป็นพืชเขตรักษาพันธุ์ป่าโกงกางชายฝั่งทะเล

⁴³ ร้อนใต้ดินเป็นชื่อปริศนาของตัวยาคือ ต้นเจตมูล (ไกรทอง) ชื่อยาปริศนา หมายถึง รหัสลับในการเรียกชื่อยาอื่น ๆ โดยหมอจะต้องมีความรู้สมุนไพรรอบด้าน คือ มีปัญญาดี จึงจะสามารถแปลความหมายชื่อปริศนานั้นออกและนำไปใช้รักษาโรคได้ ยาปริศนา ได้แก่ กาบินหนี - โคนกระสุน กินดินท่า - ผักเป็ด ชีคาร์ - ยาฝิ่น เค็มตลอดยอด - มะเกลือ เป็นต้น (วุฒิ วุฒิชัยธรรมเวช, 2540, น. 544)

ลำดับ	ชื่อเรียกในตำรายา พิษณุโลก	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อทางการ
6.	สลิด	<i>Telosma cordata</i> (Burm. f.) Merr.	ขจร
7.	สาวกกะเปือละว้า	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe	ขมิ้นอ้อย
8.	ยุงปิดแม่หม้าย	<i>Sida rhombifolia</i> L.	ขัตมอน
9.	ขี้เหล็กป่า	<i>Cassia siamea</i> Lamk.	ขี้เหล็กสาร
10.	ป่าช้าหมอง	<i>Helicteres angustifolia</i> L.	ขี้ตุน
11.	หญ้าปักไก่ดำ	<i>Polygala chinensis</i> L.	คำเตี้ย
12.	คนที	<i>Vitex rotundifolia</i>	คนทีสอทะเล
13.	- เชือกเขาเต่าไห้ - เต่าไห้ - เชือกเขายอดแดง	<i>Ichnocarpus frutescens</i> (L.) W.T.Aiton	เครือปลาสงแดง
14.	แخمเหลียง	<i>Arundina graminifolia</i> (D.Don) Hochr.	งอนตาหงาย
15.	- จิงจ้อยน้อย - จิงจ้อยเหลี่ยม	<i>Ipomoea hederifolia</i>	จิงจ้อยแดง
16.	- กินขี้ - ค้อนกลอง - ปู่เจ้าสมิงกุย - สมิงกุย	<i>Capparis micracantha</i> DC.	ชิงขี้
17.	มะรุมป่า	<i>Albizia lebeck</i> (L.) Benth.	ซีก พฤกษ์
18.	ผักดงดีด	<i>Ruellia tuberosa</i>	ต้อยติ่ง
19.	มะเกลือเลือด	<i>Terminalia corticosa</i> Pierre <i>ex Laness.</i>	ตะแบกเลือด
20.	- กลิ้งกลางดง - เปล้าเลือด	<i>Stephania suberosa</i>	บอระเพ็ดพุงช้าง
21.	ชุมเส็ด ⁴⁴	<i>Embelia ribes</i> Burm.f.	ผักขี้มด

⁴⁴ ต้นฉบับใช้คำว่า ชุมเส็ด ซึ่งเป็นชื่อท้องถิ่นของผักขี้มด

ลำดับ	ชื่อเรียกในตำรายา พิษณุโลก	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อทางการ
22.	กระเทียมช้าง	<i>Crinum wattii</i> Baker	พลับพลึงป่า
23.	มะค่าลิง	<i>Sindora siamensis</i> Teijsm. ex Miq.	มะค่าแต้
24.	- มะค่าใหญ่ - มะค่า	<i>Azelia xylocarpa</i> (Kurz) Craib	มะค่าโมง
25.	- ผักไห่ - ผักไซ้ - ผักไซ้หนา - ผักไซ้หน้า - ผักไห้ขึ้นนก	<i>Momordica charantia</i> L.	มะระขึ้นนก
26.	นมหนู	<i>Mitrephora vandiflora</i> Kurz.	มะป่วน
27.	มะตาดเครือ	<i>Tetracera loureiri</i> (Finet.&Gagnep.) Pierre ex Craib.	รสสุคนธ์
28.	- รวงเย็น - หนามแน่ - เครือหนามแน่ - เชือกเขาหนามแน่	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	รางจืดดอกม่วง
29.	ผักงูเห่า	<i>Toddalia asiatica</i> (L.) Lam.	เล็บรอก
30.	ว่านกาบหอย	<i>Tradescantia spathacea</i> Swartz	ว่านหอยแครง
31.	สีพันควาย	<i>Bridelia tomentosa</i> Blume	สีพันเครือ
32.	มหาประสาน	<i>Pedilanthus tithymaloides</i> (L.) Poit.	แสยก
33.	ฝิ่ง	<i>Cananga latifolia</i> (Hook.f. & Thomson) Finet & Gagnep.	สะแกแสง

ลำดับ	ชื่อเรียกในตำรายา พิษณุโลก	ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อทางการ
34.	- หญ้านกเขา - หญ้าลูกนกเขา	<i>Mollugo pentaphylla</i> Linn.	หญ้าไข่เหา
35.	- หญ้าตีนตุ้ดตุ้ - ตีนตุ้ดตุ้	<i>Eleusine indica</i> (L.) Gaertn	หญ้าตีนกา
36.	หญ้าหนวดเสือ	<i>Stachytarpheta jamaicensis</i> (L.) Vahl	หญ้าพันงูเขี้ยว
37.	สะแบง	<i>Dipterocarpus obtusifolius</i> Teijsm. ex Miq.	เหียง
38.	- หญ้ากร่อน - กร่อน	<i>Chrysopogon aciculatus</i>	หญ้าเจ้าชู้
39.	- เอื้องใหญ่ - เอื้องหลวง	<i>Costus speciosus</i> (Koen.) Sm.	เอื้องหมายนา
40.	แหนเครือ	<i>Combretum latifolium</i>	อวดเชือก

จากตารางข้างต้น ผู้ศึกษาหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาชื่อพืชวัตถุท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก หลักฐานเชิงประจักษ์จากการศึกษาเชิงเอกสารจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ชื่อพืชวัตถุท้องถิ่นเหล่านี้จะเป็นหมุดหมายสำคัญต่อไปสำหรับการศึกษาต่อยอดทางการแพทย์แผนไทย และแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพ (Bio Diversity) ของพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกอีกด้วย

บทที่ 4

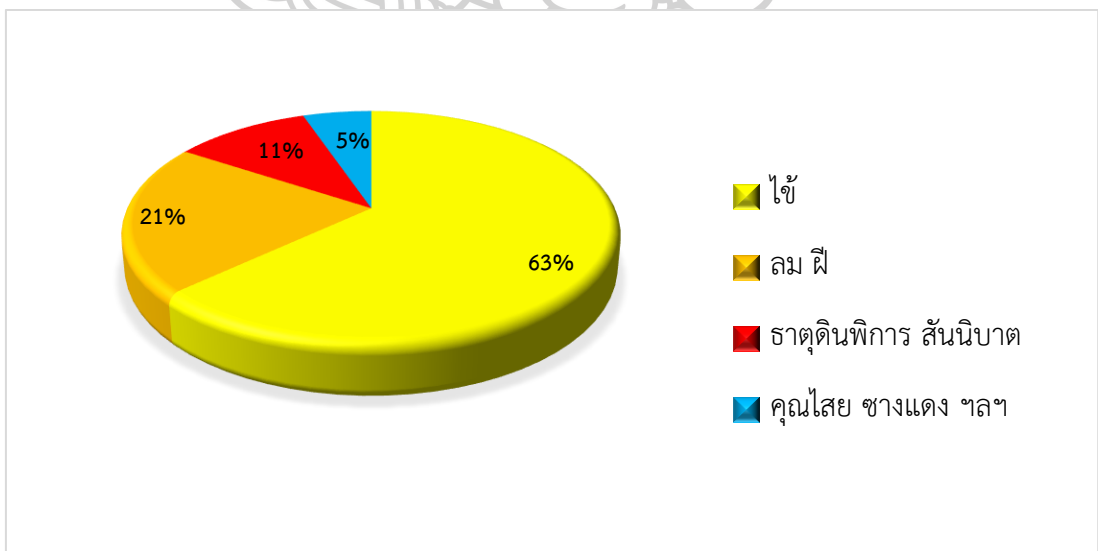
สาระัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

บทนี้มุ่งศึกษาสาระัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้น 87 ฉบับ แบ่งออกเป็น 3 หัวข้อ คือ 1. ศึกษาความถี่ของชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค 2. ศึกษาความถี่ของพืชวัตถุ และ 3. กรณีศึกษาตำรับยากวาดคอ ดังนี้

ศึกษาความถี่ของชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค

โดยปกติตำรายาแผนไทยโบราณมักจะระบุชื่อโรคที่จะใช้ในการรักษาไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งของตำรับยา อาจจะเป็นตอนต้น ตอนกลางหรือตอนท้ายของตำรับยานั้น ๆ ชื่อโรคที่ใช้ในการเทียบเคียงเพื่อศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาจะใช้ชื่อโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์และพจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เป็นหลักเท่านั้น ดังนี้

1. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 32 ฉบับ พบทั้งสิ้น 277 ชนิด สามารถนำชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ มาจัดเรียงลำดับ ได้ดังนี้

ภาพที่ 23 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก

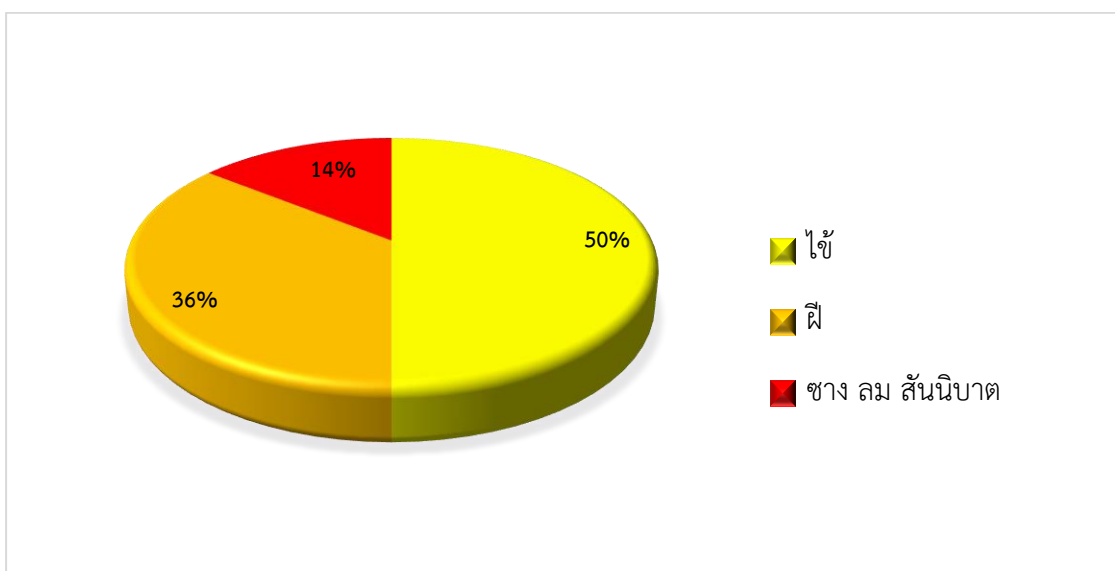
อันดับ 1 ไข้ พบทั้งสิ้น 12 ฉบับ

อันดับ 2 ลม และผี พบทั้งสิ้นชนิดละ 4 ฉบับ

อันดับ 3 ธาตุพิการ และสันนิบาต พบทั้งสิ้นชนิดละ 2 ฉบับ

อันดับ 4 คุณไสย ชางแดง มานโลหิต ฝีมะเร็ง ไข่จับ เสมหะ ไอ สะพั้น บิด และต้อ
พบทั้งสิ้นชนิดละ 1 ฉบับ

**2. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทย
ของอำเภอรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก** จำนวน 18 ฉบับ พบทั้งสิ้น 269 ชนิด สามารถนำชื่อโรค
อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ มาจัดเรียงลำดับ
ได้ดังนี้

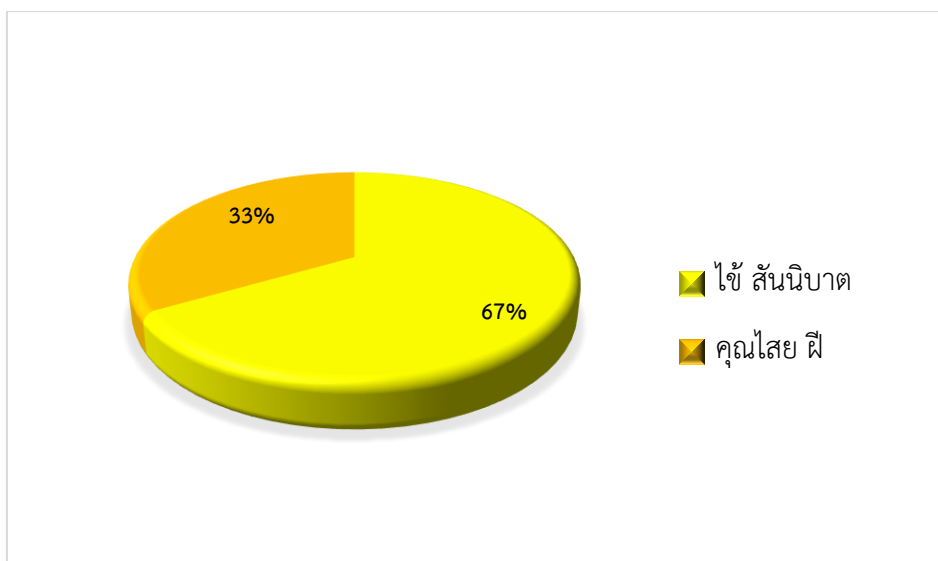
ภาพที่ 24 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอรหมพิราม

อันดับ 1 ไข้ พบทั้งสิ้น 7 ฉบับ

อันดับ 2 ฝี พบทั้งสิ้น 5 ฉบับ

อันดับ 3 ชาง ลม และสิ้นนิบาต พบทั้งสิ้นชนิดละ 2 ฉบับ

**3. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทย
ของอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก** จำนวน 6 ฉบับ พบทั้งสิ้น 186 ชนิด สามารถนำชื่อโรค
อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับมาจัดเรียงลำดับ
ได้ดังนี้

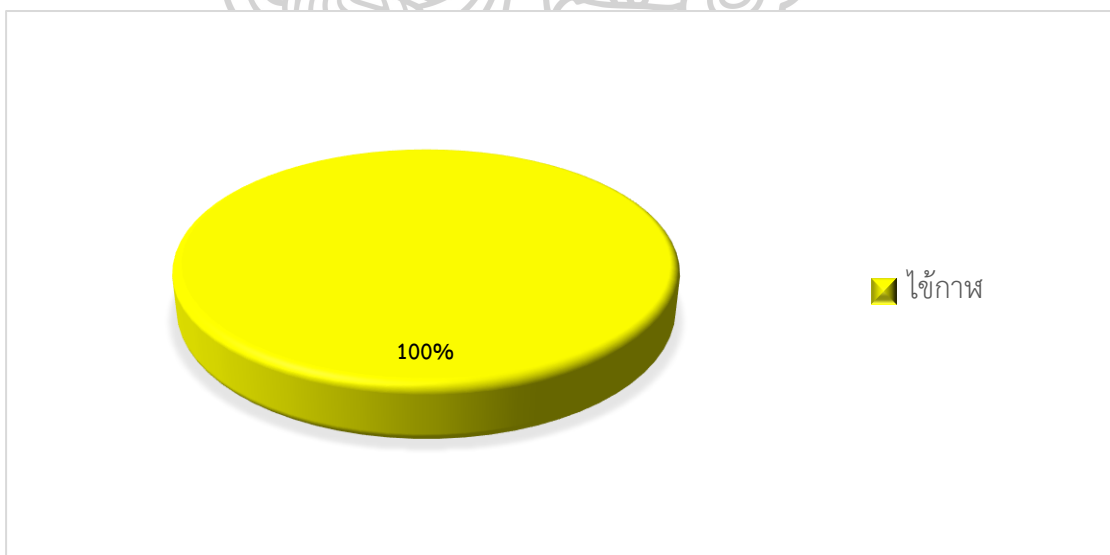

ภาพที่ 25 ชื่อโรคๆ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

อันดับ 1 ใช้ และสันนิบาต พบทั้งสิ้นชนิดละ 2 ฉบับ

อันดับ 2 คุณไสย และผี พบทั้งสิ้นชนิดละ 1 ฉบับ

4. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอบัวโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 1 ฉบับ พบทั้งสิ้น 111 ชนิด สามารถนำชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 มาจัดเรียงลำดับ ได้ดังนี้

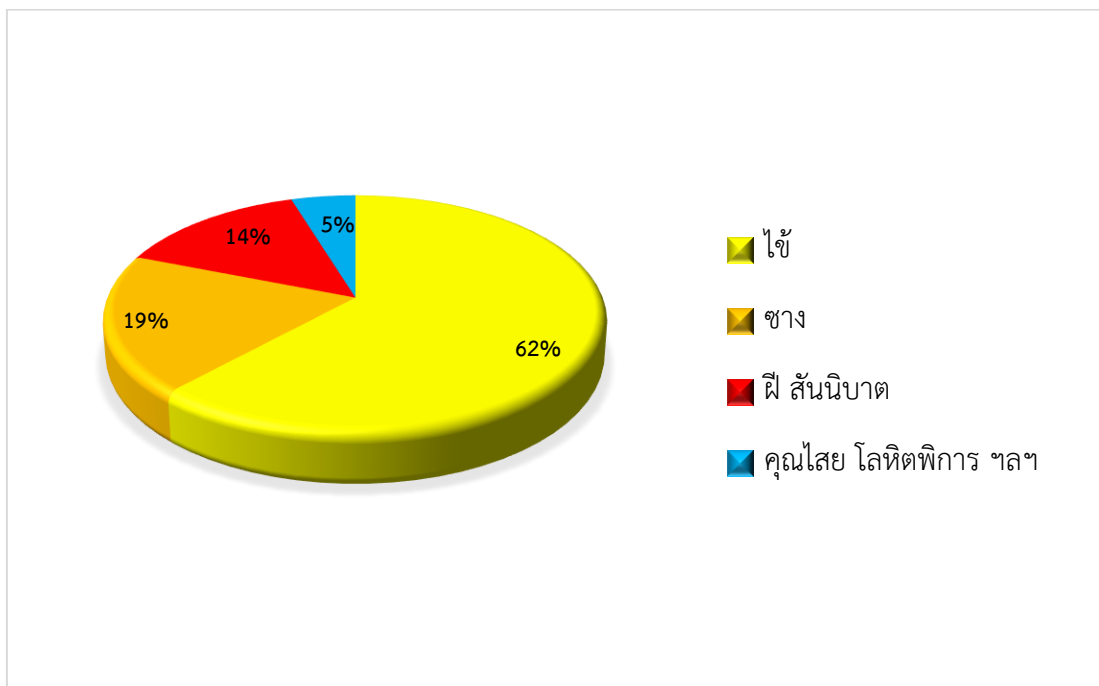

ภาพที่ 26 ชื่อโรคๆ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบัวโบสถ์

อันดับ 1 ใช้กาฬ พบทั้งสิ้น 1 ฉบับ

5. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 27 ฉบับ พบทั้งสิ้น 302 ชนิด สามารถนำชื่อโรค

อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ มาจัดเรียงลำดับ ได้ดังนี้

ภาพที่ 27 ชื่อโรคๆ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม

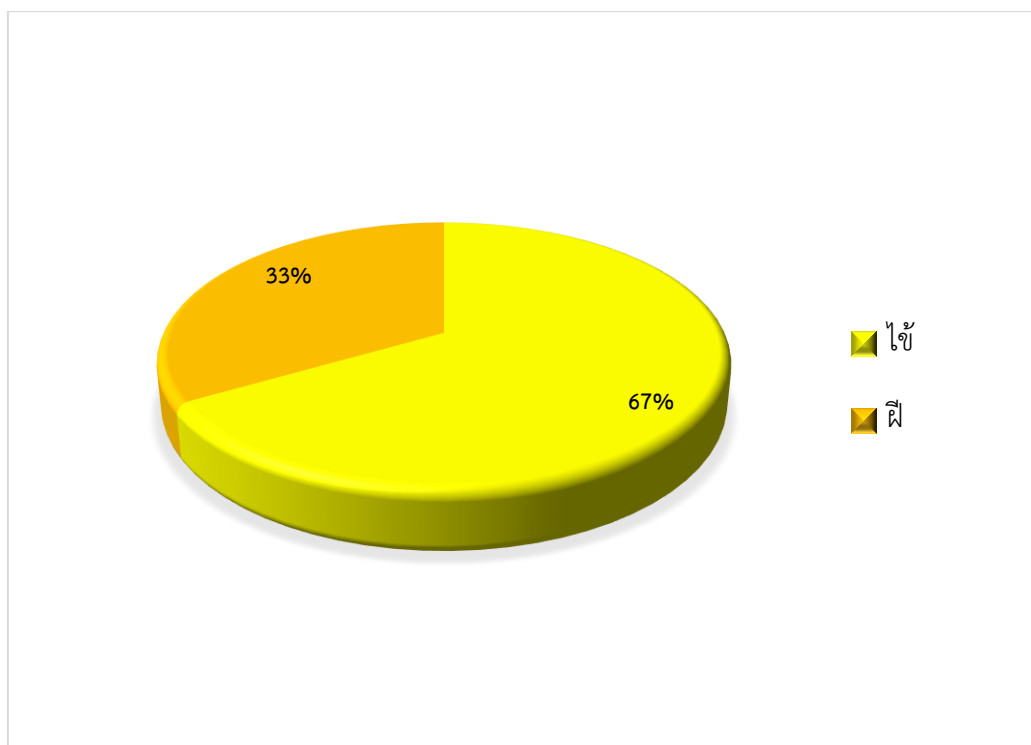
อันดับ 1 ไข้ พบทั้งสิ้น 13 ฉบับ

อันดับ 2 ซาง พบทั้งสิ้น 4 ฉบับ

อันดับ 3 ฝี และสันนิบาต พบทั้งสิ้นชนิดละ 3 ฉบับ

อันดับ 4 คุณไสย โลหิตพิการ ประดง ลม และใช้รากสาด พบทั้งสิ้นชนิดละ 1 ฉบับ

6. ชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 3 ฉบับ พบทั้งสิ้น 122 ชนิด สามารถนำชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคที่ปรากฏสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ มาจัดเรียงลำดับ ได้ดังนี้

ภาพที่ 28 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

อันดับ 1 ไข้ พบทั้งสิ้น 2 ฉบับ

อันดับ 2 ฝี พบทั้งสิ้น 1 ฉบับ

ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับ พบโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค จำนวนทั้งสิ้น 354 ชนิด ดังนี้

ตารางที่ 6 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
1.	กระษัย ⁴⁵	2.	กระษัยกล่อน ⁴⁶	3.	กระษัยदान ⁴⁷

⁴⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคจะทำลายสุขภาพร่างกายให้เสื่อมโทรมไปทีละน้อยเป็นเวลาดูแลต่อเนื่องกันยาวนาน ทำให้มีอาการชูกบวม โลหิตจาง ผิวหนังซีดเหลือง ไม่มีแรง มือเท้าชา โรคกระษัยมีอาการโรคจำนวน 26 ชนิด แยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1. กระษัยโรคเกิดจากสมุฏฐานธาตุ (ธาตุสมุฏฐาน) มี 8 ชนิด ได้แก่ กระษัยกล่อน 5 ชนิด กระษัยน้ำ กระษัยลม และกระษัยไฟ 2. กระษัยโรคที่เกิดเป็นอุปาทิกระษัย 18 ชนิด ได้แก่ กระษัยล้น กระษัยราก กระษัยเหล็ก กระษัยปู กระษัยจุก กระษัยปลาไหล กระษัยปลาหมอ กระษัยปลาตุก กระษัยปลวก กระษัยลิ้นกระบือ กระษัยเต่า กระษัยदान กระษัยทัน กระษัยเสียด กระษัยไฟ กระษัยน้ำ กระษัยเชือก และกระษัยลม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 754)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
ก			กล่อน กระษัยน้ำ กระษัยไฟ กระษัยลม กระษัยเถา		
4.	กระษัยเลือด ⁴⁸	5.	กระษัยราก ⁴⁹	6.	กระหาย ⁵⁰ กระหายน้ำ
7.	ภาพขึ้นตับ ⁵¹	8.	ภาพจับหัวใจ ⁵²	9.	ภาพในคอ ⁵³ ฝีในคอ

⁴⁶ โรคกระษัยเกิดแต่สมุฏฐานธาตุทั้ง 4 มี 5 ชนิด คือ 1. กระษัยกล่อนดิน หรือ กระษัยดิน เกิดขึ้นเพราะปฏิวธาตุหรือธาตุดินในร่างกายผันแปรผิดปกติ มีอาการต่าง ๆ เช่น ทำให้ท้องอืด เส้นท้องตึง เจ็บเสแจะ จุก เสียด ท้องผูกมากจนเป็นพรรตึก มือเท้าขานัยน์ตาฟาง เป็นต้น 2. กระษัยกล่อนน้ำ หรือ กระษัยน้ำ เกิดขึ้นเพราะอาปธาตุหรือธาตุน้ำในร่างกายผิดปกติ เกิดอาการต่าง ๆ เช่น ทำให้มีอาการปวด ขัด ยอก จุก เสียด แน่นในท้องถึงยอดอกกับทางเดินอาหารและน้ำปัสสาวะมีอาการผิดปกติ เป็นต้น 3. กระษัยกล่อนไฟ หรือ กระษัยไฟ หรือ กระษัยเพลิง เกิดขึ้นเพราะเตโชธาตุหรือธาตุไฟในร่างกายผิดปกติ ทำให้มีอาการจุกแน่นขึ้นในทรวงอกภายในร่างกายร้อนรุ่ม มีเหงื่อออกทุกซุมซน เป็นต้น 4. กระษัยกล่อนลม หรือ กระษัยลม เกิดขึ้นเพราะวาโยธาตุหรือธาตุลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้มีอาการจุกเสียด ท้องลั่น เจ็บปวดในท้องเป็นลมแน่นขึ้นในอก เป็นต้น 5. กระษัยเถา เกิดเป็นลมขึ้นในกายอย่างต่อเนื่องเสียดไปตามชายโครงถึงยอดอก เสียดตลอดขึ้นไปถึงลำคอ ทำให้เจ็บปวดในอก กระทบไปถึงระบบขับถ่าย ทำให้มีน้ำปัสสาวะขุ่นเป็นตะกอน เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 754)

⁴⁷ โรคกระษัยเกิดแต่ยอดอก ลงไปถึงท้องน้อย มีอาการต่าง ๆ ได้แก่ จุก เสียด แน่นหน้าอก ปวดเป็นระยะ บริโภคอาหารไม่ได้ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 755)

⁴⁸ โรคกระษัยเกิดจากโลหิตในร่างกายรวมตัวแข็งเป็นก้อนอยู่ในท้อง ทำให้เจ็บปวด ตาเหลือง ชูบผอม หน้าซีดเผือดอีกอาการหนึ่งก้อนเลือดอาจติดอยู่ตามกระดูกสันหลัง ท้องน้อย หน้าอก เป็นมากเข้าอาจกลายเป็นมานเลือด อาการของโรคกระษัยเลือดจะคล้ายกับกระษัยกล่อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 758)

⁴⁹ โรคกระษัยเกิดแต่ลมในช่องท้อง ทำให้ท้องอืดตึงแน่นไปทั้งร่างกาย มีเสียงลั่นในท้องดังจ๊อก ๆ ให้อาเจียนเป็นลมเปลา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 757)

⁵⁰ ผู้สีกคอแห้งด้วยอยากดื่มน้ำ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 62)

⁵¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นที่ตับ พิษของโรคทำให้ตกโลหิตสด ๆ ออกมา ถ้านานวันจะมีอาการปวดมวนท้อง อาเจียน มีเม็ดผุดขึ้นตามตัวเหมือนปานดำแดง ตัวร้อนทุรนทุรายมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นอาการของหัวใจผิดปกติ ทำให้เหนื่อยหอบอย่างรุนแรง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคเป็นหัวฝีเกิดขึ้นในลำคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
10.	กาฬพิพิธ ⁵⁴	11.	กาฬพิพิธ ⁵⁵	12.	<u>กลากเกลื้อน</u> ⁵⁶ ขี้กลาก
13.	กาฬมูตร ⁵⁷	14.	กาฬสังคลี ⁵⁸	15.	กาฬสูตร ⁵⁹
16.	กินข้าวไม่ได้	17.	กระต้าง ⁶⁰	18.	<u>กุ่มรัง</u> ⁶¹ ขี้ทุตกุ่มรัง ขี้ทุต โรคเรื้อน ขี้เรื้อน
19.	<u>ขัดปัสสาวะ</u> ⁶²	20.	<u>ไข้กาฬ</u> ⁶³	21.	เขม่า ⁶⁴

⁵⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นในชั่วหัวใจ ขั้วดับ พิษของโรคทำให้ตกโลหิต น้ำโลหิตใสจนน้ำล้างเนื้อ เมื่อเน่าจะมีกลิ่นเหม็นมาก ร่างกายทรุดโทรมและหอบ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นที่ขั้วดับ ทำให้มีเลือดสด ๆ ตกออกทางทวาร ทำให้ปวดท้อง วิงเวียน อาเจียน และสะอึก ตามร่างกายมีพิษผุดขึ้นเป็นวงสีเขียวและแดง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵⁶ โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นดวงขาว หรือเป็นขุยตามร่างกาย โดยเฉพาะส่วนที่มีเหงื่อออกมาก เช่น หลัง หน้าอก ใบหน้า เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 764)

⁵⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดพิษขึ้นในตับ มีเลือดตก อุจจาระเป็นพิษจับเป็นก้อน เป็นลิ่มดำ มือเท้าเย็น เกิดลมอัดแน่นขึ้นในกาย ถึงลำคอ ทำให้หายใจขัด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคเกิดที่น้ำดีพิการ ทำให้หน้าตาเหลือง อุจจาระ ปัสสาวะเหลือง ทำให้มีอาการไข้ภายในกาย ร้อน ทรมาน หายใจหอบและกระหาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁵⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคทำให้อวัยวะเพศดำ เขียวคล้ำ ทำให้กระหายน้ำ แล้วอาเจียน เหงื่อออกมาก ร่างกายเย็น ผิดปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 760)

⁶⁰ อาการของโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้ตัวแข็งเกร็ง เคลื่อนไหวไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 47)

⁶¹ โรคเรื้อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 763)

⁶² โรคอย่างหนึ่งมีอาการปัสสาวะไม่ออก ทำให้เจ็บปวดทรมานมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 764)

⁶³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้มีอาการไข้ตัวร้อนจัด มีเม็ดผุดขึ้นเป็นตุ่มแดง ๆ จากภายในร่างกาย ตามลำไส้ ปอด ตับ ม้าม แล้วจึงผุดออกมาภายนอกตามผิวหนัง ทำให้คันและแสบร้อน บางตำราว่า ไข้กาฬมี 10 ชนิด คือ ไข้ประกายดาบ ประกายเพลิง หัด เหือด งูสวัด ริมฝีปากดำ ริมฝีขาว ลำลาบเพลิง ไฟลามทุ่ง และกำแพงทะเลลาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765) (765)

⁶⁴ โรคชนิดหนึ่ง มีอาการเหมือนฝ้า ผิวหนังดำหมองคล้ำคล้ายควิน มักเกิดตามหน้าผาก ซ่องจุมูก ส่วนใหญ่จะเป็นกับคนไข้ที่มีอาการหนักมาก ๆ หรือใกล้ตาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
ข	ขัดเบา		กาฬ		
22.	ไข้ ⁶⁵	23.	<u>ไข้กระดานหิน</u> ⁶⁶ กระดานหิน	24.	<u>ไข้กระโดง</u> ⁶⁷ กระโดง กระโดงหิน ไข้กระโดงหิน ไข้กระโดงน้ำ ไข้กระโดงไฟ
25.	<u>ไข้กำเดา</u> ⁶⁸ กำเดา ไข้เพื่อกำเดา เลือดกำเดา	26.	<u>ไข้ข้าวใหม่</u> ⁶⁹ ข้าวใหม่	27.	ไข้ตะบองพะล่า ⁷⁰
28.	<u>ไข้ข้าวใหม่ใหญ่</u> ⁷¹	29.	<u>ไข้ขด</u> ⁷²	30.	<u>ไข้สุวัด</u> ⁷³

⁶⁵ ความเจ็บป่วย เกิดเป็นโรคขึ้นในร่างกาย พิษของโรคทำให้ตัวร้อน เบื่ออาหาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765)

⁶⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอกกาย อาการของโรคให้รู้สึกสับสนร้อนสับสนหนาว ตาแดง ลิ้นกระด้างแข็ง มีเม็ดตุ่มหนองขนาดเล็ก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765)

⁶⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่งมี 4 ชนิด คือ ไข้กระโดงแกลบ ไข้กระโดงน้ำ ไข้กระโดงไฟ และไข้กระโดงหิน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765)

⁶⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มี 2 ชนิด คือ ไข้กำเดาน้อย และไข้กำเดาใหญ่ 1. ไข้กำเดาน้อย มีอาการไข้ ปวดศีรษะ ตัวร้อน นัยน์ตาแดง ไอ ให้อาเจียน เบื่ออาหาร และนอนไม่หลับ 2. ไข้กำเดาใหญ่ อาการคล้ายกับไข้กำเดาน้อย แต่รุนแรงมากกว่า มีเม็ดตุ่มขึ้นตามร่างกายเป็นเม็ดเล็ก สีแดง คัน มีอาการไอ เสมหะ และเลือดออกทางปาก จมูก ปวดเมื่อยตามตัว และอ่อนเพลีย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 766)

⁶⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นไข้ ตัวร้อนจัด หอบ สะอึก ลิ้นกระด้างแข็ง เจ็บตามตัว และในกระดู กับมีเม็ดผื่นขึ้นตามตัวเป็นยอดแหลมขาว ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการคล้ายกับไข้ตะบองชนวน แต่รุนแรงมากกว่า และมีเม็ดที่ตุ่มขึ้นเป็นแนวเรียวนั้น มีสีฐานโตมากกว่าด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁷¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการเหมือนไข้ข้าวใหม่ใบเกรียม แต่รุนแรงมากกว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการไข้ ชักงอนสันหลังขาดและตาย บางที่เรียกว่า ไข้คด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷³ ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง มีอาการปวดศีรษะ สะท้านร้อนสะท้านหนาว มีเม็ดตุ่มขึ้นเป็นแถวแนวยาว รูปลักษณะเหมือนงูเลื้อย เป็นเม็ดพอง มีหนองปวดแสบปวดร้อนเหมือนถูกไฟ ถ้าขึ้นรอบตัว รักษาไม่ได้ ถึงตาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	ข้าวใหม่ใหญ่		ไข้คุด		งูสวัด
31.	<u>ไข้จันทสูตร</u> ⁷⁴ จันทสูตร	32.	ไข้จับ ⁷⁵	33.	<u>ไข้ช่องสมุทร</u> ⁷⁶ ช่องสมุทร
34.	<u>ไข้ประกายดาษ</u> ⁷⁷ ประกายดาษ	35.	ไข้ประกายเพลิง ⁷⁸	36.	<u>ไข้ปานดำปาน แดง</u> ⁷⁹ ปานดำปานแดง
37.	<u>ไข้เปลวไฟฟ้า</u> ⁸⁰ เปลวไฟฟ้า	38.	ไข้เพื่อลม ⁸¹	39.	<u>ไข้ไฟลามทุ่ง</u> ⁸² ไฟลามทุ่ง
40.	<u>ไข้มะเร็งตะมอย</u> ⁸³	41.	<u>ไข้มะเร็งปากทุม</u> ⁸⁴	42.	<u>ไข้ดาวเรือง</u> ⁸⁵

⁷⁴ ชื่อโรคอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอก เป็นเม็ดเล็ก ๆ ยอดแหลม ผุดขึ้นเต็มตัว มีอาการตัวร้อนจัด มือเท้าเย็น หอบ สะอึก ลื่นกระด้างคางแข็ง จับไม่เป็นเวลา หากเป็นช่วงที่พระจันทร์ขึ้น พิษไข้จะรุนแรงขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷⁵ อาการของไข้ มีตัวร้อน ปวดศีรษะ ซึ่งแสดงถึงความเจ็บป่วยเพราะพิษโรคต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการตัวร้อนจัดมาก ร้อนใน กระจายน้ำ ปวดศีรษะมาก ลื่นกระด้างคางแข็ง หอบและสะอึก มีเม็ดผุดขึ้นตามช่องอกและราวนม ขนาดใหญ่เท่าผลสะบ้ามอย รูปสัณฐานยาวรี มีสีเขียว บางที่เป็นสีดำ เป็นอาการโรคร้ายแรงรักษายาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767)

⁷⁷ ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้เม็ดผุดขึ้นเต็มตัว มีอาการตัวร้อน ปวดตามเนื้อตัว กระจุก ศีรษะ ลื่นกระด้างคางแข็ง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁷⁸ ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง พิษและอาการของโรคเหมือนกับไข้ประกายดาษ แต่รุนแรงมากกว่า เม็ดที่ผุดขึ้นตามผิวหนังมีขนาดใหญ่กว่า กับมีขนาดต่าง ๆ ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ตัวร้อนจัดมากดุจเปลวเพลิง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁷⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการตัวร้อนจัด แต่มือเท้าเย็น ปวดศีรษะมาก ตาแดง กระจายน้ำ มีเม็ดผุดขึ้น สัณฐานแบนกว้างดั่งปาน หากขึ้นทั้งตัวมีสีแดงดังผลตำลึงสุก และดำดั่งสีผลหัวสุก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁸⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง ตัวร้อนจัดมาก อาการที่ร้อนจะทำให้หน้าดำ ออกดำ ปากแห้ง ลื่นแห้ง และแต่กระแง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁸¹ เป็นอาการไข้ชนิดหนึ่ง ตัวร้อน มีอาการหนาวสั่น มีผื่นขึ้นเต็มตัว ลมออกหู ไอ่ กระจายน้ำ ปากขม ผิวกายเจ็บระบม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

⁸² ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง มีอาการดุจไข้ล่าลาบเพลิงแต่อาการรุนแรงและรวดเร็วมากกว่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

⁸³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีเม็ดผุดขึ้นขนาดเท่าหัวแม่มือ รูปร่างหัวดำ พิษของโรคทำให้เป็นไข้ตัวร้อน สะบัดร้อนสะบัดหนาว มักผุดขึ้นตามแขนและขา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	มะเร็งตะมอย ตะมอย ฝีตะมอย		มะเร็งทุม		ดาวเรือง
43.	<u>ไข้ละลอกแก้ว</u> ⁸⁶ ละลอกแก้ว	44.	<u>ไข้ระบุชาต</u> ⁸⁷	45.	<u>ไข้รากสาด</u> ⁸⁸ รากสาด
46.	<u>ไข้สังวาลพระ อินทร์</u> ⁸⁹ สังวาลพระอินทร์	47.	<u>ไข้สัมประชวร</u> ⁹⁰ สัมประชวร	48.	<u>ไข้สายฟ้าฟาด</u> ⁹¹ สายฟ้าฟาด
49.	<u>ไข้หงส์ระท</u> ⁹²	50.	<u>ไข้ล้าลาบเพลิง</u> ⁹³	51.	<u>ไข้เหนือ</u> ⁹⁴

⁸⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอกกาย มีเม็ดผุดขึ้นที่หลัง สันฐานยอดเขี้ยวเหมือนสีคราม ลักษณะเหมือนรอยฟกบวมตามตัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

⁸⁵ ชื่อโรคอย่างหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะพิษไข้ มีอาการปวดศีรษะ ตัวร้อน หอบ สะอึก ล้นกระด้างคางแข็ง ภายในกายมีเม็ดผุดขึ้น และเมื่อผุดออกมาภายนอกผิวกาย เม็ดนั้นจะมีลักษณะเป็นผื่นแดงเป็นวงดั่งลายโคมคั้งลูก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 768)

⁸⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นก้อนบวมขนาดผลฝักปลิง หรือเม็ดลิ้นงู เกิดขึ้นเพราะไข้พิษในร่างกาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

⁸⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีเม็ดเล็กขนาดเท่าเม็ดฝักหรืองา จับเป็นกลุ่มสีแดง ขึ้นเต็มตัว พิษของโรคทำให้ตัวร้อน มีไข้ มีอาการหอบ สะอึก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

⁸⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคมีหลายชนิด พิษของโรคทำให้ตัวร้อน มือเท้าเย็น ล้นกระด้างคางแข็ง ไอ อาเจียน มีเม็ดผุดขึ้นเต็มตัว เม็ดที่ผุดขึ้นตามตัวมีหลายสี หลายขนาด ตามชนิดของไข้ เช่น สีดำ เรียกว่า ไข้รากสาดปานดำ สีเขียว เรียกว่า ไข้รากสาดปานเขียว เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769)

⁸⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอก พิษไข้ทำให้มีเม็ดผุดขึ้นมาเป็นแถวตามแนวร่างกายสพายแล่งอย่างสังวาล มีพิษทำให้เป็นไข้ตัวร้อน หอบ สะอึก สะท้านร้อนสะท้านหนาว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

⁹⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะเลือด เสมหะ ดี เส้น และลมในร่างกายผิดปกติ ทำให้เกิดพิษไข้ขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

⁹¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอก เป็นเม็ดสีดำแดงเล็ก เรียงเป็นแถวตามร่างกาย พิษทำให้ตัวเย็น เป็นไข้ ปากแห้ง กระหายน้ำ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

⁹² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการตัวร้อนจัด มือเท้าเย็น หอบ สะอึก ล้นกระด้างคางแข็ง จับไข้ไม่เป็นเวลา เมื่อเวลาไข้จับตัวเกร็งแข็งเหมือนท่อนไม้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

⁹³ ชื่อโรคไข้กาฬชนิดหนึ่ง มีอาการปวดศีรษะ มึนงง และมีเม็ดผุดขึ้น ลักษณะเป็นผื่นแดงตามตัว มีน้ำเหลืองด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 770)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	หงส์ระทศ		ลำลาบเพลิง		ไข้ป่า
52.	ช้ดอก (แน่นหน้าอก)	53.	ไข้๙๕	54.	ไข้๙๖อีแดง๙๗ อีดำอีแดง
55.	ช้ดอกจระ ช้ดหนัก	56.	ไข้เรื้อรัง	57.	ขยู่มดินหมา๙๘
58.	ไข้๙๙	59.	ไข้เอ็กโท๑๐๐		
60. ค	คลั่ง๑๐๑	61.	ค้อแหม้ง๑๐๒	62.	คุดทะราด๑๐๓ มะเร็งคุดทะราด
63.	คั้น๑๐๔	64.	คูดเสมหะ๑๐๕	65.	คางแข็ง๑๐๖

^{๙๔} โรคกลุ่มหนึ่งที่มีอาการรุนแรง ผู้ป่วยมีอาการปวดศีรษะ ตัวร้อนจัด ปากแห้ง ฟันแห้ง น้ำลายเหนียว ตาแดง ร้อนใน กระจายน้ำ มือเท้าเย็น มีเม็ดสีดำแดง หรือเขียว ขนาดเล็กบ้าง ใหญ่บ้างผุดขึ้นตามร่างกาย (สันติสุข โสภณศิริ, 2554, น. 13)

^{๙๕} นอนปลุกให้ตื่นยาก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 197)

^{๙๖} ใช้พิษไข้กาฬชนิดหนึ่ง ผู้ป่วยมีผื่นสีดำขึ้นรวมกันเป็นกลุ่ม ขนาดต่างกัน ขึ้นทั่วทั้งตัว มีอาการตัวร้อน มือเท้าเย็น ตาแดง ปวดศีรษะ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 95)

^{๙๗} ใช้พิษไข้กาฬชนิดหนึ่ง ผู้ป่วยมีผื่นสีดำขึ้นรวมกันเป็นกลุ่ม ขนาดต่าง ๆ กัน ขึ้นทั่วทั้งตัว มีอาการคล้ายไข้ดำ แต่รุนแรง น้อยกว่า (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 96)

^{๙๘} ชื่อโรคผิวหนังชนิดหนึ่ง มีพิษอักเสบออกเป็นเม็ดผื่นดวง ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 173)

^{๙๙} ใช้ขณะที่กำลังมีระดูหรือระดูเพิ่งหยุด (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 220)

^{๑๐๐} อาการไข้เกิดเพราะส่วนใดส่วนหนึ่งในร่างกายเพียงส่วนเดียวผิดปกติ พิการ ทำให้เป็นไข้ เป็นอาการที่จัดว่าไม่รุนแรง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 771)

^{๑๐๑} อาการผิดปกติของร่างกายและจิตใจ มี 2 ชนิด คือ 1. โรคที่เกิดขึ้นในจิตใจ อารมณ์แปรปรวน ทำให้ฟุ้งซ่าน คลั่งขึ้น 2. เกิดอาการคลั่งเพราะพิษไข้ในร่างกาย อันอาจมาจากการถูกสารพิษ หรือที่เรียกว่า โรคทางกายทำให้คลั่ง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 771)

^{๑๐๒} อาการที่คอไม่ชุ่มจนผากด้วยอยากดื่มน้ำเพราะต้องออกเสียงมากหรือเพราะกระจายน้ำเนื่องจากเดินหรือวิ่งมาเป็น ระยะเวลาอันยาวนาน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 248)

^{๑๐๓} ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นโรคติดต่อชนิดเรื้อรัง ซึ่งผุดขึ้นภายนอกผิวหนังเป็นตุ่มเล็กคล้ายหูด แล้วค่อย ๆ โตขึ้น ลักษณะคล้าย ดอกกะหล่ำปลี มีอาการไข้ตัวร้อน เบื่ออาหาร น้ำหนักลด ตุ่มดังกล่าว มักขึ้นตามขา เท้า ตามใบหน้า บริเวณจมูก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 772)

^{๑๐๔} อาการที่รู้สึกให้อยากเกา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 250)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
66.	คุณไสย ¹⁰⁷				
67. ง	ง่อย ¹⁰⁸ เปลี้ย				
68. จ	จุก ¹⁰⁹	69.	เจ็บคอ	70.	จับเป็นเวลา ¹¹⁰ ใช้จับเป็นเวลา
71.	จุกผาม ¹¹¹	72.	เจ็บ	73.	เจ็บตา
74. ช	ชักส้วง ¹¹²	75.	ชัก ¹¹³	76.	ชำระ ¹¹⁴
77.	เชื่อมมัว ¹¹⁵				

¹⁰⁵ อาการของโรคที่มีเสมหะในอุจจาระ หรืออาจมีโลหิตกับน้ำเหลืองตกออกมาจากทวารหนัก มักทำให้มีอาการแน่น อาเจียนเป็นลมเปล่า บริโภคอาหารไม่ได้ มีอาการเป็นลมหน้ามืดด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 772)

¹⁰⁶ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ทำให้อ้าปากไม่เต็มที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 47)

¹⁰⁷ อภรรพณ์ คือ พิธีทำร้ายต่อมิตร โดยเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าในตัวหรือฝังรูปฝังรอย เรียกกันว่า กระทำคุณไสย ผู้ถูกกระทำ เรียกว่า ถูกคุณไสย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 101)

¹⁰⁸ อาการที่แขนหรือขาพิการเคลื่อนไหวไม่ได้อย่างปกติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 288)

¹⁰⁹ อาการแน่นบริเวณหน้าอก มีอาการเหมือนลมตันขึ้นอย่างเดียว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 774)

¹¹⁰ อาการไข้ อาการของโรคกำเริบขึ้นเป็นเวลา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 290)

¹¹¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีตับและม้ามโต มีไข้คลุมเครือ เรื้อรัง บ้าง ก็เรียก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 386)

¹¹² การทำให้ปลายลำไส้ที่ทวารหนัก ซึ่งเคลื่อนที่หลุดออกมาจากร่างกาย เลื่อนเข้าที่เดิม การทำให้ตากหด หรือเลื่อนเข้าที่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 775)

¹¹³ อาการของโรคอย่างหนึ่ง มีอาการคล้ายเนื้อกระดูก มือกำ เท้างอ ตาเหลือกขึ้นมองเหนือศีรษะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 332)

¹¹⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดกับหญิงมีอาการของโรค 4 ประการ คือ 1. เกิดจากการคลอดบุตร มีอาการมดลูกเน่า 2. เกิดจาก ส่องเสกกับบุรุษเกินประมาณ ทำให้เป็นฝีในมดลูก 3. เกิดจากโลหิตระดูจางเป็นน้ำเหลือง ดั่งน้ำควาปลา น้ำเหลืองมีพิษ ไหลไปถึงไหน เกิดเป็นเม็ดพริ้งขึ้นรอบทวาร เป็นหัวขาวและแตกเปื่อยไปทั่วทวารเบา 4. เกิดจากปัสสาวะพิการ ไหลออกเป็นหยด ทำให้ปวดแสบปวดร้อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 776)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
78. ช	<u>ซาง</u> ¹¹⁶	79.	<u>ซางขึ้นตา</u> ¹¹⁷	80.	ซางจร
81.	<u>ซางเพลิง</u> ¹¹⁸	82.	<u>ซางน้ำ</u> ¹¹⁹	83.	<u>ซางแดง</u> ¹²⁰

¹¹⁵ อาการโรคอย่างหนึ่ง พิษไข้หรือพิษของโรค ทำให้ใบหน้าหมอง ซึม นัยน์ตาปรีอ ไม่กระปรี้กระเปร่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 776)

¹¹⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 12 ปี อาการของโรคมีหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื้อซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดินและที่สำคัญจะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในปาก ในคอ ลิ้นเป็นฝ้า เป็นต้น โรคซางมีหลายลักษณะหลายชนิด จำแนกได้ 2 กลุ่มคือ ซางเจ้าเรือน และซางจร 1. เด็กเกิดวันอาทิตย์ ซางเจ้าเรือน คือซางเพลิง หรือ ซางไฟ มีซางจรคือ ซางกราย หละซื่อ อุทัยกาฬ ละอองซื่อเปลวไฟฟ้า ลมไม่ได้กล่าวไว้ เมื่อเด็กอายุได้ 2 ปี 6 เดือน 6 วันก็จะพ้นจากโทษของซางเพลิง 2. เด็กเกิดวันจันทร์ ซางเจ้าเรือน คือ ซางน้ำ มีซางจร คือ ซางฝ้าย หละซื่อแสงพระจันทร์ ละอองซื่อ แก้ววิเชียร ลมไม่ได้กล่าวไว้ เมื่อเด็กอายุได้ 2 ปี กับ 15 วัน ก็จะพ้นจากโทษของซางน้ำ 3. เด็กเกิดวันอังคาร ซางเจ้าเรือน คือ ซางแดง มีซางจรคือ ซางกระแนะ หรือ ซางกระแนะ หละซื่ออุทัยกาฬ ละอองซื่อแก้วมรกต ลมซื่อ อุทรวาด เมื่อเด็กอายุได้ 5 ปี กับ 8 วัน ก็จะพ้นจากโทษของซางแดง 4. เด็กเกิดวันพุธ ซางเจ้าเรือน คือ ซางสะกอก มีซางจรคือ ซางกระดิง หละซื่อเนระกันถิ ละอองซื่อแสงเพลิง ลมซื่อ สุนทรวาด เมื่อเด็กอายุได้ 2 ปี 7 เดือน กับ 17 วัน ก็จะพ้นจากโทษของซางสะกอก 5. เด็กเกิดวันพฤหัสบดี ซางเจ้าเรือน คือ ซางโค มีซางจร คือ ซางข้าวเปลือก หละซื่อนิลกาฬ ละอองซื่อมหาเมฆ ลมซื่อ หัศดินี เมื่อเด็กอายุได้ 3 ปี 11 เดือน กับ 19 วันก็จะพ้นจากโทษของซางโค 6. เด็กเกิดวันศุกร์ ซางเจ้าเรือน คือ ซางซ้าง มีซางจรคือ ซางกระดุก หละซื่อแสงพระจันทร์ ละอองซื่อ แก้ววิเชียร ลมซื่อ อริต เมื่อเด็กอายุได้ 3 ปี 4 เดือน กับ 21 วัน ก็จะพ้นจากโทษของซางซ้าง 7. เด็กเกิดวันเสาร์ ซางเจ้าเรือน คือซางโจร มีซางจรคือ ซางนางริน หละซื่อมหาณิลกาฬ ละอองซื่อเปลวไฟฟ้า หรือทับทิม ลมซื่อ กุมภกันท์บาดทะยัก จำปราบ เมื่อเด็กอายุได้ 5 ปี 3 เดือน กับ 10 วัน ก็จะพ้นจากโทษของซางโจร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 777-778)

¹¹⁷ ตาแดง มีด ฟาง เป็นเกล็ดกระดี่ เป็นดื้อ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 780)

¹¹⁸ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่งเป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันอาทิตย์ มีแม่ซาง 4 ยอด เป็นเม็ดผุดขึ้นที่ฝ่าเท้า ยอดแดงดั่งผลมะไฟ มีบริวารอีก 40 ยอด ขึ้นตาม ขา คอ ดับ ปอด มีอาการตัวร้อน เป็นไข้ ฝ่ามือฝ่าเท้าแดง เด็กจะเป็นมากตอนอายุ 8-9 เดือน แม่ซางย้ายไปขึ้นที่หน้าอกทำให้ปวดท้อง ลงท้อง เป็นมูกเลือด ถ้าเป็นซางเพลิงตัวผู้จะมีพิษร้ายแรงมาก มีอาการปากแดง ฝ่ามือฝ่าเท้าแดง ลงท้องเป็นเสมหะและโลหิตสด ตัวร้อนเป็นเวลา จับเชื่อมมึน ถ้าถึงอาการทวารหนักแดง อาการถึงตาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 784)

¹¹⁹ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันจันทร์ มีแม่ซาง 19 ยอด สันฐานโตขนาดใบพุทรา มีสีแดงดั่งผลผักปลังท่าม มักขึ้นตามหลัง สีซ้าง แขน ขา หน้าอก และแก้ม เมื่อเม็ดซางแตกเป็นแผล จะมีอาการไข้ตัวร้อน เจ็บปวดในท้อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 783)

¹²⁰ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันอังคาร มีแม่ซาง 6 ยอด ขึ้นที่ขม่อม 3 ยอด สันหลัง 3 ยอด มีบริวารรวม 72 ยอด สังเกตได้ว่าแม่ซางจะขึ้นเป็นระยะละ 1 ยอด ตั้งแต่เด็กเกิดได้ 3 เดือน 6 เดือน 9 เดือน แม่ซางยอดเอกจะมีสีแดง ถ้าขึ้นที่สันหลัง บริวารจะออกมาที่ คอ รักแร้ คาง ขาหนีบ ทวารหนัก มีอาการอาเจียน กระหายน้ำ เป็นไข้ เชื่อมมึน ไอ ตมูกเลือด บริโภคอาหารไม่ได้ จัดเป็นโรคซางที่มีพิษมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 782)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	ซางไฟ				
84.	ซางสะกอ ¹²¹	85.	ซางโค ¹²² ซางวัว	86.	ซางซ้าง ¹²³
87.	ซางโจร ¹²⁴ ซางขโมย	88.	ซางกระดูก ¹²⁵	89.	ซางกระดั่ง ¹²⁶
90.	ซางกระแหง ¹²⁷	91.	ซางขึ้นที่ลิ้นหรือ	92.	ซางขุม ¹²⁹

¹²¹ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่งเป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันพุธ มีแม่ซางขึ้นในท้อง 4 ยอด ม้าม 5 ยอด ขม่อม 1 ยอด ขึ้นอยู่นาน 3 เดือน จึงกระจายไปตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ขึ้นที่ลิ้นทำให้ซัดเบา เป็นพรรดิก ขึ้นในปาก ลิ้น เหงือก ทำให้ตัวร้อน เป็นไข้ อาเจียนกระหายน้ำ กระสับกระส่าย จับเชื่อมมั่น เมื่อไปขึ้นในท้อง ทำให้ลงท้อง ตกมูก ตกโลหิต ท้องใหญ่ ไล่พอง เบื่ออาหาร ตาเหลือง มูตรเหลืองจัด บริโภคอาหารไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 784)

¹²² ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันพฤหัสบดี มีแม่ซาง 4 ยอด ขึ้นแข็งดั่งตาปลาที่โคนลิ้นปลายลิ้นข้างลิ้น มีบริวาร 40 ยอดขึ้นในปาก กระเพาะอาหาร ทำให้มีอาการเป็นไข้ ตัวร้อน กระหายน้ำ อาเจียน มือเท้าเย็น หอบ ลงท้อง ตกโลหิต ชูบมอม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 781)

¹²³ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันศุกร์ มีแม่ซาง 8-9 ยอด ขึ้นในที่ 3 แห่ง คือ ที่นาลี 3 ยอด ทรวงอก 3 ยอด เพดาน 2-3 ยอด มีบริวาร 80 ยอด ขึ้นรายกระจายไปตามร่างกาย ที่แขน ขา โค้ง กลางหลัง มีอาการไอ คอแห้ง เจ็บคอ อาเจียนลม คอเปียย คันทั้งตัว กับมีผลพุพอง หากขึ้นที่กระเพาะแล้วไล่ จะทำให้บริโภคอาหารไม่ได้ เบื่ออาหาร ท้องผูกจนเป็นพรรดิก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 782)

¹²⁴ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันเสาร์ มีแม่ซาง 9 ยอด ขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายมีลักษณะสัณฐานต่างกัน เช่น ขึ้นที่ปากและเหงือกจะมียอดสีเหลืองจัด ถ้าขึ้นที่สะดือจะมียอดแหลม ตรงกลางเป็นสีดำ ขอบโดยรอบเป็นสีเหลืองและแดง เป็นต้น มีอาการทั่วไป เป็นไข้ ตัวร้อน ลงท้องไม่หยุด อาเจียน เบื่ออาหาร ปวดมวนท้อง ผอมเหลือง และคร่ำน้ำ จัดเป็นโรคซางที่มีพิษร้ายแรงมาก และอาจเกิดแทรกได้ทุกช่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 781-782)

¹²⁵ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางจรแทรกซางซ้าง ซึ่งเป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กที่เกิดวันศุกร์ มีเม็ดขึ้นที่โคนลิ้นเมื่อตั้งยอดได้ 2 วัน แล้วก็หลบหายเข้าไปในท้องทำให้ลงท้องมือเท้าเย็น แม่ซางนั้นจะหลบมาขึ้นที่ต้นลิ้น ยอดแข็งดั่งตาปลา ถ้าแพทย์รู้แน่แล้วให้แทงแกะออกก่อนแล้วจึงประกอบยาป้ายยารักษาต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 778)

¹²⁶ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางจรแทรกซางสะกอ ซึ่งเป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันพุธ มีแม่ซาง 3 ยอด บริวารอีก 30 ยอด แม่ซางจะรายขึ้นในนาลี 1 ยอด มีบริวาร 10 ยอด กระจายไปตามลำไส้และทรวงอก ขึ้นในคอ 1 ยอด มีบริวาร 10 ยอด กระจายไปปากเพดาน กระพุ้งแก้ม ลิ้น และขึ้นในกระเพาะพร้อมบริวารซึ่งกระจายไปตามกระเพาะข้าว กระเพาะเบา ทำให้มีอาการต่าง ๆ เช่น ท้องขึ้น ปวดท้อง ลงท้อง จุกเสียด เป็นไข้ตัวร้อน เบื่ออาหาร หายใจขัด ร้องไห้บิดตัว เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 778)

¹²⁷ ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางจรแทรกซางแดง ซึ่งเป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันอังคาร มีแม่ซาง 3 ยอด มีบริวาร 30 ยอด แม่ซางทั้ง 3 ยอด จะขึ้นที่ปลายลิ้น ต้นคาง และทรวงอก หรือต้นลิ้น โดยมีบริวารล้อมแห่งละ 10 ยอด มีอาการทำให้ดูคนไม่ไ้ ลิ้นกระด้างคางแข็ง มือกำเท้าอ ถ้าแม่ซางเลื่อนลงไปนาลี จะทำให้ลงท้องเป็นมูกเลือดใสตั้งน้ำล้างเนื้อหรือน้ำหมาก ร่างกายจะชูบมอม เบื่ออาหาร ปวดมวนท้องมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 779)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
			ต้นขากรรไกร ¹²⁸		
93.	<u>ขางนิล</u> ¹³⁰ ขางนิลปฏู	94.	ขางตะกั่ว ¹³¹	95.	ขางตาน ¹³²
96.	ขางฝ้าย ¹³³	97.	ขางเหลือง ¹³⁴	98.	ขางม้า ¹³⁵
99.	ขางเสี้ยน ¹³⁶				
100.	ดิลัน ¹³⁷	101.	दानเสมหะ ¹³⁸	102.	ดีกระตุก ¹³⁹
ด					

¹²⁹ โรคขางชนิดหนึ่ง มีอาการเกิดเป็นแผลในปาก มีจุดขาวขึ้นตามลิ้น กระพุ้งแก้ม เพดาน เจ็บคอ เจ็บปาก น้ำลายไหล ไม่อยากบริโภคอาหาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 781)

¹²⁸ มีอาการทำให้ลิ้นกระด้างแข็ง และเมื่อเป็นมากขึ้นจะมีอาการชัก มือกำเท้าอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 780)

¹³⁰ ชื่อโรคขางชนิดหนึ่ง เป็นเม็ดขางขึ้นที่แก้ม หรือเหงือก ยอดเป็นสีเขียวแล้วสีดำมีอาการไข้ ตัวร้อนจัด หากเม็ดขางแตกจะเปื้อยเน่าลมกว้างออก ทำให้มีเลือดไหล เมื่อพิษเข้าไปในร่างกายจะทำให้หลงท้อง อุจจาระมีกลิ่นเน่าเหม็น ขางนิลปฏูก็เรียก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 783)

¹³¹ ชื่อโรคขางชนิดหนึ่ง มีเม็ดขึ้นที่ลิ้นจับเป็นฝ้าขาวหนา หรือที่เรียกว่าลิ้นเป็นขุม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 782)

¹³² ชื่อโรคขางชนิดหนึ่ง เมื่อขึ้นขางแล้วฝอลงเปลี่ยนเป็นโรคใหม่เรียกว่า ขางตาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 782)

¹³³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นขางจรแทรกขางน้ำ ซึ่งเป็นขางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันจันทร์ ไม่มีเม็ดขางเป็นยอดตามผิวกายแต่ขึ้นในปากเพดาน กระพุ้งแก้ม ไรฟัน ลิ้นมีอาการลิ้นขาว เป็นฝ้า เป็นใยดังสาลี ตัวร้อนจัด ปากร้อน แห้ง ไม่มีน้ำลาย หุบปากไม่ลง บริโภคอาหารไม่ได้ อาเจียน ท้องเดิน เหม็นเหมือนไข่เน่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 783)

¹³⁴ ชื่อโรคขางชนิดหนึ่งมีอาการตัวเหลือง ตาเหลือง ปัสสาวะเหลือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 785)

¹³⁵ ชื่อโรคขางชนิดหนึ่ง เป็นเม็ดมีฐานกว้างเป็นดวงติดกัน สีดำออกเขียว มีพิษร้ายแรงมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 784)

¹³⁶ ชื่อโรคขางชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นเม็ดผื่นขึ้นตามตัวดังยอดผด ทำให้คันเรื้อรัง ส่วนใหญ่มักจะเป็นตามหน้าแข้ง แขน ขา จับดูจะสากเป็นเสี้ยนยอดแข็งมากกว่าผด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 785)

¹³⁷ อาการของโรคอย่างหนึ่ง เกิดจากตีในร่างกายมีมากผิดปกติ ทำให้มีอาการหลงท้องสีเหลืองดังขม้นสด ตัวเหลือง พิษไข้ทำให้หมดสติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹³⁸ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากเสมหะในร่างกายจับเป็นก้อนแข็งขึ้นในท้องทำให้มือเท้าเย็น บริโภคอาหารไม่ได้ อาเจียน ตัวร้อน เป็นไข้ ท้องเสีย ถ้าเป็นมากจะมีอาการชักตาตั้ง หายใจไม่ทัน อาจตายได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 785)

¹³⁹ ดีกระตุก คือ ชื่อของโรคชนิดหนึ่ง คนไข้มีอาการนอนสะดุ้งผวาซึ่งเกิดจากพิษไข้หรือตกใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
103.	ดีกำเร็บ ¹⁴⁰	104.	ดีปลุง ¹⁴¹	105.	ดีพิการ ¹⁴²
106.	ดีรู่ ¹⁴³				
107.	<u>ตก</u> ¹⁴⁴ ตกลีต เลือดตก	108.	<u>ตกมูกเลือด</u> ¹⁴⁵ ตกมูกตกลีต ตกมูกตกลีต	109.	ตกหนอง ¹⁴⁶
110.	<u>ตรีโทษ</u> ¹⁴⁷ ไซ้ตรีโทษ	111.	ต้อกันหอย ¹⁴⁸	112.	ต้อ ¹⁴⁹
113.	ต้อกระจก ¹⁵⁰	114.	ต้อหมอก ¹⁵¹	115.	ต้อเนื้อ ¹⁵²

¹⁴⁰ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากตีผิดปกติหรือพิการ ทำให้มีอาการสะท้านร้อนสะท้านหนาว นอนไม่หลับ ร้อนใน ตาเหลือง อาเจียน คอแห้ง กระจายน้ำ ปัสสาวะเหลือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹⁴¹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากน้ำดีในร่างกายผิดปกติ มีอาการใช้สูง เพื่อ ตัวเหลือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹⁴² อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากความผิดปกติของดีในร่างกาย ทำให้ตาเหลือง เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ดีชาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹⁴³ อาการของโรคอย่างหนึ่ง เกิดจากความผิดปกติของดีทำให้มีอาการลงท้อง ตัวเหลือง อารมณ์หงุดหงิด พุดบ่นเพ้อ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹⁴⁴ อาการของโรคอย่างหนึ่ง ซึ่งมีน้ำเหลืองหรือเลือดออกจากร่างกาย เช่น เมื่ออุจจาระมีเลือดออกมาด้วย เรียกว่า โลหิตตก ทางทวาร เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 786)

¹⁴⁵ โรคชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้องมีเสมหะ มูกและเลือดในลำไส้ติดออกมาที่อุจจาระ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 787)

¹⁴⁶ โรคชนิดหนึ่ง มีอาการหนองไหลออกจากแผลฝี หรือเม็ตขางที่แตกออกแล้ว หรือออกทางทวาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 787)

¹⁴⁷ อาการของโรคอยู่ในระยะรุนแรงหรือหนักมาก เป็นช่วงที่เลือด ลม เสมหะ บังเกิดเป็นพิษขึ้นพร้อมกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 789)

¹⁴⁸ ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง มีอาการมอดดู เป็นระลอก เป็นคลื่น เหตุของโรคเกิดจากหัวแม่เท้าเป็นสมุฏฐาน หรือพิษของฝีตาช ทำให้เกิดอาการของโรค (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 789)

¹⁴⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการทำให้การมองเห็นไม่ชัดเหมือนกับมีฉากหรือม่านบังไว้ ลักษณะของโรคมีหลายชนิด เช่น มีก้อนเนื้ออยู่ที่ตา เรียกว่า ต้อเนื้อ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 789)

¹⁵⁰ ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง มีอาการเกิดจากภายในแก้วตามีเม็ดสีขาว เมื่อแรกเม็ดไม่แข็งต่อมาเม็ดขยายใหญ่และแข็งขึ้น ทำให้น้ำเลี้ยงแก้วตาลดลง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 789)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
116.	ต้อลม ¹⁵³	117.	ต้อกระจก ¹⁵⁴	118.	ต้อพรุ ¹⁵⁵
119.	ต้อปอง ¹⁵⁶	120.	ต้อพิการ ¹⁵⁷	121.	ต้อเนื้องอก ¹⁵⁸
122.	ตาแห้ง ¹⁵⁹	123.	<u>ต้อเนื้องอก</u> ¹⁶⁰ ต้อเนื้องอก	124.	ต้อปลา ¹⁶¹
125.	ตาเป๊ก ¹⁶²	126.	ตาฟาง ¹⁶³	127.	ต้อแมว ¹⁶⁴

¹⁵¹ ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง อาการของโรคเป็นเส้นวงกลมเหมือนเป็นเงายูกลงกลางตา เมื่อแรกเป็นฝ้าขาวในลูกตาดำทำให้ตาบวมปวด หากเป็นช่วงเดือน 5-8 สมุฏฐานเกิดเพื่อโลหิต เดือน 9-12 เกิดเพื่อกำเดา และเดือน 1-4 เกิดเพื่อเสมหะระคนกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 794)

¹⁵² ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง อาการของโรคมียะเยื่อสีขาวขึ้นที่หัวตาหรือหางตา และยื่นเข้าไปสู่ลูกตาดำจนมืด สมุฏฐานของโรคเกิดแต่หัวใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 792)

¹⁵³ ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง มีอาการนัยน์ตาขุ่นมัวเหมือนเป็นหมอกบาง ๆ ที่กระจกตา อาการเป็น ๆ หาย ๆ ทำให้เห็นข้างไม่เห็นข้างเป็นครั้งคราว สมุฏฐานเกิดมาจากโรคหัวใจ ถ้าอารมณ์ดีก็จะเห็นชัด ถ้าอารมณ์โกรธหงุดหงิด จุนเฉียว ตาก็จะมัวไปด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 793)

¹⁵⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากอาการไข้กาฬ ซึ่งพิษไข้ เป็นเม็ดผุดขึ้นในต้อหรือฝิในต้อ ทำให้ต้อหย่อน ต้อพรุ ถ่ายเป็นเลือดสด ๆ ออกมา ลักษณะเหมือนภาพมูตรผุดขึ้นและกินอยู่ในต้อ ทำให้ปวดมวนท้อง ลงท้องเป็นเสมหะและโลหิต นัยน์ตาแข็งและแดงเป็นสายโลหิต พิษของโรคร้ายแรงมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 794)

¹⁵⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคเกิดจากการล้มลงโดยแรง ตกจากที่สูง เด็กตกจากเปล หรือถูกพัดพาโดยแรงทำให้เป็นไข้ชางละออง หละ หรือธาตุสมุฏฐาน ในร่างกายวิปริต ทำให้ต้อเคลื่อนที่ทำให้เกิดเจ็บป่วยขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 795)

¹⁵⁶ อาการโรคต้อโต (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 795)

¹⁵⁷ อาการของโรคต้อ ความผิดปกติของต้อ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 795)

¹⁵⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากตัวกิมิชาติ (พยาธิ) กินอยู่ภายในร่างกาย ทำให้เกิดโรคขึ้น มี 2 ชนิด คือ ต้อเนื้องอกหรือต้อเนื้องอก และต้อเนื้องอก โรคต้อเนื้องอกเกิดต่อเนื่องมาจากโรคชางเจ้าเรือน โดยจะเป็นกับเด็กที่มีอายุ ตั้งแต่ 3 เดือนขึ้นไปจนถึง 7 ปี และเมื่อพ้นเขตจากการเป็นโรคชางเจ้าเรือนแล้วมักจะเป็นโรคแทรกของชางจร ขณะที่ยังอยู่ในช่วงอายุการเป็นชางจร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 795)

¹⁵⁹ ชื่ออาการโรคตาชนิดหนึ่ง อาการของโรค ไม่มีน้ำตาหล่อเลี้ยงลูกตา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 800)

¹⁶⁰ โรคต้อเนื้องอกชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 5-6 ปี เป็นต้นไปจนถึง 7 ปี หรือพ้นเขตการเป็นชางเจ้าเรือนและมักจะเป็นโรคแทรกของชางจร อาการของโรคเกิดจากการกินอาหารของเด็ก ซึ่งมักชอบกินของแปรกรสสดคาวทำให้บังเกิดเป็นพยาธิขึ้นมีตัวตั้งเอือนปลา ตั้งเป็นต้อเนื้องอกแล้วกำเริบมีเมือก หรือเสมหะหุ้มห่ออยู่ เมื่อแรกเป็นขึ้นแล้วจะเป็นคนกินอาหารจุก กินไม่เป็นเวลา แต่ไม่มีกำลังไม่อ้วน มีอาการท้องรุ่งพุ่งมาน พุงป่อง ท้องใหญ่ ไล่พอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 796)

¹⁶¹ ชื่ออาการโรคชนิดหนึ่งมักเป็นที่นิ้วเท้า ฝ่าเท้า มีอาการเป็นก้อนเนื้อดำ เป็นไตแข็งคล้ายตาปลา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 799)

¹⁶² ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง มีอาการน้ำตาออกมากผิดปกติ ดูเยิ้มตลอดเวลา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 799)

¹⁶³ ชื่ออาการโรคตาชนิดหนึ่ง ทำให้มองเห็นไม่ชัด เหมือนมีม่านใส ๆ บังอยู่ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 800)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
128.	ตาบอด	129.	ตาเหลือก	130.	ตัวเย็น
131.	ตาเหลือง	132.	ตาแดง ¹⁶⁵	133.	ตามืด
134.	ตัวร้อน				
135. ท	ท้องมาน ¹⁶⁶	136.	ท้องขึ้น ¹⁶⁷	137.	ท้องรุ่งพุงมาน ¹⁶⁸
138.	ท้องทั้งราก ¹⁶⁹	139.	ทูนทูน ¹⁷⁰	140.	ทูลาวะสา ¹⁷¹
141.	ท้วนโทษ ¹⁷² ทวรรณโทษ ไขท้วนโทษ	142.	แท้งลูก ¹⁷³	143.	ท้องโร ¹⁷⁴ ท้องโต
144.	ธาตุดินพิการ ¹⁷⁵	145.	ธาตุน้ำพิการ ¹⁷⁶	146.	ธาตุไฟพิการ ¹⁷⁷

¹⁶⁴ ชื่ออาการโรคตาชนิดหนึ่ง อาการของโรคเหมือนตาฟาง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 800)

¹⁶⁵ โรคเยื่อหุ้มลูกตาอักเสบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 490)

¹⁶⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องโตใหญ่อย่างหญิงมีครรภ์ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 801)

¹⁶⁷ อาการที่ท้องอืดเพราะลมในกระเพาะอาหารเพื่อขึ้น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 551)

¹⁶⁸ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ลักษณะของท้องที่ใหญ่โตขึ้นอย่างหญิงมีครรภ์ ซึ่งเป็นอาการของโรคท้องมานและตานโจรหรือตานขโมย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 802)

¹⁶⁹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้อง และอาเจียนเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 802)

¹⁷⁰ กระสับกระส่ายอย่างมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 339)

¹⁷¹ อาการของโรคทางเดินปัสสาวะ เมื่อปัสสาวะแล้วแสบ และเจ็บที่องคชาต ปวดหัวหน้า และลักษณะของน้ำปัสสาวะเมื่อออกมานั้นมีสีต่าง ๆ กัน แบ่งเป็น 4 จำพวก หรือ ทูลาวะสา 4 คือ 1. สีขาวขุ่นดั่งน้ำข้าว 2. สีเหลืองดั่งน้ำมันสด 3. สีดั่งน้ำคราม 4. เป็นเลือดสด ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 804)

¹⁷² อาการของโรคที่เกิดเป็นขึ้นสองโรคพร้อมกัน เช่น โรคไข้กาเดาเจือลม มีอาการไข้ ปวดศีรษะ สะท้านร้อนสะท้านหนาว มีอาการทวนอน วิงเวียน ระส่ำระสาย เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 804)

¹⁷³ การคลอดเด็กก่อนกำหนดและเด็กตายมี 2 ชนิด คือ 1. แท้งแก่ คือการแท้งเมื่อเด็กในครรภ์อายุระหว่าง 4-7 เดือน 2. แท้งอ่อน คือ การแท้งเมื่อเด็กในครรภ์อายุไม่เกิน 4 เดือน อยู่ในช่วงที่มีอาการหรืออวัยวะยังไม่ครบ 32 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 105)

¹⁷⁴ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ทำให้ท้องโต ท้องป่อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 168)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
ธ					
147.	ธาตุลมพิการ ¹⁷⁸				
148.	น้ำตาพิการ ¹⁷⁹	149.	นํ้านมดิบ ¹⁸⁰	150.	นํ้านมเป็นโทษ, โทษนํ้านม ¹⁸¹
น					

¹⁷⁵ ความผิดปกติของธาตุดินที่อยู่ในร่างกาย ทำให้เกิดอาการของโรคตามส่วนต่าง ๆ ของกองธาตุดิน อันมีอยู่ในร่างกาย 20 อย่าง คือ **ผมพิการ** จะมีอาการเจ็บรากลม หงับศีรษะคั่น เป็นรังแค **ขนพิการ** จะมีอาการเจ็บตามผิวหนังทุกซอกซอมนิ้วสรวพวงค์กาย **เล็บพิการ** จะมีอาการเจ็บตามโคนเล็บ มีรอยข้ำดำเขียว เจ็บเสียวนิ้วมือ นิ้วเท้า **ฟันพิการ** จะมีอาการเจ็บตามไรฟัน เป็นร่ามขนาด เลือดออกไรฟัน ฟันคลอน **หนังพิการ** จะมีอาการแสบร้อนตามผิวหนังหรือเป็นผื่นคันคันคัน **เนื้อพิการ** จะมีอาการฟกบวมเป็นจ้ำตาม เนื้อตัว หรือมีเม็ดผุดขึ้น เช่นลมพิษ **เอ็นพิการ** จะมีอาการร้อนใน กระสับกระส่าย เมื่อย เสียวไปตามเส้นเอ็นทั้งตัว **กระดูกพิการ** จะมีอาการ แดงออก หรือเคลื่อนที่ ทำให้เจ็บปวดในกระดูก **เยื่อในกระดูกหรือไขพิการ** จะมีอาการปวดตามข้อกระดูก **ม้ามพิการ** จะมีอาการม้ามหย่อน **หัวใจพิการ** จะมีอาการใจคอระส่ำระสาย ไม่มีแรง หงุดหงิดง่าย **ตับพิการ** จะมีอาการต่าง ๆ เช่น ตับหย่อน และ ทรวด มีเม็ดกาฬผุดขึ้นในตับ หรือผิขึ้นในตับ จะทำให้หลังท้อเป็นโลหิต ปวดมวนท้องมาก บริโภคอาหารไม่ได้ **พังผืดพิการ** จะมีอาการ กระหายน้ำ ออกแห้ง คอแห้ง หรือที่เรียกว่า ริดสีดวงแห้ง **ไตพิการ** จะมีอาการ แน่นในอก ในท้อง บริโภคอาหารไม่ได้ **ปอดพิการ** จะมีอาการร้อนในอก กระหายน้ำ หอบ หายใจถี่ **ลำไส้ใหญ่พิการ** จะมีอาการวิ่งเวียน หาวเรอ เสียสติข้าง เจ็บหลัง เจ็บเอว ลงท้อง ถึงตกเลือดตกหนอง **ไส้ข้อย (ลำไส้เล็ก) พิการ** จะมีอาการปวดท้อง ลงท้อง อาเจียน **อาหารใหม่ในกระเพาะพิการ** จะมีอาการจุก สะอึกขัดถึงอก พะอืดพะอม เสียดท้อง และลงท้อง **อาหารเก่าพิการ** จะมีอาการท้องผูก ปวดท้อง ถ่ายยาก ถึงเป็นริดสีดวง **มันในสมอง (เยื่อในสมองศีรษะ) พิการ** จะมีอาการปวดศีรษะมาก ตามัว หูตึง จมูกปาก ซักขึ้นและเปิดไป ลิ้นกระด้าง คางแข็ง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 805-807)

¹⁷⁶ ความผิดปกติของธาตุน้ำในร่างกาย ทำให้เกิดอาการของโรคตามส่วนต่าง ๆ ของกองธาตุน้ำในร่างกาย 12 อย่าง คือ น้ำดี เสมหะ น้ำหนอง เลือด เหงื่อ มันข้น มันเหลว (น้ำเหลือง) น้ำตา น้ำลาย น้ำมูก น้ำมันไขข้อ น้ำมูล (ปัสสาวะ) เช่น น้ำตาพิการ ทำให้มีอาการน้ำตาแห้ง ปวดศีรษะมาก หรือถ้าน้ำดีพิการ จะมีอาการนัยน์ตาเหลือง ตัวเหลืองซีด เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

¹⁷⁷ ความผิดปกติของธาตุไฟในร่างกาย ทำให้เกิดอาการของโรคตามส่วนต่าง ๆ ของกองธาตุไฟในร่างกาย 4 อย่าง คือ 1. ทำให้มีอาการร้อนในอก ในใจ มือเท้าบวม ใจ เป็นมองคร่อ ให้ท้องขึ้นท้องเฟ้อ พะอืดพะอม 2. ทำให้มีอาการมือเท้าเย็น ซิพจรเดินไม่เป็นปกติ ตัวเย็น แต่ภายในร่างกายร้อน มีเหงื่อเม็ดโต ๆ ผุดออกมาภายนอก 3. ทำให้มีอาการนัยน์ตามัว มองเห็นเป็นบางครั้ง หูตึง จมูกรับกลิ่นบ้างไม่รับบ้าง ลิ้นรุ่มส้างไม่รู้รสบ้าง 4. ทำให้มีอาการวิ่งเวียน บริโภคอาหารแล้วมักจุกเสียด หายใจขัด ลมจับนั่งไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

¹⁷⁸ ความผิดปกติของธาตุลมในร่างกาย ทำให้เกิดอาการต่าง ๆ เช่น หูตึง เกิดเป็นน้ำหนวก นัยน์ตาฟาง เมื่อยมือเท้า อาเจียนเป็นลมเปล่า ลงท้องจนหมดแรง เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 807-808)

¹⁷⁹ อาการของโรคอย่างหนึ่งเกิดจากธาตุน้ำในร่างกายพิการ ทำให้ตามัว ลูกนัยน์ตาเป็นเยื่อขาวเหมือนเนื้อลำใย ทำให้ปวดศีรษะมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

¹⁸⁰ นํ้านมของหญิงหลังคลอดที่ไม่ได้ดื่มนํ้าร้อนหรือไม่ได้อยู่ไฟ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
151.	น้ำมันพิการ ¹⁸²	152.	นอนไม่หลับ	153.	น้ำมันพิการ ¹⁸³
154.	นิ้ว ¹⁸⁴	155.	น้ำลายแตก ¹⁸⁵	156.	น้ำลายพิการ ¹⁸⁶
157. บ	บวม ¹⁸⁷	158.	บิต ¹⁸⁸	159.	บานทะโรค ¹⁸⁹
160.	บุพโพพิการ ¹⁹⁰	161.	บ้า		
162.	ประเมหะ ¹⁹¹	163.	ประดง ¹⁹²	164.	ประดงแกลบ ¹⁹³

¹⁸¹ อาการของโรคที่เกิดกับน้ำมันของมารดา เป็นน้ำมันที่ผิดปกติ ทำให้ทารกท้อง ท้องขึ้น ตัวร้อน น้ำมันเป็นโทษ มี 3 ลักษณะ คือ 1. น้ำมันจางใส สีเขียวเหมือนน้ำต้มหอยแมลงภู่ 2. น้ำมันจางใส มีรสเปรี้ยว 3. น้ำมันเป็นฟองลอย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

¹⁸² อาการของโรคที่ทำให้ให้น้ำมันเสีย ผิดปกติ เป็นน้ำมันโทษ อาการเกิดจากหญิงตั้งครรภ์ อยู่ไฟไม่ได้ น้ำมันเป็นน้ำมันดิบ หรือน้ำมันเหลืองใสปนอยู่กับน้ำมัน น้ำมันดังกล่าวหากทารกบริโภคเข้าไปจะเกิดโรคพยาธิต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 809)

¹⁸³ อาการของโรคอย่างหนึ่ง ทำให้ปวดศีรษะ มีน้ำมันไหล ตามัว วิงเวียนศีรษะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 810)

¹⁸⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการขัดเบา หรือปัสสาวะไม่ออก บางทีปัสสาวะออกมาขุ่นดั่งน้ำข้าว หรือน้ำดินสอพองเหมือนน้ำหนอง ทำให้เจ็บปวดทรมานมาก บางทีปัสสาวะออกมาเป็นหยด เป็นปรวด เป็นหนอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 810)

¹⁸⁵ อาการของโรคอย่างหนึ่ง มีอาการน้ำลายเหนียว ปากเปื่อย บางทีจะมีเม็ดเป็นยอดแหลม ขึ้นในลิ้น ในลำคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 810)

¹⁸⁶ อาการของโรคอย่างหนึ่ง มีอาการน้ำลายไหลผิดปกติ อาจจะมาหรือน้อยผิดปกติ โดยอาจเป็นสาเหตุให้ปากเปื่อย คอเปื่อย น้ำลายเหนียว หรือมีเม็ดขึ้นในคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 810)

¹⁸⁷ อาการของโรคอย่างหนึ่ง ซึ่งเนื้อนูนขึ้นด้วยอักเสบ หรือฟกช้ำ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 811)

¹⁸⁸ อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการปวดบ่ง ลงท้อง ถ่ายเป็นมูกเลือด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 812)

¹⁸⁹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ซึ่งตากหรือปลายลำไส้ที่ทวารหนัก บานออกมานอกทวาร อีกอย่างหนึ่ง เป็นลักษณะของเม็ดแผลซึ่งเนาอยู่ภายใน เนื้อหรือได้สะดือออกมาภายนอก ในผู้ชายเรียกว่า บานทะโรค ส่วนผู้หญิงนั้น ถ้าเริ่มจากมดลูกออกมาข้างนอกที่ทวารเขาเรียกว่า ส้วงเลื่อนทวารเขา ถ้าออกจากทวารหนักเรียกว่า บานทะโรค เช่นเดียวกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 811-812)

¹⁹⁰ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากเป็นฝีขึ้นภายในร่างกายและหนองผื่นแตก ตกลงภายใน ทำให้มีอาการไอ เบื่ออาหาร ร่างกายซูบผอม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 812)

¹⁹¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรค เกิดจากน้ำเบาเป็นพิษมีก้อนนิ้วในกระเพาะปัสสาวะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 815)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
ป			ใช้ประดงมด ใช้ประดงข้าง ใช้ประดงควาย ใช้ประดงวัว ใช้ประดงลิง ใช้ประดงแมว ใช้ประดงแรด ใช้ประดงไฟ		
165.	<u>ประดงน้ำ</u> ¹⁹⁴ พองสมุทร	166.	ปวง ¹⁹⁵	167.	ปวงโกฐ ¹⁹⁶

¹⁹² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการไข้ และเม็ดคันตามผิวหนัง เป็นต้น เรียกว่า ใช้ประดง มีอาการต่างกัน โดยทั่วไปจะตัวร้อนจัด ปวดศีรษะ เมื่อยตามกระดูก เจ็บเสียวเนื้อตัว เชื่อมมัว สะท้านร้อน สะท้านหนาว ปากเปื่อยหรือปากแห้ง ลื่นแห้ง กระจายน้ำ หอบ สะอึก ใช้ประดงที่เกิดแทรกในไข้ทรพิษมี 8 ชนิด คือ 1. **ใช้ประดงมด** มีอาการตัวร้อน พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกดั่งยุงกัด ทั้งตัว ทำให้คันและปวดแสบ ปวดร้อน 2. **ใช้ประดงข้าง** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกดั่งผิวมะกรูดทำให้คัน และปวดแสบ ปวดร้อน มีไข้สูง 3. **ใช้ประดงควาย** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกยอดเม็ดเหมือนมีหนอง ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อน 4. **ใช้ประดงวัว** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกมียอดลักษณะดั่งผลมะยมสุก ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อนมีไข้สูง 5. **ใช้ประดงลิง** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกมียอดลักษณะดั่งเม็ดข้าวสารคั่ว ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อน 6. **ใช้ประดงแมว** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกมียอดลักษณะดั่งตาปลา ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อน 7. **ใช้ประดงแรด** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกมียอดลักษณะดั่งหนวดหงส์แดงแล้วดำ เป็นสีดำ จากนั้นแตกเป็นเกล็ดดั่งหนังแรด ทำให้มีอาการปวดแสบปวดร้อน 8. **ใช้ประดงไฟ** พิษของโรคทำให้เกิดเม็ดผุดขึ้นภายนอกเป็นเม็ดสีแดงยอดดำ ลักษณะเหมือนใช้ระบุงขาด ทำให้มีอาการ สะท้านร้อนสะท้านหนาว กระจายน้ำและเชื่อมมัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 814-815)

¹⁹³ ชื่อโรคประดงชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอก มีอาการเป็นเม็ดผื่นตามร่างกายผุดขึ้นเป็นเม็ดเล็ก ๆ คล้ายโรคกลากแต่ขึ้นเป็น แฉวยาว และคันมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 815)

¹⁹⁴ ชื่อโรคประดงชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอก มีอาการเป็นเม็ดผื่นตามร่างกายผุดขึ้นเป็นเม็ดขาว ๆ มักขึ้นบริเวณหลังและท้อง มีพิษมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 815)

¹⁹⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นเพราะธาตุภายในร่างกายผิดปกติ พิษของโรคทำให้เกิดอาการไข้ต่าง ๆ มี 8 ประการ คือ ปวงงู ปวงลิง (มักกะฐา) ปวงลม ปวงศิลา ปวงนก หรือปวงลูกนก ปวงเลือด ปวงน้ำ ปวงโกฐ (ปวงโกษ) (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 817)

¹⁹⁶ ชื่อโรคปวงชนิดหนึ่ง เกิดเพราะธาตุลมในร่างกายผิดปกติ อันเนื่องมาจากโรคกระษัยกล่อน ทำให้มีอาการลงราก ไข้ร้อน ทั้งลำคอ มือเท้าซีดเขียว เหงื่อแตก ตัวชา กับมีอาการลงท้องและปวดท้องด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
168.	ป่วงสูง ¹⁹⁷	169.	<u>ปัสสาวะเหลือง</u> มูตรเหลือง	170.	ป่วงน้ำ ¹⁹⁸
171.	ป่วงลม ¹⁹⁹	172.	ป่วงลิง ²⁰⁰	173.	ป่วงลูกนก ²⁰¹
174.	ป่วงเลือด ²⁰²	175.	ป่วงศิลา ²⁰³	176.	ปวดมวน ²⁰⁴
177.	<u>ปักษี</u> ²⁰⁵ นนทปักษี ภาพปักษี อสุนนทปักษี	178.	ปากเปื่อยเป็น จูม ²⁰⁶	179.	ป้าง ²⁰⁷

¹⁹⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้อง ปวดท้องมากจนถึงบิดตัว อาเจียนไม่หยุด บริโภคอาหารไม่ได้ ร่างกายซีด เหลืองอ่อนเพลีย นัยน์ตาปรอย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

¹⁹⁸ ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการอาเจียนอย่างรุนแรง รู้สึกหนาว แต่ตัวร้อน ซีดเหลือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

¹⁹⁹ ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการปวดเสียดท้อง และลงท้องมาก มีลมแน่นจุกอกอาเจียนเป็นน้ำ นัยน์ตาแดง กระวนกระวาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰⁰ ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นลม หาวเรอ แน่นในอก จุกเสียด ลงท้อง และอาเจียน ปากเขียว กิริยาอาการคล้ายลิง มักยิงฟัน งอตัว นั่งกอดเข่า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰¹ ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้อง อาเจียน ปวดท้อง หาวเรอ และหนาวสั่น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰² ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้องมาก กับหอบเหนื่อย ซีดเหลือง อ่อนเพลีย และเชื่องซึม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰³ ชื่อโรคป่วงชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้อง อาเจียนเป็นลมเปลา เมื่อยตัว บริโภคอาหารไม่ได้ ลิ่นไก่อัด พุดอ้อแอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰⁴ อาการของโรคอย่างหนึ่ง ทำให้ปวดท้องและป็นป่วนในท้อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 818)

²⁰⁵ โรคชนิดหนึ่ง เกิดเป็นแก่เด็กตั้งแต่แรกคลอดจากกรรมมารดาจนถึงอายุ 11 เดือน และเมื่ออายุ ถึง 1 ขวบ ก็จะพ้นจากโทษของโรคปักษีหรือปัสสาวะก็เรียก อาการของโรคเกิดเป็นพิษไข้ มี 4 ชนิด คือ 1. นนทปักษี ไข้จับเวลาเช้า สร้างเวลาค่ำ 2. ภาพปักษี ไข้จับเวลาค่ำ สร้างเวลาเช้ามืด 3. อสุนนทปักษี ไข้จับเวลาเที่ยงวัน สร้างเวลาเที่ยงคืน 4. เทพปักษี ไข้จับเวลาเย็น สร้างเวลาเช้ามืด พระอาทิตย์ขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 819)

²⁰⁶ อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการร้อนในเป็นแผลในปาก ลักษณะเป็นจุดหรือปื้นขาว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 819)

²⁰⁷ ชื่อของโรคชนิดหนึ่ง พิษทำให้มีลมของคนที่ชั้ยอยลงมาที่ชายโครง ทำให้ลงท้อง อุจจาระเหลือง มีไข้ ตัวร้อนจัด หากมีอาการไปเรื่อย ๆ จะทำให้ชักมือเท้ากำ นัยน์ตาซอขึ้นขึ้นเบ้องบน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 819)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
180.	ปิดหนักปิดเบา ²⁰⁸	181.	ปิดอุจจาระ ²⁰⁹	182.	ปวดท้อง
183.	ปวดหัว	184.	ปากแตก	185.	ปวด
186. ฝ	ฝี ²¹⁰	187.	ฝีเกล็ดแตร ²¹¹	188.	<u>ฝีคัณฑมาลา</u> ²¹² คัณฑมาลา
189.	ฝีทะลุ ²¹³	190.	ฝีในท้อง ²¹⁴	191.	<u>ฝีประจำรอย</u> ²¹⁵ ประจำรอย
192.	ฝีปลวก ²¹⁶	193.	<u>ฝีมะเร็ง</u> ²¹⁷ มะเร็ง	194.	<u>ฝีหัวขาด</u> ²¹⁸ ฝีหัวคว่ำ
195.	<u>ฝีอัคนสัน</u> ²¹⁹	196.	<u>ฝีคัณฑสูตร</u> ²²⁰	197.	ฝีดาษ ²²¹

²⁰⁸ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ไม่ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 819)

²⁰⁹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ทำให้ไม่ถ่ายอุจจาระแม้กินยาให้ถ่ายก็ไม่ถ่าย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 51)

²¹⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการบวมบูนกลัดหนองข้างในทำให้ปวด และร้อนที่บริเวณหัวฝืนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 820)

²¹¹ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มักขึ้นที่แขนทั้ง 2 ข้างของคนไข้ จัดเป็นฝีที่มีพิษร้ายแรงมาก จุดสังเกตสำคัญ คือ หัวฝีมียี่สี่ตา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹² ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง ขึ้นที่คอใต้หู หรือโคนขากรรไกร เชื้อหนองมักเกิดมาจากต่อมน้ำลาย รากฟัน หรือกลางลำคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹³ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่งเกิดกับหญิงหลังคลอดบุตรแล้ว 1 เดือน เป็นอาการต่อเนื่องมาจากฝีในปีกมดลูก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹⁴ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง เกิดที่ปอดทำให้ร่างกายทรุดโทรมเสื่อมถอยไปเป็นลำดับเรียกชื่อว่า วัณโรค (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹⁵ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นเม็ดผุดเรียงเป็นแถวตามลำคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹⁶ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเจ็บในอกถึงสันหลัง ไอแรง อาเจียนเป็นโลหิต มีหนองออกมาด้วย บริโภคอาหารไม่ได้ ทำให้ผอมซีด นอนไม่หลับ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹⁷ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นฝีเมื่อแตกแล้วแผลฝีจะเรื้อรัง หายยากหรือไม่หาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821)

²¹⁸ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเกิดขึ้นภายในร่างกาย หัวไม่ผุดออกมาภายนอก เมื่อแรกเป็นจะปวดท้องน้อยลงไปถึงทวารหนัก ตะโพก เป็นไข้ สะบัดร้อนสะบัดหนาว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 822)

²¹⁹ ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นเม็ดฝีเกิดขึ้นริมกระดูกสันหลังหรือบริเวณหน้าอก ทำให้ปวดระบม มีไข้ เชื่อมซึม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 822)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	ฝิ้อคนี้สัน อค์คนี้สัน		คัณทสุตร		
198.	ฝิีกาพ ²²²				
199. พ	เพ้อ ²²³	200.	พรรตีก ²²⁴	201.	พุงโร ²²⁵
202. ฟ	ฟก ²²⁶				
203. ม	มทานิล ²²⁷	204.	มทาเมช ²²⁸	205.	มุตฆาต ²²⁹
206.	มองคร้อ ²³⁰	207.	มานหิน ²³¹	208.	มุตกิด ²³²

²²⁰ ชื่อฝิชนิดหนึ่ง มักเป็นทีบริเวณขอบทวารหนัก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 797)

²²¹ ชื่อโรคระบาดชนิดหนึ่ง เกิดจากเชื้อไวรัส มีอาการไข้สูงแล้วมีผื่นขึ้นตามใบหน้าและลำตัว ต่อมาผื่นจะกลายเป็นตุ่ม
ตุ่มใส ตุ่มหนอง และตกสะเก็ดตามลำดับ เมื่อหายแล้วมีแผลเป็นเป็นรอยบุ๋ม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 797)

²²² ฝิพิษร้ายที่ทำให้ปวดร้อน กระทบกระส่าย มีสีดำ เป็นแล้วมักตาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 797)

²²³ อาการของโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้พูดโดยไม่มีสติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 51)

²²⁴ อาการท้องผูกมาก อุจจาระในร่างกายนั่งเป็นก้อนกลมเหมือนขี้แพะ ขี้แมว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 823)

²²⁵ อาการของโรคภายในท้องชนิดหนึ่ง มีอาการท้องโตผิดปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 835)

²²⁶ อาการของโรคอย่างหนึ่งบริเวณที่เกิดเป็นรอยข้าววม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 162)

²²⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอกกาย มีอาการเม็ดผุดขึ้นตามร่างกาย เป็นเม็ดพิษสีดำ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 836)

²²⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายนอกกาย มีอาการเม็ดสีดำผุดขึ้นตามร่างกาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 836)

²²⁹ ชื่อของโรคชนิดหนึ่งเกี่ยวกับน้ำปัสสาวะผิดปกติ เมื่อคนไข้ปัสสาวะจะรู้สึกเจ็บปวดมาก ปัสสาวะที่ออกมาจะเป็นหนอง
และเลือด น้ำปัสสาวะที่เป็นโทษทำให้ปวดเมื่อยที่สะโพกและกระเบนเหน็บ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 842)

²³⁰ อาการของโรคเกิดจากการมีเสมหะแห้งติดอยู่ในลำคอ หลอดลมและปอด ทำให้หายใจลำบาก หลอดลมโป่งพอง
มีอาการไอมาก เสียงไอลึก มีกังวาน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 837)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
209.	มานทลุน ²³³	210.	มานน้ำ ²³⁴	211.	มานลม ²³⁵
212.	มานโลหิต ²³⁶	213.	เมื่อย	214.	แม่เชื้อ ²³⁷ (ให้โทษ)

²³¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องบวมโตใหญ่ และแข็งเป็นก้อนอยู่ภายใน มีลักษณะต่างกัน 4 ชนิด คือ 1. มานหินเกิดจากลมเบื้องบน (อโรคมवाद) พัดแรงมากเกินไปจนทำให้ทางเดินปัสสาวะผิดปกติถึงขัดเบาเข้าเลือด ข้างนอง ลมแน่นดันแน่นขึ้นยอดดอก ทำให้แน่นหน้าอก หน้าทรวงอก ท้องนั้นใหญ่พองขึ้น หายใจไม่สะดวก 2. มานหินเกิดจากลมเบื้องล่าง ที่พัดนั้นมีกำลังแรงมากทำให้เส้นเอ็นในร่างกาย เช่น เส้นเอ็นพฤษกษและเส้นตะคาคด กำเริบขึ้น มีอาการแข็งตึงแห่งเหล็กแน่นตามชายโครง ท้องใหญ่ขึ้น 3. มานหินเกิดจากลมในช่องท้อง ระคนด้วยมุตฆาด อันชพาด กำเริบพัดแรงกล้าขึ้นในท้อง ไม่พัดลงสว่าง ททำให้เส้นเอ็นพองขึ้น และตึงแข็งแน่นอยู่ตามชายโครงด้านขวา ทำให้แน่นท้องใหญ่ขึ้น 4. มานหินเกิดจากลมนอกท้อง (โกฏฐาสยवाद) พัดอยู่ในลำไส้แรงกล้ามาก ทำให้ลำไส้พอง ตึงที่หัวหน่าวเป็นก้อนแข็งขึ้นที่ท้องน้อย ขอกสันหลัง ตะโพก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 840-841)

²³² ชื่อของโรคชนิดหนึ่งเกิดกับสตรี คนไข้มีครรภ์ขาว ปัสสาวะขุ่นข้นขอบทวารเบา มีเม็ดหรือแผล ทำให้เกิดอาการคัน แสบเหม็นคาว แสบอก ไม่รู้รสอาหาร ปวดหลัง เสียวมตุลก (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 206)

²³³ ชื่อของโรคชนิดหนึ่ง มักเกิดในเด็กทารก มีอาการท้องบวมพอง ลักษณะต่าง ๆ กันตามแหล่งที่เกิดโรค มานทลุนหรือมานน้ำ เกิดจากน้ำเหลือง ซึมซาบไปตามเนื้อและขุมขน ทำให้คนไข้มีอาการบวมผิวหนังใสทั้งตัวเป็นมันเลื่อม ลักษณะเหมือนศพขึ้นอืด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 838)

²³⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องบวมพอง ลักษณะต่าง ๆ กันตามสมุฏฐาน หรือที่เกิดของโรค มี 4 ชนิด คือ 1. มานน้ำเกิดในลำไส้เล็ก ลำไส้ใหญ่ มีอาการแน่นในท้อง ลำไส้พอง บริโภคอาหารไม่ได้ มีลม และน้ำเหลืองขังอยู่ในท้อง ทำให้ท้องใหญ่ขึ้น เหนื่อยและหอบ 2. มานน้ำเกิดจากลำไส้ มีแผลซึมออกมาขังอยู่ในช่องท้อง ทำให้มีอาการอุจจาระพิการ ท้องผูก มีลมเสียดแทงในท้อง ท้องใหญ่พองขึ้น แต่ร่างกายผอมซูบ เปื่อยอาหาร นอนไม่หลับ 3. มานน้ำเกิดจากน้ำเหลือง ซึมซาบไปตามเนื้อและขุมขน ทำให้มีอาการบวมขึ้นทั้งตัว อืดอืดกระสับกระส่าย จะนิ่งก็ไม่ได้ นอนราบก็ไม่ได้ อาการที่บวมนั้นทำให้ผิวหนังใสเป็นมันเลื่อม เหมือนศพขึ้นอืด ลักษณะเช่นนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มานทลุน 4. มานน้ำเกิดจากไตพิการ ทำให้น้ำเหลืองซาบไปทั้งตัวแล้วขังอยู่ในกระเพาะปัสสาวะ อุจจาระ ทำให้ขัดปัสสาวะ ท้องผูก ท้องบวมขึ้นและถ่วงลง นานวันทำให้น้ำเหลืองซึมออกมาตามผิวหนัง รู้สึกสะบัดร้อนสะบัดหนาว เสียไปทั่วกาย บริโภคอาหารไม่ได้ ไอ และซูบผอม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 838)

²³⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องบวมพอง เหตุเพราะมีลมคั่งค้างอยู่ในช่องท้อง ลักษณะของโรคมี 4 ชนิด คือ 1. มานลมเกิดจากลมเบื้องบน (อโรคมवाद) ขังอยู่ในช่องท้อง ไม่เคลื่อนไหวไปตามปกติ ทำให้แน่นในท้อง ท้องขึ้น พะอืดพะอม บริโภคอาหารไม่ได้ ผายลมไม่ได้ ท้องใหญ่พองขึ้น 2. มานลมเกิดจากลมเบื้องล่าง (อุธังคवाद) เกิดจากลมคั่งอยู่ในท้อง ไม่เคลื่อนไหว พัดไปตามปกติ ทำให้มีอาการแน่นหน้าอก บริโภคอาหารไม่ได้ เรอไม่สะดวก ผายลมไม่ออก ท้องผูก ทำให้ท้องแน่น อืดอืดแข็งเป็นดาน และโตใหญ่ขึ้นจนผิดปกติ 3. มานลมเกิดจากลมในช่องท้อง (กุฉิสยवाद) ระคนกับลมเบื้องล่าง กำเริบขึ้น พัดลงสู่สว่าง แต่ทวารไม่เปิด ทำให้อุจจาระไม่สะดวก มีอาการแน่นเพื่อ ท้องใหญ่พองขึ้น หายใจไม่สะดวก เหนื่อย บริโภคอาหารไม่ได้ 4. มานลมเกิดจากลมนอกท้อง (โกฏฐาสยवाद) เป็นลมที่พัดอยู่ในลำไส้เล็ก ลำไส้ใหญ่ เมื่อเป็นโทษขึ้นจะระคนกับลมในท้อง ทำให้ลมกำเริบขึ้น พัดหากำหนดไม่ได้ มีอาการลำไส้พองใหญ่ขึ้น ดันให้ท้องใหญ่ออกตามกำลังลมนั้น จึงมักรู้สึกพะอืดพะอม แน่น อืดอืด อุจจาระไม่ได้ ผายลมไม่ได้ จุกแน่นอยู่เช่นนั้น ถึงมีไข้ สะบัดร้อนสะบัดหนาว ด้วยพิษลมนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 838-839)

²³⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องบวมพอง เพราะโทษของโลหิต อาการของโรคมีลักษณะต่าง ๆ กัน ตามสมุฏฐานโลหิต 4 ชนิด คือ 1. มานโลหิตเกิดจากเลือดระดูร้างหรือระดูขัด ไม่มาตามปกติ ทำให้เกิดเป็นพิษขึ้น เมื่อระคนกับธาตุลมและไฟในร่างกาย

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	มานเลือด ระดูร้าง ระดูขัด				
215.	ม้ามย่อย ²³⁸	216.	เมา ²³⁹		
217. ย	ยากระทุ้ง ²⁴⁰	218.	ยาขับ ²⁴¹ ยาขับเลือด	219.	ยาชำระ ²⁴²
220.	ยารุ ²⁴³ ยารูปัสสาวะ	221.	ยาล้อมตัมตัม พิษ ²⁴⁴	222.	ยาล้าง ²⁴⁵ ยาล้างท้อง

ทำให้โลหิตเป็นฟองงวดแห้ง จับเป็นก้อนอยู่เหนือสะดือทับให้ลมในท้องพัดไม่สะดวก จึงมีอาการท้องพอง บวมขึ้น จุกในท้องและอก สะบัดร้อนสะบัดหนาว บริโภคอาหารไม่ได้ 2. มานโลหิตเกิดจากโลหิตตกค้างอยู่ในร่างกาย ทำให้เกาะตัวเป็นลิ่มอยู่ในบริเวณต่อมโลหิต นานวันเกิดเป็นพิษขึ้น ระคนกับลมในร่างกาย ซึ่งเป็นลมกำเริบขึ้นในท้อง ทำให้ท้องพองใหญ่ขึ้น แต่ร่างกายกลับซบผอม มีอาการไอ อาเจียน ร้อนหนาวสลับไปมา กับมีอบวม เท้าบวม ท้องขึ้น แน่นเฟ้อ 3. มานโลหิตเกิดจากโลหิตเน่าเสีย เป็นโลหิตระดูพิการ โลหิตคลอบุตร ที่ตกค้างอยู่จนเน่าเสีย ทำให้มีอาการผิวดกตื้นขึ้น ท้องอืด อาเจียน เหงื่อแตก น้ำลายมีรสขม หน้ามืด เป็นลม ฟกบวมขึ้นตามตะโพก หัวเข่า ปลีน้อง สะดือ และบวมขึ้นทั่วกาย ทำให้แน่นในอก ท้องตึง และใหญ่ขึ้น หายใจเหนื่อย นอนไม่หลับ บริโภคอาหารไม่ได้ 4. มานโลหิตเกิดจากโลหิตจาง หรือที่เรียกว่าน้ำคาวปลาระคนกับโลหิต มีอาการเบื้องต้น เมื่อมือเท้าและสันหลัง วิงเวียนศีรษะ ตามัว จุกเสียด แน่นหน้าอก ท้องขึ้นถึงบวมพอง ทำให้ใหญ่ขึ้นจนผิวดกตื้น บริโภคอาหารไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 839-840)

²³⁷ โรคชนิดหนึ่ง เป็นแก่เด็กตั้งแรกเกิดจนถึงอายุได้ 11 เดือน เมื่ออายุได้ 1 ขวบ ก็จะพ้นจากโทษของโรคแม่ชื่อ โรคที่เกิดจากแม่ชื่อมี 4 อย่าง คือ 1. ปักซี หรือปีศาจ 2. ลำบองราหู 3. อัคมุขี 4. สะพั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 843)

²³⁸ อาการของโรคอย่างหนึ่ง เกิดจากม้ามอักเสบเพราะพิษไข้ ทำให้ม้ามบวม ย่อยลงมาเสมอชายโครง ถ้าเป็นมากจะออกมานอกชายโครง ทำให้พอมเหลือง ซุบซิด เบื่ออาหาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 841)

²³⁹ อาการของโรคทำให้รู้สึกคลื่นไส้อาเจียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 56)

²⁴⁰ การทำให้พิษไข้ที่เกิดขึ้นภายในร่างกายขับออกมาที่ภายนอกตามผิวหนัง เช่น ยากระทุ้งพิษ โรคหัด โรคสุกใส เป็นต้น หรือขับออกทางทวารหนัก เบา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 753)

²⁴¹ ยาที่มีสรรพคุณในทางขับไล่พิษของโรคในร่างกายให้ตกหรือให้ออกไปจากร่างกายทางทวารหนัก จัดเป็นยาที่มีลักษณะเดียวกับยาถ่าย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 843)

²⁴² เรียกประเภทของยาที่มีสรรพคุณล้างพิษของโรค (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 844)

²⁴³ เรียกประเภทยาที่ปรุงแล้วใช้เป็นยาถ่าย ยาขับ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 845)

²⁴⁴ เรียกประเภทยาที่ใช้ลดความร้อนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดพิษแก่ตับ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 845)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	อุจจาระ ยารุเลือด		ยาล้อมดัม		
223.	ยาสมาน ²⁴⁶	224.	ยาสุขุม ²⁴⁷	225.	ยาร้อน ²⁴⁸
226.	ยาถ่าย ²⁴⁹	227.	ยาแก้เมา	228.	ยาปิดธาตุ ²⁵⁰
229.	ยาผาย ²⁵¹	230.	ยาเจริญธาตุ ²⁵²	231.	ยาถอนพิษ ²⁵³
232.	ยาประจุ ²⁵⁴ ยาประจุโลหิต	233.	ยาล้างแผล	234.	ยาสะเดาะลูก ²⁵⁵
235.	ยาสะเดาะรก ²⁵⁶	236.	ยาขับมดลูก ²⁵⁷	237.	ยาประจำท้อง ²⁵⁸

²⁴⁵ เรียกประเภทของยาที่มีสรรพคุณในทางบรรเทาพิษของโรคให้ลดลง หรือเบาบางลง แล้วจางหายไป หรือทุเลาแล้วจึงหายจากโรคนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 845)

²⁴⁶ เรียกประเภทของยาที่มีสรรพคุณในทางระงับโรค ไม่ให้บังเกิดอาการรุนแรงขึ้น หรือระงับโรคให้หาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 845)

²⁴⁷ เรียกประเภทยาที่ใช้แก้โรคร้อนใน ไม่มีไข้ รสของยาไม่รุนแรง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 846)

²⁴⁸ เรียกประเภทยาที่ใช้ดึงธาตุ ป้อนกันมิให้อาหารเป็นโทษ ใช้ทำความสะอาดลำคอ กระเพาะอาหาร ถ้ามีพิษไข้ ด้วยยาต้องดับพิษไข้ด้วย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 846)

²⁴⁹ ยาที่กินเพื่อให้ถ่ายอุจจาระ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 946)

²⁵⁰ เรียกประเภทยาที่ใช้ระงับอาการระบายท้อง ท้องเสีย ลงท้อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 846)

²⁵¹ เรียกประเภทยาที่ใช้เป็นยาขับลม หรือยาไล่ลม ให้ออกทางทวาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 844)

²⁵² เรียกประเภทยาที่ใช้บำรุงให้ธาตุในร่างกายเป็นปกติดีขึ้น เช่น ยาเจริญไฟธาตุ ช่วยทำให้ร่างกาย มีการเผาผลาญอาหารดี ทำให้ร่างกายมีความอบอุ่น เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 846)

²⁵³ การใช้ยาแก้ หรือรักษาให้พิษไข้ หรือโรคบรรเทาลงจนหาย หรือไม่ให้เกิดเป็นขึ้นอีก แก้อาการผัดผาย แล้งสิ่งที่ทำให้เป็นพิษออกไปจากร่างกาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 801)

²⁵⁴ คือ ยาแผนโบราณจำพวกหนึ่ง จุดประสงค์ใช้เพื่อขับ ถ่าย ล้างหรือฟอกพิษออกจากร่างกาย (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 211)

²⁵⁵ เรียกประเภทยาที่มีสรรพคุณในการทำให้คลอดลูกง่าย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 107)

²⁵⁶ เรียกประเภทยาที่มีสรรพคุณในทางทำให้รกของเด็กที่ขาดค้างอยู่ในครรภ์มารดาเคลื่อนออกโดยง่าย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 107)

²⁵⁷ เรียกประเภทยาที่มีสรรพคุณในทางทำให้มดลูกหดตัวหรือเข้าอยู่อย่างรวดเร็วยกภายหลังการคลอดบุตรแล้ว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 107)

²⁵⁸ ยาสำหรับรักษาหรือป้องกันไม่ให้ท้องเกิดอาการผัดผาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 113)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
238.	ยาประสะน้ำมัน ²⁵⁹	239.	ยาประจำธาตุ ²⁶⁰	240.	ยาแก้ไอ ²⁶¹
241.	ยาเจริญอาหาร	242.	ยาอายุวัฒนะ	243.	ยาต้นไข้ ²⁶²
244.	ยาปลูกไฟธาตุ ²⁶³	245.	ยาเปลี่ยนระดู	246.	ยาบำรุงน้ำมัน
247.	ยาสำหรับสตรีมี ครรภ์	248.	ยาสำหรับพิษแมลง สัตว์กัดต่อย	249.	ยากล่อมนาง นอน ²⁶⁴
250.	ยากล่อมมดลูก ²⁶⁵	251.	ยาสมานแผล	252.	ยักไหล่
253.	ยาบ้วนปาก	254.	ยาพยาธิ	255.	ยาบำรุงเลือด
256.	ยาหยอดหู (แมลงเข้าหู)	257.	ยาห้ามเลือด	258.	ยาธาตุ ²⁶⁶
259.	ยาหยอดตา	260.	ยาต่อกระดูก		
261. ร	ราก ²⁶⁷ อาเจียน	262.	รากลมเป่า ²⁶⁸ รากลม	263.	รำเพร่าพัด ²⁶⁹ ลมเพลมพัด
264.	รำมะนา ²⁷⁰	265.	ริดสีดวง ²⁷¹	266.	ริดสีดวงจุมุก ²⁷²

²⁵⁹ ยาที่มีฤทธิ์หรือสรรพคุณในการทำความสะอาดหรือฟอกน้ำมันให้บริสุทธิ์ ปรากฏในพิชหรือโทษแก้ทารก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 129)

²⁶⁰ ยาที่มีคุณสมบัติในทางรักษาควบคุมธาตุในร่างกายให้เป็นปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 134)

²⁶¹ ยาขนานนี้ใช้รักษาโรค ซึ่งยาขนานอื่นรักษาไม่ได้แล้ว หรือไม่มียาจะใช้รักษาแล้ว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 237)

²⁶² เริ่มมีอาการไข้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 344)

²⁶³ บำรุงไฟธาตุ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 503)

²⁶⁴ ยาแผนไทยขนานหนึ่ง ใช้แก้ระส่ำระสาย แก้กายเป็นเลือด แก้ก้อน ล้อมดับดับพิษฝี พิษไข้ พิษตานซาง (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 30)

²⁶⁵ เเร่งให้มดลูกเข้าอู่เร็วขึ้น โดยการประคบบริเวณท้อง (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 31)

²⁶⁶ ยาคุมให้ท้องเป็นปกติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 946)

²⁶⁷ อาการของโรคชนิดหนึ่ง คือ อาเจียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 847)

²⁶⁸ การอาเจียนเป็นลมเป่า มีแต่ลม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 847)

²⁶⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นภายในกายตัวอย่างไม่รู้สาเหตุ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 848)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
267.	ริดสีดวงตา ²⁷³	268.	ริดสีดวงทวาร หนัก ²⁷⁴	269.	ริดสีดวงในอก ²⁷⁵ ริดสีดวงทรวง
270.	ริดสีดวงปาก ²⁷⁶	271.	ริดสีดวงแห้ง ²⁷⁷	272.	ริดสีดวงพลวง ²⁷⁸
273.	ริ้ม ²⁷⁹	274.	โรคสำหรับบุรุษ ²⁸⁰	275.	เรื้อนกวาง ²⁸¹ ขี้เรื้อนกวาง

²⁷⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดตามรากฟัน มีอาการทำให้เหงือกบวม เป็นหนอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 848)

²⁷¹ ชื่อโรคอย่างหนึ่ง มีอาการเหมือนฝี เป็นเม็ดตั้งขึ้นภายในร่างกาย ตั้งแต่สะดือ บางทีลงมาถึงทวารหนักและทวารเบา ถ้าเม็ดแตกจะบานออกเหมือนดอกบุก และมีโลหิตสด ๆ จาง ๆ ไหลออกมาเป็นโลหิตใสเหมือนน้ำขานหมาก หรือน้ำล้างเนื้อ ถ้าเป็นที่ทวารและบานออก เรียกว่า บานทะโรค ถ้าเป็นที่ทวารเบาของหญิงเรียกว่า สว่างเลื่อนทวารเบา ถ้าเป็นที่ทวารหนักเรียกว่า บานทะโรค เช่นเดียวกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 849)

²⁷² ชื่อโรคริดสีดวงชนิดหนึ่ง เป็นที่จุมูกหรือภายในจุมูก มีอาการตัดจุมูก เลือดออก หายใจไม่สะดวก มีไข้ ปวดศีรษะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 849)

²⁷³ ชื่อโรคตาชนิดหนึ่ง มีอาการน้ำตาไหล มีขี้ตา คันตามาก ปวดนัยน์ตา (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 849)

²⁷⁴ ชื่อโรคริดสีดวงชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นที่ทวารหนัก สาเหตุสืบเนื่องมาจากท้องผูกเป็นประจำ ก้อนอุจจาระถูกกับเนื้อที่ก๊อปลปาก ทวารจนเป็นแผล หรือถูกไม้ขีดก้านบาดจนเกิดแผล มีอาการคันทวาร ปวดเจ็บ มีโลหิตออกทางทวารหรือปนมากับอุจจาระ ถ้าเป็นมาก จะมีเนื้อยื่นออกมาเป็นเดือยไก่ หรือกลีบมะไฟ เมื่อยถ่ายอุจจาระแล้วขัดเข้าไป บางทีเข้าไม่ได้ ค้างอยู่ข้างนอก เป็นก้อนเนื้อแดงมีโลหิตไหลออกจะปวดมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 849)

²⁷⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง ลักษณะของโรคคือฝีจ่อมปลวก มีเม็ดฝิขนาดเล็กผุดขึ้นในอก บางครั้งเรียกว่า ริดสีดวงทรวง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 850)

²⁷⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคเกิดขึ้นในปาก มีแผลเป็นวงแดง หรือแผลระคายเคืองในช่องปาก อาจเป็นที่ลิ้น เหงือก ริมฝีปาก กระพุ้งแก้ม เพดาน หรือหลอดคอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 850)

²⁷⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการผอมแห้ง เหลืองไปทั้งตัว ปวดเมื่อยเนื้อตัว เวียนศีรษะ เบื่ออาหาร ตามัว ถ่ายไม่สะดวก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 850)

²⁷⁸ ริดสีดวงซึ่งเป็นที่บริเวณลำไส้ใหญ่ตอนต้น เมื่อแตกออกจะมีหนองไหล มีกลิ่น เป็นฟอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 503)

²⁷⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นเม็ดผุดขึ้นตามตัว เป็นแผ่นแดงกว้าง 1-4 นิ้ว ยอดเม็ดมีน้ำใส เรียกว่า ริมน้ำค่าง ถ้าขุ่น เรียกว่า ริมน้ำข้าว พืชของโรคทำให้มีอาการไข้ตัวร้อน ปวดศีรษะ บางทีสะท้อนร้อนสะท้อนหนาว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 850)

²⁸⁰ ชื่อโรคชนิดหนึ่งเกิดกับบุรุษ มีอาการเหมือนอุปถัม บุรุษนั้นบริสุทธิ์ ไม่เคยประพฤติกามคุณ อาการของโรคเกิดจากโทษ ตานและกระษัยกล่อน ทำให้ขัดปัสสาวะ แล้วกล่อนลงฝักถึงองค์กำเนิด บวม ปวดแสบ ปวดร้อน ปัสสาวะไม่ได้ เป็น ๆ หาย ๆ นานวัน จะมีเลือดออกทางช่องทวารเบา เจ็บปวดมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851)

²⁸¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากวาโยธาตุในร่างกายพิการ กำเริบ หรือหย่อน พัดชานไปตามผิวภายนอก ทำให้เนื้อแข็งเป็นข้อขอดขนาดเท่าผลพุทรา มะกรูด หรือมะนาว เนื้อบริเวณนั้นจะรู้สึกชาและเป็นเหน็บ ต่อมาก็จะแตกออกเป็นขุมเปื่อยเน่าเหม็นเหมือนซากศพ กินจนกระดูกกร่อนและด้วน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
276.	ร้อน				
277. ล	ลงแดง ²⁸²	278.	ลงท้อง ²⁸³ ลง	279.	ลมกุมภันท์ ²⁸⁴ กุมภันท์
280.	ลมตะคริว ²⁸⁵	281.	ลมชีวหาสมภ ²⁸⁶	282.	ลมบาดทะจิต ²⁸⁷ บาดทะจิต
283.	ลมบาดทะยัก ²⁸⁸	284.	ลมบ้าหมู ²⁸⁹	285.	ลมป่วง ²⁹⁰
286.	ลมอติสาร ²⁹¹	287.	ลมเปลี่ยวดำ ²⁹²	288.	ลมออกหู ²⁹³

²⁸² อาการของโรคอย่างหนึ่ง มีอาการถ่ายอุจจาระเป็นเลือด ปวดท้องมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851)

²⁸³ อาการท้องเสีย ถ่ายอุจจาระบ่อยเป็นมูกเลือด เป็นบิด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851)

²⁸⁴ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดจากกองลมอันเนื่องมาจากเป็นโรคชางโจรอยู่แล้ว ทำให้มีอาการไข้และลม เมื่อจับจะมีอาการชัก มือเท้ากำ ไม่รู้สึกตัว หมดสติ นัยน์ตาซ้อนขึ้น หน้าเขียว กัดฟัน หลังแอ่น นอกจากนั้นลมชนิดนี้ยังจับเมื่อเด็กมีอาการพิษ หรือบาดแผล มีพิษ เหมือนลมบาดทะยัก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 853)

²⁸⁵ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่งเมื่อเกิดอาการจะรู้สึกเจ็บปวดมาก ส่วนมากจะเป็นที่น่อง มีอาการเส้นชักลมกระตุก ถ้าใช้นิ้วหัวแม่มือ กดไปที่กึ่งกลางท้องน่องถึงเส้นแล้วหยุดนิ่งสัก 1 - 2 นาที แล้วยกนิ้วออก ลมตะคริวจะหายไปทันที (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 854)

²⁸⁶ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง มีอาการหาวเรอ คลื่นไส้ อาเจียนขากรรไกรแข็ง ลิ้นแข็ง หุบปากไม่ลง ไม่รู้สึกตัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 853)

²⁸⁷ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง เป็นลมที่เกิดขึ้นในกาย พัดจากปลายเท้าถึงกระหม่อมทำให้มีอาการชัก ตาเหลือง ปากเบี้ยว อีกอาการหนึ่งทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน สะดุ้ง ตกใจ หรือเพ้อคลั่ง เหมือนปีศาจเข้า (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 854)

²⁸⁸ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง อาการเหมือนลมกุมภันท์ เกิดขึ้นขณะที่เด็กเป็นโรคชางโจรอยู่แล้ว มีอาการตัวร้อนจัด ชักตาซ้อนขึ้น เบื้องบน ใบหน้าเขียว มือกำ เท้ากำ หลังแอ่น หรือเกิดจากพิษบาดแผลที่อักเสบ ทำให้เกิดอาการลมบาดทะยักขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 854)

²⁸⁹ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง มีอาการชัก น้ำลายฟูมปากเป็นฟอง มือเท้ากำ ไม่รู้สึกตัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 855)

²⁹⁰ ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดจากระบบของธาตุไฟในร่างกายผิดปกติ ไม่เผาผลาญอาหารให้ละเอียดออกไปได้ ทำให้เกิดกองลมขึ้นในท้อง เป็นลมที่มีกำลังกล้า ทำให้ท้องขึ้น อาเจียน ลงท้อง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 855)

²⁹¹ อาการของโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นในขณะที่มีอาการโรคท้องเสียถ่ายเป็นมูกเลือด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 857)

²⁹² ชื่อโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดจากร่างกายกระทบความเย็นมาก ๆ จนเกิดเป็นตะคริวขึ้น มีอาการเส้นเอ็นชักลมกระตุก ทำให้เจ็บปวดบริเวณที่เป็นมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 855)

²⁹³ อาการของโรคลมชนิดหนึ่ง เกิดเป็นกองลมพัดออกทางรูหู ทำให้หูอื้อ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 857)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
289.	ลมมหาศตมภ์ ²⁹⁴	290.	<u>ลมมือเท้าตาย</u> ²⁹⁵ ลมอัมพาต	291.	ลมราชย์กษ ²⁹⁶
292.	ลมสุนทรवाद ²⁹⁷	293.	ละออง ²⁹⁸	294.	ละอองแก้ว มรกต ²⁹⁹
295.	<u>ลมอัสวมุขี</u> ³⁰⁰ อัสวมุขี	296.	ลมอึ้งมอ้อแอ้น ³⁰¹	297.	ลมอุทรवाद ³⁰²
298.	<u>ละอองเปลว</u> <u>ไฟฟ้า</u> ³⁰³	299.	<u>ละอองพระบาท</u> ³⁰⁴	300.	<u>ลำดับองราหู</u> ³⁰⁵ กระบองราหู

²⁹⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เมื่อแรกจับมีอาการหาวนอน ง่วงมาก ใจคอหวั่นไหว รัสสำระสาย ขากรรไกรแข็ง นอนนิ่ง ไม่รู้สึกกาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 855)

²⁹⁵ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เมื่อมีอาการ ทำให้มือเท้าเคลื่อนไหวไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 856)

²⁹⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นไข้ตัวร้อน ชัก มือเท้ากำงอ ลื่นกระด้างคางแข็ง คอแข็ง ตาเหลือง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 856)

²⁹⁷ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดกองลมขึ้นบริเวณสะดือและท้องน้อย ทำให้มีอาการลงท้อง ท้องขึ้น เจ็บท้อง ชักมือเท้ากำงอ หน้าเขียว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 856)

²⁹⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนโตใหญ่ เกิดจากความร้อนในร่างกาย ส่งไอความร้อนขึ้นจากภายในช่องท้อง ขึ้นมา ทำให้เกิดเป็นฝ้าสีขาวเกาะอยู่บริเวณลิ้นและในปากมีสีต่าง ๆ ตามชนิดของโรค เช่น สีขาว เหลือง เขียว เป็นต้น โรคละอองเมื่อเป็นขึ้นแล้วทำให้รู้ว่าบังเกิดเป็นโรคหืดหรือชางต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 858)

²⁹⁹ ชื่อโรคละอองชนิดหนึ่ง เป็นแก่เด็กที่เป็นโรคชางแดงอยู่แล้ว เมื่อบังเกิดโรคนั้น มีอาการใบหน้าเขียวคล้ำจนเกือบดำ ลื่นกระด้างคางแข็ง อ้าปากไม่ออก ชักกำมือกำเท้า หรือมือกำเท้างอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 858)

³⁰⁰ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นกับเด็กและผู้ใหญ่ มีอาการชักดิ้นบิดตัวแล้วแน่นิ่งหมดสติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 857)

³⁰¹ ชื่อของโรคชนิดหนึ่ง สาเหตุจากเป็นไข้ ตัวร้อนจัด มีอาการเหมือนไข้สันนิบาต เกิดจากกองธาตุลมพิการทำให้คนไข้ ชัก ตัวงอแงไปข้างหน้า และอ่อนไปข้างหลังอาการที่งอแงไปมานั้น หากลั่นเสียงดังเมื่อดูจะตายทันที (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 857)

³⁰² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นโรคลมประจำวันของเด็กที่เกิดวันอังคาร เป็นโรคลมที่ติดมากับเด็กตั้งแต่แรกเกิด เรียกว่า ลมกำเนิด มีอาการร้องไห้ในเวลาเย็นทุกวัน ตั้งแต่อยู่ในเรือนไฟจนถึงอายุ 3 เดือน อาการของโรคก็จะหายไปเอง หรือเล็กร้องไห้ อาการ เช่นนี้พื้นบ้านเรียกว่า ร้องไห้ 3 เดือน เป็นเด็กเลี้ยงยาก เมื่อมีอาการลมจะบังเกิดขึ้นในท้อง ทำให้ท้องขึ้น ขนชัน จับเชื่อมมัวและไม่หาย จะมีอาการ ชูบ ผอม ท้องขึ้น อาเจียนจุกเสียด ในที่สุดจะชัก มือกำเท้างอ ตาซ้อนขึ้นสูง เรียกว่า โรคตะบองราหูข้าง ตะพันไฟ บ้าง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 858)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	ละอองไฟฟ้า				
301.	ลิ้นหด	302.	ลิ้นกระด้างคาง แข็ง ³⁰⁶	303.	ละอองแสง เพลิง ³⁰⁷ ละอองเพลิง
304.	ลิ้นเป็นขุม ³⁰⁸	305.	โลหิตพิการ ³⁰⁹	306.	ลงแลราก ³¹⁰

³⁰³ ชื่อโรคละอองชนิดหนึ่ง เป็นแก่เด็ก มีอาการลิ้นเป็นฝ้ามีเม็ดหรือยอดคุดขึ้นที่ฝ้านั้น สีแดงดังขาดหรือยอดทับทิม ทำให้ลิ้นกระด้างคางแข็ง ตาค้าง ซักมือกำเท้าอ กัดฟัน ตัวร้อนจัด เป็นอาการต่อเนื่องกับโรคชาง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 859)

³⁰⁴ โรคของเด็กชนิดหนึ่ง มักเกิดขึ้นกับเด็กทารกแรกเกิด-เด็กอายุไม่เกิน 5 ขวบ 6 เดือน คนไข้จะมีฝ้าบาง ๆ เกิดขึ้นในปาก ลำคอ กระพุ้งแก้มหรือลิ้น ฝ้านี้มีอาการต่างกัน ทำให้ชื่อเรียกนั้นแตกต่างกันไป (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 226-227)

³⁰⁵ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดแก่ทารกตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 12 เดือน โดยมีอาการของโรคต่างกันตามกำหนดของเดือน ตั้งแต่เด็กมีอายุได้ 1 เดือน เป็นลำดับไปจนถึง 12 เดือน เป็นอาการของโรคชางในเด็กมีอาการต่างกัน ดังนี้ ลำบองราหูเกิดในเดือน 1 เมื่อแรกจับนั้น มีฝื่นขึ้นทั้งตัว พิษของเม็ดฝื่นนั้น ทำให้เจ็บไปทุกขุมขน ขนชูชันขึ้น นอนสะดุ้ง ร้องไห้หาน้ำตามิได้ ลำบองราหูเกิดในเดือน 2 เมื่อแรกจับแต่ลำคอ ทำให้เจ็บในคอ อ้าปาก ร้องอยู่ กลืนอาหารไม่ได้ ลำบองราหูเกิดในเดือน 3 เมื่อแรกจับทำให้ท้องขึ้น ท้องพองเหลือกำหนด อืดอืด หายใจไม่สะดวก ร้องไห้ ดิ้นรนอยู่ดั่งจะขาดใจ ลำบองราหูเกิดในเดือน 4 เมื่อแรกจับนั้นย่นตาจะเหลือ ให้กำมือ เคลื่อนไหวร่างกายไม่ได้ แข็งกระด้างไปทั้งตัว ลำบองราหูเกิดในเดือน 5 เมื่อแรกจับมีอาการตัวร้อน ท้องขึ้น ท้องพอง ลำบองราหูเกิดในเดือน 6 เมื่อแรกจับมีอาการมือเท้าเย็น ท้องขึ้น ตาเหลือก หลังแข็ง ลำบองราหูเกิดในเดือน 7 เมื่อแรกจับมีอาการปิดตัว นัยน์ตาเหลือกขึ้นเบื้องบน มือกำเท้าอ ลำบองราหูเกิดในเดือน 8 เมื่อแรกจับมีอาการปากเปื่อย ینگฟันเป็นนิง เบื่ออาหาร ลำบองราหูเกิดในเดือน 9 เมื่อแรกจับมีอาการหนาวสั่น หดมือ หดเท้า ลำบองราหูเกิดในเดือน 10 เมื่อแรกจับ มีอาการตัวร้อน จะนอนสะดุ้งผวา ร้องไห้ไม่หยุด ลำบองราหูเกิดในเดือน 11 เมื่อแรกจับตัวร้อน พิษขึ้นที่ราวนมและรักแร้ ทำให้ร้องไห้ดิ้นรน กางแขน อ้ากรรืออยู่ตลอดเวลา ลำบองราหูเกิดในเดือน 12 เมื่อแรกจับมีอาการชักตัวเย็นเป็นเหน็บ ร้องไห้ไม่ออก หมดสติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 860)

³⁰⁶ อาการของโรคชนิดหนึ่ง ทำให้อ้าปากไม่เต็มที (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 862)

³⁰⁷ ชื่อโรคละอองชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กที่เป็นโรคชางสะเกอยู่แล้ว เมื่อแรกเป็นนั้นมีฝ้าเป็นกระขาวตามกระพุ้งแก้มขึ้นอยู่วันกับคืน แล้วเปลี่ยนเป็นสีเขียวคล้ำเหมือนสีใบไม้ พิษของโรคทำให้มีอาการเชื่อมมื่น ลงท้อง อุจจาระสีเขียวดั่งสีใบไม้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 859)

³⁰⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการเหมือนลิ้นเป็นกระด้าง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 862)

³⁰⁹ ชื่อโรคชนิดหนึ่งมีอาการต่าง ๆ ถ้าโลหิตกำเริบ มีอาการไข้ เช่น ไข้กำเดา ถ้าโลหิตแตกกระจายชานออกภายนอกทางผิวหนัง ถ้าแตกแล้วตกอยู่ภายในทำให้เกิดอาการต่าง ๆ เช่น บางทีอาเจียนเป็นโลหิต บางทีโลหิตแล่นเข้าจับหัวใจทำให้คั่งเพื่อหาสติไม่ได้ บางทีชักเท้าอมีอ้า บางทีให้หนาวเป็นกำลัง บางทีช้อจจจาระ ปัสสาวะ หรือตกโลหิต เป็นต้น อนึ่งโรคอาจเกิดด้วยโลหิตพิการนั้น เกิดกับหญิงเมื่อคลอดบุตรอยู่ไฟไม่ได้ มดลูกเน่า เป็นปรวด นานเข้ากลายเป็นบุพโพโลหิต ตกจนกลายเป็นขี้รำ บางทีน้ำเหลืองเป็นพิษเมื่อไหลออกมาถึงไหนก็เกิดเม็ดพริ้งขึ้นรอบทวาร เป็นเม็ดหนองหัวขาว เมื่อแตกเปื่อยทำให้แสบร้อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 863)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
307.	ลงมีหยุด ³¹¹	308.	ลัมไซ้ลง ³¹²	309.	ลมสันดาน ³¹³
310.	ละลอก ³¹⁴	311.	ลม 10 จำพวก ³¹⁵	312.	ลั่นกระด้าง
313.	ลม	314.	ลั่นแตก	315.	เลือดคั่ง
316.	ลมกัมมัวชวต ³¹⁶	317.	เลือดออกไรฟัน	318.	ลักปิดลักเปิด
319.	<u>วุฒิโรค</u> ³¹⁷ ว กล่อนลงฝัก ไส้เลื่อน				
320.	<u>สะพั้น</u> ³¹⁸ ส ตะพั้น	321.	สลบ	322.	สันนิบาต ³¹⁹
323.	<u>ลำแดง</u> ³²⁰	324.	สำรอก ³²¹	325.	ไส้ด้วน ³²²

310 อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการลงท้อง ท้องเสียและอาเจียน ซึ่งเกิดขึ้นพร้อมกัน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 115)

311 อาการของโรคท้องเสีย อูจาระไม่หยุด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 152)

312 มีอาการโรคเกิดเป็นไข้พิษขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 263)

313 โรคลมอย่างหนึ่ง มีอาการให้จุกเสียด เรือร้างอยู่เสมอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 370)

314 โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง ลักษณะเป็นเม็ดมีหนอง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 416)

315 อาการของโรคอย่างหนึ่ง เกิดจากธาตุลมในร่างกายผิดปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 851)

316 ลมอันเกิดขึ้นในขณะที่หญิงกำลังจะคลอดบุตร ลมเบ่งก็เรียก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 852)

317 ชื่อโรคชนิดหนึ่ง คือ โรคอัมพาตใหญ่ กล่อนลงฝักหรือไส้เลื่อน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 864)

318 ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดแก่ทารกที่เพิ่งคลอดได้ 1-2 วัน มีอาการท้องขึ้น อาเจียน ชักมือกำเท้าอ ตั้วร้อนจัด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 874)

319 ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากธาตุ 3 กองในร่างกาย คือ น้ำดี เสดด และลมเป็นโทษขึ้นพร้อม ๆ กัน ทำให้ร่างกายเป็นไข้ พิษของไข้ มีอาการหนาว สั่น และแพ้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 875)

320 อาการของโรค หรืออาการไข้ ที่มีอาการผิดปกติขึ้น ด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น บริโภคอาหารที่ไม่ถูกกับโรค บางทีเรียกว่า ผิดสำแดง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 876)

321 อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการขย้อนของที่กลืนกินลงไปแล้วออกมาทางปาก เป็นอาการอย่างเดียวกับอ้วกแหวะและ อาเจียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 876)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
	แสลง ผิด้สำแดง พิษสำแดง				
326.	ไล่ลาม ³²³	327.	สะอื้น	328.	สะอึก ³²⁴
329.	เสมหะ ³²⁵				
330. ท	เหงื่อตก ³²⁶	331.	หอบพัก ³²⁷	332.	หละ ³²⁸ หละอุทัยกาฬ หละแสงพระจันทร์ หละนิลกาฬ
333.	เหียน ³²⁹	334.	หูหนวก ³³⁰	335.	หอบ ³³¹

³²² ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นโรคเกิดกับชาย อาการของโรคเกิดจากเสกกับหญิงที่เป็นโรคภายในอยู่ก่อนแล้ว ทำให้มีอาการเป็นเม็ดขึ้นที่ปลายองคชาตก็ดี รอบองคชาตก็ดี เม็ดนั้นแตกออกเป็นน้ำเหลืองและเลือด ทำให้เจ็บปวดแสบปวดร้อน แผลเน่ากัตั้งแต่ปลายองคชาตเข้าไปทุกวัน ถึงโคนองคชาตเมื่อใดก็ตาย โรคไล่ด้วนเกิดจากเหตุ 4 ประการ คือ 1. เกิดจากการเสกเมถุนสำสอน เป็นสัญจรโรค 2. เกิดจากการเสกเมถุนกับหญิงกำลังมีประจำเดือน 3. เกิดจากการเสกเมถุนรุนแรงหักโหมจนพกเข้า 4. เกิดจากการเสกเมถุนกับหญิงเป็นกามโรค (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 877)

³²³ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นเม็ดผุดขึ้นที่ทวารเบา โดยผุดจากภายใน ออกมาภายนอก ลามถึงหัวหน้า ท้องน้อย ลักษณะเหมือนฝี เมื่อแตกอยู่ภายในจะเป็นหนองออกมาทางช่องปัสสาวะ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 877)

³²⁴ อาการของโรคอย่างหนึ่ง มีกมลตันขึ้นมากระทบปากช่องหลอดลมทำให้ชะงักแล้วระเบิดออกมาโดยไม่ได้ตั้งใจ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 114)

³²⁵ เมื่อกที่ออกจากลำคอหรือลำไส้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 268)

³²⁶ อาการเหงื่อออกมากผิดปกติ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 99)

³²⁷ อาการของโรค ทำให้หายใจถี่และแรงเป็นระยะ ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 155)

³²⁸ ชื่อโรคของเด็กชนิดหนึ่ง มักเป็นกับเด็กที่ยังอยู่ในเขตเรือนไฟ เมื่อเด็กออกจากเรือนไฟแล้ว หรืออายุ 3 เดือน ขึ้นไป จะไม่ค่อยเป็นหละ แต่เรียกว่าโรคขาง อาการของโรคหละจะเป็นต่อเนื่องมาจากโรคละออง โดยมีอาการรุนแรงมากขึ้น ลิ้นที่เป็นฝ้าขาว นั้นจะเป็นแผ่นหนาเห็นเป็นคราบขาว กับมีเม็ดพิษผุดขึ้นเป็นยอดแหลม มี 9 ชนิดคือ ยอดเหลือง แดง ดำดุจน้ำหมึก เขียวดุจสีใบไม้ มีสายโลหิต ดำดั่งสีนิล ดำแดงซ้ำดั่งสีลูกหว้าห้าม สีคราม ขาว และไม่มียอดแต่แดงทั่วทั้งปาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 879)

³²⁹ อาการของโรคอย่างหนึ่ง รู้สึกคลื่นไส้ทำอาการจะอาเจียน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 52)

³³⁰ อาการของโรคอย่างหนึ่ง ทำให้หูไม่ค่อยได้ยินเสียง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 164)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
336.	ไหลตาย	337.	หืด ³³²	338.	หัด ³³³
339.	หืด ³³⁴	340.	หูหนวก	341.	หิว
342.	หนาว	343.	หลังแข็ง	344.	หวัด ³³⁵
345. อ	องคสูตร ³³⁶	346.	อติสาร ³³⁷	347.	อัมพาต ³³⁸
348.	อ้าปากมื่ออก ³³⁹ ปากมื่ออก	349.	อัสกุอัส ³⁴⁰	350.	อัมพฤษ ³⁴¹
351.	อุปทม ³⁴²	352.	อหิวาตกโรค ³⁴³	353.	ไอเพื่อลม ³⁴⁴

³³¹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้หายใจถี่ ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 48)

³³² ชื่อโรคหลอดลมอักเสบชนิดหนึ่ง เกิดจากหลอดลมตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างเฉียบพลันและรุนแรงกว่าที่เกิดขึ้นในคนทั่วไป ทำให้หลอดลมตีบแคบลงจนเกิดอาการหายใจไม่สะดวก หืดหลอดลม ก็เรียก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 367)

³³³ โรคที่ออกผื่นแดงตามตัว มักมีอาการไข้สูงและปวดหัว (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 576)

³³⁴ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นเมื่อยอดแหลม แดง มักขึ้นตามนิ้วมือ นิ้วเท้า เมื่อนั้นมีน้ำเหลือง เมื่อแตกไหลเยิ้มไปถึงไหนเมื่อก็กلامไปเกิดถึงที่นั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 880)

³³⁵ อาการที่เยื่อของอวัยวะที่เป็นเครื่องหายใจอักเสบมากทำให้เสียงแหงและน้ำมูกไหล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1318)

³³⁶ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับชาย มีอาการผิดปกติของอวัยวะเพศ ทำให้เจ็บในอก บ่า กระดูกสันหลังถึงหน้าอก และขาทั้งสองข้าง บางที่เป็นไข้ สะบัดร้อนสะบัดหนาว เวียนศีรษะ ชัก หากจะถ่ายปัสสาวะให้ปวดแสบองคชาติ บางทีมีโลหิตออกมาด้วย อาการของโรคเกิดตามฤดู ดังนี้ 1. คิมหันตฤดู (ฤดูร้อน) มีอาการพกซ้าที่อ้อมตะ แดงบวมตั้งผลตำลึงสุก ทำให้แสบร้อน เจ็บขัด มีน้ำเหลืองไหลซึมอยู่ในรูองคชาติ อัจจระเป็นพรรคัก ปัสสาวะขัด 2. วสันตฤดู (ฤดูฝน) มีอาการพกซ้าที่อ้อมตะ ปวดหัวหนาว ลงมาถึงองคชาติ เจ็บตา ปวดศีรษะข้างเดียว 3. เหมันตฤดู (ฤดูหนาว) มีอาการแรกเป็นนั้น องคชาติปวดมวน ปัสสาวะหยดย้อย ไม่สะดวก เจ็บบั้นเอว บริโภคอาหารไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 880)

³³⁷ อาการของโรคชนิดหนึ่ง คนไข้มีอาการไข้หนักมากถึงระยะใกล้ตาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 881)

³³⁸ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการกล้ามเนื้อเสื่อมสภาพ ไม่ทำหน้าที่ตามปกติ เหตุอาจเกิดจากอาการใช้อย่างอื่น เช่น กล้ามเนื้อพิการหรือประสาทพิการ เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 882)

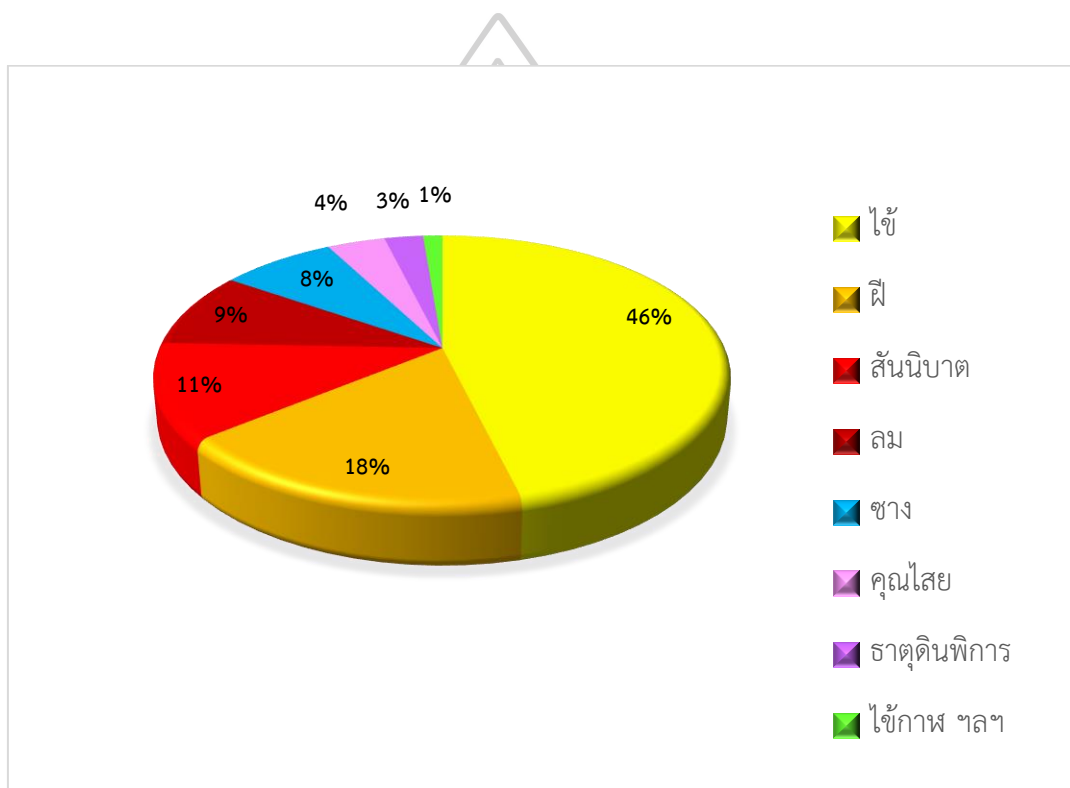
³³⁹ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากขากรรไกรแข็ง หรือลิ้นกระด้างคางแข็ง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 882)

³⁴⁰ โรคติดต่อที่เกิดจากเชื้อไวรัส มีอาการไข้สูงและปวดหัว มีเม็ดพองใส ๆ ขึ้นตามตัว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1419)

³⁴¹ ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการทำให้อวัยวะในร่างกายบางส่วน เช่น ปาก ตา กระตักหรือบิดเบี้ยวไปจากปกติ อันเกิดจากการผิดปกติของเส้นเอ็นในร่างกาย เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 882)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค	ลำดับ	ชื่อโรค อาการ ยาที่มีสรรพคุณใน การรักษาโรค
354.	ไอ				

เมื่อนำชื่อโรค อาการ และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับจากทั้งหมด 87 ฉบับ สามารถจัดเรียงลำดับได้ดังนี้

ภาพที่ 29 ชื่อโรคฯ ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

³⁴² โรคทางเดินปัสสาวะและอวัยวะสืบพันธุ์กลุ่มหนึ่ง เกิดได้ทั้งในผู้หญิงและผู้ชาย ผู้ป่วยจะมีอวัยวะเพศแดง บวม เป็นหนอง ปัสสาวะขี้ด แพทย์แผนไทยแบ่งสาเหตุของการเกิดโรคออกเป็น 4 ประเภท คือ 1. เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์ แล้วทำให้อวัยวะเพศอักเสบ 2. เกิดจากการมีเพศสัมพันธ์กับหญิงสำส่อนซึ่งเป็นกามโรค 3. เกิดจากผลของโรคตาน กระษัยกล่อน หรือกาฬมูตร ซึ่งมักเกิดกับพระสงฆ์หรือนักบวช 4. เกิดจากนิวในทางเดินปัสสาวะ ทำให้ทางเดินปัสสาวะอักเสบ (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน, 2553, น. 280)

³⁴³ ชื่อโรคระบาดชนิดหนึ่ง มีอาการลงราก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1383)

³⁴⁴ อาการของโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากลมในท้องวิ่งขึ้นผ่านลำคอ ทำให้ไอ หรือไอจากความร้อนในร่างกายทำให้ไอ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 884)

อันดับ 1 ไข้ หมายถึง ความเจ็บป่วย เกิดเป็นโรคขึ้นในร่างกาย พิษของโรคทำให้ตัวร้อน เบื่ออาหาร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765) พบทั้งสิ้น 36 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 46.00

อันดับ 2 ฝี หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการบวมหนองกลัดหนองข้างในทำให้ปวด และร้อน ที่บริเวณหัวฝีนั้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 820) พบทั้งสิ้น 14 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 18.00

อันดับ 3 สันนิบาต หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดจากธาตุ 3 กองในร่างกาย คือ น้ำดี เสดล และลม เป็นโทษขึ้นพร้อม ๆ กัน ทำให้ร่างกายเป็นไข้ พิษของไข้ มีอาการหนาว สั่น และเพ้อ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 875) พบทั้งสิ้น 9 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 11.00

อันดับ 4 ลม หมายถึง โรคเกี่ยวกับธาตุลม พบทั้งสิ้น 7 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 9.00

อันดับ 5 ขาง หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เป็นกับเด็กเล็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึง อายุ 12 ปี อาการของโรคมีหลายอย่าง เช่น ตัวร้อน เชื่องซึม ปากแห้ง อาเจียน บริโภคอาหารไม่ได้ ท้องเดินและที่สำคัญ จะมีเม็ดขึ้นตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ในปาก ในคอ ลิ้นเป็นฝ้า เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 777-778) พบทั้งสิ้น 6 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 8.00

อันดับ 6 คุณไสย หมายถึง อาถรรพณ์ คือ พิธีทำร้ายต่ออมิตร โดยเสกสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้าไปในตัว หรือฝังรูปฝังรอย เรียกกันว่า กระทำคุณไสย ผู้ถูกกระทำ เรียกว่า ถูกคุณไสย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 101) ยาแก้คุณไสยมักปรากฏพร้อมกับคาถาประกอบการรักษา เช่น คาถาพระเจ้า 5 พระองค์ สักกัตวา ประจุชาติ ถอนโบสถ์ สัพพาสี อิติปิโส เป็นต้น พบทั้งสิ้น 3 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 4.00

อันดับ 7 ธาตุดินพิการ หมายถึง ความผิดปกติของธาตุดินที่อยู่ในร่างกาย ทำให้เกิดอาการของโรคตามส่วนต่าง ๆ ของกองธาตุดิน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 805) พบทั้งสิ้น 2 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 3.00

อันดับ 8 ไข้กาฬ หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง พิษของโรคทำให้มีอาการไข้ตัวร้อนจัด มีเม็ดผุดขึ้นเป็นตุ่มแดง ๆ จากภายในร่างกาย ตามลำไส้ ปอด ตับ ม้าม แล้วจึงผุดออกมาภายนอกตามผิวหนัง ทำให้คันและแสบร้อน บางตำราว่า ไข้กาฬมี 10 ชนิด คือ ไข้ประกายดาษ ประกายเพลิง หัด เหือด งูสวัด เริ่มน้ำค้ำ เริ่มน้ำข้าว ลำลาบเพลิง ไฟลามทุ่ง และกำแพงทะเลลาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 765) **ไข้จับ** หมายถึง อาการของไข้ มีตัวร้อน ปวดศีรษะ ซึ่งแสดงถึงความเจ็บป่วยเพราะพิษโรคต่าง ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 767) **โลหิตพิการ** หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่งมีอาการต่าง ๆ ถ้าโลหิตกำเริบ มีอาการไข้ เช่น ไข้กำเดา ถ้าโลหิตแตกกระจายชานออกภายนอกทางผิวหนัง ถ้าแตกแล้วตกอยู่ภายในทำให้เกิดอาการต่าง ๆ เช่น บางทีอาเจียนเป็นโลหิต บางทีโลหิตแล่นเข้าจับหัวใจทำให้คลั่งเพื่อหาสติไม่ได้ บางทีชักห่างมือกำ บางทีให้หนาวเป็นกำลัง บางทีขัดอุจจาระ ปัสสาวะ หรือตกโลหิตเป็นต้น อนึ่งโรคอาจเกิดด้วยโลหิตพิการนั้น เกิดกับหญิงเมื่อคลอดบุตรอยู่ไฟไม่ได้ มดลูกเน่า เป็นปรวด นานเข้ากลายเป็นบุพโพโลหิต ตกจนกลายเป็นซำร้ว บางทีน้ำเหลืองเป็น

พิษเมื่อไหลออกมาถึงไหนก็เกิดเม็ดพริ้งขึ้นรอบทวาร เป็นเม็ดหนองหัวขาว เมื่อแตกเปื่อยทำให้แสบร้อน เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 863) **ประดง** หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการไข้และเม็ดคันตามผิวหนัง เป็นต้น เรียกว่า ไข้ประดง มีอาการต่าง ๆ กัน โดยทั่วไปจะตัวร้อนจัดปวดศีรษะ เมื่อยตามกระดูก เจ็บเสียวเนื้อตัว เชื่อมมัว สะท้านร้อน สะท้านหนาว ปากเปื่อยหรือปากแห้ง ลิ้นแห้ง กระจายน้ำ หอบ สะอึก เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 814) **ไข้รากสาด** หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง อาการของโรคมียาหลายชนิด พิษของโรคทำให้ตัวร้อน มือเท้าเย็น ลิ้นกระด้างคางแข็ง ไอ อาเจียน มีเม็ดผุดขึ้นเต็มตัว เม็ดที่ผุดขึ้นตามตัวมีหลายสี หลายขนาดตามชนิดของไข้ เช่น สีดำ เรียกว่า ไข้รากสาดปานดำ สีเขียว เรียกว่า ไข้รากสาดปานเขียว เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 769) **บิต** หมายถึง อาการของโรคชนิดหนึ่ง มีอาการปวดเบ่ง ลงท้อง ถ่ายเป็นมูกเลือด เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 812) **สะพัน** หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง เกิดแก่ทารกที่เพิ่งคลอดได้ 1-2 วัน มีอาการท้องขึ้น อาเจียน ชักมือกำเท้าอ ตัวร้อนจัด (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 874) **ไอ** หมายถึง อาการที่ลมพุ่งขึ้นมาจากปอดโดยแรงเพื่อขับสิ่งที่อาจเป็นอันตรายออกมา ทำให้เกิดเสียงพิเศษจากลำคอ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1442)

เสมหะ หมายถึง เมือกที่ออกจากลำคอหรือลำไส้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 268) **ฝีมะเร็ง** หมายถึง ชื่อโรคฝีชนิดหนึ่ง มีอาการเป็นฝีเมื่อแตกแล้วแผลฝีจะเรื้อรัง หายยาก หรือไม่หาย (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 821) **ซางแดง** หมายถึง ชื่อโรคซางชนิดหนึ่ง เป็นซางเจ้าเรือนประจำเด็กเกิดวันอังคาร มีแม่ซาง 6 ยอด ขึ้นที่ขม่อม 3 ยอด สิ้นหลัง 3 ยอด มีบริวารรวม 72 ยอด สังเกตได้ว่าแม่ซางจะขึ้นเป็นระยะละ 1 ยอด ตั้งแต่เด็กเกิดได้ 3 เดือน 6 เดือน 9 เดือน แม่ซางยอดเอกจะมีสีแดง ถ้าขึ้นที่สิ้นหลัง บริวารจะออกมาที่ คอ รักแร้ คาง ขาหนีบ ทวารหนัก มีอาการอาเจียน กระจายน้ำ เป็นไข้ เชื่อมมื่น ไอ ตกมูกเลือด บริโภคอาหารไม่ได้ จัดเป็นโรคซางที่มีพิษมาก (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 782) **และมานโลหิต** หมายถึง ชื่อโรคชนิดหนึ่ง มีอาการท้องบวมพอง เพราะโทษของโลหิต อาการของโรคมียาหลายชนิดต่าง ๆ กัน ตามสมุฏฐานโลหิต 4 ชนิด คือ

1. มานโลหิตเกิดจากเลือดระดูร้างหรือระดูขัด ไม่มาตามปกติ ทำให้เกิดเป็นพิษขึ้น เมื่อระคนกับธาตุลมและไฟในร่างกาย ทำให้โลหิตเป็นฟองงวดแห้ง จับเป็นก้อนอยู่เหนือสะดือทับให้ลมในท้องพัดไม่สะดวก จึงมีอาการท้องบวมขึ้น จุกในท้องและอก สะบัดร้อนสะบัดหนาว บริโภคอาหารไม่ได้
2. มานโลหิตเกิดจากโลหิตตกค้างอยู่ในร่างกาย ทำให้เกาะตัวเป็นลิ่มอยู่ในบริเวณต่อมโลหิต นานวันเกิดเป็นพิษขึ้น ระคนกับลมในร่างกาย ซึ่งเป็นลมกำเริบขึ้นในท้อง ทำให้ท้องพองใหญ่ขึ้น แต่ร่างกายกลับซบผอม มีอาการไอ อาเจียน ร้อนหนาวสลับไปมา กับมือบวม เท้าบวม ท้องขึ้น แน่นเพ้อ
3. มานโลหิตเกิดจากโลหิตเน่าเสีย เป็นโลหิตระดูพิการ โลหิตตลอดบุตร ที่ตกค้างอยู่จนเน่าเสีย ทำให้มีอาการผิปกดขึ้น ท้องอืด อาเจียน เหงื่อแตก น้ำลายมีรสขม หน้ามืด เป็นลม ฟกบวมขึ้นตามตะโพก หัวเข่า ปลิ้นอง สะอืด และบวมขึ้นทั่วกาย ทำให้แน่นในอก ท้องตึง และใหญ่ขึ้น หายใจ

เหนื่อย นอนไม่หลับ บริโภคอาหารไม่ได้ 4. มานโลหิตเกิดจากโลหิตจาง หรือที่เรียกว่าน้ำคาวปลา
ระคนกับโลหิต มีอาการเบื้องต้น เมื่อยมือเท้าและสันหลัง วิงเวียนศีรษะ ตามัว จุกเสียด แน่นหน้าอก
ท้องขึ้นถึงบวมพอง ทำให้ใหญ่ขึ้นจนผิดปกติ บริโภคอาหารไม่ได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น.
839-840) พบทั้งสิ้นชนิดละ 1 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 1.00

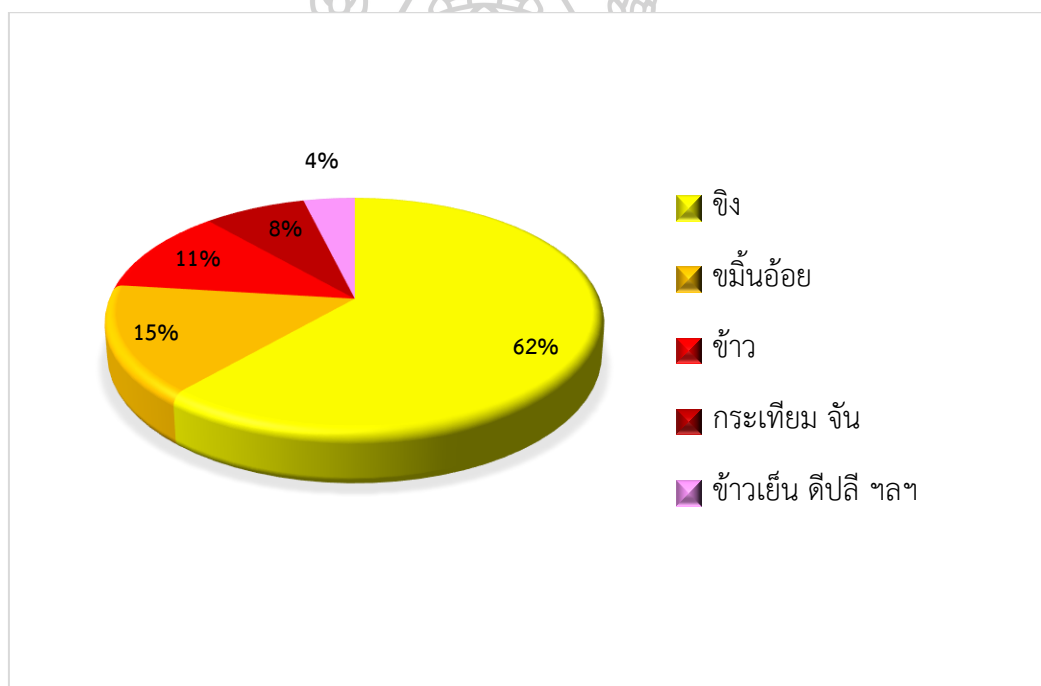
จากผลการศึกษาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การพบตำรับยารักษาใช้เป็นอันดับ 1 นั้นทำให้
สันนิษฐานได้ว่า คนพิษณุโลกในอดีตน่าจะเจ็บป่วยด้วยโรคไข้มาลาเรียมากที่สุด รองลงมาคือ ฝี สันนิบาต
โรคลม ชาง เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้จึงเป็นหลักฐานสำคัญที่พบจากการศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทย
จังหวัดพิษณุโลกและจะเป็นฐานข้อมูลสำคัญด้านการแพทย์แผนไทยโบราณของจังหวัดพิษณุโลกอีก
ด้วย

ศึกษาความถี่ของพืชวัตถุ

หัวข้อนี้ผู้ศึกษาจะจัดอันดับเฉพาะพืชวัตถุหรือตัวยาที่มาจากพืชเท่านั้น โดยหนังสือที่ใช้ในการอ้างอิงชื่อพืชวัตถุนั้น ผู้ศึกษาใช้ข้อมูลหลักจาก 1. ตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ 2. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรชามหาราชฯ 5 ธันวาคม 2542 3. สารานุกรมสมุนไพรรวมหลักเภสัชกรรมไทย 4. พจนานุกรมที่เกี่ยวข้องกับชื่อพืชวัตถุฉบับต่าง ๆ ดังนี้

1. พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 32 ฉบับ พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 802 ชนิด เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 30 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก

อันดับ 1 ขิง พบทั้งสิ้น 16 ฉบับ

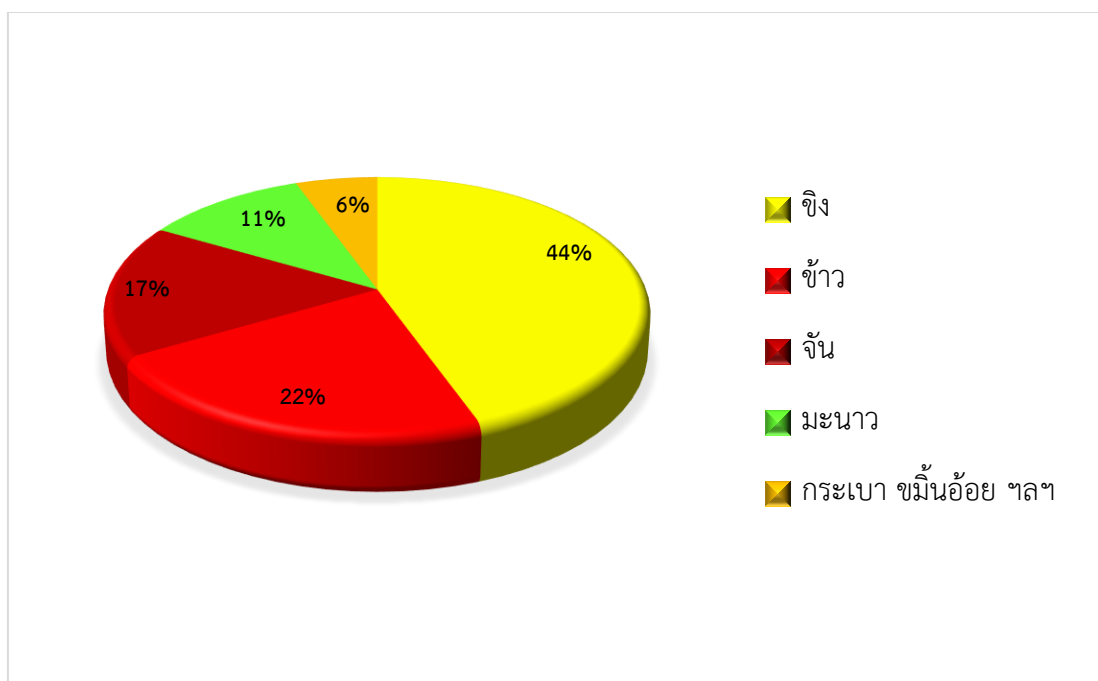
อันดับ 2 ขมิ้นอ้อย พบทั้งสิ้น 4 ฉบับ

อันดับ 3 ข้าว พบทั้งสิ้น 3 ฉบับ

อันดับ 4 กระเทียม และจัน พบชนิดละ 2 ฉบับ

อันดับ 5 ข้าวเย็น³⁴⁵ ดีปลี พิษนาคน³⁴⁶ สะเดา³⁴⁷ พริก ไพล พริกไทย และมะนาว พบชนิดละ 1 ชนิด

2. พืชวัตถุปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอรพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 18 ชนิด พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 799 ชนิด เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 31 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอรพรมพิราม

³⁴⁵ ข้าวเย็น (*Smilax* spp.) มีสรรพคุณในการลดจำนวนของเซลล์ที่เป็นสาเหตุของมะเร็งเต้านม (Chalertpet, Sangkheereput, Somjit, Bankeeree, และ Yanatatsaneejit, 2023, p.177) สามารถใช้รักษาโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ คือ ซิฟิลิสได้ (Martins และคนอื่น ๆ, 2014, pp. 410-425) และมีฤทธิ์สำคัญในการรักษาโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจและระบบทางเดินอาหาร (Camacho-Corona และคนอื่น ๆ, 2015, pp. 104-112)

³⁴⁶ พิษนาคน (*Sophora exigua* Craib) มีสรรพคุณในการต้านอนุมูลอิสระและต้านไขมันเลว (Kaewdana, Chaniad, Jariyapong, Phuwajaroanpong, และ Punsawad, 2021, p. 24) ลดการอักเสบและลดการลุกลามของเซลล์มะเร็ง (Arjsri และคนอื่น ๆ, 2023, p. 1243727)

³⁴⁷ สะเดา (*Azadirachta indica* A. Juss.) มีสรรพคุณในการต้านโรคมะเร็ง แบคทีเรีย และไวรัส (Braga และคนอื่น ๆ, 2021, p. 252) นิยมใช้ในการรักษาโรคเบาหวาน (Patil, Shirahatti, และ Ramu, 2022, pp. 681-710) ในประเทศอินโดนีเซียพบการใช้ใบสะเดาในการรักษาโรคเบาหวาน (Sujarwo, Keim, Caneva, Toniolo, และ Nicoletti, 2016, pp. 186-193) ส่วนเปลือกสะเดามีความสามารถในการต้านไวรัสโคโรนา (SARS-CoV-2) สาเหตุของผู้ป่วยโรคโควิด-19 (Sarkar และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 13-28) โดยสะเดาสามารถลดความรุนแรงของผู้ติดเชื้อโควิด-19 และมีประสิทธิภาพในการป้องกันโควิด-19 ในระดับสูง (Nesari และคนอื่น ๆ, 2021, pp. 196-203) และที่สำคัญสะเดายังมีฤทธิ์ต้านโรคมะเร็งอีกด้วย (Nagini, Palrasu, และ Bishayee, 2024, pp. 457-496)

อันดับ 1 ชิง พบทั้งสิ้น 8 ฉบับ

อันดับ 2 ข้าว พบทั้งสิ้น 4 ฉบับ

อันดับ 3 จัน พบทั้งสิ้น 3 ฉบับ

อันดับ 4 มะนาว พบทั้งสิ้น 2 ฉบับ

อันดับ 5 กระเบา³⁴⁸ ขมิ้นอ้อย ตีป्ली พริกไทย มะขาม³⁴⁹ และมะขามป้อม³⁵⁰ พบชนิดละ 1 ฉบับ

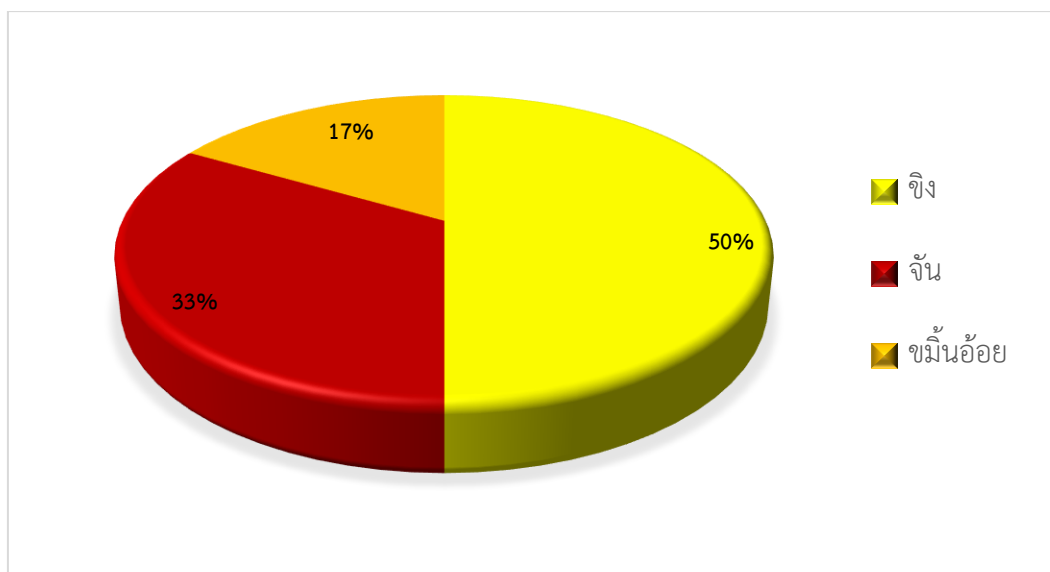
3. พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 6 ฉบับ พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 593 ชนิด เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

³⁴⁸ กระเบา (*Hydnocarpus anthelminthicus* Pierre ex Laness.) เมล็ดกระเบา มีสรรพคุณในการรักษาโรคติดต่อทางผิวหนัง คือ โรคเรื้อน และมีฤทธิ์ในการต้านเชื้อแบคทีเรียอีกด้วย (Leelawat และ Leelawat, 2018, p. 6854835)

³⁴⁹ มะขาม (*Tamarindus indica* L.) ในแอฟริกาพบการใช้มะขามในการรักษาโรค สรรพคุณของผลมะขามคือ ใช้ในการรักษาไข้และเป็นยาระบาย เปลือกและใบมักใช้ในการรักษาบาดแผล (Havinga และคนอื่น ๆ, 2010, pp. 573-588) มีสรรพคุณในการต้านการอักเสบและสมานบาดแผล (Aly, El-Hassab, Elhady, และ Gad, 2022, p. 87) ใบมะขามมีฤทธิ์ต้านการอักเสบของไขข้อซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของโรคไขข้ออักเสบ (Sinha และคนอื่น ๆ, 2019, p. 261) ใบมะขามมีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรียที่ดื้อยาปฏิชีวนะ (Lima และคนอื่น ๆ, 2017, pp. 195-199) และสารสกัดจากมะขามมีฤทธิ์ต้านการเจริญเติบโตของไวรัส (Ghaly และคนอื่น ๆ, 2023, p. 464)

³⁵⁰ มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* L.) เป็นพืชที่อุดมไปด้วยวิตามินซีและมีสรรพคุณหลากหลาย เช่น มีฤทธิ์ต้านสารอนุมูลอิสระ ไขมันในเลือดสูง เบาหวาน มะเร็ง ระบบทางเดินอาหาร และปกป้องระบบประสาท เป็นต้น (Gul และคนอื่น ๆ, 2022, p. 816) ในอินเดียโบราณมะขามป้อมถูกนำมาใช้ปรุงยาหลายขนาน มีสรรพคุณฟอกเลือด บรรเทาอาการไอและหอบหืด และอุดมไปด้วยวิตามินซีในปริมาณที่สูง (Gantait, Mahanta, Bera, และ Verma, 2021, p. 62) มะขามป้อมสามารถป้องกันโรคเบาหวานได้ (Lin, Kuo, และ Shih, 2023, p. 9922) ลดภาวะการเกิดโรคหลอดเลือดในสมองตีบ (Sarmah และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 175-187) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบและต้านมะเร็ง (G. Kumar, Madka, Pathuri, Ganta, และ Rao, 2022, pp. 2291-2302)

ภาพที่ 32 พีชวิตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

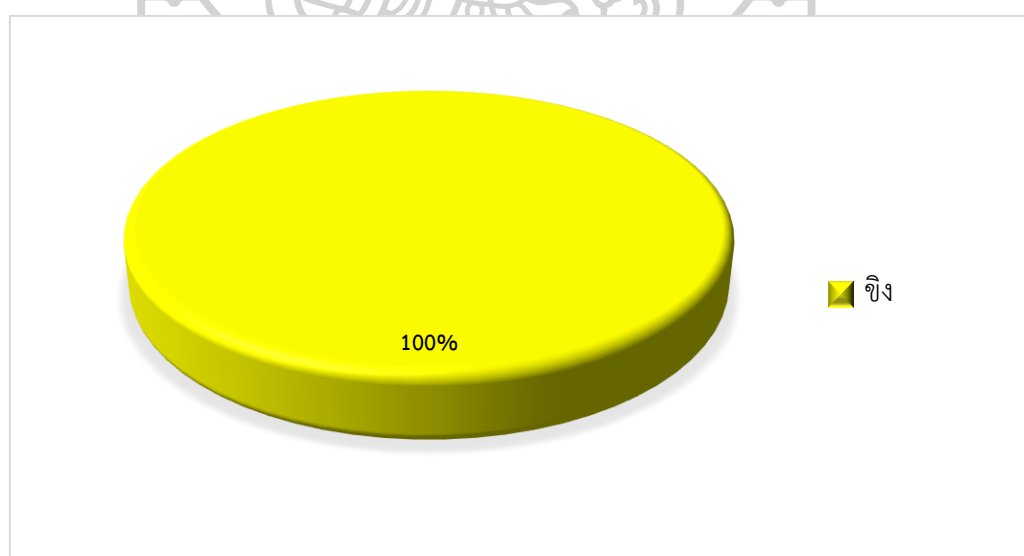
อันดับ 1 ชิง พบทั้งสิ้น 3 ฉบับ

อันดับ 2 จัน พบทั้งสิ้น 2 ฉบับ

อันดับ 3 ขมื่นอ้อย พบทั้งสิ้น 1 ฉบับ

4. พีชวิตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก

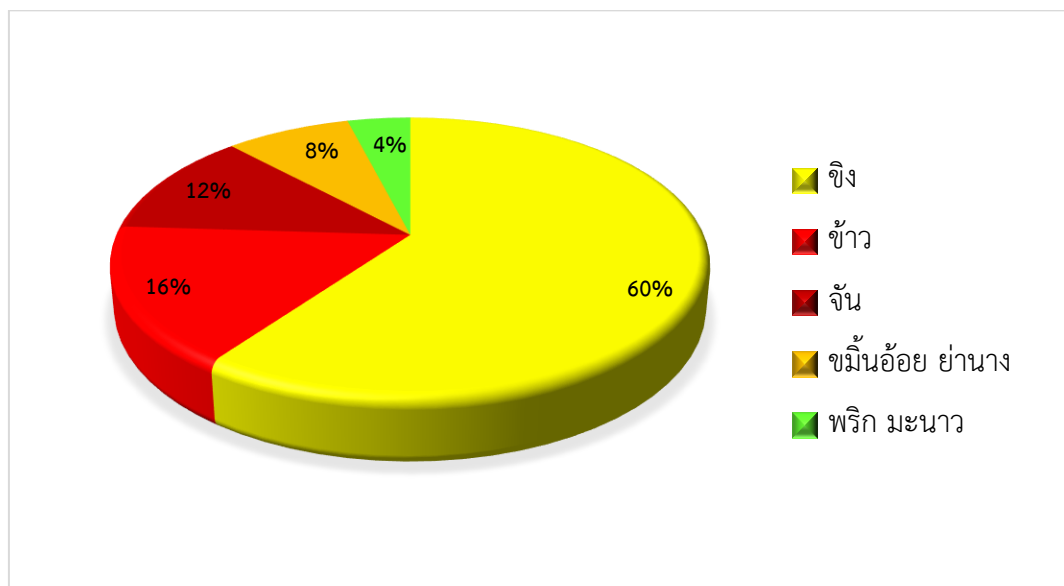
จำนวน 1 ฉบับ พบพีชวิตถุทั้งสิ้น 392 ชนิด เมื่อนำพีชวิตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พีชวิตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 33 พีชวิตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์

อันดับ 1 ชิง พบทั้งสิ้น 1 ฉบับ

5. พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 27 ฉบับ พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 872 ชนิด เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 34 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม

อันดับ 1 ชิง พบทั้งสิ้น 15 ฉบับ

อันดับ 2 ข้าว พบทั้งสิ้น 4 ฉบับ

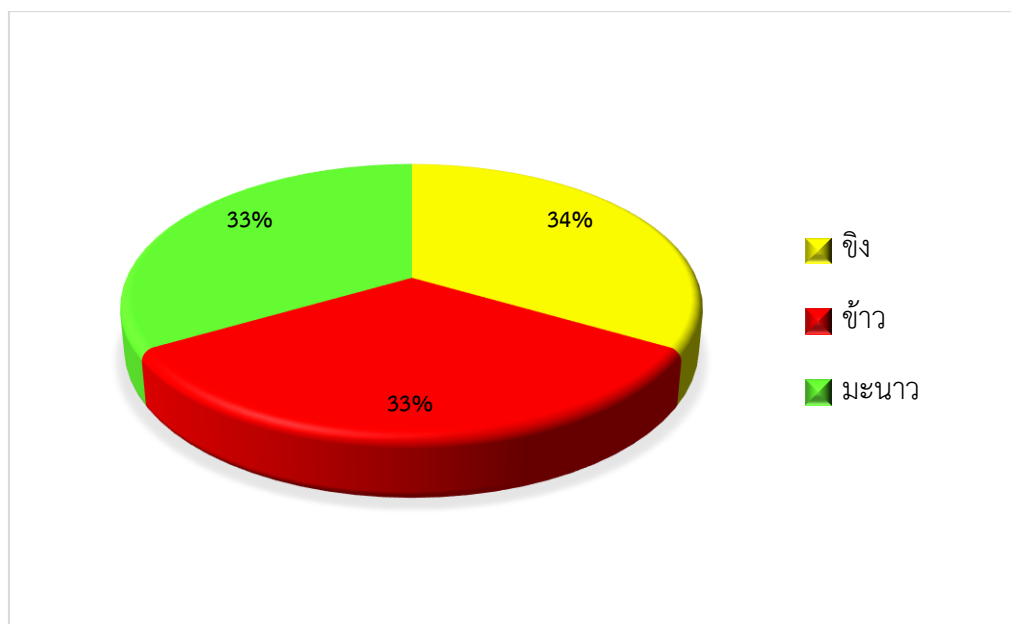
อันดับ 3 จัน พบทั้งสิ้น 3 ฉบับ

อันดับ 4 ขมิ้นอ้อย และ ย่านาง³⁵¹ พบชนิดละ 2 ฉบับ

อันดับ 5 พริก และ มะนาว พบชนิดละ 1 ฉบับ

6. พืชวัตถุที่ปรากฏในตำรายาแพทย์แผนไทยของอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก จำนวน 3 ฉบับ พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 522 ชนิด เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ สามารถเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

³⁵¹ ย่านาง (*Tiliacora triandra* Diels) มีสรรพคุณในการต้านโรคอ้วนได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Ruangaram และ Kato, 2020, p. 56) สารสกัดจากใบย่านางมีฤทธิ์ในการลดการดูดซึมของคอเลสเตอรอล (Duangjai และ Saokaew, 2018) ลดระดับน้ำตาลในเลือด ต้านไตรกลีเซอไรด์ ต้านอินซูลิน และมีสารต้านอนุมูลอิสระ (Pasachan และคนอื่น ๆ, 2021, p. 1239) มีส่วนสำคัญในการฟื้นฟูระบบประสาทและรักษาโรคอัลไซเมอร์ (Hawiset, Sriraksa, Kamsrijai, Praman, และ Inkaew, 2023, p. e22545)

ภาพที่ 35 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง

อันดับ 1 ขิง ข้าว และมะนาว พบชนิดละ 1 ฉบับ

ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับ พบพืชวัตถุทั้งสิ้น 1,006 ชนิด ผู้ศึกษาเน้นความแตกต่างของสืโว้สำหรับผู้สนใจศึกษาชื่อพืชวัตถุท้องถิ่นของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก แบ่งออกได้ดังนี้ 1. **อักษรลีดำ** ตัวหนาและขีดเส้นใต้ หมายถึง ชื่อทางการของพืชวัตถุที่ปรากฏในพจนานุกรมสมุนไพรและไม่พบการเรียกชื่อนี้ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก 2. **อักษรลีส้ม** ตัวหนา และขีดเส้นใต้ หมายถึง ชื่อทางการของพืชวัตถุที่ปรากฏในพจนานุกรมสมุนไพรและพบการเรียกชื่อนี้ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก 3. **อักษรลีส้มธรรมดา** หมายถึง ชื่อพืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

ตารางที่ 7 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
1. ก	กกดอกขาว กก กกขาว	2.	กกลังกา กกรังกา กกขนาก ขนาก กกแดง	3.	ก้นปิด ใบก้นปิด

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
4.	<u>กฤษณา</u> ³⁵² เนื้อไม้	5.	<u>กลอย</u> กลอยต้น กลอยหนาม กลอยเมา	6.	กระณิการ์
7.	<u>กราย</u> หางกราย หามกราย	8.	<u>กล้วย</u> ใบตอง กล้วยกิน	9.	กระจับเขา
10.	<u>กระจับ</u> กระจับน้ำ	11.	<u>กระซับ</u> ฝักกระซับ	12.	<u>กระชาย</u> ชิงแดง
13.	กระดั่งงา	14.	กระดาดแดง	15.	กระดาดขาว
16.	กระโดนดิน	17.	กระถิน	18.	กระเดลิง
19.	<u>กระตูกโกดำ</u> เฉียงพรัมอญ สันพรัมอญ พรัมอญ	20.	<u>กระตอม</u> หมากกระตอม	21.	<u>กระแตไต่ไม้</u> หว่าว
22.	กระโดน	23.	<u>กระตังบาย</u> กะตังบาย กะตังใบ กะตัง	24.	<u>กระถินเทศ</u> กระถินดอกหอม
25.	กระทุ้มเลือด	26.	<u>กระถินพิมาน</u> พิมาน	27.	<u>กระทงลาย</u> หมากแตก เครือหมากแตก
28.	กระท่อม	29.	<u>กระท้อน</u> สะท้อน หมากต้อน	30.	กระทือ

³⁵² กฤษณา (*Aquilaria crassna* Pierre ex Lecomte.) สารสกัดจากใบกฤษณามีฤทธิ์ต้านสารอนุมูลอิสระและต้านเชื้อแบคทีเรียได้ดี (Kamonwannasit และคนอื่น ๆ, 2013, p. 20)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			มะต๋อง		
31.	<u>กระติง</u> กากระติง	32.	<u>กระตึบยอด</u> กระตึบยอบ หญ้ากระตึบยอบ หญ้ากระตึบ	33.	<u>กระตู่มนา</u> กระตู่มีขี้หมู ตู่มีขี้หมู กระตู่มีขี้หมู
34.	<u>กระตุงหมาบ้า</u> , <u>จั่นหมู</u> เชือกเขาหมู จั่นหมูหลวง กระตุง จั่น จั่นหมูเหลือ้ง จั่นหมูป่า จั่นหมูดง จั่นหมูขาว จั่นหมูแดง จั่นหมูใหญ่	35.	<u>กระตู่</u> กระตู่หลวง ตะกู่ กระตู่บก กระตู่ใหญ่	36.	<u>กระบูนขาว</u> ตะบูน
37.	<u>กระเทียม</u> กระเทียมกรอบ กระเทียมราง กระเทียมแห้ง กระเทียมกรอก กระเทียมโทน	38.	กระเช้าฝีมด	39.	กระบก
40.	<u>กระปือเจ็ดตัว</u> กระปือ กำลังกระปือ กำลังกระปือเจ็ด	41.	กระเบา	42.	<u>กระเบาแดง</u> กระเบาแดง

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	ตัว ลั่นควาย				
43.	<u>กระพังโหม</u> ตุตหุมตุตหามา ตตหุมตตหามา	44.	<u>กระพังโหมตัวผู้</u> ตตหุม ตุตหุม หล้าตตหุม	45.	<u>กระพังโหมตัวเมีย</u> ตตหามา ตุตหามา
46.	<u>กะลันตั้งข้าง</u> ตำแย	47.	<u>กระลำพัก</u> สลัดได	48.	<u>กระวานเทศ.</u> <u>ลูกเอ็น</u> เอ็น ลูกเอ็นเทศ
49.	กระวาน	50.	<u>กวาดต้น</u> ทอง ทองต้น ทองกวาว	51.	<u>กวาวเครือ</u> กวาวเครือแดง ทองเครือ
52.	กะเข้, กะเข้แดง	53.	กัญชา	54.	กัญชาเทศ
55.	กันเกรา	56.	กรัก (แก่นขนุน)	57.	กรุงเขมา
58.	<u>กะทกรก</u> นางชม น้ำใจใคร่ รกข้าง กะทกรกขาว ฝักนางชม ตำลึงทอง	59.	กานพลู	60.	การบูร
61.	<u>กะเพรา</u> กะเพราขาว	62.	<u>กะเม็ง</u> หล้ากะเม็ง	63.	กะเม็งตัวผู้

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	กะเพราแดง อีตูไทย		กำเม็ง หญ้ากำเม็ง หญ้าหอมแก้ว หอมแก้ว		
64.	<u>กัลปพฤกษ์</u> ชัยพฤกษ์	65.	<u>ก้างปลา</u> ³⁵³ ก้างปลาขาว ก้างปลาแดง คาคลอง หญ้าคาคลอง ปลาแดง ก้างปลาน้อย ก้างปลาใหญ่ ก้างปลาเผือก	66.	การะเกด
67.	กาหลง	68.	ก่ายาน	69.	<u>กระเบียน</u> กระดานพน ดึกเตียม
70.	แกแล	71.	แก้ว	72.	กะเม็งแดง
73.	โกฐสอ	74.	โกฐสอจีน	75.	โกฐสอเทศ
76.	<u>โกฐเขมา</u> เขมา	77.	<u>โกฐหัวบัว</u> โกฐบัว	78.	โกฐเชียง
79.	<u>โกฐจุฬาลัมพา</u> จุฬาลัมพา	80.	<u>โกฐกระดุก</u>	81.	โกฐก้านพร้าว
82.	<u>โกฐพุงปลา</u>	83.	<u>โกฐชฎามังซี</u> ชฎามังซี	84.	<u>โกฐกะกั้ง</u> <u>แสลงใจ</u> ตุ้มกาแดง

³⁵³ ก้างปลา (*Phyllanthus reticulatus* Poir.) มีสรรพคุณป้องกันตับและพบสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณสูง (Srirama และคนอื่น ๆ, 2012, pp. 948-953)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
85.	โกฐกั๊กกรา	86.	โกฐน้ำเต้า	87.	<u>กำจาย</u> กะจาย
88.	<u>กำแพงเจ็ดชั้น</u> ³⁵⁴ น้านอง ว่านน้านอง มะต่อมไก่	89.	<u>ไกรทอง</u> ³⁵⁵ เจตมูล ร้อนใต้ดิน	90.	<u>กำลั้งวัวเถลิง</u> กำลั้ง วัวเถลิง
91.	กำลั้งข้างสาร	92.	กำลั้งหนูมาน	93.	กุกุลาบเทศ
94.	<u>ไก่อให้</u> หนามเกี่ยวไก่อ ตะครอง วัวเลีย ไก่อให้เผือก	95.	<u>การ่อน</u> ว่านการ่อน	96.	กระจับบก
67.	กล้วยส้ม	68.	<u>กะถินแดง</u> กระถินแดง	99.	<u>กล้วยตีบ</u> ตีบ
100.	กุ่มน้ำ	101.	กุ่มบก	102.	กล้วยตานี
103.	กล้วยเตี้ย	104.	กล้วยน้ำ	105.	กุ่ม
106.	กล้วยไม้	107.	<u>กะหล่ำ</u> ผักกะหล่ำ	108.	กัญชาแดง
109.	กระดาด	110.	กัณฐริกา	111.	<u>กาหลงป่า</u> กาหลงป่าแดง
112.	<u>ก้านเหลือง</u> กระทุ่มน้ำ	113.	กำยานจีน	114.	กำยานเครือ
115.	กะเพราควาย	116.	กำลั้งเสือโคร่ง	117.	กำลั้งควายถึก
118.	กัญชง	119.	กะลา		

³⁵⁴ กำแพงเจ็ดชั้น (*Salacia chinensis* L.) พบสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณสูง (Chavan และคนอื่น ๆ, 2021, p. 285) มีสรรพคุณในการลดปริมาณไขมันในหลอดเลือด (Sikarwar และ Patil, 2012, pp. 88-92)

³⁵⁵ ไกรทองหรือเจตมูล (*Erythroxylum cuneatum* Kurz) มีสรรพคุณในการต้านการอักเสบและต้านอนุมูลอิสระ (Li และคนอื่น ๆ, 2020, p. e04141)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
120. ข	<u>ขจร</u> สลิด	121.	ขนุน	122.	ขนุนสำปะลอ
123.	ขมิ้นเครือ	124.	<u>ขมิ้นชัน</u> ขมิ้น ขมิ้นไข่ วานขมิ้น	125.	<u>ขมิ้นอ้อย</u> สากกะเบือละว้า วานเหลียง
126.	ขอนดอก	127.	<u>ขอบชะนาง</u> ขอบชะนางแดง ขอบชะนางขาว ขอบชะนางต้น ชะนางแดง	128.	<u>ข่อย</u> ข่อยบก ฝักข่อย
129.	<u>ข่อยหยอง</u> ข่อยหนาม ข่อยน้ำ ขี้แรด	130.	<u>ขั้ตมอน</u> หญ้าขั้ต หญ้าขั้ตมอน ขั้ตมอนตัวผู้ ขั้ตมอนหลวง ยุงปัต ยุงปัตแม่หม้าย หญ้าขั้ตมอนใหญ่ ขั้ตมอนใหญ่	131.	ขันทองพยาบาท
132.	<u>ข่า</u> ³⁵⁶ ข่าใหญ่ ข่าหลวง	133.	<u>ข่าลิง</u> ข่าลิงตัวผู้	134.	ข่าต้น

³⁵⁶ ข่า (*Alpinia galanga* (L.) Willd.) มีสรรพคุณในการรักษาโรคอัลไซเมอร์ (Chaiyana, Sriyab, และ Okonogi, 2022, p. 3275) ด้านเชื้อแบคทีเรียและมะเร็ง (Taechowisan, Chuen-Im, และ Phutdhawong, 2022, pp. 922-928) ในการแพทย์แผนโบราณแถบดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ข่าถูกนำมาใช้ในการรักษาโรค เช่น โรคติดเชื้อในลำคอ โรคหอบหืด โรคทางเดินปัสสาวะ อากาโรกัเสบ และโรคไขข้อ เป็นต้น (Ramanunny และคนอื่น ๆ, 2022, p. 115144)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	<p>ข้าตาดแดง</p> <p>ข้าแดง</p> <p>ข้าป่า</p> <p>ข้าโคก</p> <p>ข้าแก่</p> <p>ข้าอ่อน</p> <p>ข้าตัวผู้</p>				
135.	<p><u>ข้าว</u></p> <p>ข้าวสาร</p> <p>ข้าวสารขาว</p> <p>ข้าวสารตกลปาก</p> <p>ครก</p> <p>ข้าวสุก</p> <p>ข้าวบูด</p> <p>ข้าวเปลือก</p> <p>ข้าวตอก</p> <p>ข้าวตังก้นหม้อ</p> <p>ข้าวตังก้นกระทะ</p> <p>ข้าวเปลือก</p> <p>ข้าวเปลือกดำ</p> <p>ข้าวตอก</p> <p>ข้าวเจ้า</p> <p>ข้าวสวย</p> <p>ข้าวต้ม</p> <p>ข้าวคั่ว</p> <p>น้ำข้าวเช็ด</p> <p>ข้าวหอม</p>	136.	<p><u>ข้าวเหนียว</u></p> <p>ข้าวเหนียวดำ</p> <p>ข้าวเหนียว</p> <p>ข้าวเหนียวกัญญา</p> <p>ข้าวตอกกัญญา</p> <p>ข้าวเปลือกข้าว</p> <p>เหนียว</p> <p>ข้าวตอกข้าว</p> <p>เหนียว</p> <p>ข้าวเหนียวขาว</p>	137.	<p><u>ข้าวตอกแตก</u></p>

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	ข้าวเย็นไม่รู้บูด ข้าวเย็นกันหม้อ ข้าวติดหน้า- ตะโพน ข้าวปากหม้อ ข้าวตั้ง ข้าวสารกระเด็น ออกจากครก ข้าวเหลือ ข้าวกันหม้อ				
138.	<u>ข้าวใหม่</u> มะขามผี	139.	ข้าวโพด	140.	ชิงแครง
141.	<u>ข้าวเย็นเหนียว</u> ค้อนกระแต ยาข้าวเย็นเหนียว	142.	<u>ข้าวเย็นใต้</u> ยาข้าวเย็นใต้	143.	<u>ชิง</u> ชิงแห้ง ชิงน้อย
144.	ข้ากขาว	145.	<u>ข้ากแดง</u> กระดิงข้างเผือก ข้าก ผักข้ากแดง	146.	<u>ข้าวเย็น</u> ยาข้าวเย็น ยาข้าวเย็นไทย
147.	ข้าหนอน	148.	ข้าวฟ่าง	149.	<u>ข้าเหล็ก</u> ข้าเหล็กบ้าน
150.	ข้าเหล็กเลือด	151.	<u>ข้าเหล็กสาร</u> ข้าเหล็กป่า	152.	<u>ข้าเหล็กเทศ</u> ข้าเหล็กเผือก
153.	<u>ข้าตุ่น</u> ป่าข้าหมอง	154.	ข้าอาย	155.	เข้มแดง
156.	เข้มขาว	157.	เข้มป่า	158.	เข้มเหลือง
159.	<u>เขยตาย</u>	160.	เข้ค้ำ	161.	<u>ไข่น้ำ</u>

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	ลูกเขยตาย ส้มขึ้น				ขี้เหิน ว่านไข่น้ำ
162.	เข้ม	163.	ขนุนละมุด	164.	<u>ข้าวสารดอกเล็ก</u> ข้าวสาร
165.	<u>เข้ม</u> เข้มแดง เข้มขาว	166.	<u>เข้มแดงป่า</u> เข้มแดงป่า	167.	<u>ข้าวเย็นจีน</u> ยาข้าวเย็นจีน
168.	ข้าวนก	169.	ขนุนหนัง	170.	ข้าวไก่
171.	ขม้นขาว	172.	ข้าวเย็นเทศ	173.	<u>เข้มเครือ</u> เข้มเครือขาว
174.	ข้าวต้ม	175.	ขนุนดิน		
176. ค	<u>คำเตี้ย</u> หญ้าปีกไก่ดำ	177.	<u>คนทา</u> สีฟัน สีฟันคนทา	178.	<u>คนที่สอ</u> โคนดินสอ ที่สอ ฝี่เสื่อน้อย ฝี่เสื่อ ฝี่เสื่อใหญ่ ฝี่เสื่อหลวง
179.	<u>คนที่สอทะเล</u> คนที่	180.	คนที่เขมา	181.	<u>ครอบจักรวาล</u> ครอบตลับ โฝงผาง ครอบ ครอบจักรวาล ใหญ่ ครอบใหญ่ ครอบดอกขาว

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
					ฟ้าครอบ
182.	คุคะ	183.	<u>คราม</u> ครามข้าง ครามบ้าน	184.	<u>คัตเค้า, โยทะกา</u> คัตเค้าหมู คัตเค้าหลวง คัตเค้าหอม
185.	<u>คันทรง</u> ค้อนหมาแดง ข้อนหมาแดง แก่นทรง ก้านตรง ฝักก้านตรง	186.	คล้า	187.	<u>แคฝอย</u> แคนา
188.	<u>คาง</u> คางแดง	189.	<u>คำไทย</u> คำแสด	190.	<u>คำฝอย</u> ดอกคำ
191.	<u>แคแตร์</u> แคป่า แคดำ	192.	คูน	193.	<u>แคขาว, แคแดง</u> แคกินดอก แคบ้าน
194.	โคกกระสุน	195.	<u>โคกกระออม</u> กระออม ฝักกระออม	196.	โคคลาน
197.	<u>ไคร้เครือ</u> รังไคร้เครือ	198.	<u>ไคล้เสมา</u> ไคลเสมา	199.	<u>ไคล้พระเจดีย์</u> ไคล้พระเจดีย์ ไคล้เจดีย์
200.	คางโพน	201.	<u>คางเคียด</u> ตะไล	202.	<u>เครือหมูปอย</u> หมูปอย
203.	แค	204.	คันทวย	205.	<u>เครือปลาแสงแดง</u> เชือกเขาเต่าให้ เต่าให้

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
					เขือกเขายอดแดง
206.	คนที่เขมาจีน	207.	แครกฟ้า	208.	<u>แคหัวหมู</u> แคพุงหมู แคหมู
209.	เครื่องเทศ	210.	คลองแม่ควาย	211.	<u>ค้อนหมาขาว</u> ค้อนหมา
212.	<u>เครือหางหนู</u> หางหนู	213.	คางจีน	214.	ค้อนหมาดำ
215.	<u>คอนแคน</u> หญ้าคอนแคน	216.	โคล้ก้าแพง		
217. ข	ข้องสามยาน				
218. ง	งิ้ว	219.	<u>งิ้วน้อย</u> นุ่น ง้าว	220.	<u>งิ้วป่า</u> นุ่นป่า
221.	<u>ง่อนตาหงาย</u> แซมเหลื่อง	222.	<u>งาดำ, งาขาว</u> ³⁵⁷ งา งากิน	223.	เงาะ
224.	งิ้วเผือก				
225. จ	จอกใหญ่	226.	จาก	227.	<u>จามจุรี</u> ฉำฉา

³⁵⁷ งา (*Sesamum indicum* L.) อุดมไปด้วยสารต้านอนุมูลอิสระ ด้านการอักเสบ ลดคอเลสเตอรอล ปกป้องตับ ไต ระบบหัวใจและหลอดเลือด (Wei และคนอื่น ๆ, 2022, p. 4079) งาถูกนำมาใช้ในการรักษาบาดแผล ด้านการอักเสบ และริดสีดวงทวาร ทั้งยังสามารถป้องกันโรคมะเร็งได้อีกด้วย (Mili, Das, Nandakumar, และ Lobo, 2021, p. 114503) งามีสรรพคุณลดการแข็งตัวของหลอดเลือดแดง (Hadipour, Emami, Tayarani-Najaran, และ Tayarani-Najaran, 2023, pp. 3729-3757)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
228.	จัน	229.	จันขาว	230.	จันแดง
231.	จอก	232.	จันทนา	233.	จันชะมด
234.	จอกหูลิง	235.	จันเทศ	236.	จันหอม
237.	จิก จิกนา จิกน้ำ	238.	จิกเขา จิกตง	239.	จิงจ้อเหลือง จิงจ้อหลวง จิงจ้อใหญ่
240.	จิงจ้อแดง จิงจ้อน้อย จิงจ้อเหลี่ยม	241.	จุกโรหิณี โรหิณี	242.	เจตพังคี
243.	เจตมูลเพลิงขาว ปิดปิวขาว เจตมูลเพลิง	244.	เจตมูลเพลิงแดง ปิดปิวแดง เจตมูลแดง	245.	แจง
246.	จำปา จำปาขาว	247.	จำปี	248.	จอกนา
249.	จอกหูหนู จอกหนู	250.	จิงจ้อป่า	251.	จิงจ้อ
252.	จุกโรหิณีไทย	253.	เจตพังคีเทศ	254.	จุกโรหิณีเทศ
255.	ฉัตรพระอินทร์ ฉัตรพระพรหม	256.	เฉียงพริ้นางแอ สันพริ้นางแอ สีพินนางแอ พริ้นางแอ นางแอ เชือกเขานางแอ	257.	เฉียงพริ้นางดำ
258.	ฉนวน				

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
259. ช	ชะมวง	260.	ชะลูด	261.	ชวนชม
262.	ชะอม	263.	<u>ชะเอมไทย</u> ชะเอม ส้มป่อยหวาน	264.	ชะเอมเทศ
265.	ชันโพรง	266.	<u>ชา, ชาจีน</u> เมี่ยง ชาเทศ	267.	<u>ชำมะเลียงบ้าน</u> ชำมะเลียง พุ่มเรียง พุ่มเรียงเทศ ชุมเลียง ชุมเลียงบ้าน พุ่มเรียงบ้าน
268.	<u>ชำมะเลียงป่า</u> พุ่มเรียงป่า ชุมเลียงป่า	269.	<u>ชุมเห็ดเทศ</u> ชุมเห็ด	270.	<u>ชุมเห็ดไทย</u> พรมदान
271.	<u>ชิงชี่</u> ชิงชี่แดง กินชี่ ค้อนกลอง ปู่เจ้าสมิงกุย สมิงกุย ชิงชี่ดอกแดง	272.	<u>ชำแป้น</u> สะเป้ง	273.	<u>ชิงช้าชาลี</u> บอระเพ็ดตัวผู้ ชาลี ชิงช้า ชาลีตัวผู้
274.	<u>ช่างน้ำว</u> ช่างน้ำว	275.	<u>ช่าพลู</u> ³⁵⁸ ชะพลู	276.	<u>เชือกเขาไฟ</u> ย่างทราย

³⁵⁸ ช่าพลู (*Piper sarmentosum* Roxb.) สมุนไพรพื้นบ้านที่นิยมใช้ในการรักษาโรคในแถบดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น แก้ว แก้ว ใต้ออก ใบช่าพลู เบาหวาน แก้วอกเสบ แก้วอกการบิตจากท้องเสีย มีฤทธิ์ด้านการอักเสบและต้านมะเร็ง เป็นต้น (Sun และคนอื่น ๆ, 2020, p. 112897) ในช่าพลูพบสารสำคัญที่ช่วยสมานแผลในกระเพาะอาหาร (Akmal, Abdel Aziz, และ Nur Azlina, 2022, p. 971443) อีกทั้งมีสรรพคุณในการรักษาโรคความดันโลหิตสูงและป้องกันโรคเบาหวาน (Othman และคนอื่น ๆ, 2022, p. 976247)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	ดอกเหลือง		แกงแก่		เครือเขาไฟ เขาไฟ
277.	<u>ขบาแดง</u> ขบา	278.	<u>ชะคราม</u> ชะครามดอกแดง ชะครามแดง ชะครามดอกแดง ต้นเปรี้ยว	279.	ชาลิขม
280.	<u>เขือกเขาพรวน</u> <u>มะเดื่อติน</u> ไส้ตัน โมกเครือ มะเดื่อเครือ เครือไส้ตัน เขาพรวน	281.	ชมพู่	282.	ชุมแสง
283.	<u>ชะเลือด</u> ชะเลือดเครือ ข้าเลือด	284.	<u>ชะมดต้น</u> ฝ้ายผี ชะมด	285.	ชันย้อย
286.	ชงโค	287.	ช้างงาเดียว	288.	<u>ชะเอมเถา</u> ชะเอมเครือ
289.	<u>ชองแมว</u> ช ช้องแมว หญ้าชองแมว	290.	ชาก	291.	<u>แช่ม้าทะเลาย</u> ม้าทะเลาย
292.	<u>ชิก, พฤษ</u> มะรุมป่า มะคึก	293.	<u>ชุ่มกระต่าย</u> หญ้าชุ่มกระต่าย	294.	<u>ช่อนกลิน</u> ช่อนชู้

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
295. ด	<u>ตองตึง</u> พืชมหา ดาวตึงส์	296.	ดอกไม้ไทย	297.	ตึงต้น
298.	ตีปลี	299.	<u>ตีหมี</u> ³⁵⁹ ตีหมีบ้าน	300.	<u>เตื่อย</u> เตื่อยหิน
301.	โตไม้รูลัม	302.	<u>ดอกไม้</u> บุปผา มาลา ดอกไม้ขาว ดอกไม้หอม	303.	ดอกไม้เทศ
304.	ดอกไม้เคนพระ	305.	ตึงเครือ ³⁶⁰		
306. ด	<u>ตองแตก</u> หนดี หน	307.	<u>ต้อยตึง</u> ผักตงคืด	308.	ต่อไส้
309.	<u>ตะโกนา</u> ตะโก มะโก	310.	<u>ตะเคียนทอง</u> ตะเคียน ชั้นตะเคียน	311.	<u>ตะขบไทย</u> ตะขบ หมากขบ
312.	ตะคร้า	313.	<u>ตะไคร้</u> ไคร้ ตะไคร้กิน	314.	<u>ตะไคร้ต้น</u> ตะไคร้บก ไคร้บก ไคร้สนุ่น สนุ่น ไคร้ต้น ตะไคร้สนุ่น

³⁵⁹ ต้นฉบับระบุว่าใช้ส่วนของราก

³⁶⁰ ต้นฉบับระบุว่าใช้ส่วนของเปลือก

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
315.	<u>ตะไคร้ น้ำ</u> ไคร้ น้ำ ไคร้ หิน สนุ่น น้ำ ไคร้ สนุ่น น้ำ	316.	<u>ตะไคร้ หอม</u> ไคร้ หอม	317.	<u>ตะไคร้ ทาง นาค</u> ไคร้ ทาง นาค ทาง นาค
318.	<u>ตะไคร้ ทาง สิงห์</u> ไคร้ ทาง สิงห์	319.	<u>ตะแบก</u> กะแบก	320.	<u>ตะแบก เลือด</u> , <u>มะเกลือ เลือด</u>
321.	ตะลิงปลิง	322.	<u>ตะลุมพุก</u> มะคัง มะคัง ขาว โรคขาว	323.	<u>ตะแบก นา</u> กระแบก นา
324.	เต็งหนาม	325.	<u>ตับเต่า น้อย</u> กล้วยเต่า ตับเต่า	326.	<u>ตับเต่า ใหญ่</u> ตับเต่า หลวง
327.	<u>ตาน นก กรด</u> ห้าฟาน ³⁶¹	328.	ตาเสือ	329.	ตานดำ
330.	<u>ตาล โตนด</u> ตาล โตนด ตาล ใหญ่ น้ำตาลสด น้ำตาลหม้อ ตาลตัวผู้ ตาลตัวเมีย	331.	ตานเสี้ยน	332.	ตานหม่อน
333.	<u>ตีนนก</u> แหนตีนนก	334.	<u>ตีนเป็ด</u> ตีนเป็ดต้น	335.	ตรีชวา

³⁶¹ ห้าฟานเป็นชื่อท้องถิ่นของต้นตานนกรด และต้นฉบับระบุว่าใช้ส่วนของใบ

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			พญาสัตบรรณ		
336.	<u>ตุมกา</u> ตุมกาดัน ตุมกาขาว	337.	ตุมกาเครือ	338.	ตาลแดง
339.	แดงกวาง	340.	<u>แดงไทย</u> แดงจิง	341.	แดงโม
342.	แดงหนู	343.	<u>ตำแยแมว</u> ตำแยตัวผู้	344.	<u>ตำลึง</u> ตำลึงแฉก
345.	<u>ตำลึงตัวผู้</u> ตำลึงตัวผู้	346.	เต่าเคียด	347.	<u>เต่าร้าง</u> เต่าร้าง
348.	<u>ตรุษ</u> กรด	349.	<u>แต้ว</u> แต้วแดง	350.	<u>ตะคร้อ</u> ตะคร้อไข่ คร้อ
351.	เต็ง	352.	<u>แดงเถื่อน</u> แดงป่า	353.	<u>ตะไคร้</u> ขี้ตะไคร้ ขี้ตะไคร้ในโองน้ำ ไคร้ติดท้องเรือ ไคร้โองน้ำ ขี้ไคร้อาศรม ไคร้อ่างน้ำ ไคร้ท้องเรือ ไคร้กระบวย
354.	ตานขโมย	355.	เตย	356.	<u>แตง</u> แตงนวล
357.	ตาลทราย	358.	ตะโกตัวผู้	359.	ตาเสือน้อย
360.	ตาเสือใหญ่	361.	<u>ตาไก่</u> ตาไก่	362.	ตาตุ่ม

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
363.	ตะแบกน้ำ	364.	ตะโกป่า	365.	ตะคร้อหนาม
366. ด	لوبแถบ	367.	ถั่วแปบ ถั่วแปบเครือ	368.	ถั่วเขียว ถั่วทอง
369.	ถั่วพู	370.	ถั่วราชมาส ราชมาส	371.	ถั่วแระ
372.	ถาวรียเหล็ก	373.	ถั่วแดง	374.	ถั่วลิสง
375.	<u>ถาคัน</u> ถาคันแดง เขาคัน เขาคันแดง เชือกเขาคัน เชือกเขาคันแดง เชือกถาคัน หญ้าเขาคัน	376.	<u>ถาคูย</u> คูยแดง คูยขาว	377.	<u>ถามวก</u> เขามวก เครือเขามวก ถามวกแดง เขามวกแดง ถามวกขาว มวกขาว เชือกเขามวกขาว มวกแดง เชือกเขามวกแดง มวก เชือกถามวก เชือกเขามวก เชือกมวก
378.	<u>ถาลิ้นเสื่อ</u> ลิ้นเสื่อ	379.	<u>ถาวรียเปรียง</u> เครือเขาหนัง เชือกเขาหนัง เชือกถาหนัง เขาหนัง ถาหนัง	380.	<u>ถาวรียด้วน</u> ถาหัวด้วน เชือกถาวรีย หัวด้วน เชือกเขาหัวด้วน เขาหัวด้วน

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			เถาว์ลัยเปรียง- แดง วัลย์เปรียง เชือกเถาว์ลัย- เปรียง เชือกเขาเปรียง เถาว์ลัยหนั่ง		เชือกเขายอด ด้วน เชือกเขาด้วน เขายอดด้วน เครือเขาหัวด้วน เชือกหัวด้วน
381.	<u>เถาเอ็นอ่อน</u> ตีนเป็ดเครือ เครือเอ็นอ่อน	382.	<u>ถั่วลูกไก่</u> ถั่วไก่	383.	ถั่ว
384.	<u>ถั่วฝัก</u>	385.	<u>ถั่วแปบฝัก</u> ถั่วแปบป่า	386.	<u>เถาว์ลัย</u> เชือกเขา เชือกเขาเขียว
387. ท	<u>ทรงบาดาล</u> พระทรงบาดาล	388.	<u>ทองพันชั่ง</u> มันไก่ ทองคั้นชั่ง	389.	<u>ทองหลาง</u> ทองหลางน้ำ ทองหลางใบ หนาม
390.	ทองหลางใบมน	391.	<u>ทองโหลง</u> ทองหลางป่า	392.	<u>ทองหลางต่าง</u> ทองลาย
393.	ทับทิม ³⁶²	394.	โทองเทงป่า	395.	<u>ทิ้งถ่อน</u> ถ่อน
396.	ทุเรียน	397.	ทองหลางบ้าน	398.	เทพทาโร

³⁶² ทับทิม (*Punica granatum* L.) มีสรรพคุณด้านการอักเสบ ด้านสารอนุมูลอิสระ ด้านมะเร็ง และด้านโรคหลอดเลือดหัวใจ (Kshirsagar, Pathak, และ Patil, 2023, p. e45677) อีกทั้งยังสามารถรักษาโรคภาวะสมองเสื่อมได้อีกด้วย (Mehdi และคนอื่นๆ, 2022, p. 2570)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
399.	แหงทวย	400.	เท้ายายหม่อม ดอกขาว, <u>ปู่เจ้า</u> หายใจไม่รู้ขาด เท้ายายหม่อม พญารากเดียว ยายหม่อม หม่อม ไม่เท้ายายหม่อม	401.	โทงเทง
402.	เทียนดำ ³⁶³	403.	เทียนแดง	404.	<u>เทียนขาว</u> ยี่หระ
405.	เทียนข้าวเปลือก	406.	เทียนตาตุ๊กแตน	407.	<u>เทียนเขาวพาลี</u> เขาวพาลี
408.	<u>เทียนสัตตบุษย์</u> สัตตบุษย์	409.	เทียนตากบ	410.	<u>ทุมราชา</u>
411.	<u>เทียนลวด</u> เทียนหลอด	412.	เทียนแกลบ	413.	<u>เทียนบ้าน</u> เทียน
414.	โทร	415.	โทรย้อย	416.	โทงเทงเทศ
417.	<u>นนทรี</u> นาง อินทรี	418.	นมตำเรีย	419.	<u>นมนาง</u> นมสาว
420.	นมพิจิตร	421.	<u>นมวัว</u> นมวัวใหญ่	422.	<u>นมแมว</u> นมแมวน้อย

³⁶³ เทียนดำ (*Nigella sativa* L.) มีสรรพคุณในการบำรุงระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบย่อยอาหาร ระบบสืบพันธุ์และระบบประสาท มีฤทธิ์ต้านมะเร็ง (Hannan และคนอื่น ๆ, 2021, p. 1784) เทียนดำมีสารต้านอนุมูลอิสระและมีฤทธิ์ทางชีวภาพในการป้องกันตับจากโรคตับอักเสบเรื้อรัง (Tabassum, Ahmad, และ Ahmad, 2018, pp. 43-67) มีสรรพคุณในการรักษาโรคเบาหวาน อาการอักเสบ โรคติดเชื้อแบคทีเรีย และยังมีสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณสูง (Yimer, Tuem, Karim, Ur-Rehman, และ Anwar, 2019, p. 1528635)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
					นมแมวใหญ่ เครื่องนมแมว
423.	<u>นมสวรรค์</u> นํ่านมสวรรค์	424.	น้อยหน้า	425.	น้ำตาลจีน
426.	นาคราช	427.	นางแย้ม	428.	<u>น้ำเต้า</u> น้ำเต้าแตก ว่านน้ำเต้า
429.	<u>เนระพูสี</u> เนระพูสีเทศ	430.	เนระพูสีไทย	431.	<u>นํ่านมราชสีห์</u> นมราชสีห์ นํ่านมราชสีห์ ใหญ่
432.	น้ำเต้าขม	433.	น้ำเต้าเขียว	434.	น้ำเต้าดิน
435.	นมควาย ³⁶⁴				
436. บ	บวบขม	437.	บวบหอม	438.	บานไม่รู้โรย
439.	<u>บานไม่รู้โรยดอก</u> ขาว บานไม่รู้โรยขาว	440.	<u>บานเย็น</u> บานเย็นขาว	441.	<u>บุก, บุกรอ</u> หัวบุก บุกน้อย
442.	บุนนาค	443.	เบญจกานี ³⁶⁵	444.	เบญจมาศ
445.	บอน	446.	<u>บอระเพ็ด</u> ³⁶⁶	447.	<u>บัวบก</u>

³⁶⁴ ต้นฉบับระบุว่าใช้ส่วนของราก

³⁶⁵ เบญจกานี (*Quercus infectoria* G.Olivier) การแพทย์แผนเปอร์เซียโบราณมีการใช้เบญจกานีเป็นยาเหน็บช่องคลอดเพื่อรักษาอาการช่องคลอดอักเสบจากเชื้อแบคทีเรีย (Askari และคนอื่น ๆ, 2020, pp. 603-614)

³⁶⁶ บอระเพ็ด (*Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson) มีสรรพคุณหลากหลาย เช่น รักษาไข้ ดิซ่าน โรคไขข้อ เบาทวาน การอักเสบ ความดันโลหิตสูง เป็นต้น (W. Ahmad, Jantan, และ Bukhari, 2016, p. 59) บอระเพ็ดถูกนำมาใช้เป็นยาแก้

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			บอระเพ็ดตัวเมีย		ผักหนอก หนอก
448.	<u>บอระเพ็ดพุงช้าง</u> กลิ้งกลางดง เปล้าเลือด	449.	<u>บัวน้ำ, บัวสาย,</u> <u>บัวกินสาย</u> อุบล บัวกิน	450.	<u>บัวสัตตบุษย์</u> บัวขาว สัตตบุษย์
451.	<u>บัวสัตตบรรณ</u> สัตตบรรณ บัวแดง	452.	<u>บัวลินจง</u> ลินจง	453.	<u>บัวจกกลนี้</u> จกกลนี้ จกกล กลนี้
454.	<u>บัวนิลบล</u> นิลบล	455.	บัวเพื่อน	456.	บัวผัน
457.	บัวขม	458.	บัวหลวง ³⁶⁷	459.	บัวป่า
460.	บัวหลวงขาว	461.	<u>บัวสัตตบงกช</u> สัตตบงกช	462.	ใบทองป่า
463.	ใบเงิน	464.	ใบทอง	465.	บอนแดง
466.	<u>บัว</u> บัวโดนด บัวดอกเหลือง	467.	บอนเต่า	468.	บัวกระจับ
469.	ใบไม้	470.	บวบ		

ปวต อดิษฐ์ ด้านเบาหวาน และสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้แก่ร่างกาย (Haque และคนอื่น ๆ, 2023, pp. 211-273) อีกทั้งบอระเพ็ดยังสามารถใช้รักษาโรคผิวหนังได้ด้วย (Wisuitiprot และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 6109-6117)

³⁶⁷ บัวหลวง (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) มีสรรพคุณในการรักษาไข้ อากาศอึกเสบ นอนไม่หลับ ความผิดปกติทางระบบประสาท โรคลมบ้าหมู ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจและหลอดเลือด โรคอ้วนและโรคไขมันในเลือดสูง ในบัวหลวงพบสารต้านอนุมูลอิสระปริมาณสูง ด้านการอึกเสบ ปรับภูมิคุ้มกัน ต้านไวรัส ป้องกันตับ ปกป้องหัวใจ และภาวะน้ำตาลในเลือดต่ำ ป้องกันโรคมะเร็ง (Bishayee, Patel, Sharma, Thoutireddy, และ Das, 2022, p. 529) นอกจากนี้บัวหลวงยังมีสรรพคุณในการป้องกันโรคอ้วน (Tungmunnithum, Pinthong, และ Hano, 2018, p. 127) และมีคุณสมบัติลดภาวะกล้ามเนื้อหัวใจตายอันเป็นสาเหตุของโรคหัวใจและหลอดเลือด (HarishKumar และ Selvaraj, 2022, pp. 1176-1189)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
471. ป	ประดงแดง	472.	ประคู้	473.	<u>ปรงเขา</u> ปรงป่า
474.	ปลาไหลเผือก ³⁶⁸	475.	ประยงค์	476.	ประยงค์ป่า
477.	<u>ปรู</u> ปรูขาว	478.	<u>โปรงขาว</u> ปะโลง	479.	<u>ปอกระเจา</u> กระเจา
480.	<u>ปีบ</u> กาชะลอง	481.	<u>ปอกระสา</u> กระสา สา ปอ ปอสา	482.	<u>เปราะหอม</u> ³⁶⁹ ว่านหอม แผ่นดินเย็น ว่านเปราะหอม ว่านเปราะ เปราะ เจ้าแผ่นดินเย็น เปราะใหญ่
483.	<u>เปล้า</u> เปล้าใหญ่ เปล้าหลวง เปล้าน้อย	484.	<u>เปล้าน้ำเงิน</u>	485.	ปาน
486.	ปรง	487.	<u>เปล้าเทศ</u>		
488. ผ	<u>ผักกระเจด</u> กระเจด	489.	<u>ผักกะโถม</u> กะโถม	490.	<u>ผักกะสัง</u> กะสัง

³⁶⁸ ต้นฉบับระบุว่าใช้ส่วนของราก

³⁶⁹ เปราะหอม (*Kaempferia galanga* L.) ถือเป็นสมุนไพรสารพัดประโยชน์ทางการแพทย์แผนจีนโบราณ มีสรรพคุณในการรักษาไข้หวัด ไอแห้ง ปวดฟัน โรคไขข้อ ความดันโลหิตสูง มีฤทธิ์สำคัญในการต้านสารอนุมูลอิสระ ต้านการอักเสบ ต้านเนื้องอก และต้านแบคทีเรีย (Wang และคนอื่น ๆ, 2021, p. 675350) ฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของเปราะหอมมีสรรพคุณในการต้านอนุมูลอิสระ แก้ปวด ลดการอักเสบ ต้านมะเร็ง (A. Kumar, 2020, p. 112667) มีสรรพคุณในการต้านโรคไข้มาลาเรีย (Wisetsai และคนอื่น ๆ, 2023, pp. 1106-1115)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
491.	<u>ผักกาด</u> ผักลู้ย	492.	ผักกูด	493.	ผักเค็ด
494.	<u>ผักขวง</u> สะเดาดิน ขวง ผักแก่นขม	495.	<u>ผักโหม</u> ผักโหมหัด ผักโหม ผักโหมบ้าน	496.	<u>ผักโหมหนาม</u> ผักโหมป่า
497.	<u>ผักโหมหิน</u> ผักโหมฟ้า ผักโหมหินแดง โหมหิน	498.	<u>ผักบุง</u> ผักบุงแดง ผักบุงไทย ผักบุงนา ผักบุงน้ำ	499.	<u>ผักคราดหัว</u> <u>แหวน</u> ผักคราด ผักคราดแดง ผักคราดตัวผู้ คราด หากินกลางนา
500.	<u>ผักชีลา</u> ชีลา	501.	<u>ผักชี</u> ผักชีไทย	502.	<u>ผักชีล้อม</u> ชีล้อม
503.	ผักบุงขึ้น	504.	ผักบุงรวม	505.	ผักเบี้ย
506.	ผักตบ	507.	ผักเบี้ยใหญ่	508.	<u>ผักปลาบ</u> ผักปลาบแดง
509.	<u>ผักปลัง</u> ผักปลังแดง ผักปลังขาว	510.	ผักปอด	511.	<u>ผักเป็ด</u> ผักเป็ดแดง เป็ดแดง
512.	<u>ผักเป็ดน้ำ</u>	513.	<u>ผักแพรวขาว</u> ผักแพรวขาว ผักแพว ผักไผ่ ว่านพริกม้า พริกม้า	514.	<u>ผักแพรวแดง</u> ผักแพวแดง

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
515.	<u>ผักเป็ด</u> ว่านตีนตะขาบ	516.	<u>ผักเสี้ยน</u> ผักเสี้ยนไทย ผักเสี้ยนบ้าน	517.	<u>ผักเสี้ยนผี</u> ผักเสี้ยน ดอกเหลือง
518.	<u>ผักหวานบ้าน</u> มะยมป่า	519.	<u>ผักหวานช้าง</u> ผักหวาน	520.	ผักหวานป่า
521.	<u>ผักหวานตัวผู้</u> ก้างปลาทะเล	522.	<u>ผักแว่น</u> แว่น ผักแว่นน้ำ	523.	<u>ผักแพรวขาวป่า</u> ผักไผ่ป่า
524.	<u>ไผ่รวก</u> ไผ่รวก รวก	525.	<u>ไผ่ป่า</u> ไผ่ไผ่ป่า	526.	<u>ไผ่บง</u> ไผ่บง บง
527.	ผักหนาม	528.	<u>ไผ่สีสุก</u> ไผ่สีสุก ไผ่สีสุก ไผ่บ้าน สีสุก	529.	<u>ผักสาบ</u> ผักอีหนู อีหนู นางหนู เครือผักสาบ ผักนางหนู
530.	<u>ผักอีไร</u> ผักไร	531.	<u>ไผ่</u> ไผ่ หน่อไม้ หน่อไม้ตายพราย หน่อไม้ตีนเต่า	532.	ผักเป็ดแดง
533.	ผักเบี้ยหนู	534.	ไผ่ดำ	535.	เผือก
536.	ผักโขมแดง	537.	ผักบุงเทศ	538.	<u>ผักขี้มด</u> ขุมเส็ด
539.	ผักเขียง				

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
540. ฝ	<u>ฝนแสนท่า</u> พระขรรค์ไชยศรี	541.	ฝรั่ง	542.	ฝอยทอง
543.	<u>ฝาง</u> ฝางเสน ฝางแดง	544.	<u>ฝ้ายขาว</u> ฝ้าย ฝ้ายไทย สมอฝ้าย ฝ้ายหีบ ฝ้ายบ้าน	545.	ฝ้ายแดง
546.	<u>ฝ้ายลำลี</u> ฝ้ายเทศ ฝ้ายเทศแดง สมอฝ้ายเทศ	547.	<u>ฝิ่น³⁷⁰</u> ยาฝิ่น	548.	<u>แฝกหอม</u> แฝก แฝกป่า หอมแฝก หญ้าแฝก
549.	<u>ฝิ่นต้น</u>	550.	<u>ฝิ่นเครือ</u>	551.	ฝ้ายป่า
552.	<u>ฝรั่งขึ้นก</u> ฝรั่งไส้แดง	553.	<u>ฝิ่นเทศ</u>		
554. พ	<u>พญาปล้องทอง</u> ประดงข้อ	555.	<u>พญามือเหล็ก</u> พญามูลเหล็ก กะพังอาด ว่านพญามือเหล็ก	556.	<u>พญายา</u> กระเจาะ ตะนาว กระเจาะตะนาว
557.	<u>พญารากขาว</u>	558.	<u>พญารากดำ</u>	559.	<u>พญาไร่ใบ</u>
560.	<u>พอก</u> มะพอก	561.	<u>พริกขี้หนู</u> พริกแจว	562.	<u>พริกขี้ฟ้า</u>

³⁷⁰ ฝิ่น (*Papaver somniferum* L.) มีฤทธิ์ด้านสารอนูมูลติสระ (Krošlák และคนอื่น ๆ, 2017) ระบุปวด ต้านมะเร็ง ต้านเบาหวาน และพบสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณสูง (Butnariu และคนอื่น ๆ, 2022, p. 2041769) อีกทั้งมีคุณสมบัติสำคัญในการต้านไวรัสโคโรนา-19 (Ashrafi และคนอื่น ๆ, 2023, p. 3149)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			พริกสวน กำจัดตัวเมีย		
563.	พริก	564.	<u>พริกหอม</u> ลูกระมาด กำจัด	565.	พริกหาง
566.	<u>พริกหยวก</u> พริกใหญ่	567.	พริกไทย (พริกไทยดำ)	568.	พริกอ่อน (พริกไทยอ่อน)
569.	พลับพลึง	570.	<u>พลู</u> พลูเขียว	571.	พลูแก
572.	พะยอม	573.	พาดฉนวน	574.	<u>พิมเสนต้น</u> พิมเสน พิมเสนเทศ พิมเสนไทย
575.	พิบูล	576.	<u>พิลังกาสา</u> ³⁷¹ ทุรังกาสา จิงจำ ลังกาสา กาสา	577.	พิษนาศน์
578.	<u>พุงดอ</u> หนามพุงดอ	579.	<u>พุงแก</u> หนามซี่แรด ปู่เจ้าพุงแก หญ้าพุงแก	580.	ไพลแดง
581.	พุด	582.	พรมมิ	583.	พุดซ้อน
584.	พลับพลึงแดง	585.	พุทธรักษา	586.	<u>พุทรา</u> มะทันช้าง

³⁷¹ พิลังกาสา (*Ardisia elliptica* Thunb.) มีฤทธิ์ต้านเชื้อ Salmonella เชื้อแบคทีเรียสำคัญที่ทำให้เกิดอาการท้องร่วงเฉียบพลัน (Phadungkit และ Luanratana, 2006, pp. 693-696)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
587.	<u>เพกา</u> เพกาแดง	588.	เพชรสังฆาต	589.	พลับจิ้น
590.	<u>แพงพวย</u> แพงพวยแดง ผักแพงพวย	591.	<u>ไพล</u> ว่านไพล	592.	ไพลดำ
593.	ไพลป่า	594.	<u>โปกพวย</u> หญ้าโปกพวย	595.	โป
596.	พริกดำ	597.	<u>โพธิ์ศรี</u> โพธิ์พระศรี พระศรีมหาโพธิ์	598.	<u>พลับพลึงป่า</u> กระเทียมช้าง
599.	พรรณผักกาด	600.	โอบาย	601.	พรมคด
602.	พรมคดตีนเต่า	603.	โปกประสาท	604.	พุทธรชาด
605.	เพกาป่า	606.	พริกเทศ	607.	พริกไทยป่า
608.	พลูช้าง	609.	โพเดือนห้า	610.	<u>แพงพวยน้ำ</u> แพงพวยนา
611.	พลูป่า	612.	<u>พญานาคราช</u> หนวดนาคราช	613.	<u>พวงคราม</u> พวงครามช้าง
614.	พลูทอง				
615.	ไฟเดือนห้า ฟ	616.	<u>ฟัก</u> ฟักขาว ฟักเขียว แฟง	617.	<u>ฟักข้าว</u> ผักเขา
618.	ฟักทอง				

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
619. ม	มดยอบ ³⁷²	620.	<u>มหากาฬ</u> ว่านมหากาฬ มหากาฬน้อย แสงมหากาฬ	621.	<u>มหาเมฆ</u> ว่านมหาเมฆ
622.	มหาละลาย	623.	มหาสดำ	624.	<u>มะกอก</u> กอก มะกอกตัวผู้
625.	<u>มหาหิงค์</u> ³⁷³ มหาหิงค์น้อย	626.	มะกอกเผือก	627.	<u>มะกรูด</u> ส้มมะกรูด
628.	มะกอกน้ำ	629.	<u>มะกอกเลื่อม</u> มะเลื่อม เลื่อม	630.	<u>มะกล่ำเครือ</u> มะกล่ำตาหนู
631.	มะกล่ำ	632.	<u>มะกล่ำเผือก</u> มะกล่ำขาว	633.	มะขามขบ
634.	<u>มะกล่ำต้น</u> มะกล่ำตาช้าง มะกล่ำแดง มะกล่ำตาแดง	635.	มะกล่ำดำ	636.	มะกาเครือ
637.	<u>มะขาม</u>	638.	<u>มะกา</u> ³⁷⁴	639.	มะขามเทศ

³⁷² มดยอบ (Myrrh) เครื่องหอมและเครื่องยาชนิดหนึ่ง นำเข้ามาจากต่างประเทศ ได้มาจากยางไม้ประเภทชันน้ำมันที่ได้จากพืชในสกุล *Commiphora* ในวงศ์ Burseraceae มดยอบที่ใช้เป็นเครื่องหอม (scented myrrh) ที่มีกล่าวถึงบ่อยครั้งในพระคัมภีร์ไบเบิลของคริสต์ศาสนานั้นได้จากพืชที่มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Commiphora guidottii* Chiov. ส่วนมดยอบที่ใช้ทางยา (medical myrrh) ได้จากพืชที่มีชื่อพฤกษศาสตร์ว่า *Commiphora myrrh* (Nees) Engler มดยอบมีรสเบื่อเมา ใช้เป็นยาขับเสมหะ ขับปัสสาวะ ขับเหงื่อ ขับลม ใช้ออมแก้เจ็บคอ แก้ปากเปื่อย แก้เหงือกบวม (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 513-514)

³⁷³ มหาหิงค์ เป็นชันน้ำมัน (oleo-gum-resin) จากรากและลำต้นใต้ดินของพืชในสกุล *Ferula* เป็นสมุนไพรที่นำเข้ามาจากต่างประเทศ ตำรายาโบราณว่า แก้พรรตัก แก้ลม ท้องขึ้น ท้องเฟ้อ (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 520-521)

³⁷⁴ มะกา (*Bridelia ovata* Decne) สารสกัดจากมะกาสามารถนำมาใช้รักษาโรคผมร่วงได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wisuitiprot และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 6109-6117)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
	มะขามใหญ่ ส้มมะขาม มะขามเปียก ส้มมะขามเปียก มะขามขี้แมว		มะกาดั้น ก๊อแงบ มัดกา		
640.	<u>มะเขือขื่น</u> ขื่น มะเขือเปราะ	641.	<u>มะเขือพวง</u> หมากแข้ง	642.	มะขามป้อม
643.	<u>มะคังแดง</u> โรคแดง	644.	<u>มะค่าแต้</u> มะค่าลิง	645.	<u>มะค่าโมง</u> มะค่าใหญ่ มะค่า
646.	<u>มะค่าดีควาย</u> ³⁷⁵ ประจำดีควาย ประจำดี	647.	<u>มะค่าไก่</u> ประจำไก่	648.	<u>มะงั่ว</u> ³⁷⁶ ส้มมะงั่ว
649.	<u>มะขาง</u> ขาง	650.	<u>มะดัน</u> ส้มมะดัน	651.	<u>มะนาว</u> ส้มมะนาว
652.	มะเดื่อ	653.	<u>มะเดื่อชุมพร</u> ³⁷⁷ ชุมพร เดื่อเกลี้ยง	654.	<u>มะเดื่อปล้อง</u>

³⁷⁵ มะค่าดีควาย (*Sapindus rarak*) มีฤทธิ์ยับยั้งการทำงานของไลเปสในตับอ่อนอันเป็นสาเหตุของโรคตับอ่อนอักเสบ (Morikawa และคนอื่น ๆ, 2009, pp. 1166-1172)

³⁷⁶ มะงั่ว (*Citrus medica*) มีสรรพคุณในการป้องกันหวัด ความดันโลหิตสูง ขับปัสสาวะ ด้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา ใช้ฆ่าพยาธิ แก้วปวด และพบสารต้านอนุมูลอิสระ ป้องกันมะเร็ง โรคเบาหวาน ทำให้บาดแผลหายอย่างรวดเร็ว ป้องกันโรคหัวใจและป้องกันน้ำตาลในเลือดสูง (Chhikara และคนอื่น ๆ, 2018, pp. 1978-1992) เปลือกของมะงั่วพบสารสำคัญในการต่อต้านมะเร็ง (Nair, Sr, Nair, และ Baby, 2018, pp. 231-237)

³⁷⁷ มะเดื่อชุมพร (*Ficus racemosa* Linn.) มีสรรพคุณในการลดระดับน้ำตาลในเลือดและพบสารต้านอนุมูลอิสระ (Jahan และคนอื่น ๆ, 2009, pp. 399-408) ในการแพทย์แผนอินเดียบุราณพบการใช้มะเดื่อชุมพรในการรักษาโรคเบาหวาน ความผิดปกติของตับ ท้องเสีย อากาการอักเสบ ริดสีดวงทวาร โรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ และโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินปัสสาวะ (F. Ahmed และ Urooj, 2010, pp. 672-781)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			มะเดื่อน้ำ		
655.	มะไฟ	656.	มะไฟเดือนห้า	657.	มะไฟตัวผู้
658.	มะยม	659.	มะเดื่อใหญ่	660.	ไม้แดง
661.	มะยมตัวผู้	662.	<u>มะเฟือง</u> ³⁷⁸ ส้มมะเฟือง	663.	<u>มะม่วงพรวน</u> มะม่วงกะล่อน ม่วงพรวน
664.	มะตูม ³⁷⁹	665.	<u>มะเเ่า</u> มะเเ่าควาย หมากเเ่า	666.	<u>มะระขี้้นก</u> ผักไห่ ผักไซ้ ผักไช้ ผักไช้ ผักไช้
667.	<u>มะระจีน</u> มะระ	668.	มะรุ้ม	669.	มะละกอ
670.	<u>มะลิ</u> มะลิลา	671.	มะลิติน	672.	มะลิวัลย์

³⁷⁸ มะเฟือง (*Averrhoa carambola*) ผลไม้ที่มีสรรพคุณหลากหลาย เช่น รักษาโรคเบาหวาน โรคไต ปวดข้อ อาเจียน ไอ อากาศเมาค้าง และปวดศีรษะ ด้านมะเร็ง เป็นต้น (Luan และคนอื่น ๆ, 2021, p. 699899) มีฤทธิ์ด้านการอักเสบ ด้านการติดเชื้อ ด้านมะเร็ง และกระตุ้นภูมิคุ้มกัน (Lakmal, Yasawardene, Jayarajah, และ Seneviratne, 2021, pp. 1810-1823)

³⁷⁹ มะตูม (*Aegle marmelos*) ถือเป็นพืชที่มีโภชนาการสูง มีสรรพคุณทางยาหลายประการ เช่น แก้อาการท้องร่วง ด้านสารอนุมูลอิสระ ป้องกันโรคเบาหวาน ป้องกันมะเร็ง ป้องกันแผลในกระเพาะอาหาร เป็นต้น (Sharma และคนอื่น ๆ, 2022, p. 10889) มีสรรพคุณในการลดไข้ ด้านไวรัส ขับปัสสาวะ และด้านการอักเสบ (Monika, Thirumal, และ Kumar, 2023, p. FSO849) ในการแพทย์แผนอินเดียบราฮ์มีใช้มะตูมในการรักษาโรคท้องร่วงเรื้อรัง โรคบิด มะตูมมีสรรพคุณเป็นยาระบายอ่อน ๆ สามารถรักษาโรคติดเชื้อทางเดินหายใจได้ (Manandhar, Paudel, Sharma, และ Karki, 2018, pp. 153-163)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	มะลิซ้อน				
673.	<u>มะพลับใหญ่</u> มะพลับ	674.	<u>มะแว้งต้น</u> มะแว้ง	675.	มะแว้งเครือ
676.	<u>มะหาด</u> สีหาด สีหาดน้อย สีหาดใหญ่ หึ่งหาดใหญ่ มะหาดน้อย	677.	มะหาด	678.	<u>มะอึก</u> มะอึกหนาม ส้มมะอึก
679.	<u>มะตูม</u> มะตูมตัวผู้ มะตูมต้น	680.	<u>มะเกลือ</u> ส้มมะเกลือ	681.	<u>มะพร้าว</u> กะลาแก่นกลาง กะลาตัวผู้ กะทิง กะลา มะพร้าวขูด มะพร้าวตัวผู้ มะพร้าวหัว
682.	<u>มะพร้าวไฟ</u> กะลาตัวผู้ไฟ	683.	มะม่วงคั้น	684.	มะไฟป่า
685.	มะพร้าวนาฬิกา	686.	มะม่วงกล้วย	687.	มะปราง
688.	มะปรางหวาน	689.	มะขวิด	690.	มะม่วง
691.	โมกหลวง	692.	มังคุด	693.	โมก
694.	<u>มหาพรหม</u> ท้าวมหาพรหม	695.	<u>แมงลัก</u> แมงลักขาว ผักอีตุ้ แมงลักนา	696.	<u>ไผ่ยราบ</u> หญ้าไผ่ยราบ
697.	<u>มหานิล</u>	698.	โมกมัน	699.	ไม้ขีดปลาร้า

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	ว่านมหานิล				
700.	มะเขือ	701.	มะดันน้ำ	702.	มะฝ่อ
703.	ไม้ขี้มอด	704.	มะนาวหวาน	705.	ไม้ ไม้ฟ้าผ่า
706.	มัน	707.	มะปรางเปรี้ยว	708.	เม็อย มะเม็อย
709.	<u>มะริต</u> มะต๋องแดง	710.	มะตูกเครือ	711.	มะเขือป่า
712.	<u>มะป่วน</u> นมหนู	713.	<u>มะระขึ้นกป่า</u> ผักไห่ป่า	714.	<u>ไม้แกงกั้นพระ</u> <u>ร่วง</u> แกงกั้นพระร่วง
715.	ไม้ดับปังปลา	716.	มะจั่วหวาน	717.	มะพูด
718.	<u>โมกแดง</u> โมกคอง	719.	มหาหงส์	720.	มันมือเสือ
721.	มะละกอดำผู้	722.	มันแก้ว	723.	มะนาวป่า
724. ย	<u>ยอบ้าน</u> ยอ	725.	ยอป่า	726.	ยั้ง
727.	ยาดำ	728.	<u>ยาสูบ</u> ยาสูบฉุน	729.	<u>ย่านาง</u> เถาย่านาง เครือเขาย่านาง เชือกเขาย่านาง ว่านย่านาง เถาวัลย์ย่านาง เชือกเถาย่านาง เชือกย่านาง เขาย่านาง

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์
230.	ยางแดง	731.	ยางพหลวง ควง พหลวง	732.	ยางทราย
733.	ยาง	734.	ยี่สุ่น	735.	ยางเทียน ชาด
736.	ยางดำ	737.	ยอดตัวผู้	738.	ยี่เซ่ง
739. ร	รกฟ้า	740.	รงทอง รง	741.	รสสุคนธ์ มะตาดเครือ
742.	รักขาว	743.	ระงับพิษ ระงับ ระงับพิษน้อย	744.	ระย่อม ³⁸⁰
745.	รากสามสิบ สามสิบ สามร้อยราก	746.	รัก (ดอก) รักซ้อน ดอกรักขาว	747.	รางจืดดอกม่วง รางเย็น หนามแน่ เครือหนามแน่ เชือกเขาหนาม แน่
748.	ราชตัด ฉะตัด	749.	รางแดง ว่านแสงพระ อาทิตย์	750.	ราชพฤกษ์ คูน
751.	เร่วใหญ่ เร่ว	752.	เร่วขาว	753.	รัง
754.	รางดำ	755.	รักเร่	756.	ระกำ

³⁸⁰ ระย่อม (*Rauvolfia serpentina* (L.) Benth. ex Kurz) มีสรรพคุณในการรักษาโรคอัลไซเมอร์ (Suciati, Poerwantoro, Widyawaruyanti, และ Inkaninan, 2021, pp. 313-317)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
757.	<u>ราชพฤกษ์ดอก แดง</u> คูนดอกแดง	758.	<u>รัศมีจันทร์</u>	759.	<u>รักเทศ</u> รักหลวง รัก
760.	<u>เร็วดำ</u>				
761. ล	<u>ละหุ่ง</u> ละหุ่งขาว ละหุ่งแดง	762.	<u>ลาน</u>	763.	<u>ลั่นทม</u>
764.	<u>ลำเจียก</u>	765.	<u>ลำดวน</u>	766.	<u>ลำพัน</u> ลำพันขาว ลำพันแดง
767.	<u>ลำพันหางหมู</u>	768.	<u>ลำโพง</u> ³⁸¹ ลำโพงกาสลัก ลำโพงขาว ลำโพงแดง กาสลัก ลำโพงดอกซ้อน ลำโพงดำ	769.	<u>ลำไย</u>
770.	<u>เล็บครุฑ</u>	771.	<u>เล็บมือนาง</u>	772.	<u>เล็บเหยี่ยว</u> หนาม- เล็บเหยี่ยว
773.	<u>โลด</u>	774.	<u>โลดทะนง</u>	775.	<u>เลียน</u> เรียน อี่เลียน

³⁸¹ ลำโพง (*Datura metel* L.) การแพทย์แผนจีนใช้ในการต้านอักเสบและมีสรรพคุณในการรักษาโรคสะเก็ดเงิน (โรคผิวหนังชนิดหนึ่ง) (Yang และคนอื่น ๆ, 2019, p. 2157) โดยเมื่อใช้ลำโพงทดสอบกับผู้ป่วยโรคสะเก็ดเงินจำนวน 1,778 คน พบว่า ลำโพงมีแนวโน้มที่ดีในการรักษาโรคสะเก็ดเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Sang และคนอื่น ๆ, 2023, p. 320)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
776.	<u>เลือดแรด (หัน)</u> มะเลือด กระเบาเลือด	777.	<u>ลำแพน</u> พญาลำแพน เขือกเขาลำแพน	778.	ลำพู
779.	ลำพันทอง	780.	ละมุด	781.	<u>ละมุดสีดา</u> หมากละมุดสีดา
782.	<u>เล็บรอก</u> ผักงูเห่า	783.	ละหุ่งเทศ	784.	ลานเตี้ย
785. ฤ	<u>ฤชีผสมแล้ว</u> ว่านฤชีผสมแล้ว ฤชีผสม				
786. ว	<u>วาน้ำ</u> ใบพาย	787.	<u>ว่านกิบแรด</u> ³⁸² กิบแรด	788.	<u>ว่านพญาหัว เดียว</u> ว่านหัวเดียว
789.	<u>ว่านหอยแครง</u> ว่านกาบหอย	790.	<u>ว่านนางคำ</u> นางคำ	791.	<u>ว่านน้ำ</u> ³⁸³ ว่านน้ำน้อย
792.	ว่านเพชรน้อย	793.	<u>ว่านร้อนทอง</u> ร้อนทอง	794.	ว่านสากเหล็ก
795.	<u>ว่านหางจระเข้</u> หางจระเข้ หางตะเข้	796.	<u>ว่านหางช้าง</u> หางช้าง	797.	<u>ว่านเพชรฉลุ กัณฑ์</u> เพชรฉลุกัณฑ์

³⁸² ว่านกิบแรด (*Angiopteris evecta*) มีสรรพคุณในการต้านเชื้อแบคทีเรียและเชื้อรา (Khan และ Omoloso, 2008, pp. 366-369)

³⁸³ ว่านน้ำ (*Acorus calamus* L.) ใบและเหง้ามีสรรพคุณในการรักษาโรคข้ออักเสบ ท้องเสีย อาหารไม่ย่อย ปัญหาเกี่ยวกับไตและตับ กลาก ไชนัสอักเสบ หอบหืด ไข้ หลอดลมอักเสบ และโรคผมร่วง (Khwaitrakpam และคนอื่น ๆ, 2018, pp. 107-122) มีฤทธิ์สำคัญในการป้องกันการติดเชื้อไวรัสไข้เลือดออก (Yao และคนอื่น ๆ, 2018, pp. 258-267) ว่านน้ำมีสรรพคุณต้านการอักเสบและต้านอนุมูลอิสระ (Verma และคนอื่น ๆ, 2021, p. 113353)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
798.	ว่านเพชรใหญ่	799.	ว่านขม	800.	ว่านคางคก คางคก
801. ส	สน	802.	สนทะเล	803.	สนเทศ
804.	สมอไทย สมอ	805.	สมอติง	806.	สมอพิเภก สมอแทน แทน แทนต้น มะแทน
807.	สมอทะเล	808.	สมอร่องแร้ง	809.	ส้มกบ ส้มกบขาว
810.	ส้มกุ่ม	811.	ส้มเขียวหวาน ส้มเขียว	812.	ส้มเช้า
813.	ส้มกุ่มน้อย ส้มกุ่มเล็ก	814.	ส้มกุ่มใหญ่	815.	ส้ม
816.	ส้มซ่า	817.	ส้มป่อย ³⁸⁴	818.	ส้มสันดาน สันดาน
819.	ส้มเสี้ยว	820.	ส้มโอ	821.	ส้ม
822.	สมุลแว้ง	823.	สลอด สลอดต้น ผลาญศัตรู	824.	สลอดน้ำ
825.	สวาด ³⁸⁵	826.	สะแก	827.	สมอเทศ

³⁸⁴ ส้มป่อย (*Acacia concinna*) มีสรรพคุณในการสลายไขมันและรักษาโรคอ้วน (Zhuoyue, Ruangaram, และ Kato, 2021, pp. 1005-1013) สามารถรักษามะเร็งและต้านโรคเบาหวานได้ (Shaikh และคนอื่นๆ, 2022, p. 2715) ในฝักส้มป่อยยังพบสารต้านอนุมูลอิสระในปริมาณสูง (Ganogpichayagrai และ Suksaard, 2022, pp. 317-321)

³⁸⁵ สวาด (*Caesalpinia bonduc* (L.) Roxb.) การแพทย์แผนอินเดียบราหมีใช้สวาดในการรักษาอาการอักเสบ เบาหวาน โรคหลอดเลือดหัวใจ มะเร็ง และการคุมกำเนิด (Kandasamy และ Balasundaram, 2021, p. 114375) มีสรรพคุณในการรักษา

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
			สะแกนา		
828.	<u>สะค้าน</u> ตะค้าน ว่านสะค้าน	829.	<u>สะบ้าดำ, สะบ้า</u> <u>แดง</u> หมักบ้างลิมดำ สะบ้าเลือด สะบ้าลิมดำ มะบ้าลิมดำ	830.	<u>สะบ้า</u> สะบ้ามอญ มะบ้า สะบ้าใหญ่ หมากบ้า
831.	<u>สะบ้าลิง</u> มะบ้าออก มะบ้าลิง สะบ้าออก สะบ้าลาย สะบ้าลิมลาย มะบ้าลาย	832.	สะระแห่น	833.	สะเดา
834.	<u>สอิก</u> สอิกน้ำ	835.	สั๊ก	836.	สังกรณี
837.	<u>สังกรณีป่า</u> ระย้อมแดง ระย้อมดอกแดง	838.	<u>ลับประด</u> หมากนัต	839.	<u>สังวาลพระ</u> <u>อินทร์</u> สังวาล
840.	<u>สันพร้าวหอม</u> เฉียงพร้าวหอม พร้าวหอม	841.	<u>สีฟันเครือ</u> สีฟันควาย	842.	<u>สาบแร้งสาบกา</u> สาบแร้ง สาบกา
843.	<u>สาบเสือ</u> หญ้ามุ้งกระต่าย	844.	สารภี	845.	สารพัดพิษ ³⁸⁶

สะเก็ดเงิน (Muruganatham และคนอื่น ๆ, 2011, pp. 897-901) ในประเทศแทนซาเนียใช้สวาดในการรักษาโรคเบาหวาน (Peter และคนอื่น ๆ, 2021, p. 113715)

³⁸⁶ สารพัดพิษ (*Sophora tomentosa* L.) สารสกัดจากต้นสารพัดพิษมีสรรพคุณในการป้องกันระบบประสาทต่อภาวะสมองเสื่อม (Aly และคนอื่น ๆ, 2021, pp. 5848-5852)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
846.	สีเสียดเทศ	847.	สุพรรณนิการ์	848.	<u>สีเสียดไทย</u> สีเสียด
849.	แสมเทศ	850.	<u>เสลดพังพอนตัว</u> <u>เมีย</u> เข็อกเขาพญาโย	851.	แสมนประสะ
852.	แสมทะเล	853.	<u>แสมสาร</u>	854.	<u>เสยก</u> มหาประสาน
855.	<u>แสลงพัน</u> ปอแสลงพัน เครือเถาแสลงพัน	856.	แสม	857.	โสม
858.	เสนียด	859.	<u>สำโรง</u> มะโรง	860.	<u>สำเหล้า</u> สำเหล้าขาว
861.	สะตือ	862.	สุรามะริด	863.	<u>โสน</u> โสนนา
864.	ส้มจุก	865.	สะแล	866.	สันตะวา
867.	<u>สะแกแสง</u> เฟิง	868.	<u>ลักชี</u> กรักชี ข้างงาต็อก	869.	<u>ส้มเกลี้ยงบ้าน</u> ส้มเกลี้ยง
870.	<u>สาเก</u>	871.	<u>สมอป่า</u> สมอดง	872.	สับประรดเครือ
873.	สับประรดแดง	874.	สหัสคุณ	875.	สหัสคุณเทศ
876.	สับประรดเทศ	877.	เสลา	878.	สายหยุด
879.	สละ	880.	สาหร่าย	881.	แสมนประสะต้น
882.	แสมนประสะเครือ	883.	สบู่	884.	สาละ
885.	<u>สะเอ็ง</u> สะเอ็งดอกเหลือง สะเอ็งดอกแดง	886.	สะทอน	887.	เสลดพังพอน

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
888.	สักหิน	889.	โสนบ้าน โสนโคก	890.	สาแหรก (ชมพู่ชนิดหนึ่ง)
891.	ส้มอีแจน อีแจน				
892. ห	<u>หงอนไก่</u> หงอนไก่แดง	893.	หนอนตายหยาก	894.	<u>หญ้าเกล็ดหอย</u> หญ้าเกล็ดหอย น้อย เกล็ดหอยใหญ่ เกล็ดหอย
895.	<u>หญ้าเกล็ดหอย</u> <u>เทศ</u> เกล็ดหอยเทศ	896.	<u>หญ้าดอกขาว</u> <u>หญ้าหมอน้อย</u> หมอน้อย	897.	<u>หญ้าไข่เหา</u> หญ้านกเขา หญ้าลูกนกเขา
898.	<u>หญ้าไซ</u> หญ้าไทร หญ้าทราย	899.	หญ้าคา	900.	<u>หญ้าวงช้าง</u> วงช้าง เข็อกเขางวงช้าง
901.	<u>หญ้าตีนตุ๊กแก</u> ตีนตุ๊กแก	902.	<u>หญ้าตีนกา</u> หญ้าตีนตุ๊กตุ้ ตีนตุ๊กตุ้	903.	<u>หญ้าตีนนก</u> ตีนนก
904.	<u>หญ้าไต้ใบ</u> หญ้าไต้ใบตัวผู้	905.	หญ้าลูกไต้ใบ	906.	<u>หญ้าชันกาด</u> หญ้าหวาย
907.	<u>หญ้าแพรก</u> หญ้าแพรกเผือก	908.	<u>หญ้าน้ำดับไฟ</u> น้ำดับไฟ	909.	<u>หญ้าป็นตอ</u> หญ้าป็นตอ ป็นตอ
910.	<u>หญ้าปากควาย</u> หญ้าผูกควาย	911.	หญ้าฝรั่น	912.	<u>หญ้าพองลม</u> ปู่เจ้าลอยท่า ลอยท่า

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
					ทรงปู่เจ้าลอยท่า ฝอยลม พองลม
913.	<u>หญ้ารงกษา</u> หญ้ารงกา	914.	<u>หญ้าพันงู</u> พันงูขาว	915.	<u>หญ้าพันงูแดง</u> หญ้าพันงู พันงูแดง พันงู หญ้าควายงูแดง
916.	<u>หญ้าพันงูเขียว</u> หญ้าหนวดเสือ	917.	<u>หญ้าหนวดแมว</u>	918.	<u>หญ้าแห้วหมู</u> <u>ใหญ่</u> แห้วหมูใหญ่
919.	<u>หญ้าแห้วหมู</u> ³⁸⁷ แห้วหมู	920.	<u>หนามหัน</u> ไม้หนามหัน หนามหันแดง	921.	หมากแดง
922.	<u>หนาดคำ</u> หนาดคำ	923.	<u>หนาดใหญ่</u> หนาด	924.	<u>หนามพรม</u> พรม
925.	หมอน	926.	<u>หมาก</u> หมากแห้ง หมากดิบ หมากสด	927.	<u>หมากผู้</u> <u>หมากเมีย</u> มะผู้มะเมีย มะผู้ มะเมีย มะผู้แดง

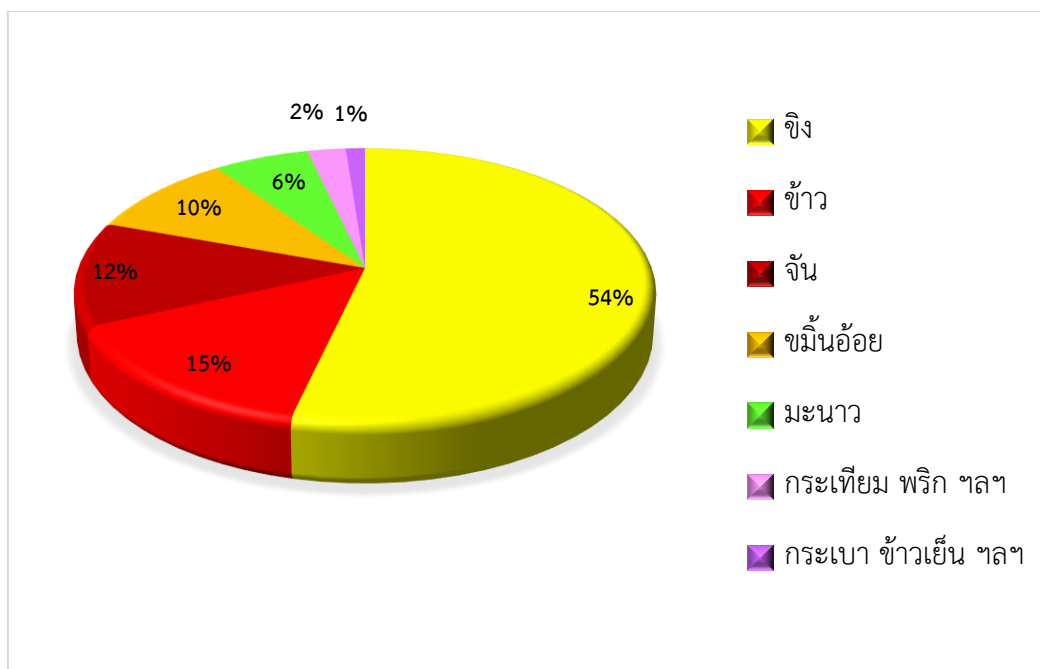
³⁸⁷ หญ้าแห้วหมู (*Cyperus rotundus* Linn.) มีสรรพคุณด้านสารอนุมูลอิสระและต้านโรคเบาหวานได้ (Mohamed และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 12075-12087) หญ้าแห้วหมูสามารถต้านการอักเสบและสมานบาดแผลได้ (M. Ahmad และคนอื่น ๆ, 2014, pp. 2241-2246) และมีฤทธิ์ในการต้านเชื้อไวรัส แบคทีเรียและโรคท้องร่วง (Daswani, Brijesh, Tetali, และ Birdi, 2011, pp. 340-344)

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
					หมากผู้ หมากเมีย
928.	<u>หมีเหม็น</u> อีเหม็น	929.	หมากสง	930.	หวายขม
931.	<u>หวายตะค้ำ</u> ตะค้ำ หวายน้ำ	932.	หวายตะมอย	933.	<u>หวายตะมอย</u> <u>เหนียว</u> เอื้องตีนเป็ด
934.	หวายโป่ง	935.	หวายลิง	936.	<u>หัตถ์คุณไทย</u> <u>สมัดใหญ่</u> หัตถ์คุณ
937.	หัตถ์ดำ	938.	<u>หัตถ์คุณเทศ</u> พุดนา พุดน้ำ	939.	หัตถ์แดง
940.	หอมแดง	941.	<u>หอมแขก</u> หอมขาว	942.	<u>หางนกกะลิง</u> นกกะลิง
943.	<u>หางกระรอก</u> ว่านเสลดพังพอน	944.	<u>หอม</u> หอมโตน หอมปริง	945.	<u>หางไหล</u> หางไหลแดง หางไหลขาว
946.	<u>หว่า</u> มะหว่า	947.	<u>หึ่งหาย</u> หึ่งหายตัวผู้	948.	<u>หูกวาง</u>
949.	หุปลาช่อน	950.	หุเสือ	951.	<u>หั่วลิง</u> เถาหั่วลิง หั่วกา
952.	<u>แห้ว</u> แห้วนา แห้วหลวง	953.	<u>โหระพา</u> ผักโหระพา	954.	หวายป่า

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
955.	<u>เหงือกปลาหมอ</u> หูปลาหมอ	956.	<u>เหมือดคน</u> ตะลุมนก	957.	<u>เหียง</u> สะแบง
958.	หญ้าลูกเกล้า	959.	<u>หญ้าข่มคา</u> หญ้าข่มบาง	960.	โหราเตี้ยไก่
961.	<u>โหราเท้าสุนัข</u> โหราตีนหมา โหราตีนสุนัข	962.	โหราบอน	963.	โหรามฤต
964.	โหรพาเงิน	965.	<u>ทางรอก</u> ห้ารอก หามลอก	966.	<u>หญ้าเจ้าชู้</u> หญ้ากร่อน กร่อน
967.	หวาย	968.	หีบลม	969.	หางนกยูง
970.	หงอนไก่เทศ	971.	โหนด	972.	โหรพาเทศ
973.	หญ้าช้าง	974.	หัวข้าว	975.	หมากตอก
976.	หมากเลี้ยง	977.	หวายสะเดา	978.	หญ้าแพรกแดง
979.	<u>หญ้าหางม้า</u> เขือกเขาหางม้า	980.	แหenna	981.	หมากลิง
982.	หวายขี้โค	983.	หวายชมพู	984.	หญ้าตึกแตน
985.	หมามุ่ย	986.	หญ้าปล้อง	987.	<u>หญ้านางนวล</u> นางนวล
988.	<u>อบเชยไทย</u> อบเชย	989.	อบเชยเทศ	990.	อ้อ
991.	<u>อ้อย</u> อ้อยแดง อ้อยดำ อ้อยขาว น้ำตาล	992.	<u>อ้อยช้าง</u> อ้อยหางช้าง	993.	อังกาบ

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ
	น้ำตาลทราย น้ำตาลกรวด น้ำอ้อย น้ำอ้อยแดง น้ำอ้อยงบ น้ำตาลกิน น้ำตาลน้ำอ้อย น้ำอ้อยหีบ				
994.	<u>อินทนิลน้ำ</u> อินทนิล	995.	<u>อีเหนียวเล็ก</u> อายเหนียว	996.	<u>อีเหนียวใหญ่</u> อีเหนียว
997.	อูตพิต	998.	อุโลก	999.	<u>อัญชัน</u> อัญชันขาว อัญชันเขียว
1000.	อำพัน	1001.	<u>เอื้องเพชรม้า</u> เพชรม้า	1002.	<u>เอื้องหมายนา</u> เอื้องใหญ่ เอื้องหลวง
1003.	<u>เอื้อง</u> เอื้องช้าง เอื้องขาว	1004.	อำพันแดง	1005.	เอื้องน้ำ
1006.	<u>อวดเชือก</u> แหนเครือ				

เมื่อนำพืชวัตถุสูงสุดอันดับ 1 ของแต่ละฉบับ (87 ฉบับ) มาจัดเรียงลำดับความนิยมของการใช้พืชวัตถุในการรักษาโรคต่าง ๆ ได้ดังนี้

ภาพที่ 36 พืชวัตถุในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

อันดับ 1 ชิง พบทั้งสิ้น 44 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 54.00

อันดับ 2 ข้าว พบทั้งสิ้น 12 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 15.00

อันดับ 3 จัน พบทั้งสิ้น 10 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 12.00

อันดับ 4 ขมิ้นอ้อย พบทั้งสิ้น 8 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 10.00

อันดับ 5 มะนาว พบทั้งสิ้น 5 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 6.00

อันดับ 6 กระเทียม พริก พริกไทย ย่านาง และดีปลี พบชนิดละ 2 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 2.00

อันดับ 7 กระเบา ข้าวเย็น พิษนาศน์ สะเดา มะขาม และมะขามป้อม พบชนิดละ 1 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 1.00

จากผลการศึกษาพบว่า มีการใช้ชิงในการรักษาโรคสูงที่สุดนั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชิง น่าจะเป็นพืชวัตถุที่ชาวพิษณุโลกในอดีตนิยมนำมาใช้ในการรักษาโรค รองลงมาคือ ข้าว จัน ขมิ้นอ้อย มะนาว กระเทียม พริกไทย ข้าวเย็น เป็นต้น แต่พืชที่มีความน่าสนใจและปรากฏการใช้สูงสุด 1 ฉบับ คือ พิษนาศน์หรือถั่วดินโคก (*Sophora exigua* Craib) ซึ่งเป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก ลำต้นสั้น ใบเรียงซ้อนกันแบบขนนก ใบย่อยมีจำนวน 9-13 ใบ ลักษณะใบเป็นรูปวงรีหรือรูปไข่ ที่ผิวใบมีขนละเอียดสีขาว กลีบดอกเป็นรูปดอกถั่ว สีม่วงเข้ม ก้านช่อดอกยาว ผลเป็นฝักรูปขอบขนาน พบขึ้นตามป่าผลัดใบ ป่าโปร่งเขตภาคเหนือและอีสาน รากของพิษนาศน์ พบสารกลุ่ม flavonoids ชนิด flavanone ได้แก่ exiguaflavanone A-M และสารกลุ่ม benzochromones ได้แก่ exiguachromone A และ exiguachromone B ทั้งนี้ยังพบสาร alkaloids หลายชนิด ส่วนการทดสอบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาหรือฤทธิ์ทางชีวภาพพบว่า สาร sophoraflavanone G มีฤทธิ์ต้านเชื้อแบคทีเรีย (anti-bacterial)

activity) สูง สารดังกล่าวยังมีฤทธิ์ต้านเซลล์มะเร็ง (anti-cancer activity) โดยไปยับยั้งกระบวนการส่งสัญญาณของโปรตีน STATs (Signal transducer and activator of transcription proteins) ทางการแพทย์แผนไทย รากของพิชนาศน์มีสรรพคุณลดไข้ในเด็ก ฝนทาแก้พิษงู แก้พิษฝี ต้มน้ำดื่ม บำรุงน้ำนม ขับพิษภายใน แก้ฟกชวมตามกล้ามเนื้อ เป็นต้น (นิจศิริ เรื่องรังษี, โยศักดิ์ จันศรีนิยม, และ นิรันดร์ วิพันธุ์เงิน, (ม.ป.ป.), น. ข-ค)

ผู้ศึกษาขอเสนอแนะไว้ว่า หากนำพืชวัตถุที่ปรากฏในการศึกษาครั้งนี้พัฒนาต่อยอดทางการแพทย์แผนไทยต่อไปจะก่อให้เกิดประโยชน์สำคัญทางการรักษาโรคด้วยสมุนไพรซึ่งถือว่าเป็นยาที่ราคาถูกลง สามารถปลูกได้ง่ายในประเทศไทยและมีผลข้างเคียงต่อสุขภาพน้อยกว่ายาทางเคมี

กรณีศึกษาตำรับยากวาดคอ

เหตุที่ผู้ศึกษาเลือกศึกษาตำรับยากวาดคอในตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกนั้น เนื่องจากยังไม่มีผู้ใดศึกษาเฉพาะตำรับยากวาด คอ อีกทั้งภูมิปัญญาด้านการกวาดคยานั้น ถือเป็นวิธีการรักษาโรคในเด็กที่สำคัญของคนในสมัยโบราณ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมจินดา คัมภีร์แพทย์แผนไทย เนื้อหาว่าด้วยโรคที่เกิดในเด็ก ตัวอย่างจากตำรับยากวาดคอถอนเสมหะในคอเด็กว่า ยากวาดคอถอนเสมหะในคอเด็ก ท่านให้เอาก้ามมะถันแดง เม็ดในมะนาว กระทบ รากมะยงคุंप่า น้ำประสานทอง ตีจระเข้ ยาทั้ง 6 สิ่งนี้เอาจำนวนเท่ากัน บดทำเป็นแท่งไว้ละลายน้ำมะนาวแล้วกวาดเด็กให้อาเจียน ถอนเสมหะในทรวงอกตื่นัก (พระคัมภีร์ปฐมจินดา, 2542, น. 118) ตำรับยากวาดเป็นหนึ่งในตำรับยาสามัญประจำบ้านแผนโบราณ ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2556 คือ ตำรับยาแสลงหมึก ใช้ในการกวาดคอเด็ก มีสรรพคุณแก้ตัวร้อน แก้ท้องขึ้น แก้ไอ ขับเสมหะ แก้แผลในปากและแก้ละออง (ยาแสลงหมึก, 2556, น. 39)

การกวาดคายเป็นวิธีการรักษาชนิดหนึ่งของหมอยา คือ การนำยาใส่ที่นิ้วมือแล้วล้วงเข้าไปในลำคอของเด็กหรือผู้ใหญ่ (ลัดดาวัลย์ ครูปัญญามาตย์ (บรรณาธิการ), 2547, น. 140) การกวาดยานิยมใช้รักษาในเด็กเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเด็กมักป่วยเป็นโรคที่เรียกว่า ชาง ซึ่งมีอาการตัวร้อน กินอาหารไม่ได้ มีเม็ดขึ้นในปาก โดยหมอจะใช้ความรู้ในการปรุงยาให้ถูกกับโรคของเด็กจึงจะรักษาหาย ตำรับยากวาดที่ใช้จริงนั้นมักจะใช้สุราเป็นกระสายยา (มาลา สร้อยสำโรง และคนอื่น ๆ, 2553)

ดังนั้นผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาสารัตถะของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกและศึกษาความถี่ (Frequency) ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดเป็นหลัก การศึกษาครั้งนี้จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการรักษาโรคด้วยการกวาดยาของเอกสารโบราณเกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยโบราณท้องถิ่นจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งปัจจุบันนั้นแทบไม่มีการรักษาโรคทางคอด้วยการกวาดอีกแล้ว

เกณฑ์สำคัญที่ใช้ในการคัดเลือกตำรับยากวาด คือ ต้องพบข้อบ่งชี้โดยระบุคำว่า ใช้กวาดในช่องปาก คือ ลิ้นหรือคอเท่านั้น ตัวอย่างดังนี้

ตารางที่ 8 ตำรับที่ 4 ยาแก้ชางลิ้นควาย

1. ส่วนประกอบ	1.1 พืชวัตถุ	เม็ดมะนาว
	1.2 สัตว์วัตถุ	หางปลาช่อน 3 หาง หนึ่งแรด หนึ่งกระเบน ลิ้นทะเล รากดิน 5 ตัว ก้ามปูป่า กระจุกหมาดำ
	1.3 ธาตุวัตถุ	น้ำประสานทอง เกลือ
2. น้ำกระสาย	น้ำมะนาวหรือน้ำกระเทียม	

3. วิธีการปรุงยา	นำตัวยาทั้งหมดบดละเอียดใส่น้ำมะนาวและเกลือ แล้วกวาดลิ้น ถ้าไม่หายเปลี่ยนเป็นฝนด้วยน้ำกระเทียมแล้วกวาด
4. สรรพคุณ	แก้ซางลิ้นคาว
5. ที่มา	ตำรายาวัตรับพวงเหนือ/0230 (น. 94)

1. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 9 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
1	วัดธรรมจักร/0212	100	7	1-7
2	วัดสระไม้แดง/0217	105	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
3	วัดธรรมจักร (2)/0220	84	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
4	วัดปากพิงตะวันออก/0221	27	3	8-10
5	วัดสระไม้แดง (2)/0226	116	2	11-12
6	วัดธรรมจักร (3)/0228	138	18	13-30
7	วัดตุม/0230	30	2	31-32
8	วัดศรีวนาราม/0233	32	2	33-34
9	วัดปากพิงตะวันออก (2)/ 0234	124	2	35-36
10	วัดจันทร์ตะวันตก/0237	29	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
11	วัดปากห้วย/0238	119	1	37
12	วัดจุงนาง/0243	156	1	38
13	วัดปากพิงตะวันออก (3)/0246	8	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
14	วัดศรีวนาราม (2)/0248	24	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
15	วัดศรีวนาราม (3)/0254	56	6	39-44
16	วัดไผ่ค่อมรัตนาราม/0260	61	3	45-47
17	วัดท่าโรงตะวันออก/0263	65	1	48

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กवादที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
18	วัดปากห้วย (2)/0268	58	2	49-50
19	วัดสกัดน้ำมัน/0275	64	3	51-53
20	วัดสระไม้แดง (3)/0276	56	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
21	วัดจุนนาง (2)/0277	136	15	54-68
22	วัดธรรมจักร (4)/0285	61	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
23	วัดสว่างอารมณ์/0291	30	1	69
24	วัดตุม (3)/0293	47	1	70
25	วัดจันทร์ตะวันตก (2)/0297	51	1	71
26	วัดจันทร์ตะวันตก (3)/0301	32	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
27	วัดธรรมจักร (5)/0304	32	2	72-73
28	วัดศรีวนาราม (4)/0307	28	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
29	วัดท่าทรุด/0310	118	1	74
30	วัดตุม (4)/0315	55	1	75
31	วัดตุม (5)/0316	89	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
32	วัดตุม (6)/0340	27	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
รวมทั้งสิ้น		2,134	75 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 32 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 21 ฉบับ จำนวน 75 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 7 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวน 48 ตำรับ (พบมากที่สุด) คือ ตำรับที่ 4, 5, 6, 8, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 36,

39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 72 และ 75

2. มีสรรพคุณในการรักษาใช้ต่าง ๆ จำนวน 11 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1, 7, 12, 13, 14, 37, 50, 56, 62, 70 และ 71

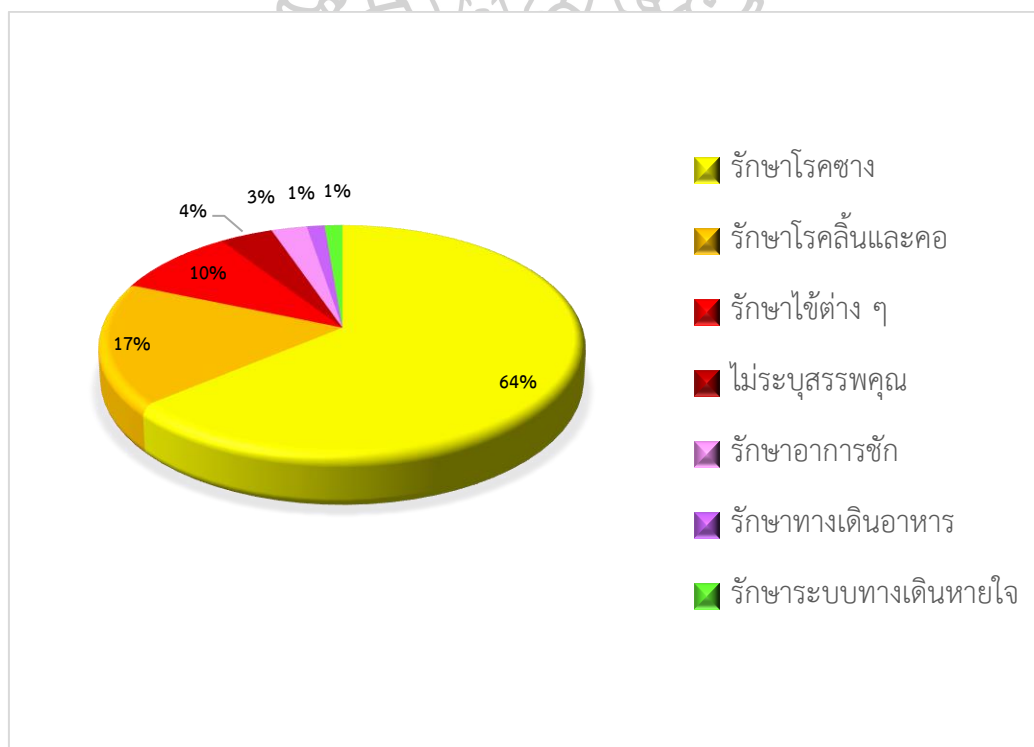
3. มีสรรพคุณรักษาโรคและอาการเกี่ยวกับลิ้นและช่องคอ จำนวน 9 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2, 15, 16, 29, 34, 38, 49, 73 และ 74

4. ไม่ระบุสรรพคุณในการรักษาโรคและอาการ จำนวน 3 ตำรับ คือ ตำรับที่ 32, 48 และ 60

5. มีสรรพคุณในการรักษาอาการชัก จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 3 และ 10

6. มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ปัสสาวะและลำไส้ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 35

7. มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 69

ภาพที่ 37 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดใน
ตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอเมืองพิษณุโลก

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 75 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 9 ประเภท เรียงลำดับที่พบจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 29 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 3, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 26, 28, 31, 41, 44, 45, 49, 50, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 73 และ 74

ประเภทที่ 2 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 23 ตำรับ คือ ตำรับที่ 5, 6, 7, 8, 19, 20, 22, 24, 25, 27, 30, 33, 34, 38, 39, 40, 47, 51, 54, 55, 58, 59 และ 69

ประเภทที่ 3 บดตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 6 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1, 35, 42, 43, 48 และ 71

ประเภทที่ 4 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 5 ตำรับ คือ ตำรับที่ 11, 13, 37, 53 และ 57

ประเภทที่ 5 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 4 ตำรับ คือ ตำรับที่ 4, 46, 68 และ 72

ประเภทที่ 6 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุ แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 23 และ 75

ประเภทที่ 7 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุ แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2 และ 52

ประเภทที่ 8 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุ แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 21 และ 29

ประเภทที่ 9 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุแล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 32 และ 36

พบพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 141 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรกได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ขมิ้นอ้อยและติปลี** พบชนิดละ 14 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **กะเพรา (กะเพรา 1 ใบ 12)** และ**ขิง** พบชนิดละ 13 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **พริกไทย** พบจำนวนทั้งสิ้น 12 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **มะคำติควาย** (ประจำติควาย 1 ประจำติควาย (ผล 8)) **พิมเสนตัน** (พิมเสน 8 พิมเสนไทย 1) **มะกอก** (ผล 9) **มะนาว** (เมล็ด 6 ใบ 1 ผล 2) และ**ส้มป่อย** (ฝัก 8 ใบ 1) พบชนิดละ 9 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **กระเทียม ไพล และสวาด** (ใบ 8) พบชนิดละ 8 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **จัน** (จัน 1 ผล 4 ดอก 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **กานพลู เบญจกานี** (เบญจกานี 2 ผล 4) **ผักคราดหัวแหวน** (ผักคราดหัวแหวน 1 ผักคราด 1 ผักคราด (ใบ 3) ผักคราด (ดอก 1)) และ**พริก** พบชนิดละ 6 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **เนระพูสี มะกรูด** (ผิว 2 ผล 2 ใบ 1) **หญ้าไต้ใบ** และ**หอม** (หอม 1 หัว 4) พบชนิดละ 5 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **จันทน์ 2** และ**ชะเอมเทศ** พบชนิดละ 4 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **กระทือ กระวาน** (กระวาน 1 ผล 2) **กัญชา ข่า ชะเอมทองหลางใบมน** (ใบ 2 ผล 1) **เทียนดำ ผักโขม** (ผักโขม 1 ราก 2) **ผักแพรวแดง** (ผักแพรวแดง 3) **แฝกหอม มะขาม** (ผล 3) **มะกล่ำเครือ** (ใบ 1 ราก 2) **ระย่อม ระงับพิษ** (ใบ 2 ระงับ 1) **ว่านน้ำ เสนียด** (ใบ 3) **ลีเสียดทั้ง 2 สะบ้า** (สะบ้า 2 ผล 1) **หอมแดง หวายตะค้า หัว** (ใบ 1 ใบอ่อน 2) และ**หมาก** (หมากดิบ 3) พบชนิดละ 3 ครั้ง

พบ**สัตว์วัตถุ**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 39 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **งูเหลือม** (ตี 6 กระดุก 6) และ**แรด** (นอ 4 หนัง 3 กราม 3 เขี้ยว 2) พบชนิดละ 12 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **แมลงสาบ** (ชี 10) และ**ลิ้นทะเล** พบชนิดละ 10 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **ปลาช่อน** (หาง 7 หัว 1 เกล็ด 1) พบทั้งสิ้น 9 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **กะปิ** (กะปิ 4 กะปิตี 2) **กระเบน** (หนัง 5 หาง 1) และ**ข้าง** (งา 1 กราม 5) พบชนิดละ 6 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **นกยูง** (แหว 5) พบทั้งสิ้น 5 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **กวาง** (เขา 3) **งูเห่า** (งูเห่า 1 ตี 1 หัว 1) พบชนิดละ 3 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **งูทับทิม** (กระดุก 2) **จระเข้** (ตี 2) **เบี้ยจั่น พะยูง** (เขี้ยว 2) **แมงดา** (กระดอง 2) **ม้า** (ชี 2) **รากดิน** (ไส้เดือน 2) **เสื่อ** (เขี้ยว 2) **หมี** (เขี้ยว 2) และ**หอยสังข์** พบชนิดละ 2 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **กระบือเผือก** (เขา 1) **ไก่ ไช้ฟัก** (เปลือก 1) **คางคก** (ชี 1) **โคดำ** (มูล 1) **ทากลิ้นหมา** **นกพิราบ** (ชี 1) **นกกดเพลิง** **เบี้ยผู้** **ปลา** (ปลาแห้ง 1) **ปูนา** (กระดอง) **ปลาไหล** (หาง 1) **มนุษย์** (ชี 1) **แร้ง** **ไส้เดือนงวงแหวน** **หอยแครง** และ**หอยขม** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**ธาตุวัตถุ**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 13 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำประสานทอง** พบจำนวนทั้งสิ้น 28 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **ดินประสิว** พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **เกลือ** (เกลือ 5 สะตุ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง
ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **กำมะถันแดง** และ**สารส้ม** (สารส้ม 3 สะตุ 2) พบชนิดละ 5 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **ขาดหรุณ** และ**เหล็กตีกกลาง** พบชนิดละ 2 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **ขาดก้อน** **ขาดหริ** **บัลลังก์ศิลา** **ปูนข้างเตา** **หรดาลกลีบทอง** และ**หญ้ายองไฟ** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**น้ำกระสายยา**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 17 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **สุรา** พบจำนวนทั้งสิ้น 21 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **น้ำมะนาว** พบจำนวนทั้งสิ้น 12 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **น้ำ** (น้ำ 9 เย็น 1 ร้อน 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 11 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **น้ำปูนใส** พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **น้ำผึ้ง** พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **ติงูเหลื่อม** **น้ำดอกไม้** **น้ำปลา** (ปากไห) **น้ำมันดิบ** และ**น้ำประสานทอง** พบชนิดละ 2 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **น้ำเกลือ** (สะตุ) **น้ำกระเทียม** **น้ำคราม** **น้ำจัน** **น้ำทางตาล** **น้ำมะขามเปียก** และ**น้ำหมากสง** พบชนิดละ 1 ครั้ง

2. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 10 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรหมพิราม

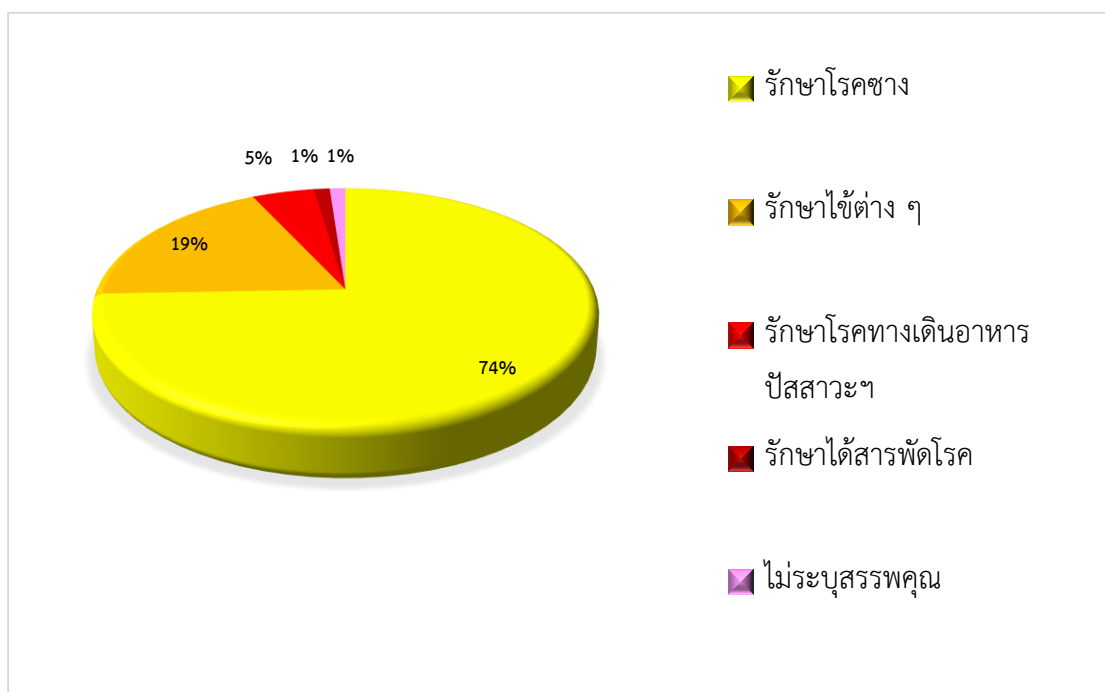
ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับยา กวาด
33	วัดพรหมพิราม/0215	194	3	1-3
34	วัดกรับพวงเหนือ/0230	111	8	4-11
35	วัดกรับพวงเหนือ (2)/0235	154	12	12-23
36	วัดสันติกาवास/0239	112	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
37	วัดกรับพวงเหนือ (3)/0241	154	4	24 -27
38	วัดกรับพวงเหนือ (4)/ 0252	73	1	28

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับยา กวาด
39	ตำรายาจาก อ.พรหมพิราม/0253	93	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
40	วัดพรหมพิราม (2)/0259	190	1	29
41	วัดกระบังมิ่งคลาราม/0268	20	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
42	วัดสะพานหิน/0274	115	1	30
43	วัดสะพานหิน (2)/0278	116	4	31 -34
44	ตำรายาจาก อ.พรหมพิราม (2)/0280	136	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
45	วัดพรหมพิราม (3)/0286	64	9	35 -43
46	วัดกระบังมิ่งคลาราม (2)/0287	58	1	44
47	วัดกรับพวงเหนือ (5)/0300	137	12	45 -56
48	วัดพรหมพิราม (4)/0308	150	30	57 -86
49	วัดพรหมพิราม (5)/0311	67	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
50	วัดสะพานหิน (3)/ 0314	144	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
รวมทั้งสิ้น		2,089	86 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 18 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 12 ฉบับ จำนวน 86 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 5 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวน 64 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 24, 29, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85 และ 86

2. มีสรรพคุณในการรักษาไข้ต่าง ๆ จำนวน 16 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1, 2, 4, 20, 26, 27, 28, 30, 32, 33, 44, 48, 49, 50, 52 และ 53
3. มีสรรพคุณในการรักษาโรคทางเดินอาหาร ปัสสาวะและลำไส้ จำนวน 4 ตำรับ คือ ตำรับที่ 25, 47, 62 และ 63
4. มีสรรพคุณในการรักษาได้สารพัดโรค (ครอบจักรวาล) จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 11
5. ไม่สามารถระบุสรรพคุณได้ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 22

ภาพที่ 38 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบรรพตพิสัย

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 86 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 9 ประเภท เรียงลำดับที่พบจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 38 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 24, 25, 27, 29, 31, 34, 37, 41, 43, 44, 45, 48, 52, 53, 55, 56, 67, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 85 และ 86

ประเภทที่ 2 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 12 ตำรับ คือ ตำรับที่ 23, 32, 33, 35, 40, 42, 57, 58, 65, 74, 75 และ 83

ประเภทที่ 3 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 9 ตำรับ คือ ตำรับที่ 21, 22, 36, 39, 50, 61, 63, 64 และ 69

ประเภทที่ 4 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 10 ตำรับ คือ ตำรับที่ 15, 16, 26, 51, 60, 66, 70, 71, 72 และ 84

ประเภทที่ 5 บดตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 6 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2, 13, 20, 54, 59 และ 68

ประเภทที่ 6 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุ แล้วกวาด จำนวน 5 ตำรับ คือ ตำรับที่ 46, 47, 51, 62 และ 73

ประเภทที่ 7 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุ แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 30 และ 38

ประเภทที่ 8 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเภสัชวัตถุแล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 3 และ 17

ประเภทที่ 9 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 28 และ 49

พบพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 150 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรกได้ดังนี้

อันดับ 1 คือ **ขิง** พบจำนวนทั้งสิ้น 17 ครั้ง

อันดับ 2 คือ **พืมนเสน** (พืมนเสน 12 ใบ 4) พบจำนวนทั้งสิ้น 16 ครั้ง

อันดับ 3 คือ **กระเทียม** พบจำนวนทั้งสิ้น 14 ครั้ง

อันดับ 4 คือ **ตีปสี** พบจำนวนทั้งสิ้น 13 ครั้ง

อันดับ 5 คือ **ขมิ้นอ้อยและมะนาว** (เมล็ด 8 ใบ 1 ผล 1 ราก 1) พบชนิดละ 11 ครั้ง

อันดับ 6 คือ **กะเพรา** (กะเพรา 1 ใบ 6 กะเพราแดง 1 กะเพราแดง (ใบ 1) กะเพราขาว 1)

พริก และจันทน์เทศ (ผล 6 ดอก 4) พบชนิดละ 10 ครั้ง

อันดับ 7 คือ **มะกรูด** (มะกรูด 1 ผิว 6 ผล 1 เมล็ด 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

อันดับ 8 คือ **กานพลู** พบจำนวนทั้งสิ้น 8 ครั้ง

อันดับ 9 คือ **ไพล** พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

อันดับ 10 คือ **เทียนทั้ง** 5³⁸⁸ และ**พริกไทย** พบชนิดละ 5 ครั้ง

พบสัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 41 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ลิ้นทะเล** พบจำนวนทั้งสิ้น 19 ครั้ง

³⁸⁸ เทียนดำ เทียนแดง เทียนขาว เทียนข้าวเปลือก และเทียนตาตักแตน มีสรรพคุณขับเสมหะในร่างกายให้ลงสู่ลำไส้ใหญ่ ขับลมในลำไส้ แก้อาเจียน บำรุงธาตุและกำลัง (ลัดดาวัลย์ ครูปัญญาภรณ์ (บรรณาธิการ), 2547, น. 115)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **แมลงสาบ** (ขี้) พบจำนวนทั้งสิ้น 13 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **ปลาช่อน** (เกล็ดหัว 1 หาง 8 หัว 1) และ **กระเบน** (หนัง) พบชนิดละ 10 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **แรด** (นอ 4 หนัง 4 กราม 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **ช้าง** (งา 4 กราม 3) และ **งูเห่า** (ตี 2 กระจุก 1 หัว 4) พบชนิดละ 7 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **รากดินและงูเหลือม** (ตี 3 กระจุก 3) พบชนิดละ 6 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **ขมด** (ขมดชุม 1 ขมด 3) **ปูป่า** (ก้าม 1 กระจุก 3) **กวาง** (เขา 4) **ไข่มุก** (เปลือก 4) **กะปิและนกกุ้ง** (แหว 2 หัว 1 หาง 1) พบชนิดละ 4 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **เต้านา** (กระจุก 1 กระจุก 1) **แมงดา** (กระจุก) **เสื่อ** (เชี้ยว 1 กระจุก 1) **กระป๋อง** (เขา 2) **ปูทะเล** (ก้าม 2) **หมึก** (หมึก 1 หมึกหอม 1) **คางคก** (ตายซาก 2) **ปลาทุ** (หัว 2) พบชนิดละ 2 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **ลูกอ่อน** (ตี) **งูทับทวง** (กระจุก) **แมงมุมตายซาก** **งูทับสมิงคลา** (กระจุก) **จระเข้** (ตี) **พะยูน** (เชี้ยว) **เบี้ยผู้** **ปลา บังครำ** (กระจุก) **หอยแครง** **แร่** (หัว) **หอยสังข์** **ปลาสด** (หาง) **ไส้เดือนวงแหวน** **มนุษย์** (ผม) **หมาดำ** (กระจุก) **ปลาไหล** (หาง) **หอยขม** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**ธาตุวัตถุ**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 23 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำประสานทอง** พบจำนวนทั้งสิ้น 48 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **ดินประสิว** พบจำนวนทั้งสิ้น 12 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **สารส้ม** พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **เกลือและขาดหรุณ** พบชนิดละ 5 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **ชันทสร**³⁸⁹ พบจำนวนทั้งสิ้น 4 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **กำมะถันแดง** **ดีเกลือ**และ**หรดาลกลีบทอง** พบชนิดละ 3 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **หรดาล** **ปูนขาว** และ**หญ้ายองไฟ**³⁹⁰ พบชนิดละ 2 ครั้ง

³⁸⁹ ตำรายาบางแห่งเรียกว่า น้ำตาลกรวด หมายถึง น้ำตาลที่ได้จากธรรมชาติแหล่งต่าง ๆ เช่น ชันทสรที่ได้จากหยาดน้ำค้าง รสหวานจนขม มีสรรพคุณในการบำรุงกำลัง แก้เสมหะจุกในลำคอ ทำให้รู้สึกชุ่มคอ แก้กระหายน้ำ ชันทสรที่ได้จากน้ำอ้อย มีสรรพคุณในการบำรุงธาตุ แก้ฝี ชันทสรที่ได้จากน้ำผึ้งรวงที่เกิดริมทะเล มีสรรพคุณในการแก้ปวดแก้ท้องมาน (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 145)

³⁹⁰ เมาไฟที่ติดหยากไย่เป็นเส้นห้อยอยู่ตามหลังคาครัวไฟ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1281) ยิ่งเป็นหลังคาที่มุงจากด้วยนั้นจะมีคุณภาพดี สรรพคุณบำรุงโลหิต ขับโลหิตระดูของสตรี มีรสเค็ม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2542, น. 878)

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **ชาตหรัคุณไทย ทองคำเปลว ชาตก้อน สัตตกำมะถัน จุนสีขาว ดินเหลือง ทองคำ กำมะถันเหลือง ก้นหม้อแกง บัลลังก์ศิลาและเกลือกะตั้งมูตร**³⁹¹ พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**น้ำกระสายยา**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 22 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **สุรา** พบจำนวนทั้งสิ้น 21 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **น้ำมะนาว** พบจำนวนทั้งสิ้น 19 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **น้ำปูนใส** พบจำนวนทั้งสิ้น 8 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **น้ำเกลือและน้ำ** พบชนิดละ 6 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **น้ำดอกไม้** พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **น้ำขำ น้ำนมและน้ำผึ้ง** พบชนิดละ 2 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **น้ำประคำดีควาย น้ำกระเทียม น้ำนมหญิงที่มีบุตร เป็นหญิง น้ำนมหญิงที่มีบุตรเป็นชาย น้ำเปลือกหมากสด น้ำขี้ น้ำปลา น้ำหมากดิบ น้ำติงตุ้น น้ำส้มซ่า น้ำขาวข้าว น้ำคนทาและน้ำดอกมะลิ** พบชนิดละ 1 ครั้ง

3. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 11 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

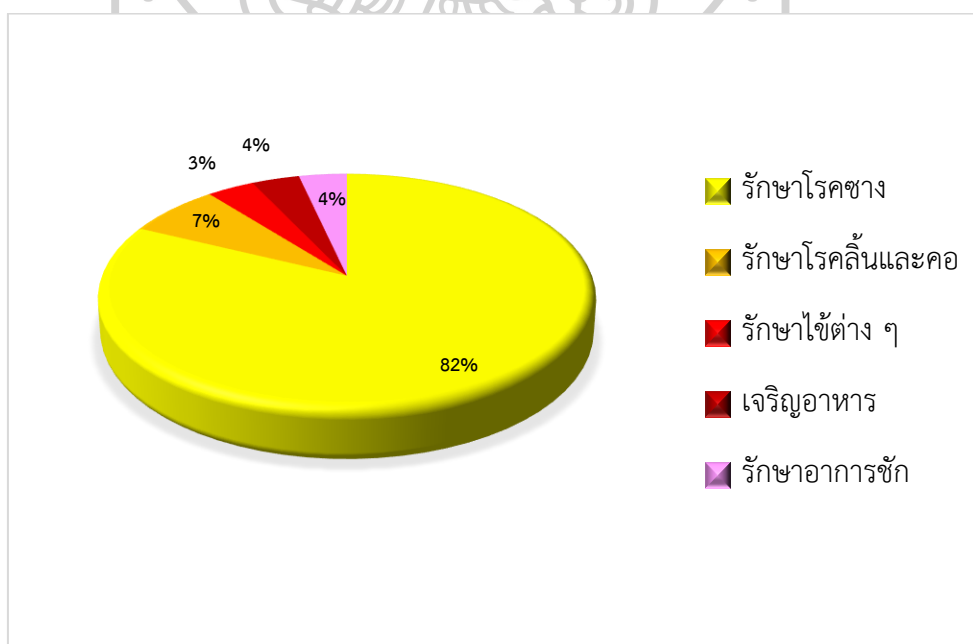
ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
51	วัดสุนทรประดิษฐ์/0218	142	1	1
52	วัดสุนทรประดิษฐ์ (2)/0249	91	3	2-4
53	วัดแหลมเจดีย์/0255	130	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
54	วัดปลักแรต/0269	156	7	5-11
55	วัดแหลมเจดีย์ (2)/0276	69	16	12-27
56	ตำรายาวัดปลักแรต (2)/0305	47	1	28

³⁹¹ ต้นฉบับว่า มุตเกลือกตั้ง พิจารณาแล้วน่าจะหมายถึง เกลือกะตั้งมูตร คือ เกลือที่ได้จากกระบวนการการนำน้ำปัสสาวะของคนมาเก็บไว้ในภาชนะ ทิ้งไว้ให้เนาแล้วเปลี่ยนน้ำใส่ เก็บไว้เป็นปีจนเกิดเป็นก้อนแข็ง (ลัดดาวัลย์ ครูปัญญาภรณ์ (บรรณาธิการ), 2547, น. 57)

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
รวมทั้งสิ้น		635	28 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 6 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 5 ฉบับ จำนวน 28 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 5 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวน 23 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26 และ 27
2. มีสรรพคุณรักษาโรคและอาการเกี่ยวกับลิ้นและช่องคอ จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1 และ 5
3. มีสรรพคุณในการรักษาไข้ต่าง ๆ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 18
4. มีสรรพคุณเจริญอาหาร จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 22
5. มีสรรพคุณในการรักษาอาการชัก จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 28

ภาพที่ 39 สรรพคุณของการรักษาโรคจากตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางระกำ

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 28 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 6 ประเภท เรียงลำดับที่พบจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 **บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด** จำนวน 14 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 2, 3, 4, 8, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 23, 25, 26 และ 28

ประเภทที่ 2 **บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด** จำนวน 6 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1, 5, 10, 15, 20 และ 24

ประเภทที่ 3 **นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด** จำนวน 3 ตำรับ คือ ตำรับที่ 11, 21 และ 22

ประเภทที่ 4 **บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเกสรบัวตฤ แล้วกวาด** จำนวน 3 ตำรับ คือ ตำรับที่ 6, 7 และ 27

ประเภทที่ 5 **นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด** จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 19

ประเภทที่ 6 **บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด** จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 9

พบ**พืชวัตถุ**ในตำรับยากวาดอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 86 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **พืชมเสน** พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **กระเทียม** พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **ส้มป่อย (ฝัก 6)** พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **จัน (ผล 4 ดอก 1)** พบจำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **กะเพรา (กะเพรา 1 ใบ 3) ขมิ้นอ้อย ไคร้เครือ (ไคร้เครือ 1 ราก 3) และไพล** พบชนิดละ 4 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **กระเทียม ขิง เนระพูสี เบญจกานี (เบญจกานี 2 ผล 1) และมะกอก (ผล 3)** พบชนิดละ 3 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **กานพลู โกรฐพุงปลา จันทน์ 2 ชะเอมเทศ น้ำเต้า (น้ำเต้า 1 ใบ 1) บัวหลวง (เกสร 1 ดอก 1) พริก พริกไทย มะนาว (มะนาว 1 เมล็ด 1) มะกล่ำเครือ (มะกล่ำเครือ 1 ราก 1) ประคำติควาย (ผล 2) ย่านาง (ใบ 2) หวายตะค้า และหอมแดง** พบชนิดละ 2 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **กระชาย โกรฐก้านพร้าว กกดอกขาว (กก 1) กฤษณา กระลำพัก กรุงเขมา กระวาน โกรฐสอ โกรฐหัวบัว โกรฐจุฬาลัมพา โกรฐกะลิ่ง ขอนดอก เข็ม (ราก 1) ขอบชะนางทั้ง 2 ชะเอม ชุมเห็ด (ใบ 1) ตีบลิ ตานหมอน (ใบ 1) ตะไคร้หอม ตำลึง (ใบ 1) เทียนดำ**

เทียนยาวพาดณี เทียนสัตตบุษย์ ทองกลางใบมน (เปลือก 1) บุนนาค (ดอก 1) เปราะหอม ผักโขมหนาม (ราก 1) ผักคราด (ใบ 1) ผักชี (ผล 1) แพงพวย (ยอด 1) พลุแก (ใบ 1) พุทรา (ผล 1) ฟัก (ราก 1) มะรุม (ดอก 1) มะกรูด (ผิว 1) มะแว้งเครือ แมงลัก (ใบ 1) มะเกลือ (ผล 1) มะม่วง (เมล็ด 1) มะปราง (เมล็ด 1) ระย่อม ระจับพิช (ใบ 1) ลาน (ใบ 1) สวาด (ใบ 1) สะบ้าดำ (สะบ้าส้มดำ (ผล 1)) สมอพิเภก ลำไย (ผล 1) สมุลแว้ง สะบ้ายาย (ผล 1) สะบ้า (ผล 1) สมอไทย ส้มกุ้ง สีเสียดไทย (สีเสียด 1) หอม หญ้าใต้ใบ หวาย โหระพา (ผล 1) หญ้าพันงูแดง และ หนาดใหญ่ (ขนาด (ใบ 1)) พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบสัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 28 ชนิด ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ แมลงสาบ (ขี้ 9) พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ กูเหลือม (ดี 4 กระตูก 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ ลิ่นทะเล พบจำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ กระเบน (หนัง 4) จระเข้ (ดี 2 เขี้ยว 2) และรากดิน พบชนิดละ 4 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ กวาง (เขา) ชะมด และปลาช่อน (หาง 1 เกล็ด 1 หนัง 1) พบชนิดละ 3 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ ข้าง (งา 1 กราม 1) แรด (นอ 1 กราม 1) และเสือด (เขี้ยว 2) พบชนิดละ 2 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ กะปิ (กะปิดี 1) ไข่ฟัก (เปลือก 1) โคน (ขี้สด 1) โคนขาว (ขี้ 1) กูเห่า (หัว 1) เปี้ยจั้น ปลา (หาง 1) ปูป่า (กระดอง 1) มนุษย์ (ผม 1) หมาร่า (รัง 1) หอยแครง หอยสังข์ หอยขม หอยโข่ง (ฝา 1) หอยพิมพการัง (เปลือก 1) และหอยกาบ พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 22 ชนิด ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ น้ำประสานทอง (น้ำประสานทอง 9 สะตุ 4) พบจำนวนทั้งสิ้น 13 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ สารส้ม และหญ้าของไฟ พบชนิดละ 3 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ เกลือ กำมะถันแดง จุนสี ขาดหระคุณ ขาดหระคุณไทย ขาดหระคุณจีน ดินถนำ ดินประสิ่ว และบัลลังก์ศิลา พบชนิดละ 2 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ เกลือกะตังบุตร กำมะถัน มาดเหลือง ขาดจอส แสด ขาดหระคุณเทศ ขาดก้อน ดินสอพอง ทองคำเปลว หรดาล และหรดาลกลีบทอง พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบน้ำกระสายยาที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 13 ชนิด ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ น้ำมะนาว พบจำนวนทั้งสิ้น 8 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ สุธรา พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 คือ น้ำเกลือ พบจำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 คือ น้ำขมิ้นอ้อย และน้ำดอกไม้ พบชนิดละ 2 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 คือ กุหลาบ (น้ำมัน) น้ำกะเพรา น้ำดินสอพอง น้ำปูนใส น้ำหัวหอม น้ำเปลือกหมากสง น้ำพิมเสน และน้ำประสานทอง พบชนิดละ 1 ครั้ง

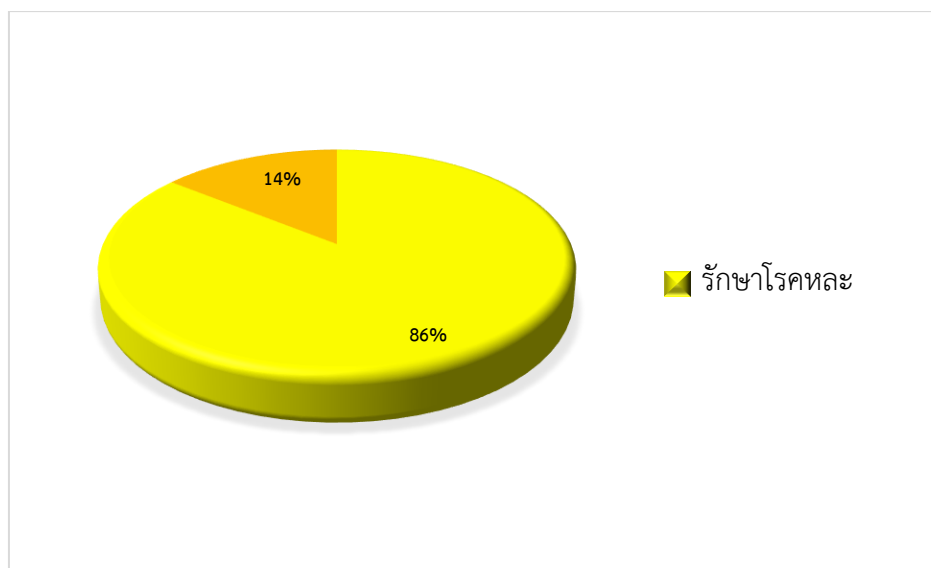
4. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 12 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับยา กวาด
57	วัดท้อแท้/0224	140	7	1-7
รวมทั้งสิ้น		140	7 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 1 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 1 ฉบับ จำนวน 7 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 2 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาโรคหละ จำนวน 6 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 1, 2, 3, 4, 5 และ 6
2. มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 7

ภาพที่ 40 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวัดโบสถ์

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 7 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1 และ 5

ประเภทที่ 2 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2 และ 3

ประเภทที่ 3 บดตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 4 และ 6

ประเภทที่ 4 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 7

พบพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 8 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ มะกรูด (ผล 1 เมล็ด 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 2 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ กระเพรา (ใบ 1) กระเทียม พริกไทย โป (ใบ 1) มะนาว ยาตำ และหว่ายตะค้า พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบสัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 9 ชนิด ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ กะปิ (กะปิดี) พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ กระเบน (หนัง 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 2 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **งูเหลือม** (กระดุก 1) **ปลา** (หางแห้ง 1) **ปลาช่อน** (หาง 1) **เต่าเหลือง** (กระดอง) **แมลงสาบ** (ขี้ 1) **แรด** (หนัง 1) และ **ลิ่นทะเล** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**ธาตุวัตถุ**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 3 ชนิด ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำประสานทอง** (น้ำประสานทอง 1 สะตุ 3) พบจำนวน ทั้งสิ้น 4 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **เกลือ** และ **ขี้เถ้ากลางเตาไฟ** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบ**น้ำกระสายยา**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 4 ชนิด ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำ** **น้ำขาวข้าว** **น้ำกลอย** และ **น้ำปลา** (ปากไห) พบชนิดละ 1 ครั้ง

5. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 13 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม

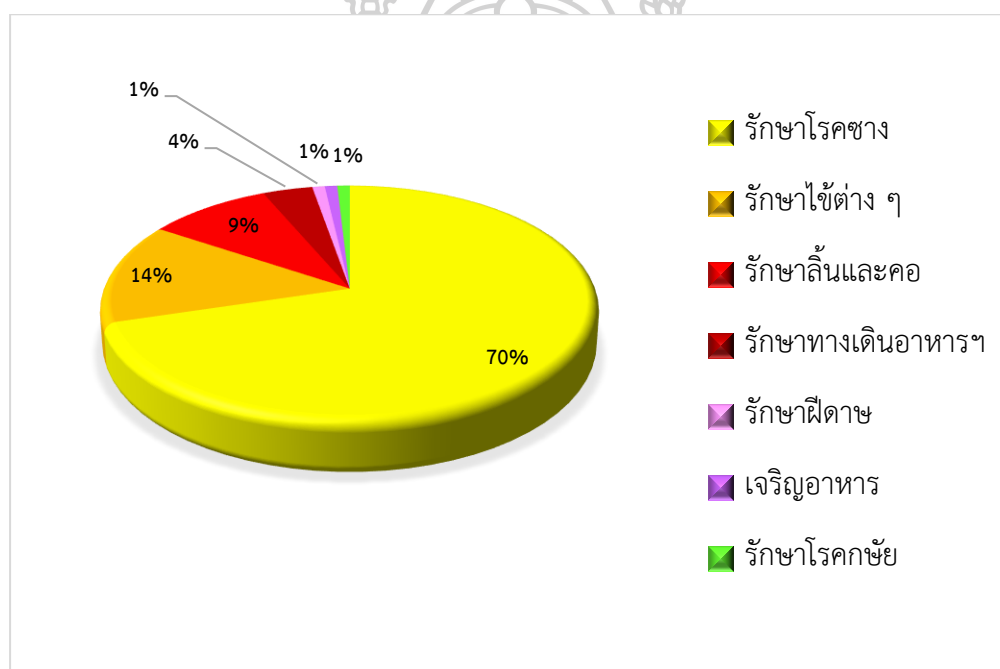
ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
58	วัดสามเรือน/0214	188	1	1
59	วัดไพรสุวรรณ/0223	154	9	2-10
60	วัดท่าंना/0231	135	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
61	วัดท่าंना (2)/0232	156	10	11-20
62	วัดท่าंना (3)/0233	55	11	21-31
63	วัดท่าंना (4)/0237	54	5	32-36
64	วัดไพรสุวรรณ (2)/0242	58	4	37-40
65	วัดท่าंना (5)/0248	31	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
66	วัดท่าंनाมะขาม/0257	57	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
67	วัดท่าंनाมะขาม (2)/0261	59	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
68	วัดไพรสุวรรณ (3)/0264	144	7	41-47
69	วัดท่าंना (6)/0267	156	16	48-63

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ตำรับ ยากวาด
70	วัดท่านา (7)/0268	29	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
71	วัดไพรสวรรณ (4)/0271	156	5	64-68
72	วัดบุใหญ่/0283	131	3	69-71
73	วัดท่านา (8)/0290	135	5	72-76
74	วัดท่านา (9)/0292	19	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
75	วัดท่านา (10)/0296	55	1	77
76	วัดท่าตาล/0296	77	2	78-79
77	วัดท่านา (11)/0298	113	4	80-83
78	วัดท่านา (12)/0299	126	5	84-88
79	วัดท่านา (13)/0302	29	7	89-95
80	วัดท่านา (14)/0315	27	3	96-98
81	วัดท่านา (15)/0315	29	4	99-102
82	วัดท่านา (16)/0343	22	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
83	วัดไพรสวรรณ (5)/0344	63	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
84	วัดท่านา (17)/0349	92	6	103-108
รวมทั้งสิ้น		2,157	108 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 27 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 19 ฉบับ จำนวน 108 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 7 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวน 76 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 1, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 57, 58, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 75, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 107 และ 108

2. มีสรรพคุณในการรักษาไข้ต่าง ๆ จำนวน 15 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2, 3, 4, 5, 33, 54, 56, 59, 60, 61, 62, 64, 69, 89 และ 102
3. มีสรรพคุณรักษาโรคและอาการเกี่ยวกับลิ้นและช่องคอ จำนวน 10 ตำรับ คือ ตำรับที่ 27, 38, 53, 72, 73, 74, 76, 77, 90 และ 98
4. มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ปัสสาวะและลำไส้ จำนวน 4 ตำรับ คือ ตำรับที่ 29, 66, 80 และ 85
5. มีสรรพคุณในการรักษาโรคฝีดาษ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 6
6. มีสรรพคุณเจริญอาหาร จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 7
7. มีสรรพคุณแก้โรคกระษัย จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 52

ภาพที่ 41 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอบางกระทุ่ม

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 108 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 15 ประเภท เรียงลำดับที่พบจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

ประเภทที่ 1 **บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด** จำนวน 32 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 1, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 21, 22, 23, 25, 26, 36, 42, 43, 45, 48, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 79, 85, 101, 105, 106, 107 และ 108

ประเภทที่ 2 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 29 ตำรับ คือ ตำรับที่ 3, 4, 6, 14, 18, 29, 30, 38, 39, 46, 47, 52, 62, 64, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 77, 84, 87, 89, 90, 93, 98, 100 และ 102

ประเภทที่ 3 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วย เกล็ดขี้ผึ้ง แล้วกวาด จำนวน 7 ตำรับ คือ ตำรับที่ 24, 28, 32, 34, 35, 41 และ 58

ประเภทที่ 4 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 7 ตำรับ คือ ตำรับที่ 5, 31, 76, 94, 95, 96 และ 99

ประเภทที่ 5 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเกล็ดขี้ผึ้ง แล้วกวาด จำนวน 6 ตำรับ คือ ตำรับที่ 2, 10, 37, 50, 66 และ 80

ประเภทที่ 6 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 6 ตำรับ คือ ตำรับที่ 20, 27, 40, 81, 86 และ 91

ประเภทที่ 7 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 5 ตำรับ คือ ตำรับที่ 17, 71, 83, 88 และ 103

ประเภทที่ 8 บดตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 5 ตำรับ คือ ตำรับที่ 19, 53, 54, 82 และ 92

ประเภทที่ 9 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นเม็ดไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 4 ตำรับ คือ ตำรับที่ 33, 49, 65 และ 67

ประเภทที่ 10 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) ตัดหรือแทรกด้วย เกล็ดขี้ผึ้ง แล้วกวาด จำนวน 2 ตำรับ คือ ตำรับที่ 78 และ 104

ประเภทที่ 11 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นเม็ดไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรก ด้วยเกล็ดขี้ผึ้งแล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 51

ประเภทที่ 12 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือ แทรกด้วยเกล็ดขี้ผึ้ง แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 70

ประเภทที่ 13 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) ตัดหรือแทรก ด้วยเกล็ดขี้ผึ้งแล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 7

ประเภทที่ 14 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำ กระสาย แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 97

ประเภทที่ 15 นำตัวยาทั้งหมด แช่ในน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับ ที่ 44

พบพืชวงศ์ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางกระพุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 256 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรกได้ดังนี้

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **กระเทียม** (กระเทียม 30 ใบ 1 กลีบ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 32 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **ขิง** (ขิง 26 ขิงแห้ง 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 28 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **กะเพรา** (กะเพรา 2 ใบ 19) **ขมิ้นอ้อย** และ**ติปลี** (ติปลี 20 ใบ 1) พบชนิดละ 21 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **มะกรูด** (มะกรูด 1 ผิว 13 เมล็ด 3 ใบ 1 ราก 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 20 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **ไพล** พบจำนวนทั้งสิ้น 19 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **พริก** (พริก 15 ใบ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 16 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **พืมนั่น** (พืมนั่น 12 ใบ 3) พบจำนวนทั้งสิ้น 15 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **มะนาว** (มะนาว 1 เมล็ด 10 ใบ 2 ราก 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 14 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **พริกไทย** (พริกไทย 10 ใบ 2 เมล็ด 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 13 ครั้ง

พืชวงศ์ที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **กระเทียม** พบจำนวนทั้งสิ้น 12 ครั้ง

พบสัตว์วงศ์ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางกระพุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 41 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ลิ้นทะเล** พบทั้งสิ้น 21 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **งูเหลือม** (ดี 14 กระจุก 6) พบทั้งสิ้น 20 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **แมลงสาบ** (จิ้ง) พบทั้งสิ้น 14 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **กระเบน** (กระเบน 1 หนัง 10) พบทั้งสิ้น 11 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **งูเห่า** (ดี 4 กระจุก 3 หัว 1) และ**นกยูง** (แหว 8) พบทั้งสิ้น 8 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **แมงดา** (แมงดา 1 กระจุก 6) พบทั้งสิ้น 7 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **ไข่มุก** (เปลือก 6) **โค** และ**แรด** (แรด 1 นอ 3 หนัง 2) พบชนิดละ 6 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **จระเข้** (ดี 5) พบทั้งสิ้น 5 ครั้ง

สัตว์วงศ์ที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **กวาง** (เขา 4) **กา** (กระจุก 3 ปากบน 1) และ**ช้าง** (งา 3 กราม 1) พบชนิดละ 4 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 คือ ปลาไหล (ตี 3) หอยโข่ง (หอยโข่ง 1 ผา 2) และหมูป่า (ตี 3) พบชนิดละ 3 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 11 คือ งูทับทง (กระดุก 2) ชะมด ตะพาน้ำ (ตี 2) ปลา (ปลาแห้ง 2) แมงมุม (ตายซาก 1 คราบ 1) แร้ง (กระดุก 2) หมาดำ (กระดุก 2) และท่าน (กระดุก 2) พบชนิดละ 2 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 12 คือ กะปิ กระปือเฟือก (เขา 1) แกะ (กระดุก 1) ค่าง (กระดุก 1) วัวแดง (หนัง 1) งูทับสมิงคลา (กระดุก 1) ตืดตุ้ (จี้ 1) แตน (ขาเดี่ยว 1) เปี้ยผู้ เปี้ยจัน ปูทะเล (ก้าม 1) แพะ (กระดุก 1) เสือ (กระดุก 1) หอยสังข์ เที้ย (ตี 1) และอำพันทอง พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 15 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ น้ำประสานทอง (น้ำประสานทอง 33 สะตุ 14) พบจำนวน ทั้งสิ้น 47 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ กำมะถันแดง (กำมะถันแดง 11 สะตุ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 12 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ ดินประสิว (ดินประสิว 6 ดินประสิ้วขาว 5) พบจำนวนทั้งสิ้น 11 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ สารส้ม (สารส้ม 7 สะตุ 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 9 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ เกลือ (เกลือ 5 เกลือตัวผู้ 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ ขาดหระคุณ และเกลือสินเธาว์ พบชนิดละ 5 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ เกลือกะตังบุตร พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ กำมะถันเหลือง (กำมะถันเหลือง 1 สะตุ 1) ขาดก้อน และ หญาของไฟ พบชนิดละ 2 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ จุนสี ดินสอพอง ปูนขาว และหระดากลิบทอง พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบน้ำกระสายยาที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้น จำนวน 28 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ สุรา พบจำนวนทั้งสิ้น 39 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ น้ำมะนาว พบจำนวนทั้งสิ้น 27 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 คือ น้ำปูนใส พบจำนวนทั้งสิ้น 10 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 คือ น้ำดอกไม้ พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 คือ น้ำ (น้ำ 4 ร้อน 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง
 น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 6 คือ ดิงเกลือม และน้ำท่า พบจำนวนทั้งสิ้น 4 ครั้ง
 น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 7 คือ น้ำผึ้ง พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง
 น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 8 คือ น้ำข่า (น้ำคร่า) น้ำขาวข้าว น้ำมะกรูด
 น้ำประคำดีควาย และน้ำมะขามเปียก พบชนิดละ 2 ครั้ง
 น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 9 คือ น้ำการบูร น้ำขมิ้นอ้อย น้ำมะพร้าว น้ำมันดิบ
 น้ำมันหาคิงค์ น้ำย่านาง น้ำว่านน้ำ น้ำส้มซ่า น้ำเกลือ (ตัวผู้ 1) น้ำก้านตาลเผา น้ำขี้ น้ำเปลือก
 หมากสง น้ำหมากสุก น้ำส้มสายชู และยางมะเดื่อ พบชนิดละ 1 ครั้ง

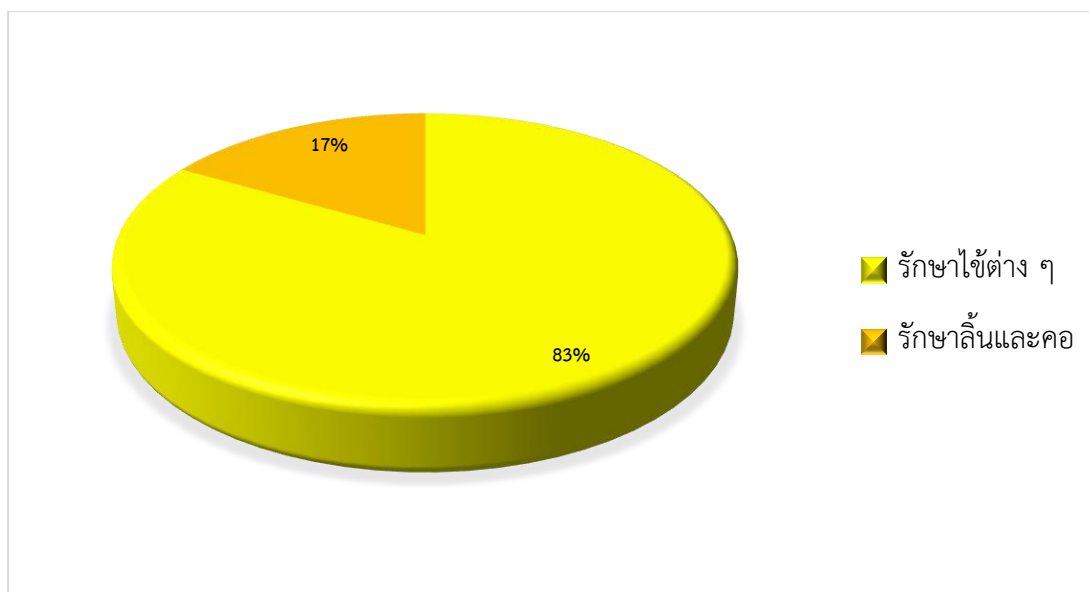
6. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

ตารางที่ 14 ตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง

ฉบับที่	ชื่อเอกสาร (ตำรายา)	จำนวน หน้า สมุดไทย	ตำรับยา กวาดที่พบ (ตำรับ)	เลขที่ ตำรับยากวาด
85	วัดวังพรหม/0236	150	6	1-6
86	วัดบางสะพาน/0277	56	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
87	วัดวังทองวราราม/0281	116	ไม่ปรากฏตำรับยากวาด	
รวมทั้งสิ้น		322	6 ตำรับ	

จากตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก จำนวนทั้งสิ้น 3 ฉบับนั้น เมื่อคัดเลือกเฉพาะตำรับยากวาดแล้วพบว่า มีตำรับยากวาดปรากฏทั้งสิ้น 1 ฉบับ จำนวน 6 ตำรับ สารัตถะที่พบในตำรับยากวาด พบสรรพคุณของการรักษาโรคต่าง ๆ 2 ประเภท เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้

1. มีสรรพคุณในการรักษาไข้ต่าง ๆ จำนวน 5 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 2, 3, 4, 5 และ 6
2. มีสรรพคุณรักษาโรคและอาการเกี่ยวกับลิ้นและช่องคอ จำนวน 1 ตำรับ คือ ตำรับที่ 1

ภาพที่ 42 สรรพคุณของการรักษาโรคของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยอำเภอวังทอง

ด้านการปรุงยาจากตำรับยากวาดทั้ง 6 ตำรับ พบวิธีการปรุงยาเพื่อการกวาดทั้งสิ้น 1 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 **บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด** จำนวน 6 ตำรับ (มากที่สุด) คือ ตำรับที่ 1, 2, 3, 4, 5 และ 6

พบพืชวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 22 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **กะเพรา** (กะเพรา 1 ใบ 1) **ขิง** และ**มะเกลือ** (เปลือก 2) พบชนิดละ 2 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **กานพลู** **กระวาน** **การบูร** **การ้อน** (ไม้ 1) **ขี้กาแดง** (ใบ 1) **ขมิ้นอ้อย** **ก้างปลา** (คาคลอง (เปลือก 1)) **เจตมูลเพลิงขาว** (เจตมูลเพลิง 1) **ชะเอมไทย** (ชะเอม 1) **ติปลี** **ผักเป็ด** (ใบ 1) **ไผ่รวก** (ผิว 1) **พลูแก** (ใบ 1) **พริก** **มะกอก** (ผล 1) **ยางทราย** **ว่านน้ำ** **หญ้าแห้วหมู** (แห้วหมู 1) และ**หอม** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบสัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 2 ชนิด ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ปลาช่อน** (หาง) และ**ลิ้นทะเล** พบชนิดละ 1 ครั้ง

พบธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 3 ชนิด ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ดินประสี** พบจำนวนทั้งสิ้น 3 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **น้ำประสานทอง** พบจำนวนทั้งสิ้น 2 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **สารส้ม** พบจำนวนทั้งสิ้น 1 ครั้ง

พบ**น้ำกระสายยา**ที่ปรากฏในตำรับยากวาดอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ทั้งสิ้นจำนวน 3 ชนิด ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำปูนใส** พบจำนวนทั้งสิ้น 4 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **น้ำชาข้าว** และ**น้ำมะนาว** พบชนิดละ 2 ครั้ง

7. ตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทย จังหวัดพิษณุโลก

7.1 สรรพคุณในการรักษาโรคและอาการของโรคที่ปรากฏในตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก สามารถนำเสนอผลในรูปแบบของตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 15 โรคและอาการของโรคในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	อำเภอ	จำนวนตำรับ	สรรพคุณในการรักษาโรคและอาการของโรคในตำรับยากวาด จากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก (ตำรับ)											
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
		ชาง	ไข้	ลิ้น, คอ	อาหาร, ปัสสาวะ, ไข้	หกละ	ไม่ระบุ	ชัก	เจริญอาหาร	หายใจ	ผิวดาษ	กระษัย	สารพัดโรค	
1.	เมือง	75	48	11	9	1	-	3	2	-	1	-	-	
2.	พรมพิราม	86	64	16	-	4	-	1	-	-	-	-	1	
3.	บางระกำ	28	23	1	2	-	-	-	1	-	-	-	-	
4.	วัดโบสถ์	7	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
5.	บางกระทุ่ม	108	76	15	10	4	-	-	1	-	1	1	-	
6.	วังทอง	6	-	5	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
	รวม	310	211	49	22	9	6	4	3	2	1	1	1	

จากตารางข้างต้นตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก 310 ตำรับ มีสรรพคุณในการรักษาโรคและอาการของโรค จำนวนทั้งสิ้น 12 ชนิด สามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้

อันดับ 1 มีสรรพคุณในการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซาง จำนวนทั้งสิ้น 211 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 69.00

อันดับ 2 มีสรรพคุณในการรักษาไข้ต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 49 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 16.00

อันดับ 3 มีสรรพคุณในการรักษาโรคและอาการเกี่ยวกับลิ้นและช่องคอ จำนวนทั้งสิ้น 22 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 7.00

อันดับ 4 มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ปัสสาวะและลำไส้ จำนวนทั้งสิ้น 9 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 3.00

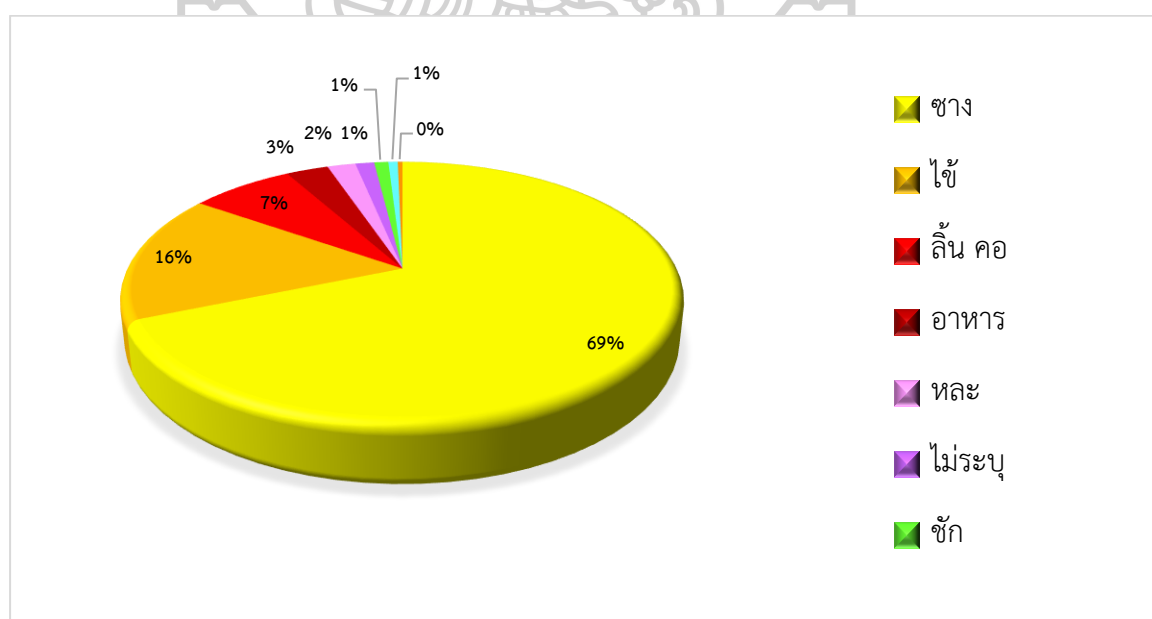
อันดับ 5 มีสรรพคุณในการรักษาโรคหละ จำนวนทั้งสิ้น 6 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 2.00

อันดับ 6 ไม่ระบุสรรพคุณในการรักษาโรคและอาการ จำนวนทั้งสิ้น 4 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 1.00

อันดับ 7 มีสรรพคุณในการรักษาอาการชัก จำนวนทั้งสิ้น 3 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 1.00

อันดับ 8 มีสรรพคุณเจริญอาหาร จำนวนทั้งสิ้น 2 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 1.00

อันดับ 9 มีสรรพคุณในการรักษาโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินหายใจ ฝีดาษ กระจกและสารพัดโรค พบชนิดละ 1 ตำรับ คิดเป็นร้อยละ 0.01

ภาพที่ 43 สรรพคุณของการรักษาโรคในตำรับยากวาด
ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ

จากตารางข้างต้นตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก 310 ตำรับ พบวิธีการปรุยกวาด จำนวนทั้งสิ้น 15 ประเภท สามารถเรียงลำดับที่พบจากมากไปหาน้อยได้ ดังนี้

ประเภทที่ 1 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 110 ตำรับ (พบมากที่สุด)

ประเภทที่ 2 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 83 ตำรับ

ประเภทที่ 3 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 20 ตำรับ

ประเภทที่ 4 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 19 ตำรับ

ประเภทที่ 5 บดตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 19 ตำรับ

ประเภทที่ 6 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) แล้วกวาด จำนวน 15 ตำรับ

ประเภทที่ 7 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วย เกล็ดขี้ตู่ แล้วกวาด จำนวน 14 ตำรับ

ประเภทที่ 8 บดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเกล็ดขี้ตู่ แล้วกวาด จำนวน 13 ตำรับ

ประเภทที่ 9 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรกด้วยเกล็ดขี้ตู่แล้วกวาด จำนวน 5 ตำรับ

ประเภทที่ 10 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นเม็ดไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 4 ตำรับ

ประเภทที่ 11 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นแท่งไว้ (ไม่ระบุกระสายยา) ตัดหรือแทรกด้วย เกล็ดขี้ตู่ แล้วกวาด จำนวน 4 ตำรับ

ประเภทที่ 12 บดตัวยาทั้งหมด ทำเป็นเม็ดไว้ ละลายด้วยน้ำกระสายยา ตัดหรือแทรก ด้วยเกล็ดขี้ตู่แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ

ประเภทที่ 13 นำตัวยาทั้งหมด แช่ในน้ำกระสายยา แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ

ประเภทที่ 14 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) (ไม่ระบุกระสายยา) ตัดหรือแทรก ด้วยเกล็ดขี้ตู่แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ

ประเภทที่ 15 นำตัวยาทั้งหมด (ไม่ระบุว่าจะทำอย่างไร) ทำเป็นแท่งไว้ ละลายด้วยน้ำ กระสายยา แล้วกวาด จำนวน 1 ตำรับ

7.3 เกสรชั้วตฤในตำรับยากวาดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ

7.3.1 พืชชั้วตฤที่ปรากฏในตำรับยากวาดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ

พบพืชชั้วตฤทั้งสิ้น 350 ชนิด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 17 พืชชั้วตฤในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชชั้วตฤ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชชั้วตฤ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชชั้วตฤ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
ก 1.	<u>กระเทียม</u> กระเทียม 60 - ใบ 1 - กลีบ 1	62	2.	<u>กะเพรา</u> กะเพรา 6 - ใบ 45 <u>กะเพราขาว</u> 1 <u>กะเพราแดง</u> 1 - ใบ 1	54	3.	<u>ก้างปลา</u> <u>คาคลอง</u> - เปลือก 1 <u>ก้างปลาแดง</u> - ใบ 2 - ราก 1	4
4.	<u>กานพลู</u>	26	5.	<u>กระทือ</u>	20	6.	<u>กกดอกขาว</u> กก 9	9
7.	<u>กระชาย</u> กระชาย 11 - ตา 1	12	8.	<u>กรูงเขมา</u> กรูงเขมา 1 - ใบ 1	2	9.	<u>ก้านเหลียง</u> <u>กระทุ่มน้ำ</u> - ใบ 1	1
10.	<u>กระทูงหมาบ้า</u> - ราก 2	2	11.	<u>กระทุ่ม</u> กระทุ่ม หลวง 1 <u>กระทุ่มบก</u> - เปลือก 1	2	12.	<u>กุ่มบก</u> - ใบ 1	1
13.	<u>กระลำพัก</u>	3	14.	<u>กระวาน</u> กระวาน 9 - ผล 5	16	15.	<u>โกฐ</u> <u>จุฬาลัมพา</u>	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
				- ดอก 1 - ใบ 1				
16.	<u>กระตูดอกดำ</u> <i>เฉียงพราหมณ์</i> - ใบ 2	2	17.	<u>กระต่ายยอด</u> <i>กระต่ายยอด</i> 2 - ใบ 1	3	18.	<u>โกฐพุงปลา</u>	3
19.	<u>การบูร</u>	7	20.	<u>โกฐกะกลิ้ง</u> <i>โกฐกะกลิ้ง</i> 1 <i>ตุ้มกาแดง</i> - ผล 3	4	21.	<u>กระดอม</u> - ผล 2 - ใบ 2	4
22.	<u>กำแพงเจ็ดชั้น</u> <i>น้ำนอง</i> - ราก 1	1	23.	<u>กล้วยน้ำ</u> - หู 1	1	24.	<u>กระพังโหม</u> - ใบ 1 - ราก 1	2
25.	<u>กระจับ</u> - หัว 1	1	26.	<u>กะเม็ง</u> - ใบ 6	6	27.	<u>โกฐหัวบัว</u>	1
28.	<u>กัญชา</u>	3	29.	<u>กระตังบาย</u> - ใบ 1	1	30.	<u>โกฐสอ</u>	2
31.	<u>ไทรทอง</u> <i>เจตมูล</i> 1 - ราก 1	2	32.	<u>การ่อน</u> - ไม้ 1	1	33.	<u>กฤษณา</u>	3
34.	<u>โกฐก้านพร้าว</u>	1	35.	<u>กะลา</u>	1	36.	<u>กระชับ</u>	1
37.	<u>กำจาย</u> <i>กะจาย</i> - ราก 1	1	38.	<u>แกแล</u>	1	39.	<u>โกฐทั้ง 9</u>	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
40.	<u>โกฐทั้ง 5</u>	5	41.	<u>กะเพราทั้ง 2</u> กะเพราทั้ง 2 1 - ใบ 2	3	42.	<u>กุ่มทั้ง 2</u>	1
ข	ขิง	63	44.	ข้าว	4	45.	ข้า	17
43.	ขิง 61 - ขิงแห้ง 2			- ข้าวสุก 2 - ข้าวสาร 2			ข้า 13 - ข้าตาแดง 2 - ตา 2	
46.	<u>ขมิ้นชัน</u> ขมิ้นชัน 2 ขมิ้น 1	3	47.	<u>ขี้กาแดง</u> ขี้กาแดง 1 - มือ 1 - ใบ 5	7	48.	<u>ขมิ้นอ้อย</u>	38
49.	<u>เข็ม</u> - ราก 3	3	50.	<u>ขมิ้นเครือ</u>	1	51.	<u>ขอนดอก</u>	4
52.	<u>ขั้ดมอน</u> - ใบ 1	1	53.	<u>ขี้เหล็ก</u> - ใบ 1 - แก่น 1	2	54.	<u>ขี้ตุน</u> ป่าข้าหมอง 1	1
55.	<u>ไข่น้ำ</u> - เปลือก 1 - ใบ 1	2	56.	<u>ขอบชะนาง</u> <u>ทั้ง 2</u>	3	57.	<u>ขี้กาทั้ง 2</u>	1
58.	<u>ขี้หนอนทั้ง 2</u> - ใบ 1	1						
ค	แคหัวหมู	1	60.	คูน	1	61.	โคไร่เครือ	12
59.	- แคหมู 1			- หัว 1			โคไร่เครือ 5	

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
							- ราก 5 รังไคร้ไคร้อ 2	
62.	<u>คนทีสอ</u> - ใบ 3 โคนดินสอ - ใบ 2	5	63.	<u>คุดะ</u>	2	64.	<u>โคกกระออม</u> - ใบ 2	2
65.	<u>คนทา</u> - ใบ 1	1	66.	<u>คล้า</u> - หัว 1	1	67.	<u>แคท้ 2</u> - ใบ 1	1
ข								
68.	<u>ห้องสามย่าน</u> ห้องสามย่าน 4 - ใบ 2	6						
จ								
69.	<u>จันแดง</u>	9	70.	<u>จัน</u> จัน 2 - ผล 18 - ดอก 11	31	71.	<u>จิงจ้อ</u> - ใบ 1	1
72.	<u>จันขาว</u>	3	73.	<u>จันหอม</u> จันหอม 1 - ใบ 1	2	74.	<u>จันทนา</u>	1
75.	<u>เจตมูลเพลิง</u> <u>ขาว</u> เจตมูลเพลิง 2 - ราก 1	3	76.	<u>จิงจ้อแดง</u> จิงจ้อน้อย - ใบ 1	1	77.	<u>จันทเทศ</u>	1
78.	<u>จำปา</u> - เปลือก 1	1	79.	<u>จิงจ้อ</u> <u>เหลือง</u> จิงจ้อใหญ่ 1	1	80.	<u>เจตมูลเพลิง</u> <u>ทั้ง 2</u>	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
81.	<u>จันทน์</u> 2	13						
ฉ 82.	<u>เฉียงพรวนางแอ</u> - เปลือก 2 สันพรวนางแอ - เปลือก 1 <u>เชือกเขานางแอ</u> 1	4						
ช 83.	<u>ขำมะเลียงป่า</u>	1	84.	<u>ขะมดต้น</u> - ราก 2	2	85.	<u>ชุมเห็ดเทศ</u> ชุมเห็ด - ใบ 7	7
86.	<u>ชะลูด</u>	2	87.	<u>ชะเอมไทย</u> ชะเอม 6	6	88.	<u>ชุมเห็ดไทย</u> - ใบ 4	4
89.	<u>ชะพลู</u>	1	90.	<u>ชิงชี่</u> - ราก 1 - ใบ 1	2	91.	<u>ชะเอมเทศ</u>	6
92.	<u>ชิงช้าชาลี</u> ชิงช้าชาลี 1 ชาลี - ใบ 2 - เถา 1 ชิงช้า - ใบ 1	5	93.	<u>ชะอม</u> - ราก 1	1	94.	<u>ชุมเห็ดทั้ง 2</u> - ใบ 1	1
95.	<u>ชุมเรียงทั้ง 2</u> - ราก 1	1	96.	<u>ชะเอมทั้ง 2</u>	1			

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
ช 97.	<u>แฉ่ม้าทะเลลาย</u>	1						
ด 98.	<u>ดีปลี</u> ดีปลี 49 - ใบ 1	50	99.	<u>ติงตัน</u>	1	100.	<u>ติงเครีอ</u>	1
ด 101.	<u>ตำลึงตัวผู้</u> - ใบ 2 - ราก 1	3	102.	<u>ตรุษ</u> <i>กรด</i> - ใบ 1	1	103.	<u>ตะไคร้</u> ตะไคร้ 7 - หัว 7 - ใบ 1	15
104.	<u>ตานหม่อน</u> - ใบ 3	3	105.	<u>ตะไคร้หอม</u> ตะไคร้หอม 2 - ใบ 1	3	106.	<u>ตุ้มกาเครีอ</u>	1
107.	<u>ตองแตก</u> ตองแตก 3 - ราก 1	4	108.	<u>ตำลึง</u> - ใบ 2	2	109.	<u>ตริกุก</u>	4
110.	<u>ตาเสือ</u> - ราก 1	1	111.	<u>ตะขบไทย</u> <i>ตะขบ</i> - ใบ 1	1	112.	<u>ตรีผลา</u>	3
113.	<u>ตาลทั้ง 5</u>	1	114.	<u>ตับเต่าทั้ง 2</u>	1	115.	<u>ตำลึงทั้ง 2</u> - ใบ 2	2
ถ 116.	<u>ถั่วเขียว</u>	1	117.	<u>เถาหมวก</u>	1	118.	<u>เถาหัวด้วน</u> - ใบ 1 <i>เขือกหัวด้วน</i>	3

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
							1 เชื้อกเขา หัวด้วน 1	
119.	<u>ถั่วแระ</u> - ใบ 3	3	120.	<u>ถั่วพู</u>	1	121.	<u>ถั่วแปบ</u>	1
122.	<u>เถาม่วงทั้ง 2</u>	1	123.	<u>เถาวัลย์</u> เชื้อกเขา เขี้ยว 1	1			
ท								
124.	<u>ทับทิม</u> ทับทิม 1 - ใบ 11	12	125.	<u>เท้ายาย</u> <u>หม่อมดอก</u> <u>ขาว</u> เท้ายายหม่อม 2 - ใบ 2 - ราก 1	5	126.	<u>เทียนบ้าน</u> เทียน - ใบ 5	5
127.	<u>ทุมราชา</u> - ใบ 1	1	128.	<u>ทองพันชั่ง</u> - ใบ 2	2	129.	<u>เทียน</u> <u>ข้าวเปลือก</u>	1
130.	<u>เทียนขาว</u>	2	131.	<u>เทียนดำ</u>	7	132.	<u>เทียน</u> <u>เยาวพาดณี</u>	2
133.	<u>เทียนตาตักแตน</u>	1	134.	<u>เทียนแดง</u>	1	135.	<u>แทงทวย</u> - ใบ 1	1
136.	<u>เทียนลวด</u> เทียนลวด 1	1	137.	<u>ทองหลาง</u> - เปลือก 1 - นม 1	2	138.	<u>เทียน</u> <u>สัตตบุษย์</u>	1
139.	<u>ทองหลางใบมน</u> ทองหลางใบมน	9	140.	<u>เทียนทั้ง 5</u> เทียนทั้ง 5	10			

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
	1 - ใบ 5 - ผล 1 - เปลือก 2			7 - ผล 3				
น 141.	<u>น้ำเต้า</u> น้ำเต้า 3 - ใบ 10 - มือ 1	14	142.	<u>เนระพูสี 5</u> เนระพูสี 9 เนระพูสีเทศ 1	10	143.	<u>นมแมวน้อย</u>	1
144.	<u>น้านมราชสีห์</u> นมราชสีห์ - ราก 1	1	145.	<u>นมพิจิตร</u> - ใบ 1	1			
บ 146.	<u>บอระเพ็ด</u> บอระเพ็ด 6 - ใบ 6	12	147.	<u>เบญจกานี</u> เบญจกานี 4 - ผล 9 - ราก 1	14	148.	<u>บุญนาค</u> - ดอก 3	3
149.	<u>บัวเผื่อน</u> - หัว 1	1	150.	<u>บัวบก</u> ผักหนอก 1 - ใบ 1	2	151.	<u>บัวขม</u>	1
152.	<u>บัวสัตตบพูน</u> บัวขาว - เกสร 1	1	153.	<u>ใบเงิน</u>	1	154.	<u>ใบทอง</u>	2
155.	<u>บัวหลวง</u> บัวหลวง 1 - เกสร 3	10	156.	<u>ใบทองป่า</u>	1	157.	<u>บัวน้ำขี้ 5</u> - เกสร 1	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
	- ใบ 4 - ก้าน 1 - ดอก 1							
ป 158.	เปราะหอม เปราะหอม 4 ว่านเปราะหอม 2 ว่านเปราะ 1	7	159.	ประยงค์ป่า - ราก 1	1	160.	ประดู่ - แก่น 1	1
161.	ปีบ - ใบ 2	2						
พ 162.	ผักขวง ผักขวง 5 - ใบ 2 สะเดาดิน 1	8	163.	ไผ่รวก - ผิว 2 - กาบ 1 ไผ่รวก - ผิว 1	4	164.	ผักคราดหัว แหวน ผักคราดหัว แหวน 1 ผักคราด 4 - ใบ 10 - ดอก 3	18
165.	ผักโขมแดง	1	166.	ผักบุงชัน ผักบุงชัน 1 - ใบ 1	2	167.	ไผ่ - เปลือก 1	1
168.	ผักเค็ด ผักเค็ด 3 - ใบ 2	5	169.	ผักเสี้ยน - ใบ 1	1	170.	ไผ่สีสุก - ใบ 1 - กาบ 1 - ผิว 1	3

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
171.	<u>ไผ่ป่า</u> - ตา 1 - ผิว 2 - หน่อ 1	4	172.	<u>ผักโขมหิน</u>	2	173.	<u>ผักแพรวแดง</u> ผักแพรวแดง 5	5
174.	<u>ผักไร่</u> ผักอีไร 2 - ใบ 1	3	175.	<u>ผักกาด</u> - ผล 1 - ใบ 1 - เมล็ด 3	5	176.	<u>ผักชี</u> - ผล 3	3
177.	<u>ผักสาบ</u> อินูน - ใบ 1	1	178.	<u>ผักปลาบ</u> - ใบ 1	1	179.	<u>ผักเปลาว</u> - ใบ 1 ว่าน ตีนตะขาบ 1	2
180.	<u>ผักหวานบ้าน</u> - ใบ 2	2	181.	<u>ผักบุงร่วม</u> - ใบ 1	1	182.	<u>ไผ่บง</u> - ข้อ 1	1
183.	<u>ผักหวานช้าง</u> ผักหวาน 1 - ใบ 1	2	184.	<u>ผักโขม</u> หนาม - ราก 1	1	185.	<u>ผักหวานทั้ง</u> 2 - ใบ 1	1
186.	<u>ผักเป็ด</u> ผักเป็ด 1 - ใบ 3	4	187.	<u>ผักโขม</u> ผักโขม 1 - ราก 2	3	188.	<u>ผักคราดทั้ง</u> 2 - ใบ 1	1
189.	<u>ผักกะโหลม</u> กะโหลม - ใบ 1	1	190.	<u>ผักชีทั้ง</u> 2	1			

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
ฝ 191.	<u>แฝกหอม</u> แฝกหอม 7 หญ้าแฝก 1	8	192.	<u>ฝ้ายแดง</u> ฝ้ายแดง 1 - ใบ 6	7	193.	<u>ฝรัง</u> - ใบ 1	1
194.	<u>ฝิ่น</u> ยาฝิ่น 2	2	195.	<u>ฝ้ายสำลี</u> ฝ้ายเทศ 1	1			
พ 196.	<u>พิมเสนต้น</u> พิมเสน 41 - ใบ 7 พิมเสนไทย 1	49	197.	<u>พืชนาครัน</u>	8	198.	<u>พริก</u> พริก 34 - ใบ 1	35
199.	<u>พริกไทย</u> พริกไทย 31 - ใบ 2 - เมล็ด 1	34	200.	<u>พลู่แก</u> - ใบ 8	8	201.	<u>พริกชี้ฟ้า</u>	3
202.	<u>โพบาย</u> - ใบ 1	1	203.	<u>พริกลอน</u>	1	204.	<u>ไพลแดง</u> - ใบ 1	1
205.	<u>พลู่</u> - ใบ 1	1	206.	<u>เพกา</u> - เปลือก 1	1	207.	<u>เพกาป่า</u>	1
208.	<u>พืลังกาสา</u> พืลังกาสา 1 ทุรังกาสา - ผล 1	2	209.	<u>พริกเทศ</u>	1	210.	<u>พุงดอ</u> - ใบ 1	1
211.	<u>แพงพวย</u> แพงพวย 1 - ยอด 1	2	212.	<u>พรมมิ</u> พรมมิ 2 - ใบ 3	5	213.	<u>พรรณ</u> <u>ผักกาด</u> - เมล็ด 1	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวงศ์ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวงศ์ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
214.	<u>โพ</u> - ใบ 1	1	215.	<u>ไพล</u>	38	216.	<u>พุงแก</u>	1
217.	<u>พญามือเหล็ก</u>	1	218.	<u>พุทรา</u> - ใบ 7 - เมล็ด 1 - ผล 1	9	219.	<u>พิบูล</u> - ดอก 1	1
พ	<u>พิก</u>	2	221.	<u>พิกข้าว</u> ผักเขา 1 - ใบ 2	3			
220.	- มือ 1 - ราก 1							
ม	<u>มะนาว</u>	37	223.	<u>มะขาม</u> - ผล 3 - ใบ 1 - เปลือก เมล็ด 1 - สาแหรก 1 <i>มะขามเปียก</i> 1	7	224.	<u>มะกรูด</u> มะกรูด 2 - ผิว 22 - ผล 4 - เมล็ด 5 - ใบ 5 - ราก 2	40
222.	มะนาว 3 - เมล็ด 25 - ใบ 4 - ผล 3 - ราก 2							
225.	<u>มะยม</u> มะยม 1 - ใบ 4	5	226.	<u>มหาละลวย</u>	2	227.	<u>แมงลัก</u> - ใบ 4	4
228.	<u>มะขวิด</u> - ใบ 1	1	229.	<u>มะระขี้นก</u> ผักไถ่ 1 - ใบ 3 - ผล 1	5	230.	<u>มะลิ</u> - ดอก 1	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
231.	<u>มหากาฬ</u> มหากาฬ 1 - หัว 3	4	232.	<u>มะกล่ำเครือ</u> มะกล่ำเครือ 2 - ใบ 1 - ราก 4	7	233.	<u>มะเขือขื่น</u> - ใบ 2 - ราก 2 - ผล 1	5
234.	<u>มะรุ้ม</u> - เปลือก 2 - ดอก 1	3	235.	<u>มะเดื่อ</u> <u>ชุมพร</u>	2	236.	<u>มหาหิงคุ์</u>	7
237.	<u>มะกล่ำขาว</u>	1	238.	<u>มะยมตัวผู้</u> - ใบ 1	1	239.	<u>มะเฟือง</u> มะเฟือง 1 - ใบ 2	3
240.	<u>มะกา</u> - ใบ 3	3	241.	<u>มะกาเครือ</u> - ใบ 1	1	242.	<u>มะค้ำไก่อ</u> <i>ประค้ำไก่อ</i> - ผล 1	1
243.	<u>มะระจีน</u> <i>มะระ</i> - ใบ 3	3	244.	<u>มะพร้าว</u> - ผล 1 - กะลาตัวผู้ 1	2	245.	<u>มะขามป้อม</u>	1
246.	<u>มะอึก</u> - ราก 1	1	247.	<u>มะเกลือ</u> - เปลือก 2 - ผล 1	3	248.	<u>มะค้ำดีควาย</u> <i>ประค้ำดีควาย</i> 3 - ผล 21	24
249.	<u>มะม่วง</u> - เมล็ด 1	1	250.	<u>มะปราง</u> - เมล็ด 1	1	251.	<u>มะปรางทั้ง 2</u> - ราก 1	1
252.	<u>มะกอก</u> - เมล็ด 3 - ผล 26	29	253.	<u>มะม่วงคั้น</u> - เมล็ด 1	1	254.	<u>มะแว้งต้น</u> <i>มะแว้ง</i> 1 - ยอด 1	3

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
							- ผล 1	
255.	<u>มะตูม</u> - ใบ 3	3	256.	<u>มะแว้งเครือ</u>	2	257.	<u>มะแว้งทั้ง 2</u> - ราก 1 - ใบ 1	2
258.	<u>มหาสดำ</u>	1						
ย								
259.	<u>ยาดำ</u>	5	260.	<u>ยอบ้าน</u> ยอ - ผล 4	4	261.	<u>ยาง</u>	1
262.	<u>ย่านาง</u> - ใบ 5 - ราก 1	6	263.	<u>ยางทราย</u> ยางทราย 1 - ใบ 1	2			
ร								
264.	<u>ระย่อม</u>	11	265.	<u>ราชพฤกษ์</u> - ใบ 2	2	266.	<u>ระงับพิษ</u> - ใบ 6 ระงับ 1	7
267.	<u>เร่วใหญ่</u> เร่ว - ผล 2	2	268.	<u>ราชดัด</u> - ผล 3	3			
ล								
269.	<u>ลั่นทม</u>	1	270.	<u>ลำโพง</u> ลำโพง 1 - ราก 1 ลำโพง กาสลัก	3	271.	<u>ลาน</u> - ใบ 1	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
				- ผล 1				
ว								
272.	<u>วาน้ำ</u> วาน้ำ 3 - หัว 1	4	273.	<u>วานนางคำ</u>	1	274.	<u>วานร้อนทอง</u>	9
275.	<u>วานกิบแรด</u>	8	276.	<u>วานน้ำ</u>	10	277.	<u>วานหาง จระเข้</u>	3
ส								
278.	<u>สมอไทย</u> สมอไทย 2 - ผล 2 <i>สมอ</i> - เนื้อไม้ 1	5	279.	<u>สีเสียดไทย</u> <i>สีเสียด</i> 1	1	280.	<u>สะแก</u> - ใบ 2	2
281.	<u>สวาด</u> - ใบ 12	12	282.	<u>สันพร้าวหอม</u> - ใบ 2	2	283.	<u>สำโรง</u> - เปลือก 1 - ฝัก 1	2
284.	<u>เสนียด</u> - ใบ 4	4	285.	<u>ส้มป่อย</u> - ฝัก 22 - ใบ 2	24	286.	<u>สน</u> สน 1 - แก่น 2	3
287.	<u>สมอร่องแร้ง</u>	3	288.	<u>สีเสียดเทศ</u>	2	289.	<u>สมอพิเภก</u> สมอพิเภก 3 - เปลือก 1	4
290.	<u>ส้มซ่า</u> ส้มซ่า 1 - ใบ 2	3	291.	<u>สัก</u> - ไม้ 2	2	292.	<u>สะบ้า</u> สะบ้า 2 - ผล 2 - ใบ 1	5

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
293.	<u>สมุลแว้ง</u>	2	294.	<u>สลอด</u>	1	295.	<u>แสมทะเล</u> - แก่น 1	1
296.	<u>สมอเทศ</u>	1	297.	<u>สารภี</u> - ใบ 1	1	298.	<u>สาบแร้ง</u> <u>สาบกา</u> - ใบ 1	1
299.	<u>สะค้าน</u>	1	300.	<u>สมอทะเล</u> - ใบ 2	2	301.	<u>สะเดา</u> - ใบ 6	6
302.	<u>สักขี</u>	1	303.	<u>ส้มกุ้ง 1</u>	1	304.	<u>สะบ้าลิง</u> <u>สะบ้าลาย</u> - ผล 1	1
305.	<u>สมี</u> - ใบ 7	7	306.	<u>สารพัดพิษ</u> - ผล 3	3	307.	<u>สมอทั้ง 3</u> สมอทั้ง 3 2 - ใบ 1	3
308.	<u>สมอทั้ง 2</u>	1	309.	<u>สะบ้าดำ,</u> <u>สะบ้าแดง</u> <u>สะบ้าส้มดำ</u> - ผล 1 <u>สะบ้าเลือด</u> - ผล 1	2	310.	<u>สมอทั้ง 5</u> - ผล 1	1
311.	<u>สีเสียดทั้ง 2</u>	4						
ท 312.	<u>หญ้าปากควาย</u> หญ้าปากควาย 3 - ใบ 2	5	313.	<u>หัสคุณเทศ</u>	2	314.	<u>หนอนตาย</u> <u>หยาก</u>	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
315.	<u>หวายตะค้า</u>	14	316.	<u>หญ้าไต้ใบ</u>	13	317.	<u>หอมแดง</u>	15
318.	<u>หัตถ์ดำ</u>	1	319.	<u>หวาย</u> <u>ตะมอย</u>	2	320.	<u>หอม</u> หอม 12 - หัว 6	18
321.	<u>หมากผู้</u> <u>หมากเมีย</u> หมากผู้ หมากเมีย 1 <u>มะผู้</u> - ใบ 1 <u>มะเมีย</u> - ใบ 1 <u>หมากผู้</u> - ใบ 1 <u>หมากเมีย</u> - ใบ 1	5	322.	<u>หญ้า</u> <u>หมอน้อย</u> <u>หมอน้อย</u> - ใบ 1	1	323.	<u>หญ้าพันธุ์</u> <u>แดง</u> หญ้าพันธุ์แดง 1 พันธุ์ 1	2
324.	<u>หมาก</u> - หมากดิบ 3	3	325.	<u>หนาดใหญ่</u> <u>หนาด</u> - ใบ 5	5	326.	<u>หญ้าไซ</u>	2
327.	<u>หวาย</u>	1	328.	<u>หญ้าแห้ว</u> <u>หมู</u> <u>แห้วหมู</u> 3 - ใบ 3 - หัว 1	7	329.	<u>หวายโป่ง</u>	1
330.	<u>แห้ว</u> - หัว 1	1	331.	<u>หญ้าตีนนก</u>	2	332.	<u>หญ้า</u> <u>เกล็ดหอย</u>	1

ลำดับ/ หมวด อักษร	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อพืชวัตถุ (ส่วนที่ใช้/ ชื่ออื่น)	ครั้ง
333.	<u>หญ้ารังกาขาว</u> หญ้ารังกา 1	1	334.	<u>เหมือดคน</u>	1	335.	<u>หวายขม</u>	1
336.	<u>หญ้าฝรั่ง</u>	1	337.	<u>หึ่งหาย</u> - ใบ 1 - ราก 1	2	338.	<u>หญ้าวงช้าง</u> - ใบ 1	1
339.	<u>โหระพา</u> - เมล็ด 1 - ใบ 1 - ผล 2	4	340.	<u>หางนก กะลิง</u>	1	341.	<u>หญ้าพันงูทั้ง</u> 2 พันงูทั้ง 2 1	1
342.	<u>หว่า</u> - ใบอ่อน 3 - ใบ 1	4	343.	<u>หญ้าแพรก</u>	4			
อ 344.	<u>อบเชยไทย</u> อบเชยไทย 1 อบเชย 1	2	345.	<u>อุตพิต</u> อุตพิต 1 - หัว 1	2	346.	<u>อ้อย</u> อ้อย 1 น้ำตาลทราย 1 อ้อยแดง 1	3
347.	<u>เอื้องเพชรม้า</u> - ใบ 1	1	348.	<u>เอื้อง</u>	1	349.	<u>อบเชยทั้ง</u> 2	1
350.	<u>อ้อยช้าง</u> - เปลือก 2	2						

จากตารางข้างต้นพบพืชวัตถุทั้งสิ้นจำนวน 350 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรกได้ดังนี้

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ขิง** (ขิง 61 ขิงแห้ง 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 63 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **กระเทียม** (กระเทียม 60 ใบ 1 กลีบ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 62 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **กะเพรา** (กะเพรา 6 ใบ 45 กะเพราขาว 1 กะเพราแดง 1 กะเพราแดง (ใบ 1)) พบจำนวนทั้งสิ้น 54 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **ติปลี** (ติปลี 49 ใบ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 50 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **พิมเสนตัน** (พิมเสน 41 ใบ 7 พิมเสนไทย 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 49 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **มะกรูด** (มะกรูด 2 ผิว 22 ผล 4 เมล็ด 5 ใบ 5 ราก 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 40 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **ขมิ้นอ้อย** และ **ไพล** พบชนิดละ 38 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **มะนาว** (มะนาว 3 เมล็ด 25 ใบ 4 ผล 3 ราก 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 37 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **พริก** (พริก 34 ใบ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 35 ครั้ง

พืชวัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **พริกไทย** (พริกไทย 31 ใบ 2 เมล็ด 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 34 ครั้ง

หากวิเคราะห์ด้วยรสยาตามทฤษฎีทางการแพทย์แผนไทยว่าด้วยหลักสรรพคุณเภสัช คือ การที่หมอจำเป็นต้องรู้ว่าตัวยานั้นมีรสเป็นอย่างไร จึงแบ่งรสยาประธานออกเป็น 3 รส คือ **1. สรรพคุณยารสเย็น** ได้แก่ ยาที่ปรุงผสมด้วยเกสรดอกไม้ ใบไม้ที่ไม่ร้อน ซึ่งจะได้ยารสเย็น ใช้แก้โรคทางเตโชธาตุ (ธาตุไฟ) **2. สรรพคุณยารสร้อน** ได้แก่ ยาที่ปรุงผสมด้วยเบญจกุล ตริภุฏก ขิง ข่า เป็นต้น เมื่อปรุงยาเสร็จจะได้ยารสร้อน ใช้แก้โรคทางวาโยธาตุ (ธาตุลม) **3. สรรพคุณยารสสุขุม** ได้แก่ ยาที่ปรุงผสมด้วยโกฐ เทียน กฤษณา กะลาพัก เป็นต้น เมื่อปรุงยาแล้วจะได้ยาที่เป็นรสสุขุมหรือยาหอม ใช้แก้โรคทางโลหิต (ขันธ์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 58-59)

ซึ่งยารสประธาน 3 รสนี้ยังแยกย่อยเป็น 9 รส คือ **1. รสฝาด** สำหรับสมาน **2. รสหวาน** สำหรับชุ่มชื้นไปตามเนื้อ **3. รสเมาเบื่อ** สำหรับแก้พิษ **4. รสขม** สำหรับแก้ทางโลหิต **5. รสเผ็ดร้อน** สำหรับแก้ลม **6. รสมัน** สำหรับแก้เส้น **7. รสหอมเย็น** สำหรับบำรุงหัวใจ **8. รสเค็ม** สำหรับชุ่มชื้นไปตามผิวหนัง **9. รสเปรี้ยว** สำหรับกัดเสมหะ (ขันธ์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 59)

จากผลการศึกษาพบว่า พืชวัตถุที่พบส่วนใหญ่จำนวน 11 ชนิดนั้น (10 อันดับแรก) มักเป็น ยากลุ่มรสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณขับลม แก้เสมหะ และกลุ่มที่ไม่ได้มีรสเผ็ดร้อนแต่มีสรรพคุณเกี่ยวเนื่องกับการขับเสมหะซึ่งตรงกับจุดประสงค์ของการปรุงยาเพื่อกวาด ผู้ศึกษาใช้หนังสืออ้างอิงหลักจาก หนังสือคำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์^๓ ของชยันต์ พิเชียรสุนทรและคณะ (2544) ประกอบการวิเคราะห์ ดังนี้

1. กลุ่มพืชวัตถุรสเผ็ดร้อน มีสรรพคุณขับลม คือ

ขิง (*Zingiber officinale* Roscoe) รสหวาน เผ็ด ร้อน สรรพคุณขับลม **ติปลิ**³⁹² (*Piper retrofractum* Vahl) รสเผ็ดร้อน สรรพคุณขับลม แก้จุกเสียด **กระเทียม**³⁹³ (*Allium sativum* L.) สรรพคุณขับลมแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ **กะเพรา**³⁹⁴ (*Ocimum tenuiflorum* L.) สรรพคุณแก้ไข้ ขับเหงื่อ ขับลม **พริก** (*Capsicum annuum* L.) รสเผ็ด ร้อน สรรพคุณกัดเสมหะ แก้ไอ แก้ตานขาง **พริกไทย**³⁹⁵ (*Piper nigrum* L.) รสเผ็ด ร้อน สรรพคุณขับลม แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ **มะกรูด**³⁹⁶ (ผิว) (มะกรูด 2 ผิว 22 ผล 4 เมล็ด 5 ใบ 5 ราก 2) (*Citrus hystrix* DC.) ผิวมะกรูดรสปร่า หอมร้อน มีสรรพคุณขับลม

³⁹² **ติปลิ** มีสรรพคุณลดไข้ ขับเสมหะ และต้านอาการท้องอืดอีกด้วย (Kim, Lee, Jo, และ Hwang, 2011, pp. 219-225)

³⁹³ **กระเทียม** มีฤทธิ์ทางชีวภาพหลายชนิด เช่น ต้านการอักเสบ ต้านเชื้อแบคทีเรีย หรือสร้างภูมิคุ้มกัน เป็นต้น (Shang และคนอื่น ๆ, 2019, p. 246) นอกจากนี้กระเทียมยังมีฤทธิ์ในการรักษาไข้หวัด (Pittler และ Ernst, 2007, pp. 1382-1385) ซึ่งเป็นอาการหนึ่งของโรคซาง

³⁹⁴ **กะเพรา** ถือเป็นสมุนไพรศักดิ์สิทธิ์ของอินเดีย นอกจากนี้มีสรรพคุณแก้ไข้แล้ว กะเพรายังมีสรรพคุณในการรักษาอาการไอ ได้อีกด้วย (Palla Ravi, Elumalai, Eswaraiah, และ Raju Kasarla, 2012, pp. 291-293) มีความพยายามในการใช้กะเพราในการรักษาโรคติดเชื้อโคโรนาไวรัส 2019 (COVID-19 หรือไข้ชนิดหนึ่ง) ผลการทดสอบพบว่า กะเพรามีฤทธิ์ในการขัดขวางการเจริญเติบโตของเชื้อ SARS-CoV-2 (Severe Acute Respiratory Syndrome Corona Virus-2) อย่างมีนัยสำคัญ (Shree และคนอื่น ๆ, 2022, pp. 190-203)

³⁹⁵ **พริกไทย** ถือเป็นราชาแห่งเครื่องเทศซึ่งมีสรรพคุณในการรักษาโรคที่หลากหลาย คุณสมบัติสำคัญของการแพทย์แผนโบราณพบการใช้พริกไทยในการรักษาโรคเกี่ยวกับความผิดปกติของหู คอ จมูก และยังมีฤทธิ์ด้านการอักเสบหรือติดเชื้ออีกด้วย (Takooree H., et al., 2019: S210-S243) ฤทธิ์ในการต้านการอักเสบหรือติดเชื้อนั้นมีการศึกษาพบว่า ในพริกไทยมีสารต้านอนุมูลอิสระและกระตุ้นภูมิคุ้มกันซึ่งมีฤทธิ์ในการป้องกันและรักษาเมเร็งหลายชนิด เช่น มะเร็งปอด ตับ ม้าม กระเพาะอาหาร และลำไส้ใหญ่ เป็นต้น (Zheng และคนอื่น ๆ, 2016, p. 495)

³⁹⁶ **มะกรูด** มีสรรพคุณในการต้านจุลินทรีย์ เชลล์เมเร็ง และมีคุณสมบัติในการต้านการอักเสบของเซลล์ได้อย่างดี (Buakaew และคนอื่น ๆ, 2021, p. 105)

2. กลุ่มพืชวงศ์อื่นๆที่มีสรรพคุณเกี่ยวเนื่องกับการขับลม ขับเสมหะ และแก้ไข้ซึ่งตรงกับจุดประสงค์ของการปรุงยาเพื่อกวาด คือ

พิมเสนต้น สกัดมาจากพืชชนิด (*Dryobalanops aromatica* Gaertn.) สรรพคุณขับเสมหะ **มะนาว**³⁹⁷ (มะนาว 3 เมล็ด 25 ใบ 4 ผล 3 ราก 2) (*Citrus aurantifolia* Swingle) เมล็ดมะนาวมีรสขม สรรพคุณแก้ซางเด็ก แก้เมื่อยอดในปาก ขับเสมหะและแก้ไข้ **ไพล**³⁹⁸ (*Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr.) สรรพคุณเป็นยาขับลม แก้ปวดท้อง **ขมิ้นอ้อย**³⁹⁹ (*Curcuma zedoaria* Roscoe) นิยมใช้ส่วนของเหง้าในการปรุงยา มีรสฝาด สรรพคุณแก้ไข้

7.3.2 สัตว์วัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ พบสัตว์วัตถุทั้งสิ้น 71 ชนิด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 18 สัตว์วัตถุในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง
1.	กะปิ กะปิ 9 - กะปิตี 6	15	2.	กระเบน - หน้า 32 - หาง 1	33	3.	กวาง - เขา 10	10
4.	กระปือเผือก - เขา 2	2	5.	ไก่	1	6.	กวาง - เขา 4	4
7.	กระปือ - เขา 2	2	8.	กา กา 1 กระดุก 2 - ปากบน 1	4	9.	แกะ - กระดุก 1	1

³⁹⁷ มะนาว มีฤทธิ์ในการต้านเชื้อแบคทีเรีย ต้านมะเร็ง พบสารต้านอนุมูลอิสระ และต้านการอักเสบ (Indriyani, Anshori, Permadi, Nurjanah, และ Julaeha, 2023, p. 2036)

³⁹⁸ ไพล มีคุณสมบัติในการลดอาการของโรคหทัยใจลำบากเฉียบพลันซึ่งเป็นอาการเนื่องมาจากโรคโควิด-19 ผลการวิจัยพบว่า ไพลมีฤทธิ์กระตุ้นภูมิคุ้มกัน และต้านไวรัสโควิด-19 ได้อย่างดี (Musdja, 2021, pp. 2245-2253) อีกทั้งยังพบว่าในไพลมีสารต้านอนุมูลอิสระและต้านการอักเสบซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของการเกิดโรคมะเร็ง (Truong, Manochai, Pham, และ Jeong, 2021, pp. 595-605)

³⁹⁹ ขมิ้นอ้อย มีสรรพคุณสำคัญในการบรรเทาอาการหอบหืดและอักเสบ อันเป็นอาการสำคัญของโรคปอดอุดตันเรื้อรัง (Chronic obstructive pulmonary disease หรือ COPD) ซึ่งเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจทำให้คนไข้หายใจได้อย่างลำบาก (Chen และคนอื่น ๆ, 2023, p. 110771) ในทางการแพทย์แผนจีนยังพบการใช้ขมิ้นอ้อยในการรักษาโรคมะเร็ง (Jung และคนอื่น ๆ, 2018, pp. 48-55) เนื่องจากสารสกัดในขมิ้นอ้อยออกฤทธิ์สร้างภูมิคุ้มกันให้กับร่างกายมนุษย์โดยเฉพาะภูมิคุ้มกันโรคมะเร็ง (Yuandani, Jantan, Rohani, และ Sumantri, 2021, p. 643119)

ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์ วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง
10.	<u>ไข่มุก</u> - เปลือก 12	12	11.	<u>คางคก</u> คางคก 1 - ตายซาก 2	3	12.	<u>โค</u> - ชี้นัด 4 - เขา 2 - กระดุก 1	7
13.	<u>โคขาว</u> - ชี้นัด 1	1	14.	<u>ครั้ง</u> - ชี้นัด 1	1	15.	<u>โคดำ</u> - มุตร 1	1
16.	<u>โคแดง</u> - หน้า 1	1	17.	<u>งูทับสมิงคลา</u> - กระดุก 2	2	18.	<u>งูทับทาง</u> - กระดุก 5	5
19.	<u>งูเหลือม</u> - ดี 27 - กระดุก 18	45	20.	<u>งูเห่า</u> งูเห่า 1 - หัว 7 - ดี 7 - กระดุก 4	19	21.	<u>จระเข้</u> - ดี 10 - เขี้ยว 2	12
22.	<u>ช้าง</u> - งา 9 - กราม 10	19	23.	<u>ชะมด</u> ชะมด 8 ชะมดชุม 1	9	24.	<u>แตน</u> - ขาเดี่ยว 1	1
25.	<u>เต่าเหลือง</u> - กระดอง 1	1	26.	<u>ตะพานน้ำ</u> - ดี 2	2	27.	<u>ตุ๊กตุ๊ก</u> - ชี้นัด 1	1
28.	<u>เต่านา</u> - กระดุก 1 - กระดอง 1	2	29.	<u>ทากลิ้นหมา</u>	1	30.	<u>นกยูง</u> - แว 15 - หัว 1 - หาง 1	17
31.	<u>นกพิราบ</u> - ชี้นัด 1	1	32.	<u>นกกดเพลิง</u>	1	33.	<u>บั้งครำ</u> - กระดุก 1	1
34.	<u>เป็ยจัน</u>	4	35.	<u>เป็ยผู้</u>	3	36.	<u>ปลา</u> ปลา 1 - ปลาแห้ง	5

ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์ วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง
							2 - หาง 1 - หางแห้ง 1	
37.	<u>ปลาช่อน</u> - หาง 18 - หัว 12 - เกล็ด 2 - เกล็ดหัว 1 - หนัง 1	34	38.	<u>ปลาไหล</u> - หาง 2 - ตี 3	5	39.	<u>ปลากด</u> - หาง 1	1
40.	<u>ปลาทุ</u> - หัว 2	2	41.	<u>ปูนา</u> - กระดอง 1	1	42.	<u>ปูทะเล</u> - ก้าม 3	3
43.	<u>ปูป่า</u> - ก้าม 1 - กระดอง 4	5	44.	<u>ลูกอ่อน</u> - ตี 1	1	45.	<u>แพะ</u> - กระจุก 1	1
46.	<u>พะยูน</u> - เขี้ยว 3	3	47.	<u>แมงดา</u> แมงดา 1 - กระดอง 10	11	48.	<u>ม้า</u> - ขี่ 2	2
49.	<u>แมลงสาบ</u> - ขี่ 47	47	50.	<u>มุนษย์</u> - ขี่ 1 - ผม 2	3	51.	<u>แมงมุม</u> แมงมุม 1 - ตายซาก 2 - คราบ 1	4
52.	<u>แร้ง</u> แร้ง 1 - หัว 1 - กระจุก 2	4	53.	<u>แรด</u> แรด 1 - นอ 12 - หนัง 10	30	54.	<u>รากดิน</u> (ไส้เดือน)	12

ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อสัตว์ วัตถุ (ส่วนที่ใช้)	ครั้ง
				- กราม 5 - เขี้ยว 2				
55.	ลิ้นทะเล	57	56.	ไส้เดือนวง แหวน	2	57.	เสื่อ - เขี้ยว 5 - กระดุก 2	7
58.	หมึก หมึก 1 หมึกหอม 1	2	59.	หมี - เขี้ยว 2	2	60.	เหี้ย - ดี 1	1
61.	หอยขม	3	62.	หอยแครง	3	63.	หอยสังข์	4
64.	หอยโข่ง หอยโข่ง 1 - ผา 3	4	65.	หอยกาบ	1	66.	หมาดำ - กระดุก 3	3
67.	หมาล่า - รัง 1	1	68.	หอย พิมพ์การัง - เปลือก 1	1	69.	ห่าน - กระดุก 2	2
70.	หมูป่า (หมูเถื่อน) - ดี 3	3	71.	อำพันทอง ⁴⁰⁰	1			

จากตารางข้างต้นพบสัตว์วัตถุทั้งสิ้นจำนวน 71 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย 10 อันดับแรกได้ดังนี้

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **ลิ้นทะเล** พบจำนวนทั้งสิ้น 57 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **แมลงสาบ** (ซี่ 47) พบจำนวนทั้งสิ้น 47 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **งูเหลือม** (ดี 27 กระดุก 18) พบจำนวนทั้งสิ้น 45 ครั้ง

⁴⁰⁰ หรืออำพันขี้ปลา วัตถุคล้ายขี้ผึ้ง สีเทาอมเหลือง พบลอยอยู่ในทะเลแถบร้อน เป็นของเสียที่ถ่ายออกมาจากท้องวาฬ เมื่อถูกอากาศนานเข้าจะมีกลิ่นหอม รสเอียน คาวเล็กน้อย ใช้ผสมเครื่องหอมให้มีกลิ่นคงทน โบราณใช้เป็นยาแก้ลม แก้เสมหะ และทำให้เกิดกำลัง (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 142)

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **ปลาช่อน** (หาง 18 หัว 12 เกล็ด 2 เกล็ดหัว 1 หน้ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 34 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **กระเบน** (หน้ 32 หาง 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 33 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **แรด** (แรด 1 นอ 12 หน้ 10 กราม 5 เขี้ยว 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 30 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **งูเห่า** (งูเห่า 1 หัว 7 ดี 7 กระจุก 4) และ **ข้าง** (งา 9 กราม 10) พบชนิดละ 19 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 **นกยูง** (แหว 15 หัว 1 หาง 1) คือ พบจำนวนทั้งสิ้น 17 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **กะปิ** (กะปิ 9 กะปิดี 6) พบจำนวนทั้งสิ้น 15 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **ไขฟัก** (เปลือก 12) **จระเข้** (ดี 10 เขี้ยว 2) และ **รากดิน** พบชนิดละ 12 ครั้ง

สัตว์วัตถุที่พบมากที่สุด คือ **ลันทะเล** ซึ่งเป็นชื่อของเครื่องยาที่เป็นแกนกลางของลำตัวสัตว์ที่มีลักษณะ แฉ่ง หนา พรุนของหมึกกระดอง (cuttlefish) หลายชนิด จัดอยู่ในสกุล *Sepia* วงศ์ *Sepiidae* มีรสเค็มกร่อยสรรพคุณฆ่าเชื้อ แก้เมือกเลือด แพทย์ชนบทยางท้องถิ่นใช้ลันทะเลปิ้งไฟให้เป็นสีเหลืองแก่ ผสมเป็นยากวาดคอเด็ก แก้เมื่อยอดที่เกิดในปากและคอได้ดี (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 603-606) โดยลันทะเลเมื่อผ่านการทดลองในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์แล้วพบว่า เมื่อนำลันทะเลมาใช้ร่วมกับน้ำมะนาวนั้น มีฤทธิ์ยับยั้งอนุมูลอิสระดีพีพีเอช (DPPH) และอนุมูลอิสระ ไฮดรอกซิล (hydroxyl radical) (ฐิตาพร ชัยศิลป์, สมจิต คำริหอนันต์, เฉลิมรุช สมปาก, และ นิรมล ศากยวงศ์, 2560) ปัจจุบันไม่นิยมใช้เภสัชวัตถุจากสัตว์วัตถุแล้ว เนื่องจากอาจมีปัญหาด้านการปนเปื้อนของสารพิษ

7.3.3 ธาตุวัตถุที่ปรากฏในตำรับยากวาดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ

พบธาตุวัตถุทั้งสิ้น 34 ชนิด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 19 ธาตุวัตถุในตำรับยากวาดพิษณุโลกของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	ครั้ง
1.	เกลือ - เกลือ 18 - สะตุ 1 - ดีเกลือ 3 - ตัวผู้ 2	24	2.	เกลือกะตั้ง บุตร	5	3.	เกลือสินเธาว์	5

ลำดับ	ชื่อธาตุ วัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุ วัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	ครั้ง
4.	กำมะถัน	1	5.	กำมะถัน เหล็อง กำมะถัน เหล็อง 2 - สะตุ 1 - มาด เหล็อง 1	4	6.	กำมะถันแดง กำมะถันแดง 21 - สะตุ 1	22
7.	กันหม้อ แกง	1	8.	ชั้น๗สกร	4	9.	ซีเถ้ากลางเตา ไฟ	1
10.	จุนสี	3	11.	จุนสีขาว	1	12.	ชาดก้อน	5
13.	ชาดจอแสด	1	14.	ชาดหรรคุณ	15	15.	ชาด หร คุณ ไทย	3
16.	ชาดหรรดี	1	17.	ชาดหรรคุณ จีน	2	18.	ชาด หร คุณ เทศ	1
19.	ดินเหล็อง	1	20.	ดินสอพอง	2	21.	ดินประสีว ดินประสีว 30 - ดินประสีว ขาว 5	35
22.	ดินถ่าน	2	23.	ทองคำ	1	24.	ทองคำเปลว	2
25.	น้ำประสาน ทอง ⁴⁰¹ น้ำประสาน ทอง 121 - สะตุ 21	142	26.	บัลลังก์ศิลา	4	27.	ปูนข้างเตา	1

⁴⁰¹ ผู้ศึกษาจัดน้ำประสานทองเป็นธาตุวัตถุ ไม่ได้จัดอยู่ในหมวดนี้กระสายยาเพราะพิจารณาเห็นว่า เป็นส่วนสำคัญในตำรับยานั้น ๆ ไม่ได้เป็นเพียงสารทำลายเหมือนน้ำกระสายยาทั่วไป

ลำดับ	ชื่อธาตุ วัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุ วัตถุ	ครั้ง	ลำดับ	ชื่อธาตุวัตถุ	ครั้ง
28.	ปูนขาว	3	29.	สารส้ม - สารส้ม 23 - สะตุ 24	47	30.	สัตตกำมะถัน	1
31.	หญ้ายองไฟ	8	32.	เหล็กดี กลาง	2	33.	หรรดากลีบ ทอง	6
34.	หรรดากลีบ	2						

จากตารางข้างต้นพบธาตุวัตถุทั้งสิ้นจำนวน 34 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **น้ำประสานทอง** (น้ำประสานทอง 121 สะตุ 21) พบจำนวนทั้งสิ้น 142 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **สารส้ม** (สารส้ม 23 สะตุ 24) พบจำนวนทั้งสิ้น 47 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **ดินประสีว** (ดินประสีว 30 ดินประสีวขาว 5) พบจำนวนทั้งสิ้น 35 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **เกลือ** (เกลือ 18 สะตุ 1 ดีเกลือ 3 ตัวผู้ 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 24 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **กำมะถันแดง** (กำมะถันแดง 21 สะตุ 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 22 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **ชาดหรรคุดม** พบจำนวนทั้งสิ้น 15 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **หญ้ายองไฟ** พบจำนวนทั้งสิ้น 8 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **หรรดากลีบทอง** พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **เกลือกะตังมูตร เกลือสินเธาว์ และชาดก้อน** พบชนิดละ 5 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **กำมะถันเหลือง** (กำมะถันเหลือง 2 สะตุ 1 มาตเหลือง 1) **ขันทสกร และบัลลังก์ศิลา** พบชนิดละ 4 ครั้ง

ธาตุวัตถุที่พบมากที่สุดคือ **น้ำประสานทอง** เป็นเกลือโซเดียมโบเรต (Sodium Borate) น้ำประสานทองที่พบในธรรมชาติมักอยู่ในรูปเกลือแคลเซียมโบเรต (Calcium Borate) เมื่อต้มกับ โซเดียมคาร์บอเนต (Sodium Carbonate) จะได้น้ำประสานทองอันเป็นผลึกใส หรือผงสีขาว ไม่มีกลิ่น รสหวาน เรียกว่า บอแรกซ์ (borax) มีลักษณะเป็นผลึก ผงของผลึก หรือเป็นเม็ด เมื่อให้ความร้อนอย่างรวดเร็ว เฝ้าน้ำประสานทองใส่น้ำออกจากโมเลกุลเรียกว่า น้ำประสานทองสะอาด มีรสขม สรรพคุณแก้ละอองซาง ลอกลิ้นเด็ก กัดเม็ดยอดในปาก กัดเม็ดฝี (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และ คนอื่น ๆ, 2544, น. 425-426) แต่ในปัจจุบันนิยมใช้ธาตุวัตถุเพียงบางประเภทเท่านั้น และไม่ใช้น้ำประสานทองในการปรุงยาแล้วเนื่องจากเป็นวัตถุที่ห้ามใช้ในอาหาร ตามประกาศกระทรวง สาธารณสุข ฉบับที่ 151 พุทธศักราช 2536

7.3.4 น้ำกระสายยาที่ปรากฏในตำรับยากวาดพิษณุโลก จำนวน 310 ตำรับ

พบกระสายยาทั้งสิ้น 49 ชนิด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 20 น้ำกระสายยาในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	น้ำกระสายยา	ครั้ง	ลำดับ	น้ำกระสายยา	ครั้ง	ลำดับ	น้ำกระสายยา	ครั้ง
1.	งูเหลือม - ดี 6 - น้ำมัน 1	7	2.	น้ำ - น้ำ 20 - เย็น 1 - ร้อน 2	23	3.	น้ำเกลือ น้ำเกลือ 11 - สะตุ 1 - ตัวผู้ 1	13
4.	น้ำกระเทียม	2	5.	น้ำกะเพรา	1	6.	น้ำกลอย	1
7.	น้ำการบูร	1	8.	น้ำก้านตาล เผา	1	9.	น้ำชี	1
10.	น้ำชี	1	11.	น้ำขมิ้นอ้อย	3	12.	น้ำคราม	1
13.	น้ำคนทา	1	14.	น้ำจัน	1	15.	น้ำขำ	4
16.	น้ำชาขาว	5	17.	น้ำดอกไม้	13	18.	น้ำตึงตัน	1
19.	น้ำดอกมะลิ	1	20.	น้ำดินสอพอง	1	21.	น้ำท่า	4
22.	น้ำทางตาล	1	23.	น้ำนม	2	24.	น้ำนมหญิงที่มีบุตรเป็นชาย	1
25.	น้ำนมหญิงที่มีบุตรเป็นหญิง	1	26.	น้ำปลา น้ำปลา 1	6	27.	น้ำมะกา	3

ลำดับ	น้ำ	ครั้ง	ลำดับ	น้ำ	ครั้ง	ลำดับ	น้ำ	ครั้ง
	กระสายยา			กระสายยา			กระสายยา	
				- ปากไห 5				
28.	น้ำ ประคำดีควาย	3	29.	น้ำปูนใส	32	30.	น้ำเปลือก หมากสด	1
31.	น้ำเปลือก หมากสง	2	32.	น้ำผึ้ง	8	33.	น้ำพิมเสน	1
34.	น้ำมะนาว	67	35.	น้ำมะกรูด	2	36.	น้ำมะพร้าว	1
37.	น้ำมันดิบ	3	38.	น้ำมหาหิงคุ์	1	39.	น้ำ มะขามเปียก	3
40.	น้ำย่านาง	1	41.	น้ำว่านน้ำ	1	42.	น้ำส้มสายชู	1
43.	น้ำส้มซ่า	2	44.	สุรา	87	45.	น้ำหมากสุก	1
46.	น้ำหมากดิบ	1	47.	น้ำหัวหอม	1	48.	น้ำหมากสง	1
49.	ยางมะเดื่อ	1						

จากตารางข้างต้นพบน้ำกระสายยาทั้งสิ้นจำนวน 49 ชนิด สามารถเรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้ดังนี้

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 1 คือ **สุรา** พบจำนวนทั้งสิ้น 87 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 2 คือ **น้ำมะนาว** พบจำนวนทั้งสิ้น 67 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 3 คือ **น้ำปูนใส** พบจำนวนทั้งสิ้น 32 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 4 คือ **น้ำ** (น้ำ 20 เย็น 1 ร้อน 2) พบจำนวนทั้งสิ้น 23 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 5 คือ **น้ำเกลือ** (น้ำเกลือ 11 สะตุ 1 ตัวผู้ 1) และ **น้ำดอกไม้** พบชนิดละ 13 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 6 คือ **น้ำผึ้ง** พบจำนวนทั้งสิ้น 8 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 7 คือ **งูเหลือม**⁴⁰² (ดี 6 น้ำมัน 1) พบจำนวนทั้งสิ้น 7 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 8 คือ **น้ำปลา** (น้ำปลา 1 ปากไห 5) พบจำนวนทั้งสิ้น 6 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 9 คือ **น้ำขาวข้าว** พบจำนวนทั้งสิ้น 5 ครั้ง

น้ำกระสายยาที่พบเป็นอันดับ 10 คือ **น้ำข่า** และ **น้ำท่า** พบชนิดละ 4 ครั้ง

⁴⁰² ในที่นี้ผู้ศึกษาจัดตั้งงูเหลือมและน้ำมันงูเหลือมเป็นกระสายยาเพราะในตำรับยาระบุชัดเจนว่าเป็นน้ำกระสายยา

น้ำกระสายยาที่พบมากที่สุด คือ สุรา หรือเหล้า ของเหลวที่มีองค์ประกอบหลักเป็น แอลกอฮอล์ (alcohol) ประเภทเอทานอล (ethanol) ที่ได้จากการหมักของธัญพืชชนิดต่าง ๆ ด้วย ยีสต์ในระยะเวลาที่เหมาะสม มีรสเมา สรรพคุณกระตุ้นพิษ ขับเลือดลม เมื่อใช้เป็นกระสายจะทำให้ยา แล่นเร็ว (ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคนอื่น ๆ, 2544, น. 169)

หลักฐานทางธรณีวิทยาของพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก บริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน ยม และแควน้อย ดินส่วนใหญ่จัดเป็นประเภทตะกอนธารน้ำพากรวดทราย ทรายแป้งและดินเหนียวสะสมตัวตามร่องน้ำ คันดินแม่น้ำและแอ่งน้ำท่วมถึง (กรมทรัพยากรธรณี, 2552) การที่จังหวัดพิษณุโลกเป็นพื้นที่ตะกอน ต่าง ๆ ทำให้พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์ทางด้านแร่ธาตุ จึงแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทาง ชีวภาพของพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุตั้งที่ปรากฏในผลการศึกษา โดยเฉพาะพืชวัตถุที่ปรากฏใน ตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งพบการใช้ขิงในการกวาดคอกมากที่สุด โดยขิงนั้นจัดเป็นพืชล้มลุก เจริญเติบโตได้ดี โดยเฉพาะที่ราบลุ่มแม่น้ำ สะท้อนลักษณะเฉพาะเรื่อง ระบบนิเวศบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน ยม และแควน้อย ของจังหวัดพิษณุโลกซึ่งตรงกับหลักฐานทาง ธรณีวิทยาของจังหวัดพิษณุโลกอย่างชัดเจน

ดังนั้นตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกถือเป็นหลักฐานสำคัญทาง เอกสารโบราณที่แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพของเภสัชวัตถุในเรื่องของการใช้วัตถุดิบ จากธรรมชาติทั้งพืชวัตถุ สัตว์วัตถุและธาตุวัตถุ มาปรุงยาเพื่อกวาดคอกในการรักษาโรค อีกทั้งความถี่ ของเภสัชวัตถุที่ปรากฏนั้นสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของระบบนิเวศในอดีตของจังหวัดพิษณุโลก เรื่องความนิยมในการใช้เภสัชวัตถุที่มีความถี่สูงสุด คือ ขิง (พืชวัตถุ) ลิ่นทะเล (สัตว์วัตถุ) น้ำประสาน ทอง (ธาตุวัตถุ) และสุรา (กระสายยา) ในการปรุงยาเพื่อกวาดคอกของคนจังหวัดพิษณุโลกในอดีตอีกด้วย

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

การศึกษาคั้งนี้ศึกษาจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จำนวนทั้งสิ้น 87 ฉบับ ปัจจุบันเอกสารทั้งหมดเก็บรักษาไว้ ณ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. ศึกษารูปแบบและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก
2. ศึกษาสาระสำคัญของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก สามารถสรุปผลได้ดังนี้

รูปแบบและกลวิธีการนำเสนอของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ด้านรูปแบบเอกสาร พบสภาพเอกสาร สามารถจำแนกได้ทั้งสิ้น 2 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 สภาพเอกสารชำรุดเล็กน้อย (พบร่องรอยความเสียหายจากความชื้น แผลงกัดแทะ ชำรุดบริเวณขอบสมุดไทยหรือรอยต่อของแต่ละหน้า) จำนวน 47 ฉบับ (พบมากที่สุด)

รูปแบบที่ 2 สภาพเอกสารสมบูรณ์ทั้งฉบับ จำนวน 40 ฉบับ
พบสมุดไทยสามารถจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ 1. สมุดไทยขาว จำนวน 86 ฉบับ
2. สมุดไทยดำ จำนวน 1 ฉบับ

พบว่าสมุดที่ใช้ในเขียน สามารถจำแนกได้ทั้งสิ้น 10 ชนิด ดังนี้

ชนิดที่ 1 บันทึกดด้วยหมึกดำ จำนวน 34 ฉบับ (พบมากที่สุด)

ชนิดที่ 2 บันทึกดด้วยหมึกดำ และดินสอ จำนวน 33 ฉบับ

ชนิดที่ 3 บันทึกดด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน และดินสอ จำนวน 8 ฉบับ

ชนิดที่ 4 บันทึกดด้วยหมึกดำ หมึกน้ำเงิน หมึกแดง และดินสอ จำนวน 3 ฉบับ

ชนิดที่ 5 บันทึกดด้วยหมึกดำ และหมึกน้ำเงิน จำนวน 3 ฉบับ

ชนิดที่ 6 บันทึกดด้วยหมึกดำ หมึกแดง และดินสอ จำนวน 2 ฉบับ

ชนิดที่ 7 บันทึกดด้วยดินสอ จำนวน 1 ฉบับ

ชนิดที่ 8 บันทึกดด้วยดินสอพอง จำนวน 1 ฉบับ

ชนิดที่ 9 บันทึกดด้วยหมึกน้ำเงินและหมึกแดง จำนวน 1 ฉบับ

ชนิดที่ 10 บันทึกดด้วยหมึกน้ำเงินและดินสอ จำนวน 1 ฉบับ

พบการบันทึกด้วยอักษรต่าง ๆ สามารถจำแนกได้ทั้งสิ้น 4 ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ 1 บันทึกด้วยอักษรไทย และขอม (พบมากที่สุด) จำนวน 44 ฉบับ

ประเภทที่ 2 บันทึกด้วยอักษรไทยทั้งฉบับ จำนวน 41 ฉบับ

ประเภทที่ 3 บันทึกด้วยอักษรไทย ขอม ไทยน้อยและธรรมอีสาน จำนวน 1 ฉบับ

ประเภทที่ 4 บันทึกด้วยอักษรไทย ขอม และธรรมล้านนา จำนวน 1 ฉบับ

พบการบันทึกเอกสารด้วยภาษาต่าง ๆ สามารถจำแนกได้ทั้งสิ้น 3 ภาษา ดังนี้

ภาษาที่ 1 บันทึกด้วยภาษาไทย และบาลี จำนวน 48 ฉบับ (พบมากที่สุด)

ภาษาที่ 2 บันทึกด้วยภาษาไทยทั้งฉบับ จำนวน 38 ฉบับ

ภาษาที่ 3 บันทึกด้วยภาษาไทย บาลี และไทยถิ่นอีสาน จำนวน 1 ฉบับ

พบการบันทึกด้วยคำประพันธ์ สามารถจำแนกได้ทั้งสิ้น 3 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 คำประพันธ์ประเภทร้อยแก้วทั้งฉบับ จำนวน 82 ฉบับ (พบมากที่สุด)

รูปแบบที่ 2 คำประพันธ์ประเภทร้อยกรองทั้งฉบับ จำนวน 2 ฉบับ

รูปแบบที่ 3 คำประพันธ์ร้อยแก้วและร้อยกรองในฉบับเดียวกัน จำนวน 3 ฉบับ

พบเอกสารจำนวนทั้งสิ้น 8 ฉบับ ที่ระบุร่องรอยวันเดือนปีที่บันทึกเอกสารและสามารถกำหนดอายุเอกสารได้อย่างแน่นอน ถูกต้องตามหลักการกำหนดอายุเอกสารโบราณ (Dating) ดังนี้

ฉบับที่ 1 ตำรายาวัดปากพิงตะวันออก (2)/0234 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันอังคารที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2373 (เก่าที่สุด)

ฉบับที่ 2 ตำรายาวัดธรรมจักร (3)/0228 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันอาทิตย์ที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2383

ฉบับที่ 3 ตำรายาวัดสระไม้แดง (3)/0276 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันจันทร์ที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2410

ฉบับที่ 4 ตำรายาวัดพรหมพิราม/0215 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้คือ วันศุกร์ที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2410

ฉบับที่ 5 ตำรายาวัดจุนาง (2)/0277 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้คือ วันเสาร์ที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2418

ฉบับที่ 6 ตำรายาวัดแหลมเจดีย์/0255 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันพฤหัสบดีที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2427

ฉบับที่ 7 ตำรายาวัดแหลมเจดีย์ (2)/0276 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันจันทร์ที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2468

ฉบับที่ 8 ตำรายาวัตพรหมพินาม (5)/0311 สามารถกำหนดอายุเอกสารได้ คือ วันพฤหัสบดีที่ 29 เมษายน พ.ศ. 2469

ด้านกลวิธีการนำเสนอเนื้อหา พบ 3 รูปแบบ ดังนี้

1. กลวิธีการเริ่มต้น แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 การเริ่มต้นของเล่มสมุดไทย พบจำนวน 11 ประเภท คือ

1.1.1 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยนิทานพื้นบ้าน จำนวน 1 ฉบับ

1.1.2 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยตำรับยา จำนวน 20 ฉบับ

1.1.3 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยภาพแสดงตำแหน่งของโรค ผี ตะพั้ง มะเร็ง (โรคผิวหนัง) ชนิดต่าง ๆ จำนวน 7 ฉบับ

1.1.4 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยตำรับยา แต่ไม่สมบูรณ์ มีลักษณะเนื้อหาต่อมาจากอีกตำรับ น่าจะเกิดจากต้นฉบับไม่สมบูรณ์ ชำรุด สูญหาย จำนวน 24 ฉบับ

1.1.5 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการอ้างถึงคัมภีร์ต่าง ๆ จำนวน 3 ฉบับ

1.1.6 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการกล่าวถึงที่มาของตำรายา จำนวน 6 ฉบับ

1.1.7 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยบทไหว้ครู จำนวน 15 ฉบับ

1.1.8 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยการอธิบายลักษณะของโรค จำนวน 4 ฉบับ

1.1.9 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยคำอธิษฐาน จำนวน 1 ฉบับ

1.1.10 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยคาถา จำนวน 5 ฉบับ

1.1.11 ขึ้นต้นเล่มสมุดด้วยโหราศาสตร์ จำนวน 1 ฉบับ

1.2 การเริ่มต้นตำรับยาแต่ละตำรับ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.2.1 การบอกชื่อยาขึ้นต้น พบ 4 ประเภท คือ

ก) ระบุชื่อตำรับยาที่รักษาโรคเดียว พบทุกฉบับ

ข) ระบุชื่อตำรับที่รักษาได้หลายโรค พบจำนวน 77 ฉบับ

ค) ระบุชื่อตำรับยาชุด คือ ตำรับยาที่มีชื่อเรียก พบจำนวน 75 ฉบับ

ง) ระบุชื่อตำรับยาที่รักษาโรคกลุ่มเดียวกัน พบจำนวน 78 ฉบับ

1.2.2 การบอกอาการของโรค โดยไม่มีคำว่า “ยา” นำหน้า พบ 3 ประเภท คือ

ก) บอกอาการของโรคสั้น ๆ จำนวน 72 ฉบับ

ข) ขึ้นต้นตำรับยาด้วยคำว่า ถ้า จำนวน 85 ฉบับ

ค) ขึ้นต้นตำรับยาด้วยคำว่า ภาคหนึ่ง อันหนึ่ง ขนานหนึ่ง จำนวน 82 ฉบับ

2. กลวิธีการบรรยายเนื้อหาตำรับยา (ตอนกลางของตำรับยา) พบการระบุถึงเภสัชวัตถุ ที่ใช้ในการรักษาโรคหรืออาการของโรค จำนวนที่ใช้ เภสัชกรรมและวิธีการใช้ยาทุกฉบับ

3. กลวิธีการลงท้าย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

3.1 ข้อความตอนท้ายของแต่ละตำรับยา พบ 3 ประเภท คือ

3.1.1 ระบุความน่าเชื่อถือหรือคุณภาพของตำรับยา พบทุกฉบับ

3.1.2 ระบุสรรพคุณของตำรับยา พบทุกฉบับ

3.1.3 ระบุธรรมเนียมปฏิบัติในการรักษา พบจำนวน 78 ฉบับ

3.2 ข้อความตอนท้ายของหน้าสมุดไทย พบ 12 ประเภท คือ

3.2.1 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยคาถา จำนวน 7 ฉบับ

3.2.2 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยตำรับยา พบจำนวน 34 ฉบับ

3.2.3 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยตำรับยาแต่ไม่จบตำรับ คาดว่ามีเนื้อหาต่อ พบจำนวน 32 ฉบับ

3.2.4 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยที่มาของตำรายา พบจำนวน 4 ฉบับ

3.2.5 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยภาพตะพัน พบจำนวน 1 ฉบับ

3.2.6 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยชื่อของโรค พบจำนวน 1 ฉบับ

3.2.7 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยคัมภีร์ต่าง ๆ พบจำนวน 1 ฉบับ

3.2.8 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยการกล่าวถึงเภสัชวัตถุ สรรพคุณ

และรส พบจำนวน 1 ฉบับ

3.2.9 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยบทไหว้ครู พบจำนวน 1 ฉบับ

3.2.10 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยอาการของโรค จำนวน 2 ฉบับ

3.2.11 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยโหราศาสตร์ จำนวน 2 ฉบับ

3.2.12 จบท้ายเล่มสมุดไทยด้วยนิทานพื้นบ้าน จำนวน 1 ฉบับ

สารัตถะของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก ดังนี้

1. ความถี่ของชื่อโรค อาการของโรค และยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค พบจำนวนทั้งสิ้น 354 ชนิด โดยพบไข้มากที่สุด จำนวน 36 ฉบับ จากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 46.00

2. ความถี่ของพืชวัตถุ พบพืชวัตถุจำนวนทั้งสิ้น 1,006 ชนิด พบการใช้ขิงมากที่สุด จำนวน 44 ฉบับ จากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจำนวน 87 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 54.00

3. กรณีศึกษาตำรับยากวาดคอ พบตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกทั้งสิ้น 59 ฉบับ จำนวน 310 ตำรับ และมีสาระดังต่อไปนี้

3.1 พบสรรพคุณในการรักษาโรคและอาการของโรค จำนวนทั้งสิ้น 12 ชนิด โดยพบการรักษาโรคซางหรืออาการอันมาจากซางมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 211 ตำรับ

3.2 พบวิธีการปรุงยากวาด จำนวนทั้งสิ้น 15 ประเภท โดยพบวิธีบดตัวยาทั้งหมด ละลายด้วยน้ำกระสายยา แล้วกวาดมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 110 ตำรับ

3.3 พบพืชวัตถุที่ใช้ในการปรุงยากวาดคอปรางูทั้งสิ้นจำนวน 350 ชนิด โดยพบการใช้ขิงมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 63 ครั้ง

3.4 พบสัตว์วัตถุที่ใช้ในการปรุงยากวาดคอปรางูทั้งสิ้น 71 ชนิด โดยพบการใช้ลิ้นทะเลมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 57 ครั้ง

3.5 พบธาตุวัตถุที่ใช้ในการปรุงยากวาดคอปรางูทั้งสิ้น 34 ชนิด โดยพบการใช้น้ำประสานทองมากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 142 ครั้ง

3.6 พบน้ำกระสายยาที่ใช้ในการปรุงยากวาดคอปรางูทั้งสิ้น 49 ชนิด โดยพบการใช้สุรามากที่สุด จำนวนทั้งสิ้น 87 ครั้ง

อภิปรายผล

ด้านกลวิธีการนำเสนอเนื้อหาของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกมีความสอดคล้องกับขนบการนำเสนอเนื้อหาตำรายาของสมัย วรรณอุดร (2558, น. 111-138) ในเรื่องของวิธีการเริ่มต้นตำรายา การบรรยายเนื้อหาตำรายา และวิธีการลงท้ายตำรายา

ด้านสาระของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก แบ่งออกเป็น

ด้านความถี่ของโรค อาการของโรค ยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรค ในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้นพบว่า ตำรับยารักษาใช้มีความถี่สูงสุด สอดคล้องกับผลการศึกษาในกลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกที่พบตำรับยารักษาใช้มากที่สุด คือ งานของนนท์รัตน์ ยอดกระโหมและคณะ (2564) งานของพอฤทัย ปัญญาจักร์ และคณะ (2564) งานของปาไลตา ทองเพลและคณะ (2565) งานของกานต์พิชชา แข่งขันและคณะ (2566) และงานของชจีพรรณ ศรีฟองและคณะ (2566) ดังนั้นผลการศึกษาที่สอดคล้องกับงานวิจัยยุคก่อนหน้านี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกพบตำรับยาที่ใช้ใน

การรักษาไข้มากที่สุดและสันนิษฐานได้ว่า ในอดีตของจังหวัดพิษณุโลกนั้นน่าจะมีผู้ป่วยจากการเป็นไข้จำนวนมากดังหลักฐานที่พบตำรับยารักษาไข้สูงสุด

ด้านความถี่ของพืชวัตถุที่พบในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้น พบการใช้ขิงมีความถี่สูงสุดสอดคล้องกับผลการศึกษาในกลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาดำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกที่พบการใช้ขิงในการรักษาโรคที่มีความถี่สูงสุด คือ งานของชลิตา สอนจันทร์ และคณะ (2564) งานของพอฤทัย ปัญญาจักร์และคณะ (2564) งานของปาไลตา ทองเพลและคณะ (2565) งานของกานต์พิชชา แข่งขันและคณะ (2566) และงานของขจีพรรณ ศรีฟองและคณะ (2566) แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ขิง เป็นที่นิยมอย่างยิ่งในการนำมาใช้เป็นวัตถุดิบในการรักษาโรคของชาวพิษณุโลกในอดีต อีกทั้งผู้ศึกษาตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ขิง ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีรสร้อนนั้นน่าจะมีสรรพคุณสำคัญในการรักษาไข้ ดังผลการศึกษาในหัวข้อความถี่ของโรคและอาการ ยาที่มีสรรพคุณในการรักษาโรคดังกล่าว

หลักฐานสำคัญที่สนับสนุนข้อสันนิษฐานนี้ คือ ผลการวิจัยทางวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษาขิง ซึ่งพบว่า ขิงมีสรรพคุณในการรักษาโรคไข้ได้หลากหลายชนิด เช่น งานของ Haniadka และคนอื่น ๆ (2013) A review of the gastroprotective effects of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe) งานของ Ali, Blunden, Tanira, และ Nemmar (2008) Some phytochemical, pharmacological and toxicological properties of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe): a review of recent research งานของ Pereira, Haniadka, Chacko, Palatty, และ Baliga (2011) *Zingiber officinale* Roscoe (ginger) as an adjuvant in cancer treatment: a review งานของ Hu และคนอื่น ๆ (2023) Extraction, Purification, Structural Characteristics, Biological Activities, and Applications of the Polysaccharides from *Zingiber officinale* Roscoe. (Ginger): A Review งานของ Sheikh และคนอื่น ๆ (2023) Promising roles of *Zingiber officinale* roscoe, *Curcuma longa* L., and *Momordica charantia* L. as immunity modulators against COVID-19: A bibliometric analysis

งานของ Biruksew และคนอื่น ๆ (2018) *Zingiber Officinale* Roscoe and *Echinops Kebericho* Mesfin Showed Antiplasmodial Activities against *Plasmodium Berghei* in a Dose-dependent Manner in Ethiopia งานของ Kumar Gupta และ Sharma (2014) Medicinal properties of *Zingiber officinale* Roscoe-A review งานของ Bahodirovich (2023) Use of “*Zingiber Officinale* Roscoe L” Root in Various Diseases งานของ K. Ahmed, Shaheen, และ Asif (2011) *Zingiber officinale* Roscoe (pharmacological activity) และงานของ Pour และคนอื่น ๆ (2014) Therapeutic properties of *Zingiber officinale* roscoe: a review เป็นต้น

ภาพที่ 44 แผนที่แสดงบริเวณที่พบตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก

(กรมทรัพยากรธรณี, 2552)⁴⁰³

การพบตำรับยารักษาไข้และการใช้ขิงในการรักษาโรคมามากที่สุดนั้น ทั้งขิงและใช้ต่างมีความสัมพันธ์กันในเชิงสถิติอย่างชัดเจน ผู้ศึกษาจัดทำข้อมูลสถานที่ที่พบตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกทั้ง 87 ฉบับ ผสานกับแผนที่ทางธรณีวิทยาของจังหวัดพิษณุโลกแล้ว พบข้อมูลที่น่าสนใจ คือ ธรรมชาติของขิง (*Zingiber officinale* Roscoe) ซึ่งเป็นพืชล้มลุก มักเจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนหรือดินทรายที่ระบายน้ำได้ดี มีความสัมพันธ์กับพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำของจังหวัดพิษณุโลก ดังภาพที่ 44 จะเห็นได้ว่าตำรายาที่พบทั้ง 87 ฉบับมักปรากฏอยู่แถบบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน ยม แควน้อย และวังทอง ซึ่งเป็นดินยุคควอเทอร์นารี (Quaternary) คือ ดินประเภทกรวด ทรายแป้ง

⁴⁰³ ภาพแผนที่นั้น ผู้ศึกษานำมาจากกรมทรัพยากรธรณี ในส่วนของสัญลักษณ์แสดงตำแหน่งที่พบตำรายาแพทย์แผนไทยนั้น ผู้ศึกษาจัดทำเพื่อประกอบความเข้าใจและความเชื่อมโยงกับทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดพิษณุโลก

และดินเหนียวที่น้ำพัดพามาสะสมกันในที่ราบน้ำท่วมถึงและหนองน้ำทั่วไป (กรมทรัพยากรธรณี, 2552) ซึ่งดินประเภทนี้เป็นดินที่ระบายน้ำได้ดีและมีแร่ธาตุสะสมอยู่ในดินปริมาณมากจึงเหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืช จากข้อมูลนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า อดีตของจังหวัดพิษณุโลกน่าจะสามารถปลูกขิงแล้วเจริญเติบโตได้ดี ผู้คนจึงนิยมใช้ขิงในการรักษาโรคดังปรากฏหลักฐานจากผลการศึกษา อีกทั้งการที่พบตำรับยาที่ใช้สูงสุดนั้นสันนิษฐานได้ว่า การที่จังหวัดพิษณุโลกตั้งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำ และมีค่าอุณหภูมิเฉลี่ยต่อปีค่อนข้างสูงประมาณ 28.00-33.50 องศาเซลเซียส (กรมอุตุนิยมวิทยา, 2566) อุณหภูมิดังกล่าวค่อนข้างเหมาะสมกับการเจริญเติบโตของเชื้อโรคที่เป็นสาเหตุของการเกิดไข้ประเภทต่าง ๆ ดังหลักฐานที่ปรากฏจากผลการศึกษา ดังนั้นพอจะอนุมานได้ว่า คนโบราณแถบจังหวัดพิษณุโลกมักป่วยด้วยโรคไข้จึงเป็นที่มาของตำรับยาแก้ไข้ที่พบความถี่สูงสุดนั่นเอง

ด้านสารัตถะของตำรับยากวาดคอในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกมีสรรพคุณในการรักษาโรคทางหรืออาการอันมาจากข้างมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยทางการแพทย์แผนไทยของ มาลา สร้อยสำโรง (2553) ที่ว่าการรักษาด้วยวิธีการกวาดคอนั้นส่วนใหญ่ใช้ในการรักษาโรคทางอันเป็นโรคที่เกิดในเด็กเป็นหลัก อีกทั้งในด้านการใช้น้ำกระสายยาของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้นยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ มาลา สร้อยสำโรงและคณะ (2553) อีกเช่นกัน ในเรื่องของการใช้สุราเป็นกระสายยา ซึ่งในตำรับยากวาดของตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลก พบการใช้สุราเป็นน้ำกระสายยาที่พบความถี่สูงสุด

ในส่วนของเภสัชวัตถุของตำรับยากวาดจากตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้นพบว่าเป็นพืชวัตถุที่พบมากที่สุดในตำรับยากวาด ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในกลุ่มงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตำรายาแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลก คือ งานวิจัยของชลิตา สอนจันทร์และคณะ (2564) และงานของพอฤทัย ปัญญาจักรและคณะ (2564) ซึ่งพบว่า ขิง เป็นพืชวัตถุที่พบมากที่สุดในส่วนของธาตุวัตถุของตำรับยากวาดในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกนั้นพบว่า น้ำประสานทอง เป็นธาตุวัตถุที่พบมากที่สุด สอดคล้องกับงานของนันทรัตน์ ยอดกระโทมและคณะ (2564) และงานของปาลีตา ทองเพลและคณะ (2565) ซึ่งพบว่า น้ำประสานทอง เป็นธาตุวัตถุที่พบมากที่สุด

ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกจึงเป็นหลักฐานทางการแพทย์แผนไทยสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวพิษณุโลกในอดีต และถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม (Intangible Culture Heritage) ประเภทองค์ความรู้ทางธรรมชาติและจักรวาล (Knowledge and Practices Concerning Nature and the Universe) (UNESCO, 2020, p. 5) ด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์พื้นบ้านไทย ซึ่งในตำรับยาในตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกปรากฏองค์ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นตัวยาด่าง ๆ (พืช สัตว์ ธาตุ และ

กระสายยา) วิธีการปรุงยาและสรรพคุณ ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมสำคัญของชาว พิชณุโลกในอดีตที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และศึกษาต่อยอดให้เกิดประโยชน์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ ตำรายาแพทย์แผนไทยจังหวัดพิษณุโลกยังพบเนื้อหาอีกจำนวนมากเกี่ยวกับตำรับยาที่ใช้รักษาโรคต่าง ๆ หากมีการศึกษาเฉพาะตำรับแบบเดียวกับการศึกษาตำรับ ยากวาดคอ เช่น ศึกษาเฉพาะตำรับยาพอก ตำรับยาชโลม ตำรับยาต้ม หรือการเรียกชื่อพืชท้องถิ่น พิชณุโลกจะทำให้เกิดหัวข้อวิจัยที่หลากหลายมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การนำผลการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อยอดในทางวิทยาศาสตร์จะ ก่อให้เกิดคุณูปการสำคัญต่อวงการแพทย์แผนไทยของจังหวัดพิษณุโลกเป็นอย่างยิ่ง

รายการอ้างอิง

- Ahmad, M. และคณะ. (2014). Assessment of anti-inflammatory, anti-ulcer and neuropharmacological activities of *Cyperus rotundus* Linn. *Pak J Pharm Sci*, 27(6 Spec No.), 2241-2246.
- Ahmad, W., Jantan, I., และ Bukhari, S. N. (2016). *Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson: A Review of Its Ethnobotanical, Phytochemical, and Pharmacological Aspects. *Front Pharmacol*, 7, 59.
- Ahmed, F., และ Urooj, A. (2010). Traditional uses, medicinal properties, and phytopharmacology of *Ficus racemosa*: a review. *Pharm Biol*, 48(6), 672-681.
- Ahmed, K., Shaheen, G., และ Asif, H. (2011). *Zingiber officinale* Roscoe (pharmacological activity). *J. Med. Plants Res*, 5(3), 344-348.
- Akmal, M. N., Abdel Aziz, I., และ Nur Azlina, M. F. (2022). Piper sarmentosum Roxb. methanolic extract prevents stress-induced gastric ulcer by modulating oxidative stress and inflammation. *Front Pharmacol*, 13, 971443.
- Ali, B. H., Blunden, G., Tanira, M. O., และ Nemmar, A. (2008). Some phytochemical, pharmacological and toxicological properties of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe): a review of recent research. *Food Chem Toxicol*, 46(2), 409-420.
- Aly, S. H., El-Hassab, M. A., Elhady, S. S., และ Gad, H. A. (2022). Comparative Metabolic Study of *Tamarindus indica* L.'s Various Organs Based on GC/MS Analysis, In Silico and In Vitro Anti-Inflammatory and Wound Healing Activities. *Plants (Basel)*, 12(1).
- Aly, S. H. และคณะ. (2021). Neuroprotective effects of *Sophora secundiflora*, *Sophora tomentosa* leaves and formononetin on scopolamine-induced dementia. *Nat Prod Res*, 35(24), 5848-5852.
- Arjsri, P. และคณะ. (2023). Suppression of inflammation-induced lung cancer cells proliferation and metastasis by exiguaflavanone A and exiguaflavanone B from *Sophora exigua* root extract through NLRP3 inflammasome pathway inhibition. *Front Pharmacol*, 14, 1243727.
- Ashrafi, S. และคณะ. (2023). Papaverine: a miraculous alkaloid from opium and its

- multimedical application. *Molecules*, 28(7), 3149.
- Askari, S. F. และคณะ. (2020). Effect of a novel herbal vaginal suppository containing myrtle and oak gall in the treatment of vaginitis: a randomized clinical trial. *Daru*, 28(2), 603-614.
- Bahodirovich, H. D. (2023). Use of “Zingiber Officinale Roscoe L” Root in Various Diseases. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 4(3), 415-422.
- Biruksew, A. และคณะ. (2018). Zingiber Officinale Roscoe and Echinops Kebericho Mesfin Showed Antiplasmodial Activities against Plasmodium Berghei in a Dose-dependent Manner in Ethiopia. *Ethiop J Health Sci*, 28(5), 655-664.
- Bishayee, A. และคณะ. (2022). Lotus (Nelumbo nucifera Gaertn.) and Its Bioactive Phytocompounds: A Tribute to Cancer Prevention and Intervention. *Cancers (Basel)*, 14(3).
- Braga, T. M. และคณะ. (2021). Azadirachta indica A. Juss. In Vivo Toxicity-An Updated Review. *Molecules*, 26(2).
- Buakaew, W. และคณะ. (2021). Phytochemical Constituents of Citrus hystrix DC. Leaves Attenuate Inflammation via NF- κ B Signaling and NLRP3 Inflammasome Activity in Macrophages. *Biomolecules*, 11(1).
- Butnariu, M. และคณะ. (2022). Papaver Plants: Current Insights on Phytochemical and Nutritional Composition Along with Biotechnological Applications. *Oxid Med Cell Longev*, 2022, 2041769.
- Camacho-Corona, M. d. R. และคณะ. (2015). Screening for antibacterial and antiprotozoal activities of crude extracts derived from Mexican medicinal plants. *African Journal of Traditional, Complementary and Alternative Medicines*, 12(3), 104-112.
- Chaiyana, W., Sriyab, S., และ Okonogi, S. (2022). Enhancement of Cholinesterase Inhibition of Alpinia galanga (L.) Willd. Essential Oil by Microemulsions. *Molecules*, 27(10).
- Chalertpet, K. และคณะ. (2023). Effect of Smilax spp. and Phellinus linteus combination on cytotoxicity and cell proliferation of breast cancer cells. *BMC Complement Med Ther*, 23(1), 177.
- Chavan, J. J. และคณะ. (2021). Elicitor-mediated enhancement of biomass, polyphenols, mangiferin production and antioxidant activities in callus cultures of Salacia chinensis L. *3 Biotech*, 11(6), 285.

- Chen, X. และคณะ. (2023). The dual-targeting mechanism of an anti-inflammatory diarylheptanoid from *Curcuma zedoaria* (Christm.) Roscoe with the capacity for β 2-adrenoreceptor agonism and NLRP3 inhibition. *Chem Biol Interact*, 386, 110771.
- Chhikara, N. และคณะ. (2018). Citrus medica: nutritional, phytochemical composition and health benefits - a review. *Food Funct*, 9(4), 1978-1992.
- Daswani, P. G., Brijesh, S., Tetali, P., และ Birdi, T. J. (2011). Studies on the activity of *Cyperus rotundus* Linn. tubers against infectious diarrhea. *Indian J Pharmacol*, 43(3), 340-344.
- Duangjai, A., และ Saokaew, S. (2018). Inhibitory effects of *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels on cholesterol absorption. *J Complement Integr Med*, 16(1).
- Ganopichayagrai, A., และ Suksaard, C. (2022). Evaluation of proximate composition and biological activities of sompoi (*Acacia concinna*) leaves in Thailand. *J Adv Pharm Technol Res*, 13(4), 317-321.
- Gantait, S., Mahanta, M., Bera, S., และ Verma, S. K. (2021). Advances in biotechnology of *Emblica officinalis* Gaertn. syn. *Phyllanthus emblica* L.: a nutraceuticals-rich fruit tree with multifaceted ethnomedicinal uses. *3 Biotech*, 11(2), 62.
- Ghaly, M. F. และคณะ. (2023). Tamarindus indica Extract as a Promising Antimicrobial and Antivirulence Therapy. *Antibiotics (Basel)*, 12(3).
- Gul, M. และคณะ. (2022). Functional and Nutraceutical Significance of Amla (*Phyllanthus emblica* L.): A Review. *Antioxidants (Basel)*, 11(5).
- Hadipour, E., Emami, S. A., Tayarani-Najaran, N., และ Tayarani-Najaran, Z. (2023). Effects of sesame (*Sesamum indicum* L.) and bioactive compounds (sesamin and sesamol) on inflammation and atherosclerosis: A review. *Food Sci Nutr*, 11(7), 3729-3757.
- Haniadka, R. และคณะ. (2013). A review of the gastroprotective effects of ginger (*Zingiber officinale* Roscoe). *Food Funct*, 4(6), 845-855.
- Hannan, M. A. และคณะ. (2021). Black Cumin (*Nigella sativa* L.): A Comprehensive Review on Phytochemistry, Health Benefits, Molecular Pharmacology, and Safety. *Nutrients*, 13(6).
- Haque, E. และคณะ. (2023). An updated and comprehensive review on the ethnomedicinal

- uses, phytochemistry, pharmacological activity and toxicological profile of *Tinospora crispa* (L.) Hook. f. & Thomson. *Phytochem Rev*, 22(1), 211-273.
- HarishKumar, R., และ Selvaraj, C. I. (2022). Nuciferine from *Nelumbo nucifera* Gaertn. attenuates isoproterenol-induced myocardial infarction in Wistar rats. *Biotechnol Appl Biochem*, 69(3), 1176-1189.
- Havinga, R. M. และคณะ. (2010). *Tamarindus indica* L. (Fabaceae): patterns of use in traditional African medicine. *J Ethnopharmacol*, 127(3), 573-588.
- Hawiset, T. และคณะ. (2023). Neuroprotective effect of *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels leaf extract on scopolamine-induced memory impairment in rats. *Heliyon*, 9(12), e22545.
- Hu, W. และคณะ. (2023). Extraction, Purification, Structural Characteristics, Biological Activities, and Applications of the Polysaccharides from *Zingiber officinale* Roscoe. (Ginger): A Review. *Molecules*, 28(9).
- Indriyani, N. N. และคณะ. (2023). Bioactive Components and Their Activities from Different Parts of *Citrus aurantifolia* (Christm.) Swingle for Food Development. *Foods*, 12(10).
- Jahan, I. A. และคณะ. (2009). Hypoglycaemic and antioxidant activities of *Ficus racemosa* Linn. fruits. *Nat Prod Res*, 23(4), 399-408.
- Jung, E. B. และคณะ. (2018). Curcuzedoalide contributes to the cytotoxicity of *Curcuma zedoaria* rhizomes against human gastric cancer AGS cells through induction of apoptosis. *J Ethnopharmacol*, 213, 48-55.
- Kaewdana, K. และคณะ. (2021). Antioxidant and antimalarial properties of *Sophora exigua* Craib. root extract in *Plasmodium berghei*-infected mice. *Trop Med Health*, 49(1), 24.
- Kamonwannasit, S. และคณะ. (2013). Antibacterial activity of *Aquilaria crassna* leaf extract against *Staphylococcus epidermidis* by disruption of cell wall. *Ann Clin Microbiol Antimicrob*, 12, 20.
- Kandasamy, V., และ Balasundaram, U. (2021). *Caesalpinia bonduc* (L.) Roxb. as a promising source of pharmacological compounds to treat Poly Cystic Ovary Syndrome (PCOS): A review. *J Ethnopharmacol*, 279, 114375.
- Khan, M. R., และ Omoloso, A. D. (2008). Antibacterial and antifungal activities of

- Angiopteris evecta. *Fitoterapia*, 79(5), 366-369.
- Khwairakpam, A. D. และคณะ. (2018). Acorus calamus: a bio-reserve of medicinal values. *J Basic Clin Physiol Pharmacol*, 29(2), 107-122.
- Kim, K. J., Lee, M. S., Jo, K., และ Hwang, J. K. (2011). Piperidine alkaloids from *Piper retrofractum* Vahl. protect against high-fat diet-induced obesity by regulating lipid metabolism and activating AMP-activated protein kinase. *Biochem Biophys Res Commun*, 411(1), 219-225.
- Krošlák, E. และคณะ. (2017). Antioxidant and Proteinase Inhibitory Activities of Selected Poppy (*Papaver somniferum* L.) Genotypes. *Chem Biodivers*, 14(9).
- Kshirsagar, K. R., Pathak, S. S., และ Patil, S. M. (2023). Pomegranate (*Punica granatum* L): A Fruitful Fountain of Remedial Potential. *Cureus*, 15(9), e45677.
- Kumar, A. (2020). Phytochemistry, pharmacological activities and uses of traditional medicinal plant *Kaempferia galanga* L. - An overview. *J Ethnopharmacol*, 253, 112667.
- Kumar, G. และคณะ. (2022). Molecular Mechanisms of Cancer Prevention by Gooseberry (*Phyllanthus emblica*). *Nutr Cancer*, 74(7), 2291-2302.
- Kumar Gupta, S., และ Sharma, A. (2014). Medicinal properties of *Zingiber officinale* Roscoe-A review. *J. Pharm. Biol. Sci*, 9, 124-129.
- Lakmal, K., Yasawardene, P., Jayarajah, U., และ Seneviratne, S. L. (2021). Nutritional and medicinal properties of Star fruit (*Averrhoa carambola*): A review. *Food Sci Nutr*, 9(3), 1810-1823.
- Leelawat, S., และ Leelawat, K. (2018). Cytokine Secretion of Peripheral Blood Mononuclear Cells by *Hydnocarpus anthelminthicus* Seeds. *J Trop Med*, 2018, 6854835.
- Li, L. S. และคณะ. (2020). Antioxidant and anti-inflammatory properties of *Erythroxylum cuneatum* alkaloid leaf extract. *Heliyon*, 6(6), e04141.
- Lima, Z. M. และคณะ. (2017). Effect of *Tamarindus indica* L. and *Manihot esculenta* Extracts on Antibiotic-resistant Bacteria. *Pharmacognosy Res*, 9(2), 195-199.
- Lin, C. H., Kuo, Y. H., และ Shih, C. C. (2023). Antidiabetic and Immunoregulatory Activities of Extract of *Phyllanthus emblica* L. in NOD with Spontaneous and Cyclophosphamide-Accelerated Diabetic Mice. *Int J Mol Sci*, 24(12).

- Luan, F. และคณะ. (2021). Traditional Uses, Phytochemical Constituents and Pharmacological Properties of *Averrhoa carambola* L.: A Review. *Front Pharmacol*, 12, 699899.
- Manandhar, B., Paudel, K. R., Sharma, B., และ Karki, R. (2018). Phytochemical profile and pharmacological activity of *Aegle marmelos* Linn. *J Integr Med*, 16(3), 153-163.
- Martins, A. R. และคณะ. (2014). Use of anatomical, chemical, and molecular genetic characteristics in the quality control of medicinal species: a case study of *Sarsaparilla* (*Smilax* spp.). *Economic botany*, 68, 410-425.
- Mehdi, A. และคณะ. (2022). Pomegranate (*Punica granatum* L.) Attenuates Neuroinflammation Involved in Neurodegenerative Diseases. *Foods*, 11(17).
- Mili, A., Das, S., Nandakumar, K., และ Lobo, R. (2021). A comprehensive review on *Sesamum indicum* L.: Botanical, ethnopharmacological, phytochemical, and pharmacological aspects. *J Ethnopharmacol*, 281, 114503.
- Mohamed, A. I. และคณะ. (2022). The antioxidant and antidiabetic potentials of polyphenolic-rich extracts of *Cyperus rotundus* (Linn.). *J Biomol Struct Dyn*, 40(22), 12075-12087.
- Monika, S., Thirumal, M., และ Kumar, P. R. (2023). Phytochemical and biological review of *Aegle marmelos* Linn. *Future Sci OA*, 9(3), Fso849.
- Morikawa, T. และคณะ. (2009). Oleanane-type triterpene oligoglycosides with pancreatic lipase inhibitory activity from the pericarps of *Sapindus rarak*. *Phytochemistry*, 70(9), 1166-1172.
- Mulholland, J. (1979). THAI TRADITIONAL MEDICINE: ANCIENT THOUGHT AND PRACTICE IN A THAI CONTEXT. *Journal Siam Society*, 67(2), 80-115.
- Muruganantham, N. และคณะ. (2011). Screening of *Caesalpinia bonduc* leaves for antipsoriatic activity. *J Ethnopharmacol*, 133(2), 897-901.
- Musdja, M. Y. (2021). Potential bangle (*Zingiber montanum* J.König) rhizome extract as a supplement to prevent and reduce symptoms of Covid-19. *Saudi J Biol Sci*, 28(4), 2245-2253.
- Nagini, S., Palrasu, M., และ Bishayee, A. (2024). Limonoids from neem (*Azadirachta indica* A. Juss.) are potential anticancer drug candidates. *Med Res Rev*, 44(2), 457-496.
- Nair, S. A., Sr, R. K., Nair, A. S., และ Baby, S. (2018). Citrus peels prevent cancer.

Phytomedicine, 50, 231-237.

- Nesari, T. M. และคณะ. (2021). Neem (*Azadirachta Indica* A. Juss) Capsules for Prophylaxis of COVID-19 Infection: A Pilot, Double-Blind, Randomized Controlled Trial. *Altern Ther Health Med*, 27(S1), 196-203.
- Othman, N. S. และคณะ. (2022). Effects of *Piper sarmentosum* Roxb. on hypertension and diabetes mellitus: A systematic review and meta-analysis. *Front Pharmacol*, 13, 976247.
- Palla Ravi, P. R., Elumalai, A., Eswaraiah, M., และ Raju Kasarla, R. K. (2012). A review on Krishna tulsi, *Ocimum tenuiflorum* Linn.
- Pasachan, T. และคณะ. (2021). *Tiliacora triandra* (Colebr.) Diels Leaf Aqueous Extract Inhibits Hepatic Glucose Production in HepG2 Cells and Type 2 Diabetic Rats. *Molecules*, 26(5).
- Patil, S. M., Shirahatti, P. S., และ Ramu, R. (2022). *Azadirachta indica* A. Juss (neem) against diabetes mellitus: a critical review on its phytochemistry, pharmacology, and toxicology. *J Pharm Pharmacol*, 74(5), 681-710.
- Pereira, M. M. และคณะ. (2011). *Zingiber officinale* Roscoe (ginger) as an adjuvant in cancer treatment: a review. *J buon*, 16(3), 414-424.
- Peter, E. L. และคณะ. (2021). Pharmacological reflection of plants traditionally used to manage diabetes mellitus in Tanzania. *J Ethnopharmacol*, 269, 113715.
- Phadungkit, M., และ Luanratana, O. (2006). Anti-Salmonella activity of constituents of *Ardisia elliptica* Thunb. *Natural Product Research*, 20(7), 693-696.
- Pittler, M. H., และ Ernst, E. (2007). Clinical effectiveness of garlic (*Allium sativum*). *Mol Nutr Food Res*, 51(11), 1382-1385.
- Pour, H. A. และคณะ. (2014). Therapeutic properties of *Zingiber officinale* roscoe: a review.
- Ramanunny, A. K. และคณะ. (2022). Journey of *Alpinia galanga* from kitchen spice to nutraceutical to folk medicine to nanomedicine. *J Ethnopharmacol*, 291, 115144.
- Ruangaram, W., และ Kato, E. (2020). Selection of Thai Medicinal Plants with Anti-Obesogenic Potential via In Vitro Methods. *Pharmaceuticals (Basel)*, 13(4).
- Sang, X. และคณะ. (2023). Efficacy of extracts from *Datura Metel* L. for Psoriasis: a meta-analysis of case series and single-arm studies. *BMC Complement Med Ther*, 23(1), 320.

- Sarkar, L. และคณะ. (2022). Azadirachta indica A. Juss bark extract and its Nimbin isomers restrict β -coronaviral infection and replication. *Virology*, 569, 13-28.
- Sarmah, D. และคณะ. (2022). Phyllanthus emblica L. Regulates BDNF/PI3K Pathway to Modulate Glutathione for Mitoprotection and Neuroprotection in a Rodent Model of Ischemic Stroke. *Cent Nerv Syst Agents Med Chem*, 22(3), 175-187.
- Shaikh, I. A. และคณะ. (2022). Characterization of Bioactive Compounds from Acacia concinna and Citrus limon, Silver Nanoparticles' Production by A. concinna Extract, and Their Biological Properties. *Molecules*, 27(9).
- Shang, A. และคณะ. (2019). Bioactive Compounds and Biological Functions of Garlic (*Allium sativum* L.). *Foods*, 8(7).
- Sharma, N. และคณะ. (2022). Aegle marmelos (L.) Correa: An Underutilized Fruit with High Nutraceutical Values: A Review. *Int J Mol Sci*, 23(18).
- Sheikh, H. I. และคณะ. (2023). Promising roles of Zingiber officinale roscoe, Curcuma longa L., and Momordica charantia L. as immunity modulators against COVID-19: A bibliometric analysis. *J Agric Food Res*, 14, 100680.
- Shree, P. และคณะ. (2022). Targeting COVID-19 (SARS-CoV-2) main protease through active phytochemicals of ayurvedic medicinal plants - Withania somnifera (Ashwagandha), Tinospora cordifolia (Giloy) and Ocimum sanctum (Tulsi) - a molecular docking study. *J Biomol Struct Dyn*, 40(1), 190-203.
- Sikarwar, M. S., และ Patil, M. B. (2012). Antihyperlipidemic activity of Salacia chinensis root extracts in triton-induced and atherogenic diet-induced hyperlipidemic rats. *Indian J Pharmacol*, 44(1), 88-92.
- Sinha, B. P. และคณะ. (2019). Efficacy evaluation of ethanolic extract of Tamarindus indica L. leaves as possible alternate therapy in septic arthritis model of rabbit. *BMC Complement Altern Med*, 19(1), 261.
- Srirama, R. และคณะ. (2012). Hepatoprotective activity of Indian Phyllanthus. *Pharm Biol*, 50(8), 948-953.
- Suciati, Poerwantoro, D., Widyawaruyanti, A., และ Ingkaninan, K. (2021). Acetylcholinesterase inhibitory activity of extract and fractions from the root of Rauvolfia serpentina(L.) Bth.ex Kurz. *J Basic Clin Physiol Pharmacol*, 32(4), 313-317.

- Sujarwo, W. และคณะ. (2016). Ethnobotanical uses of neem (*Azadirachta indica* A.Juss.; Meliaceae) leaves in Bali (Indonesia) and the Indian subcontinent in relation with historical background and phytochemical properties. *J Ethnopharmacol*, 189, 186-193.
- Sun, X. และคณะ. (2020). *Piper sarmentosum* Roxb.: A review on its botany, traditional uses, phytochemistry, and pharmacological activities. *J Ethnopharmacol*, 263, 112897.
- Tabassum, H., Ahmad, A., และ Ahmad, I. Z. (2018). *Nigella sativa* L. and Its Bioactive Constituents as Hepatoprotectant: A Review. *Curr Pharm Biotechnol*, 19(1), 43-67.
- Taechowisan, T., Chuen-Im, T., และ Phutdhawong, W. S. (2022). Antibacterial and Anticancer Properties of *Microbispora* sp., AL22: An Endophyte of *Alpinia galanga* (L.) Willd. *Pak J Biol Sci*, 25(10), 922-928.
- Truong, V. L., Manochai, B., Pham, T. T., และ Jeong, W. S. (2021). Antioxidant and Anti-Inflammatory Activities of *Zingiber montanum* Oil in HepG2 Cells and Lipopolysaccharide-Stimulated RAW 264.7 Macrophages. *J Med Food*, 24(6), 595-605.
- Tungmunnithum, D., Pinthong, D., และ Hano, C. (2018). Flavonoids from *Nelumbo nucifera* Gaertn., a Medicinal Plant: Uses in Traditional Medicine, Phytochemistry and Pharmacological Activities. *Medicines (Basel)*, 5(4).
- UNESCO. (2020). *Basic Texts of the 2003 Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage (2020) Edition*. Paris: UNESCO.
- Verma, R. และคณะ. (2021). Mycorrhizal inoculation impact on *Acorus calamus* L. - An ethnomedicinal plant of western Himalaya and its in silico studies for anti-inflammatory potential. *J Ethnopharmacol*, 265, 113353.
- Wang, S. Y. และคณะ. (2021). *Kaempferia galanga* L.: Progresses in Phytochemistry, Pharmacology, Toxicology and Ethnomedicinal Uses. *Front Pharmacol*, 12, 675350.
- Wei, P. และคณะ. (2022). Sesame (*Sesamum indicum* L.): A Comprehensive Review of Nutritional Value, Phytochemical Composition, Health Benefits, Development of Food, and Industrial Applications. *Nutrients*, 14(19).
- Wisetsai, A. และคณะ. (2023). Isopimarane-type diterpenoids from the rhizomes of *Kaempferia galanga* L. and their biological activities. *Nat Prod Res*, 37(7), 1106-

1115.

Wisuitiprot, V. และคณะ. (2022). Effects of some medicinal plant extracts on dermal papilla cells. *J Cosmet Dermatol*, 21(11), 6109-6117.

Yang, B. Y. และคณะ. (2019). Datura Metel L. Ameliorates Imiquimod-Induced Psoriasis-Like Dermatitis and Inhibits Inflammatory Cytokines Production through TLR7/8-MyD88-NF- κ B-NLRP3 Inflammasome Pathway. *Molecules*, 24(11).

Yao, X. และคณะ. (2018). Tatanan A from the Acorus calamus L. root inhibited dengue virus proliferation and infections. *Phytomedicine*, 42, 258-267.

Yimer, E. M. และคณะ. (2019). Nigella sativa L. (Black Cumin): A Promising Natural Remedy for Wide Range of Illnesses. *Evid Based Complement Alternat Med*, 2019, 1528635.

Yuandani, Jantan, I., Rohani, A. S., และ Sumantri, I. B. (2021). Immunomodulatory Effects and Mechanisms of Curcuma Species and Their Bioactive Compounds: A Review. *Front Pharmacol*, 12, 643119.

Zheng, J. และคณะ. (2016). Spices for Prevention and Treatment of Cancers. *Nutrients*, 8(8).

Zhuoyue, Z., Ruangaram, W., และ Kato, E. (2021). Saponins are responsible for the anti-obesogenic activity of Acacia concinna. *J Nat Med*, 75(4), 1005-1013.

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือกและราชบัณฑิตยสถาน. (2553). พจนานุกรมศัพท์แพทย์และเภสัชกรรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

กรมทรัพยากรธรณี. (2552). แผนกธรณีวิทยาจังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพฯ: กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรมศิลปากร. (2515). ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 จารึกกรุงสุโขทัย. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

กรมอุตุนิยมวิทยา. (2566). ภูมิอากาศจังหวัดพิษณุโลก. กรุงเทพฯ: ศูนย์ภูมิอากาศ กรมอุตุนิยมวิทยา.

กระทรวงศึกษาธิการ. (2542). แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.

กฤษฎา ศรีธรรมมา, ศรีรินทร์ ทองธรรมชาติ, และ พิษณุ เข้มพิลา. (2552). การสืบค้นภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านอีสานใน คัมภีร์ยาโบราณ. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม 3(2), 13-19.

กัมพล มะลาพิมพ์. (2559). การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์แพทย์แผนไทย: พระคัมภีร์ธาตุวินิจฉัย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (Master's Thesis)). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

กานต์ธีรา จางตระกูล, กุลศรัมภ์ เวชกุล, อาภาภัทร ธนะบุญ, และ ภัครพล แสงเงิน. (2563). วรรณกรรมเภสัชกรรมวัดท่านา ตำบลไผ่ล้อม อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ใน รายงานประกอบการศึกษาสัมมนาทางวิชาการ “พิพิธวิจัย วิจิตรวิทยา ภาษาไทย ประจำปีการศึกษา 2562” สาขาวิชาภาษาไทย คณะ

มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก (167-179). พิษณุโลก: สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยนเรศวร.

กานต์พิชชา แข่งขัน, นิตยา วงศ์รักษ์, อัญชลีพร เพ็ชรน้อย, และ ภัครพล แสงเงิน. (2566). การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดพรหมพิราม ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. *อักษราพิบูล*, 9(1), 72-104.

เกศินี แก้วนิล, นิสิต เมฆแจ่ม, เพ็ญพิชชา พรหมแดง, และ ภัครพล แสงเงิน. (2563). วรรณกรรมเภสัชกรรมวัดสระไม้แดง ตำบลอรัญญิก อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก : การศึกษาเชิงวิเคราะห์. *ศิลปพิบูล*, 2(2), 1-15.

ขจีพรรณ ศรีฟองและคณะ. (2566). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดกรับพวงเหนือ ตำบลพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. *อักษราพิบูล*, 4(1), 47-62.

คล้าย ทรงบัณฑิตย. (2497). ปฏิทิน 250 ปี พ.ศ. 2304-2555. พระนคร: ส.ธรรมภักดี.

ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาส ขวลิต, และ วิเชียร จีรวงส์. (2544). คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์ ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราช 5 ธันวาคม 2542 (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: อมรินทร์และมูลนิธิภูมิปัญญา. ชลิตา สอนจันทร์, ศิริวรรณ เพ็ชรมณี, อัจฉราภรณ์ ใจแก้ว, และ ภัครพล แสงเงิน. (2564). สารัตถะในตำรายาวัตสันติ กาวาส อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิจัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29 มกราคม 2564 (4020-4034). มหาวิทยาลัยพะเยา: พะเยา.

ฐิตาพร ชัยศิลป์, สมจิต คำรื้ออนันต์, เฉลิมวุธ สมปาก, และ นิรมล ศากยวงศ์. (2560). สมบัติบางประการและฤทธิ์การต้านอนุมูลอิสระของลิ้นทะเล. *Thai Journal of Science and Technology*, 6(1), 11-21.

ณมน ปุชปาพันธ์, และ วิทยา บุษบงศ์. (2565). กัญชาในตำรายาพื้นบ้านภาคใต้. *Asian Journal of Traditional and Innovative Arts and Textiles*, 1(2), 31-60.

ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์. (2561). การใช้ครามในตำรายาโบราณ. การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 16(2), 284-300.

ณัฐพล จันทร์งาม. (2558). คัมภีร์โบลานตำรายาวัตพิทศสีมา อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (313-341). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ณัฐมล พรหมรอดและคณะ. (2564). รูปแบบการเขียนชื่อพืชวัตถุในตำรายาวัตไพรสุวรรณ อำเภอบางกระทุ่ม จังหวัดพิษณุโลก เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม เลขที่ พส.ช.0264. *อักษราพิบูล*, 2(2), 57-82.

ดอกรัก พัยค์ศรี. (2558). เอกสารและตำรายาในภูมิภาคตะวันตก. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (197-226). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- ตำรายาวัตสระไม้แดง (3)/0276. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสระไม้แดง/0217. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสะกัดน้ำมัน/0275. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสะพานหิน (2)/0278. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสะพานหิน/0274. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสันติกาवास/0239. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสามเรือน/0214. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตสุนทรประดิษฐ์/0218. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตแหลมเจดีย์ (2)/0276. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาวัตแหลมเจดีย์/0255. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาอำเภอพรมพิราม (2)/0280. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ตำรายาอำเภอพรมพิราม/0253. เอกสารจากสำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ทิพย์วารี สงนอก. (2564). ภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตำรายาพื้นบ้าน. ใน รายงานการประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ราชภัฏวิจัยครั้งที่ 4 วันที่ 7 มกราคม 2564 (759-767). บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.
- นันทรัตน์ ยอดกระโทม, สาวิตรี แก้วเกตุ, และ ภัทรพล แสงเงิน. (2564). สารัตถะในตำรายาวัตรับพวงเหนือ อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. ใน รายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิจัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29 มกราคม 2564 (4035-4048). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.
- นิจศิริ เรืองรังษี, ชนิตา พลานุเวช, พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, และ สุชาญ ชูสุวรรณ. (2553). รายงานการวิจัยเรื่อง ตำรายาในศิลาจารึกวัดโพธิ์: สังคายนารวบรวมและอธิบายความหมาย. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.
- นิจศิริ เรืองรังษี, โยศักดิ์ จันศรีนิยม, และ นิรันดร์ วิพันธุ์เงิน. ((ม.ป.ป.)). รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิจัยสมุนไพร ถั่วดินโคกเพื่อประเมินคุณค่าและความสำคัญประกอบการพิจารณาในการประกาศให้เป็นสมุนไพรควบคุม

ตามพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

- บุญเตือน ศรีวรพจน์, และ ประสิทธิ์ แสงทับ. (2542). สมุดข่อย. กรุงเทพฯ: บริษัท สตาปรินท์ จำกัด.
- ประทีป ชุมพล. (2556). ประวัติ ปรัชญา นายแพทย์และตำรายาในแพทย์แผนไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ประสาร บุญประคอง (ปวีรบรรต). (2225). จารึกวัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก พ.ศ. 2225. In. ปาลิตา ทองเปลวและคณะ. (2565). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เอกสารต้นฉบับตำรายาแพทย์แผนไทยวัดจุฬามณี ตำบลท่าทอง อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก. ภาษาและวรรณคดีไทย 39(2), 85-132.
- พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (2545). วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย. (2558). โรคและยาในตำรายาภาคเหนือ. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (227-274). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย (บรรณาธิการ). (2554). การจัดการความรู้ตำรายาพื้นบ้านล้านนา: กรณีศึกษากลุ่มโรคมะเร็งหรือป่าเถิง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระคัมภีร์ตักกะศิลา. (2542). พระคัมภีร์ตักกะศิลา. ใน แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ (689-710). กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระคัมภีร์ธาตุวิงศ์. (2542). พระคัมภีร์ธาตุวิงศ์. ใน แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ : ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ (317-350). กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระคัมภีร์ปฐมจินดา. (2542). พระคัมภีร์ปฐมจินดา. ใน แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์: ภูมิปัญญาทางการแพทย์และมรดกทางวรรณกรรมของชาติ (89-310). กรุงเทพฯ: สถาบันภาษาไทย กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระราชปรีชัตถวิมล, และ วิเชียร แสนมี. (2561). คาลาอุณห์สสวีย์ศักดิ์สิทธิ์ : ต่ออายุป้องกันภัย. พุทธปรัชญาวิวัฒน์, 2(1), 32-33.
- พอล สุกใส. (2558). เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจารึกและเอกสารโบราณ ภาษา-จารึก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร (175-196). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พอฤทัย ปัญญาจักร, มณฑาทิพย์ บุญแก้ว, และ ภัครพล แสงเงิน. (2564). สารัตถะในตำรายาวัตสะพานหิน อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. In การประชุมวิชาการระดับชาติพะเยาวิจัย ครั้งที่ 10 มหาวิทยาลัยพะเยา วันที่ 28-29 มกราคม 2564 (3645-3657). มหาวิทยาลัยพะเยา พะเยา.
- ภัครพล แสงเงิน. (2563). รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำรายาวัตใหม่พรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ภัครพล แสงเงิน, และ กังวล คัชชิวมา. (2563). แนวทางการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับตำรายาโบราณในไทย. มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 39(4), 64-81.
- ภารดี มหาขันธ์. (2533). รายงานการวิจัยเรื่อง การศึกษาและรวบรวมตำรายาพื้นบ้านชลบุรี. กรุงเทพฯ: กองวิจัยและ

วางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

มณีสร์ วังคีรี, มนูญชยา วันเย็น, วรรณภาพร โสภชานนา, และ ภัทรพล แสงเงิน. (2562). วรรณกรรมเอกลักษณ์วัฒนธรรมวัดนครชุม ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองพิจิตร จังหวัดพิจิตร: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ พะเยาวิจัยครั้งที่ 8 วันที่ 24-25 มกราคม 2562 (2134-2142). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.

มาลา สร้อยสำโรงและคณะ. (2553). ภูมิปัญญาไทยในการกวาดยาเด็ก. การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 8(1), 61-68.

ยาแสงหมึก. (2556). ราชกิจจานุเบกษา (เล่ม 130 ตอนพิเศษ 21 ง, น. 39).

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

รุ่งอรุณ ทีฆชุนทเถียร. (2550). รายงานการวิจัยเรื่อง ตำรายาพื้นบ้านล้านนา: การศึกษาท่วงทำนองการเขียน. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลัดดาวัลย์ ครูปัญญามาตย์ (บรรณาธิการ). (2547). ตำราเภสัชกรรมไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์แผนไทยเดิม.

วรดี วาริผล. (2564). ภูมิปัญญาสมุนไพรอีสาน: กรณีศึกษาชื่อสมุนไพรและสารัตถะในตำรายาอีสานของตาส่วน ศรีมะพริก. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (Master's Thesis)). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.

วิโรจน์ อังกสิทธิ์. (2525). รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2 ณ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก 11-13 กุมภาพันธ์ 2525. พิษณุโลก: กระทรวงศึกษาธิการ.

วุฒิ วุฒิธรรมเวช. (2540). สารานุกรมสมุนไพร รวมหลักเภสัชกรรมไทย. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์.

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. (2558). โรคในจาริกสุโขทัยและล้านนา. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจาริกและเอกสารโบราณ ภาษา-จาริก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ฐ นคร (139-158). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สมัย วรรณอุตร. (2558). โรคและยาในตำรายาภาคอีสานและลาว. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจาริกและเอกสารโบราณ ภาษา-จาริก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ฐ นคร (111-138). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สันติสุข โสภณศิริ. (2554). เวชกรรมไทยเบื้องต้น. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเพื่อเด็กพิการ.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2525). รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2 ณ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก 11-13 กุมภาพันธ์ 2525. พิษณุโลก: กระทรวงศึกษาธิการ.

สำเนียง เลื่อมใส. (2558). โรคและการเยียวยารักษาในคัมภีร์พุทธศาสนา. ใน ภูมิปัญญาอาเซียน เวชศาสตร์ในจาริกและเอกสารโบราณ ภาษา-จาริก ฉบับที่ 13 การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในวาระฉลองครบรอบอายุ 96 ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ฐ นคร (39-60). กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- สิริขวัญ สุทธิสน, ธนากร จิวสุวรรณ, วีรพล จำปาทอง, และ ภัทรพล แสงเงิน. (2562). วรรณกรรมเกสรกรรมวัดสุนทรประดิษฐ์ ตำบลบางระกำ อำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก: การศึกษาเชิงวิเคราะห์. ใน รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ พะเยาวิจัยครั้งที่ 8 วันที่ 24-25 มกราคม 2562 (2147-2161). พะเยา: มหาวิทยาลัยพะเยา.
- สุรรัตน์ ตันพะอาริยะ. (2548). การวิเคราะห์ตำรายาแผนโบราณจากสมุดไทยของจังหวัดพังงา. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต (Master's Thesis)). มหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ.
- สุนทร ชูตินทรานนท์. (2525). รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ 2 ณ วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก 11-13 กุมภาพันธ์ 2525. พิษณุโลก: กระทรวงศึกษาธิการ.
- สุพจน์ พฤกษ์วัน. (2526). บัญชีรายชื่อสมุดข่อยโบราณจังหวัดพิษณุโลกที่ถ่ายทำไมโครฟิล์ม. พิษณุโลก: โครงการสำรวจสมุดข่อยโบราณจังหวัดพิษณุโลก ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูพิบูลสงครามพิษณุโลก.
- อภิชาติ คำวิเลิศ, และ กอบชัย รัฐอุบล. (2559). โบราณตำรายา : ภูมิปัญญาการรักษาพื้นบ้านลาว. โบราณมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, 1(1), 44-50.
- อภิรดา เอี่ยมอ่ำและคณะ. (2561). การศึกษาวิเคราะห์สมุนไพรในคัมภีร์พรหมปโรหิต. ตำรงวิชาการ, 17(2), 137-162.
- อุษา กลิ่นหอม. (2552). การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน: กรณีใช้หมากไม้. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.
- อุษา กลิ่นหอม, และ สุกัญญา นาคะวงศ์. (2554). การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสานที่บันทึกลงบนใบลาน. การแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 9(1), 20-26.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ภัครพล แสงเงิน
วุฒิการศึกษา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วรรณคดีไทย) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย) เกียรตินิยม อันดับ 1 มหาวิทยาลัยนเรศวร
ผลงานตีพิมพ์	ภัครพล แสงเงิน. (2564). การศึกษาเปรียบเทียบตำรับยาในตำรายาวัตใหม่ พรหมพิรามจังหวัดพิษณุโลกกับตำรับยาในตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ ฉบับหลวง. ไทยคดีศึกษา, 18(2), 169-218. ภัครพล แสงเงิน. (2562). ลักษณะสำคัญของพระมาลัยฉบับหอสมุด แห่งชาติกรุงปารีส. มนุษยศาสตร์วิชาการ, 26(2), 285-315.

